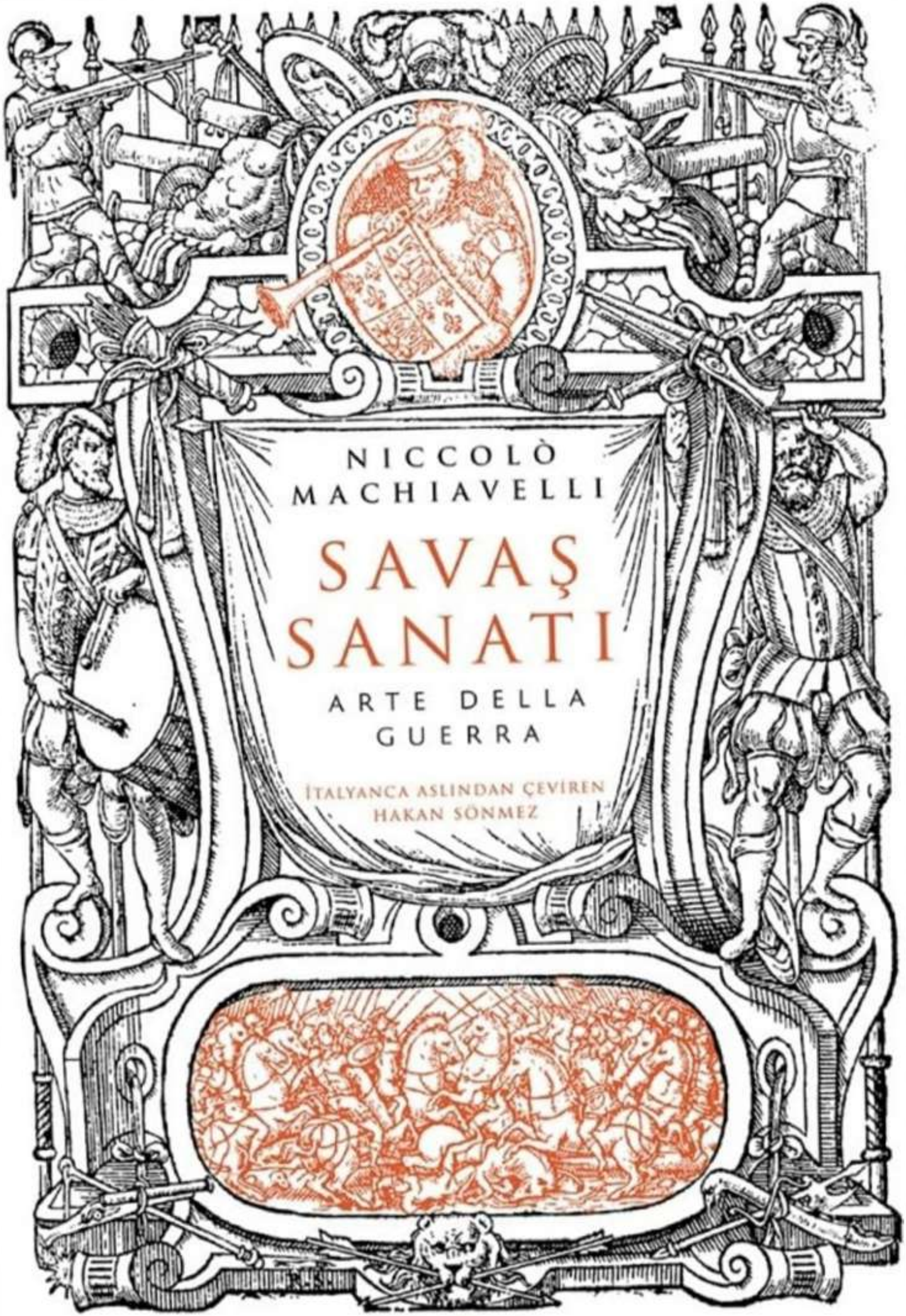

NICCOLÒ MACHIAVELLI

SAVAŞ SANATI

ARTE DELLA GUERRA

İTALYANCA ASLINDAN ÇEVİREN
HAKAN SÖNMEZ

Kronik

Kronik

SAVAŞ SANATI
ARTE DELLA GUERRA

—

NICCOLÒ MACHIAVELLI

KRONİK KİTAP: 507
Klasikler Dizisi: 10

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

EDİTÖR
Oğuz Selim Başar

DÜZELTİ
İlker Şahin

ÇEVİRİ
Hakan Sönmez

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Mayıs 2024, İstanbul

ISBN
978-625-6774-79-7

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
Bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik Yayıncılık A.Ş.'ye aittir. Hiçbir şekilde yazılar ve görseller kopya edilemez, taklit edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

NICCOLÒ
MACHIAVELLI
SAVAŞ
SANATI
ARTE DELLA
GUERRA
İTALYANCA ASLINDAN ÇEVİREN
HAKAN SÖNMEZ

Kronik

NICCOLÒ MACHIAVELLI

1469 yılında doğan Niccolò Machiavelli'nin ailesi XIII. yüzyıldan itibaren varlıklı bir aile olarak bilinirdi. Aile fertleri zaman zaman Floransa'nın önemli makamlarında hizmet etmiştir. Ancak Machiavelli'nin eğitimi ve gelişen bir düşünce ve sanat merkezi olan Floransa'daki erken yaşamı hakkında çok az şey bilinmektedir. XV. yüzyılın sonunda Fransızların Floransa'yı işgal etmesiyle birlikte şehri yöneten de' Medici ailesi kentten sürülüp daha sonra yönetimi devralan Rahip Savonarola'nın dört yıllık teokratik rejimi de sona ermesinin ardından bir çeşit arkaik demokrasi rejimi olan Onlar Kurulu kurulmuştur. Machiavelli, 1498'de bu kurulun İkinci Şansölye Sekreterliği'ne atanır. Burada on dört yıl politik hizmetlerde bulunur. İspanyollar Floransa'yı işgal edip tekrar de' Medici ailesini başa getirdikten sonra Machiavelli'nin başına gelmeyen kalmaz: hapsedilir, işkence görür, kırsala sürgüne gönderilir... Machiavelli'nin daha sonraki kuşakları ilgilendiren hikâyesi sürgünde başlar. Bu süre zarfında meşhur Il principe (Prens), Discorsi (Söylevler) ve Arte della guerra (Savaş Sanatı) kitaplarını yazar. Daha sonra da Mandragola (Kankurutan), Clizia, Epistola della peste (Veba Mektubu) ve Belfagor gibi kurgusal eserlerini kaleme alır. 1527'de hayata gözlerini yumar.

HAKAN SÖNMEZ

Belçika'da doğdu, Flaman Bölgesi'nin poliglot eğitim sisteminde öğrenim gördü. Gent Üniversitesi'nde (*Universiteit Gent*) Tarih Programı'nı tamamladıktan sonra Özgür Brüksel Üniversitesi'nde (*Vrije Universiteit Brussel*) Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Politik tarih üzerine akademik araştırmaları IAPSS *Journal of Political Science*, Georgetown *Democracy & Society Journal* ve São Paulo *Revista Angelus Novus* dergilerinde yayımlandı. Diğer makaleleri *Sociologie Magazine*, *Gergedan Dergi* ve *Liberas* gibi daha popüler dergilerde yayımlandı. Türkçeye kazandırdığı Machiavelli eserleri: *Kankurutan - Mandragola* (Selenge, 2022), *Clizia* (Selenge, 2023), *Veba Mektubu - Epistola della peste* (Selenge, 2023).

İÇİNDEKİLER

Yazar Hakkında 7

Sunuş 13

Kısaltmalar 20

Machiavelli'nin Kaynakları 21

SAVAŞ SANATI *Arte Della Guearra*

Girizgâh 25

Savaş Sanatı'nın Birinci Kitabı 29

Savaş Sanatı'nın İkinci Kitabı 65

Savaş Sanatı'nın Üçüncü Kitabı 107

Savaş Sanatı'nın Dördüncü Kitabı 133

Savaş Sanatı'nın Beşinci Kitabı 155

Savaş Sanatı'nın Altıncı Kitabı 173

Savaş Sanatı'nın Yedinci Kitabı 203

Ekler 233

Notlar 243

Kaynakça 249

YAZAR HAKKINDA

1492'de Lorenzo de' Medici'nin ölümünün ardından yerine oğlu II. Piero geçer. Fransa kralı VIII. Charles, Kuzey İtalya'yı işgal ettiğinde II. Piero Fransız ordusuna direnmeyi seçer. Lakin Pisa önlerinde Fransız ordusunun büyüklüğünün farkına varınca Fransız kralının aşağılayıcı koşullarını kabul etmek zorunda kalır. Floransalılar, 1494'te II. Piero'yu kovup monarşi (veya onların dilinde prenslik) rejiminden kurtulurlar. Bu olayı takiben San Marco Manastırı'nın başrahibi Girolamo Savonarola'nın dört yıllık teokratik rejimi başlar ve bu rejim Savonarola'nın Piazza della Signoria'da asılıp yakılmasıyla[1] sona erer. Ardından bir çeşit arkaik demokrasi rejimi olan (veya onların cumhuriyet dediği) Onlar Kurulu kurulur.

Niccolò Machiavelli 1498'de bu kurulun İkinci Şansölye Sekreterliği görevine atanır. Burada on dört yıl siyasi, askerî ve diplomatik hizmetlerde bulunur. İspanyollar Floransa'yı işgal edip yeniden de' Medici hanedanından birini, I. Lorenzo de' Medici'yi başa getirdikten sonra Machiavelli'nin başına gelmeyen kalmaz: Önce Carcere dell'Isola delle Stinche'de hapsedilir, sonra komplo kurmaktan yargılanıp işkence görür ve son olarak da kırsala sürgüne gönderilir...

Machiavelli'nin daha sonraki kuşakları ilgilendiren hikâyesi, bu sürgündeki Sant'Andrea in Percussina köyünde başlar. Burada meşhur *Il principe* (Prens)[2] ve *Discorsi* (Söylevler)[3] kitaplarını yazar.

1 Bk. Resim 1.

2 İt.: *Il principe*, Lat.: *De Principatibus*.

3 İt.: *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*. Bu kitap Livius'un ilk on kitabına ayrılmıştır. Başka bir deyişle, Söylevler, Livius'un Tarih'ini taklit ederek Roma'yı, kuruluşundan Hristiyanlığın başlangıcına kadar takip eder. Bozulmamış Roma

Bunun yanında *Mandragola* (Kankurutan), *Clizia*, *Epistola della pesta* (Veba Mektubu), *Arte della guerra* (Savaş Sanatı) ve *Belfagor* gibi eserlerini kaleme alır. Machiavelli'ye günümüzde yaygın ama temelsiz olarak siyaset biliminin kurucusu gözüyle bakılır. O ne siyaset bilimcisi ne de siyaset filozufudur, sadece siyaset düşünürü[4] ve çok yönlü bir Rönesans yazardır.

Pejoratif anlamda kullanılan "Machiavellist" tabirinin kökeni Machiavelli olsa da bu tabir daha sonra *Il principe* kitabından anlaşılanlara verilmiştir. Genel anlamda birine Machiavellist derken entrikacı olması veya amacına ulaşma uğrunda her yolu mübah görmesi kastedilir. Terim, psikologlar tarafından kibir, sahtekârlık, sinizm ve manipülasyonla karakterize edilen bir kişilik tanımı için bile kullanılmaktadır.[5]

Ne var ki merhamet, hayır hasenat, affetmek gibi Hristiyanlık erdemleri[6]; iyilik, doğruluk, güzellik gibi Platoncu idealar; merhamet,

---

Cumhuriyeti ile özellikle ilgilendiğini söylemek yeterli değildir çünkü Machiavelli'ye göre Roma, İkinci Pön Savaşı sırasında ve hatta MÖ II. yüzyılın ortalarında hâlâ bozulmamıştı. Roma'nın nihai büyüklüğüne yaklaşık MÖ 266'da yani Birinci Pön Savaşı'nın patlak vermesinden hemen önce ulaştığını söyleyerek gerçek sebebini belirtir. Birinci Pön Savaşı'ndan hemen önceki dönem, Livius tarafından sonradan ele alındı ve şimdi kayıptır. Bu yüzden Machiavelli, Livius'un ilk on kitabıyla özellikle ilgilendi çünkü bunlar, Roma'nın mütevazı kökenlerinden nihai büyüklüğüne yükselişini konu alan yegâne Livius kitaplarıdır. Bk. Leo Strauss. *Thoughts on Machiavelli* (Chicago: University of Chicago Press, 1958): s. 88-9.

4 "Siyaset felsefesi" (ve anlam olarak yakın olan "siyaset teorisi") ve "siyaset düşüncesi" arasındaki ayrım, soyutlama düzeyleriyle ilgilidir. Siyaset düşüncesiyle ilgili olarak, teorik düşünüm, örneğin gazete makalelerinde olduğu gibi, acil tartışmalı konulara yöneliktir. Siyaset felsefesi (ve siyaset teorisi) teorik düşünmeyi ve politik sorulara yönelik ilgiyi birleştirir ve daha az acil pratik kaygılara sahip olmaları bakımından siyaset düşüncesinden farklıdır. Machiavelli'nin ilk siyaset bilimci olduğu iddiası da sık sık gündeme gelir. Bilim iddiası bir tanım sorunu veya anlaşmazlığından kaynaklanıyor olabilir. Ne var ki Machiavelli'nin tam teşekküllü bir siyaset bilimcisi olduğunu söylemek biraz abartılı olabilir ama önceki araştırma biçimlerinden kopuşu hakkında çok az şüphe vardır. Bk. George Klosko. *History of Political Theory: An Introduction, 2.* cilt (Oxford: Oxford University Press, 2011): s. 1 ve 43.

5 Bk. Richard Christie. *Studies in Machiavellianism* (St. Louis: Academic Press, 1970).

6 Machiavelli'ye göre Hristiyan bir yaşam sürmeyi seçmek, kendini politik âcizliğe mahkûm etmektir; güçlü, hırslı, zeki ve vicdansız adamlar tarafından kullanılmayı ve ezilmeyi seçmektir, zira bu erdemler buna müsaade ederler.

fides, cömertlik gibi Stoacı ilkeler idealde güzel olan erdemlerdir. Keza Machiavelli, Cicero ve Seneca'nın çizdiği adil ve yüce gönüllü hükümdar idesiyle de alay eder. Özünde, bu erdemlerle bir sorunu olmasa da Machiavelli bunların politakada yeri olmadığını düşünür, bilhassa o dönemin parçalanmış İtalya'sında... Machiavelli politikada, bahsi geçen bu erdemlere karşı cesaret, güç, disiplin, metanet gibi Pagan erdemleri öne sürmüştür. Isaiah Berlin bu erdem kavramlarını tetkik ettikten sonra şöyle yazar:

> Machiavelli'nin birbiriyle bağdaşmayan iki ahlaki dünyayı yan yana getirmesi ve ardından gelen ahlaki rahatsızlık, onun doktrinlerini yorumlamak, onu sinik, dolayısıyla sığ bir *Realpolitik* savunucusu olarak sunmak için gösterilen umutsuz çabalara malzeme edilmiştir. [...] Seçim acı verici çünkü bu koskoca iki dünya arasında seçimdir. [...] Başarısı birinci derecedendir çünkü ikilem ortaya çıktığından beri bize huzur vermemiştir (çözülmedi, ancak onunla yaşamayı öğrendik). İnsanlar uygulamada, Machiavelli'nin açıkça ortaya koyduğu çatışmayı yeterince sık deneyimlemişlerdi. O bunu ikilemden sıradan bir şeye dönüştürdü.[7]

Hannah Arendt, Machiavelli'nin kamusal alanda ve özel alanda iyilik yapmanın farklı şeyler olduğunu iyi anladığını söyler.[8] Arendt'ın Machiavelli'de gördüğü şey şuydu: İyilik kamusal alanda yapılmaz. İyi gözükmek için iyilik yaparsan zaten iyiliğin kendisinden bir şeyler eksilir. İyilik özel alanda yapılması gereken bir erdemdir, politikada iyilik yapmanın kriterleri farklıdır.[9] Belki de biz buna Machiavellizm demeliyiz.

---

7 Isaiah Berlin. *The Originality of Machiavelli. Against the Current: Essays in the History of Ideas* (Princeton University Press, 2013), s. 33-100.

8 Hannah Arendt. *The Human Condition* (Chicago ve Londra: Chicago University Press, 1998): s. 77-8.

9 Machiavelli erdem (*virtù*) kavramını yeniden ele almak istiyordu. Ona göre *virtù* bazı bağlamlarda, geleneksel anlamda erdemle (*virtue*) eş anlamlıydı, örneğin şu pasajda: "Birinin kendi vatandaşlarını öldürmesi, dostlarına ihanet etmesi, inançsız, merhametsiz, dinsiz olması erdem olarak adlandırılamaz." (IP VIII 45)

Machiavelli'ye göre hâlihazırdaki devletler antikti (veya modern terimlerle feodaldi). Bunu değiştirmek için önce askeriyeyi ıslah edip sonra o ıslahatı politikaya yansıtabilmek gerekiyordu ki Machiavelli bu yüzden "yeni bir egemenlik altında yeni bir hükümdar" istiyordu.[10] Nitekim eski bir egemenlik altındaki yeni bir hükümdarın, o eski sistemin tutsağı olduğu için, fazla bir etki alanı yoktur.[11] Machiavelli birliğin olmadığı şehir devletlerinden birleşmiş bir devlet hayali kuruyordu, yani *avant la lettre* ulus devleti kurmanın koşullarını araştırıyordu.[12] Belki de biz Machiavellizm tabirini, "*modi e ordini nuovi*" ("yeni düzen ve yöntemler") mantrası için kullanmalıyız.

Machiavelli, İtalya'nın yeni bir düzene girmesini en çok arzulayan isimlerin başında geliyordu[13] ancak bunu yapmanın zor, devleti elde tutmanın ise daha kolay olacağını düşünüyordu. Pratikte bütün ihtilallerde tam tersinin olduğu görülür: İhtilal göreceli olarak daha kolaydır, devleti elde tutmak ise zordur. Yine de Machiavelli şunu diyecek kadarını biliyordu: "Yeni bir düzen başlatmaktan daha zor şey yoktur, ne başarıdan şüphe etmek ne de onunla başa çıkmak daha tehlikeli." Belki de Machiavellizm denilen şey ihtilal hakkında kapsamlı bir deneyime sahip değilken ihtilali düşünmektir.

Buna rağmen kötü namı her tarafa yayılır ve o artık Avrupa sahnesindeki "alçaklardan" biridir. Protestanlar ile Katolikler birbirlerini Machiavellizm ile suçlarlar. Canterbury'nin son Roma Katolik Başpiskoposu Kardinal Reginald Pole'a göre, "Prens, şeytanın parmaklarıyla yazılmıştır." Avrupalılar ondan istifade ederken onu

---

Fakat *virtù*nun genel olarak siyasi ve askerî başarı için gerekli nitelikler kümesini ifade etmesini istiyordu. Tam olarak hangi niteliklerin gerekli olduğu, durumdan duruma değişir. Bunlar ekseriyetle en büyük başarıları elde eden tarihî şahsiyetleri inceleyerek öğrenilebilir.

10 Louis Althusser. *Die Einsamkeit Machiavellis*. Louis Althusser ve Frieder O. Wolf (ed.). Machiavelli, Montesquieu, Rousseau Zur Politischen Philosophie der Neuzeit (Berlin: Argument, 1987): s. 11-32.

11 Aynı eser.

12 Machiavelli'ye göre Kilise, tüm İtalya'yı kendi elinde birleştirecek kadar güçlü olmasa da başka herhangi bir gücü engellemeye yetecek kadar güce sahipti. Biraz da bu yüzden Roma düzeni ve Pagan erdemleri tekrar gündeme getirmek istiyordu.

13 Hannah Arendt. *Between Past and Future* (New York: The Viking Press, 1961): s. 139.

aynı zamanda gaddar, vicdansız yahut kısaca "şeytanın izdüşümü" olarak niteleldiler. Elizabeth devrinde buna benzer en az dört yüz referans vardır.[14] Cemil Meriç bu tür iddiaları şöyle savuşturur: "Bir Milano kilisesinde İsa'nın çok güzel bir heykeli vardır. Fakat gelenlerin mumlarıyla heykel o kadar kararmış ki tanınmaz hâle gelmiştir, Machiavelli de öyle."[15] Bütün bunları göz önünde bulundurursak Machiavelli'nin, onu tanımayanların tabiriyle, bir Machiavellist olduğunu söylemek pek doğru değildir.

Son kertede, Machiavelli 1527 yılında ebediyete intikal ettikten sonra mezarı iki yüz yıl kadar meçhul kalır. Nihayet 1870 yılında, İtalya'nın "Panteon"u sayılabilecek olan Santa Croce'ye, büyük isimlerin mezarlarının bulunduğu bir katedrale taşınır. Türbesindeki yazı, insana bir özrü, bir iadeiitibarı anımsatır: "Hiçbir övgü onun ismi kadar yüce değildir."

14 Christopher Morris. "Machiavelli's Reputation in Tudor England". Il Pensiero Politico, 2, (1969).

15 Cemil Meriç. *Sosyoloji Notları ve Konferansları*. Ümit Meriç (ed.) (İstanbul: İletişim, 2011): s. 187.

SUNUŞ

"*Trovare modi e ordini nuovi.*" Bu ifade politik meselelerde olduğu gibi askerî meselelerde de Machiavelli'nin derdini ve düşüncesini oluşturuyordu. Zira hayalindeki İtalya'nın birliğine kavuşmak için en acil, en elzem ve en temel gereksinim, "yeni düzen ve yöntemler bulmak"tı.

Machiavelli'nin politik düşünce açısından yeni bir çağ başlattığı kabul edilir, ne var ki hâlihazırdaki İtalyan şehir devletlerinin askerî teşkilatlarının değişmesi gerektiğine olan inancı itici bir güçtü ve politik yapı üzerine bütün düşüncelerinin ardındaki temel kaygıydı.[1] Machiavelli'nin politik düşüncesi askerî sorunlara ilişkin görüşleriyle şekillenmiştir. Bu mümkündü çünkü Avrupa'da sivil ve askerî komuta yapıları arasındaki ayrım ancak XIX. yüzyılda ordulann profesyonelleşmesiyle ortaya çıktı.[2] Machiavelli göreve geldiğinde, Floransa zaten dört yıldır Pisa ile savaştaydı. O yüzden ilk vazifesi savaşla ilgiliydi. Onlar Kurulu'na tavsiyesi şu şekildeydi: Pisa ile barışçıl bir çözüme gidilmemesi gerekiyordu, bilakis Pisa'nın silah zoruyla alınması gerekiyordu. Machiavelli'nin üstesinden gelmesi gereken birçok zorluk vardı: Çok sayıda mektup yazdı, emirler verdi, maaş ve erzakları ayarladı, komutanlar arasındaki anlaşmazlıkları giderdi ve halkın, yüksek savaş harcamalarından duyduğu memnuniyetsizliği yatıştırmak zorunda kaldı.[3] Hülasa Machiavelli'nin askerî

1 Felix Gilbert. *Machiavelli: The Renaissance of the Art of War.* Peter Paret, Gordon A. Craig ve Felix Gilbert (ed.), Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age (Princeton: Princeton University Press, 1986): s. 11.

2 Robert D. Kaplan. *Krijgspolitiek: Lessen voor de toekomst van klassieke denkers.* Nico Groen (çev.) (Utrecht: Het Spectrum, 2002): s. 138.

3 Jan F.W. van Angeren ve. Aryan J. Vink. "Machiavelli: Zijn politieke leer en zijn kijk op het krijgsbedrijf". Militaire Spectator, JRG 164, (1995): s. 497.

bir düşünür olduğu için politik bir düşünür olduğunu söylemekte bir beis olmasa gerek.[4] Zira az önce bahsedildiği gibi fikirleri, askerî örgütlenmede meydana gelen değişimlerle politik alanda meydana gelen ihtilalci gelişmeler arasındaki bağın teşhisine dayanıyordu: Barutun bulunuşu ve ateşli silahların icadıyla zırhlı şövalye ölüme mahkûm edilmişti ve şövalyenin belirleyici rol oynadığı Orta Çağ askerî teşkilatı kaçınılmaz olarak bir çöküş sürecine girmişti.[5]

Orta Çağ ordusu yalnızca kesin bir sorun ortaya çıktığında toplanabiliyordu: Belirli bir sefer için örgütlenir ve bu sefer devam ettiği sürece bir arada tutulurdu.[6] Feodal ordunun profesyonel orduya, feodal devletin mutlakiyetçi-bürokratik devlete dönüşmesi yavaş bir süreçti ve doruk noktasına ancak XVIII. yüzyılda ulaşacaktı, fakat feodal orduların şövalyelik ruhu erken ve hızlı bir ölümle son buldu.[7] Burgonyalı I. Charles'ın ordusundaki yaşamı anlatan, XV. yüzyıldan kalma bir baladda bu değişimin bir örneği geçer.[8] Miguel de Cervantes'in 1605'te yazdığı şövalyelik hikâyesini trajikomik addetmemiz, Don Quixote de la Mancha'nın, şövalyeliğin bittiği bir zamanda şövalyelik ruhu ve erdemini geri getirmeye çalışmasıydı.

Büyük güçlerin ordularında, yani Fransa, Aragon ve İngiltere ordularında, antik ve modern unsurlar, feodal vergi sistemi ve profesyonellik birbirine karışmıştı, ancak dönemin büyük paralı güçleri, yani İtalyan şehir devletleri, gitgide profesyonel askerlerle idari ediliyordu.[9] XIV. yüzyıldan itibaren İtalya, savaşı başlıca para kazanma aracı olarak gören tüm şövalyelerin "vaat edilmiş toprakları"ydı: *Compagnie di ventura* adlı tekil *condottiero*[10] bedellerini

4 Gilbert: s. 11

5 Aynı eser.

6 Aynı eser: s. 13.

7 Aynı eser.

8 Emile Deschamps'ın baladı: "*Quand viendra le tresoner?*" Oeuvres completes, Saint Hilaire (ed.) (Paris, 1884): s. 289.

9 Gilbert: s. 14.

10 Antik formda *condottiere* kullanılır, ama günümüz İtalyancasında *condottiere* dişil-çoğul form için kullanılır. Ben günümüz İtalyancasında eril-tekil form olan *condottiero* ve Türkçe -lar ekiyle çoğul formunu vermeyi tercih ediyorum.

ödemek isteyen her güce hizmetlerini sunuyordu, böylece İtalya'da askerlik, diğer sivil faaliyetlerden tamamıyla ayrı, kendi başına bir meslek hâline gelmişti.[11]

Machiavelli'nin politik görevi sırasında askerî işlere ilişkin düşüncesinin en önemli yansıması, Floransa'da bir milis örgütlenmesini karara bağlayan[12] Aralık 1505 tarihli kanundur.[13] Bu karar, Machiavelli tarafından kaleme alınıp giriş bölümü, en sevdiği fikirlerinden bazılarını sunuyordu: Bir cumhuriyetin temeli "adalet ve silah"tır ve uzun deneyim, büyük mali harcamalar ve tehlikeler bize paralı orduların bir işe yarayıp yaramadığının sorgulanabilir olduğunu göstermiştir. Milis kuvveti ya da Machiavelli'nin *Ordinanza* adını verdiği oluşum, bayram günlerinde Alman *Landsknecht*leri gibi tatbik edilecek olan 300 kişilik bölüklere ayrılacaktı. Machiavelli *Ordinanza*'yı sadece bir başlangıç olarak görüyordu, nihai hedefi *condottiero*lar ve paralı askerlerin güvenilmezliğinden dolayı birleşik bir komuta altında, Floransa şehrinden, bölgedeki kasabalardan ve kırsal bölgelerden gelen adamlardan oluşan düzenli bir orduydu.[14] Bu düzenlemeyle birlikte Floransa'nın dış ilişkilerde daha fazla bağımsızlığa ve iç ilişkilerde istikrara kavuşacağına inanıyordu.[15]

Gelelim *Arte della guerra* eserinin kendisine. Machiavelli'nin İtalya'da uygulanmasını istediği "yeni" savaş ilkeleri, Roma ve Grek[16] askerî düzeninin "eski" ilkeleriydi; yani Vegetius, Suetonius, Frontinus, Polibios, Livius, Josephus, Caesar hatta Tukididis, Ploutarkhos ve Ksenofanes gibi[17] eski kaynaklara dayanarak Romalıların ve

11 Aynı eser.

12 *Ordinanza* adı verilen yasa, bir hükûmet komitesi tarafından Floransa yönetimi altındaki Toskana'nın kırsal bölgelerinde yaşayan 18 ila 50 yaşları arasındaki erkekler arasından seçilecek olan 10 bin milis oluşumunu emrediyordu.

13 Floransa'da milis kuvveti yeni bir fikir değildi. Bk. Jean-Jacques Marchand. *Niccolò Machiavelli: I primi scritti poltici (1499-1512)* (Padua: Antenore, 1975): s. 450-61.

14 Gilbert: s. 19.

15 Aynı eser.

16 Antik formları daha iyi ayırt edebilmek için bu çeviride Antik Yunanlılardan "Grek", Antik Yunanistan'dan ise "Antik Yunan" diye bahsedilecek.

17 Bunlar metin boyunca dipnotlarda belirtilecektir.

Greklerin savaşı nasıl yürüttüğünü gösterme girişimleriydi. Roma ordusunun örgütlenmesi ve savaş yöntemleri antik kaynaklara[18], bazen de uzun pasajların çevirilerine dayanılarak anlatılmaktadır. Fikirleri de Floransalı asilzadeler ve *condottiero*larla Fabrizio Colonna arasındaki bir diyalog şeklinde sunulur. Machiavelli, klasik düşünce ve Roma askerî tarihinin ilkelerini gün yüzüne çıkarırken bunların detaylarını kendi otantik ve radikal düşünceleriyle tashih edip kendi zamanındaki uygulanabilirliğini göstermek istiyordu. Machiavelli savaşı, "zavallı fanilerin acımasız ve acınası marazı" diye tanımlayarak savaşı büyük bir musibet olarak görür.[19] Ne var ki yarattığı korku iklimine rağmen savaş bazen kaçınılmazdır, özellikle bir halkın veya devletin bekası söz konusuysa.[20]

Her ne kadar sadece manüskript formunda dolaşımda olsa da Machiavelli yaşarken politik yazılarından yalnızca *Arte della guerra* yayımlandı. Nitekim öyle bir dönemdi ki *Arte della guerra* basından çıkmasından sonraki iki hafta içinde, papalık ve imparatorluk orduları bir kez daha Fransızlarla savaşıyordu.[21] Büyük ihtimalle bu kitabı zamanının halkı ve elitleri üzerindeki etkisini göz önünde bulundurarak kaleme almıştı. Öyle de olmuştu, durumun aciliyeti ve bunun Floransa üzerindeki etkileri, Machiavelli'nin politik talihinin hızla yeniden filizlenmesine yol açtı: *Arte della guerra* ona bir askerî mühendis olarak öyle bir ün kazandırmıştı ki ilkbaharda Papa VII. Clemens (önceki adıyla Giulio de' Medici) tarafından Floransa savunmasının durumunu ele almak üzere Roma'ya davet edildi. Bir rapor hazırladı ve hemen ardından yeni kurulan Duvarların Küratörleri'nin Sekreteri ve Malzeme Sorumlusu seçildi.[22] Böylece

18 Eserin bu kaynaklarla ilintisi için bk. L. Arthur Bird. "Le fonti letterarie di Machiavelli nell'Arte della Guerra". Atti della Academia dei Lincei, 5. seri, 4. cilt (1896): s. 187-261.

19 Maurizio Viroli. *Machiavelli'yi Nasıl Okumalıyız?* Ayşe Çevik (çev.) (İstanbul: Runik Kitap, 2023): s. 68.

20 Viroli: s. 69.

21 Ross King. *Machiavelli: Philosopher of Power* (New York ve Londra: Harper Perennial, 2009): s. 200.

22 Aynı eser: s. 220.

Floransa'nın çeşitli tahkimatlarını teftiş etme görevini üstlendi. Bir ay sonra, surları terk edip savaşın zaten patlak verdiği ve düşmanla savaşmak için bir piyadeyi yeniden düzenleme görevinin verildiği Lombardiya'ya gitmesi istendi. Machiavelli, adamları "zayıf bir durumda" buldu. Milano'nun güneydoğusundaki Marignano'da, Kutsal Lig'in piyadelerinin kaptanı Giovanni delle Bande Nere (gerçek adı Giovanni de' Medici) ile tanıştığında kariyerinin tam bir dönüş yaptığını hissetmiş olmalı. Giovanni'nin damarlarında Sforza kanı da vardı ve öyle de davranıyordu: Seçkin bir paralı askerî birlik Bande Nere'nin lideriydi ve o zamanlar Avrupa'nın en saygı duyulan askeriydi. Giovanni'nin askerî becerisi ve cüretkârlığı, Bande Nere'nin profesyonelliği ve liderlerine olan bağlılığı efsaneviydi.[23] Âdeta *Il principe*'nin sayfalarından fırlamış gibi görünen bir liderdi. Machiavelli'nin de sevdiği bir kişilikti, Guicciardini'ye onun "cesur ve atılgan, harika fikirleri olan ve cüretkâr kararlar alan biri" olduğu konusunda herkesin hemfikir olduğunu yazmıştı. Giovanni ise görünüşe göre *Arte della guerra*'yı okumasına rağmen Machiavelli'nin becerilerine tam olarak ikna olmamıştı, bu yüzden kitapta anlatıldığı gibi 3 bin Bande Nere'yi eğitmesi için meydan okumuştu.[24]

Machiavelli'nin *Arte della guerra*'sı kullanışlı bir kitap olmuştu: XVI. yüzyıl boyunca yirmi bir baskısı çıkmakla birlikte Fransızca, İngilizce, Almanca ve Latinceye çevrildi.[25] Montaigne, Machiavelli'nin adını Caesar, Polibios ve de Commines ile birlikte sayıyordu.[26] XVII. yüzyılda değişen askerî yöntemler, diğer yazarları ön plana çıkarsa da Machiavelli'den hâlâ sık sık alıntı yapılıyordu: Maurice Comte de Saxe, *Les Rêveries ou Mémoires sur l'art de la guerre*'i (1758) yazarken büyük ölçüde Machiavelli'ye dayandı ve Francesco Algarotti, II. (Büyük) Friedrich'te Machiavelli'nin

23 Bk. Aurora Cristofari. *Pietro Aretino e Giovanni dalle Bande Nere* (Viterbo: Università degli studi della Tuscia, 2008).

24 King: s. 221.

25 Sergio Berteli ve Piero Innocenti. *Bibliografia Machiavelliana* (Verona: Edizioni Valdonega, 1979).

26 Michel de Montaigne. *Essais*, 2. kitap, 34. başlık: "Observations sur les moyens de faire la guerre de Julius Caesar".

taktiklerini görüyordu.[27] Askerî meselelerle ilgilenen çoğu insan gibi, Jefferson'un da kütüphanesinde *Arte della guerra* vardı[28] ve 1812 Savaşı Amerika'nın savaş sorunlarına olan ilgisini artırınca *Arte della guerra* özel bir Amerikan baskısıyla neşredildi.

Romalı tarihçilerin incelenmesi, zamanının uluslararası politik sisteminin anlaşılmasına yardımcı oluyordu: Devletler istikrarlı bir şekilde büyüyor ve genişliyordu; kalıcı savaşlara dâhil oluyor, güçlerini ve topraklarını genişletmeye çalışıyor ve kendilerine boyun eğdirmeye çalışan diğerlerini savuşturarak varlıkları için savaşıyordu.[29] Machiavelli modern devlet sisteminin rekabetçi doğasını ilk kavrayanlardan biriydi. Gönülsüz takipçisi Büyük Friedrich'in de yazdığı gibi: "*Le principe permanent des princes est de s'agrandir.*" ("Prenslerin değişmez ilkesi büyümektir"), böylece bir devletin varlığının savaşma kapasitesine bağlı olduğunu görmüştür.[30]

Yeni entelektüel eğilimlerin -bir nevi tekliğin ve bireyselliğin öneminin farkına varılıp bilimsel olanın dışında yaratıcı ve sezgisel unsurun tanınması- askerî teorinin içine girişi Carl von Clausewitz'in çalışmasında mündemiçtir.[31] Clausewitz'in, diğer askerî yazarları çoğu zaman şiddetle eleştirip küçümserken Machiavelli'nin "askerî konularda çok sağlam bir muhakeme" sahibi olduğunu söylemesi dikkat çekicidir.[32] Bu, Clausewitz'in askerî teoriye getirdiği ve Machiavelli'nin düşünce çerçevesi dışında kalan yeni özelliklere rağmen, Machiavelli ile temel hareket noktasında hemfikir olduğunun bir göstergesidir: O da Machiavelli gibi, askerî sorunların herhangi bir özel analizinin geçerliliğinin, savaşın doğasına ilişkin genel bir algıya bağlı olduğuna ikna olmuştu.[33]

---

27 Francesco Algarom. *Opere del conte Algarotti: Scienza militare del segretario fiorentino*, 8. ve 9. Mektup (Venedik, 1791).

28 Catalogue of the Library of Congress. Thomas Jefferson's library (1815).

29 Gilbert: s. 29.

30 Frédéric le Grand. *Œuvres de Frédéric le Grand - Werke Friedrichs des Großen. I. Considérations sur l'état présent du corps politique de l'Europe.* S.d.

31 Gilbert: s. 31.

32 Carl von Clausewitz. *Strategie.* Eberhard Kessel (ed.) (Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1937): s. 41.

33 Gilbert: s. 31.

Son olarak bu önemli eseri çevirmek için kullandığımız kaynakları bildirmeyi bir borç bilirim. Arşivlerde Machiavelli'nin *Epistola della peste*'si (Veba Mektubu) üzerine çalışırken *Arte della guerra*'yla karşılaşmamak mümkün değil, zira bu iki eser Floransa'daki Biblioteca Nazionale Centrale'de MS Banco Rari 29 adı altında aynı koleksiyonda arşivlenmiştir. Bu çeviri için arşivlerde el yazması üzerine gerekli tetkikler yapıldıktan sonra, Amerika'yı yeniden keşfetmeye gerek olmadığından, çeviri için Mario Martelli ve Alessandro Capata gibi İtalyan araştırmacıların metinleri kullanıldı. Kısacası bu çeviri Martelli ve Capata aracılığıyla *Arte della guerra*'nın ilk baskısına dayanıyor ama bazı yerlerde Machiavelli'nin verdiği sayılar ekteki figürlerdeki sayılarla uyuşmadığı için bazı yerlerde Marchand, Fachard ve Masi'nin kullandığı diğer el yazmalarındaki sayılar takip edildi. Diğer el yazmalarından aldığımız doğru sayılar dipnotlarda belirtildi. Metnin çevirisi ve doğru sayıları vermenin yanı sıra metnin içeriği ve stilistik kaygılar da olduğu için başka çevirilerden de istifade edilmiştir. Bu eseri çevirmek için kullanılan kaynaklar şunlardır:

- Niccolò Machiavelli. *Dell'arte della guerra.* Edizione di riferimento, in Tutte le opere, a cura di Mario Martelli (ed.) (Floransa: Sansoni, 1971).
- Niccolò Machiavelli. *L'arte della guerra*; Scritti politici minori; Jean-Jacques Marchand, Denis Fachard ve Giorgio Masi (ed.) (Roma: Salerno Editrice, 2001)
- Niccolò Machiavelli. *Il principe & Dell'arte della guerra.* Edizione integrale, a cura di Alessandro Capata (ed.) (Roma: Newton Compton Editori, 2013).
- Niccolò Machiavelli. *Art of War.* Christopher Lynch (çev. ve ed.) (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 2003).
- Allan Gilbert (çev. ve ed.). *Machiavelli: Chief Works and Others.* Volume 2 (Durham ve Londra: Duke University Press, 1989).

Hakan Sönmez

KISALTMALAR

IP	*Il principe*
D	*Discorsi*
Adg	*Arte della guerra*
IF	*Istorie Fiorentine*

MACHIAVELLI'NİN KAYNAKLARI

Vegetius	*De re militari*
Suetonius	*De vitis Caesarum*
Frontinus	*Strategemata*
Polibios	*Historiai*
Livius	*Ab urbe condita*
Josephus	*Yahudi Savaşı*
Caesar	*De bello gallico*
Tukididis	*Peloponnessos Savaşlarının Tarihi*
Ploutarkhos	*Paralel Yaşamlar (biyografi serisi)*
Ksenofones	*Cyropaedia*

SAVAŞ SANATI

Arte Della Guerra

NICCOLÒ MACHIAVELLI

GİRİZGÂH

Floransa Vatandaşı ve Sekreteri
Niccolo Machiavegli[1] *tarafından,*
Kitabı Savaş Sanatı hakkında,
Floransa Soylusu Lorenzo di Filippo Strozzi'ye[2]

Birçokları, Lorenzo, sivil ve askerî yaşamın birbiriyle çok az ortak noktası olduğu ve birbirinden çok farklı olduğu görüşünü benimsedi ve benimsemekte. Gerçekten de askerlik mesleğinde başarılı olmayı[3] planlayan biri, kısa sürede kılık değiştirmekle kalmaz, bunun yanında âdet, alışkanlık, konuşma ve duruş açısından da her türlü sivil uygulamayı[4] terk eder. Zira her türlü şiddete karşı hazır ve nazır olmak isteyen, bunu sivil kisvesiyle yapamayacağı için asker kisvesine bürünmelidir. Aklındaki kişi olabilmek için efemine sivil âdetler ve benzer alışkanlıklar kendi eylemleri için elverişsiz olacaktır, ayrıca her zamanki duruş ve söylemlerini[5] terk etmezse sakalı ve küfürleri başkalarını korkutmaya yardımcı olmayacaktır. İşte bütün bunlar, bu görüşlerimin [sivil ve askerî yaşam arasında fark olduğu

1 Toskana lehçesinde Machiavelli'nin yazılış biçimi.

2 Lorenzo Strozzi, Floransa'nın varlıklı ailelerinden birinin mensubu ve yazar. Lorenzo Strozzi, Palazzo Rucellai'nin bulunduğu ve *Arte della guerra*'daki diyaloğun geçtiği Orti Oricellari bahçelerinin sahibi merhum Bernardo Rucellai'nin otuz dokuz yaşındaki damadı, *Pisana* ve *Falargo* komedyalarının yazarı ve daha da önemlisi Machiavelli'yi Floransa başpiskoposuyla tanıştıran adam. Bk. s. 197. Strozzi ile Machiavelli 1521-23 döneminde *Epistola della peste* üzerinde birlikte çalışmışlar. Daha önce de belirtildiği gibi *Epistola* ile *Arte*'nin manüskriptleri aynı ideogram, MS Banco Rari 29, altında koleksiyonlanmıştır.

3 Veyahut "askerlik kariyerinde fayda sağlamayı".

4 İt.: *Uso*. Kelimenin tam anlamıyla: "kullanım".

5 İt.: *Parole*. Kelimenin tam anlamıyla: "kelimeler".

düşüncesinin] ne kadar doğru olduğunu gösterir. Ne var ki eski[6] düzenler irdelendiğinde, bunlar [sivil ve askerî mefhumlar] kadar benzeşen, aralarında böyle bir uyum olan ve zorunluluktan dolayı birbirlerine bu kadar yatkın[7] olan başka bir şey olmadığı göze çarpar. Zira toplumun kendisi bir düzen içinde olmadığında, onu koruyacak iyi yapılanmış bir savunma sağlanmadığı sürece, uygar bir toplumda[8] insanların ortak menfaatine hizmet eden bütün sanatlar[9], kanunlar ve Tanrı'dan korkarak yaşamaları için yapılan bütün düzenler nafiledir. Eğer bu sağlanırsa [sanat ve düzenler] düzenlenmemiş olsa bile, muhafaza etmek için yeterli olur. Bilakis, askerî destek olmadan iyi düzenler her ne kadar mücevherler ve altınlarla süslenmiş olsa bile, çatısı olmadığında görkemli ve şahane saray odalarının alacağı hasara benzer türden bir tahribat yaşar, onları yağmurdan koruyacak bir şey olmaz. Bir şehir veya krallığın bütün diğer düzenlerinde insanları sadık, huzurlu ve Tanrı korkusuyla dolu tutmak için azami gayret gösteriliyorsa bu, orduda iki katına çıkar. Nitekim vatan, kendisi için ölmeyi vaat eden adamdan başka hangi adamda daha fazla inanç bulabilir? Savaştan zarar görebilme ihtimali olan adamdan başka kimde daha büyük bir barış sevgisi

6 İt. *Antico* (çoğul: *antichi*). Bu eserde çok kullanılan bu terimi, Türkçede farklı bir konotasyonu olduğu için "antik" diye çevirmedik. Çoğu bağlamda bir sonraki sözcüğe daha uygun olduğu için ağırlıklı olarak "eski", bazı yerlerde de "kadim" veya "antik" diye çevrildi.

Machiavelli'de yabancı ve eski örnekler ön plana çıkar: Türkler ve hususiyetle Romalılar, İtalyanlardan ve hatta Fransızlardan üstündür. Bir Rouen kardinalinin, "İtalyanların savaş hakkında hiçbir şey bilmedikleri" şeklindeki sözünden tahrik olan Machiavelli, "Fransızların da siyaset hakkında hiçbir şey bilmedikleri" yanıtını verir. Buna karşın Romalılar hem savaş hem de siyasetten anlıyordu. Machiavelli'nin tartışmaya getirdiği kurucu kahramanlar konumlarını tesadüfen değil, erdemle elde etmişlerdi. Onların büyüklükleri yerleşik, tanıdık ve eski olandan tamamen farklı olan "yeni düzen ve yöntemleri" getirmedeki başarılarıyla kendini göstermişti. Bunlar iki karşıt nedenden dolayı alışılmış ve eski yerleşik olanın zıt kutbunda dururlar: Onlar antik yenilikçilerdi, antik olanın antik düşmanları... Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bk. Strauss: s. 57.

7 İt.: *Tanto l'una amasse l'altra*. Kelimenin tam anlamıyla: "zorunlu olarak birbirini bu kadar çok sevenler kadar".

8 Veyahut "şehirde".

9 İt.: *Arte*.

olabilir? Her gün sonsuz tehlikelere maruz kalıp da onun yardımına daha çok ihtiyaç duyandan başka kimde daha fazla Tanrı korkusu olabilir? Bu gereksinim, imparatorluklara kanun koyanlar ve askerî tatbikattan[10] mükellef olanlar tarafından iyi değerlendirilirse askerlerin yaşamının başkaları tarafından değer görüp son derece dikkatli bir şekilde takip ve taklit edilmesi sağlanır. Ancak askerî düzenler tamamen yozlaşıp eski yöntemlerden çok uzaklaştığı için, ordudan nefret edilmesi ve askerlik mesleğini tatbik edenlerle ilişkiden kaçınılması gibi uğursuz görüşler[11] ortaya çıktı. Ben de gördüklerim ve okuduklarımdan yola çıkarak eski yöntemleri geri getirmenin ve geçmişteki erdemi ona [askerlik sanatına] bir şekilde geri kazandırmanın imkânsız olmadığına kani olup bu boş zamanlarda hiçbir şey

10 Bu çeviride "talim", "tatbikat", "eğitim" sözcükleri aynı kökten geliyor.

11 İt.: *Sinistre opinioni (*Metindeki diğer kullanım: *Sinistra opinione).* Yahut Marsilius da Padua'nın *Defender of the Peace* I 1.3'deki kullanımı: *Opinio perversa.*
Machiavelli burada hangi "uğursuz fikirler"den bahsediyor olabilir? Sivillerin orduya olan nefreti olamaz çünkü onlar bu görüşlerin sonucu. Askerliğe heves edenlerin görüşleri de olamaz çünkü onların görüşleri sivil yaşamla ve orada istediklerini elde edememekle ilgilidir. Askerlik adaylarının bu tür arzularını eleştiriyor da olamaz çünkü onların bu arzularını daha sonra bu kitapta onaylıyor. "Uğursuz görüş" ifadesinin bu kitaptaki diğer kullanımı ve *Discorsi*'deki kullanımıyla birlikte bakacak olursak bunun kaynağının Hristiyan erdemler olduğu çıkarımını yapabiliriz. Bu da *Arte della guerra*'yı yazma amacının doğasını ve kapsamını sınırlar.
Machiavelli bu metnin bir yerinde der ki "Az sayıda kişiyi bir şeye ikna etmek veya caydırmak kolaydır çünkü sarf ettiğiniz kelimelerin yetmediği yerde otorite ve güç kullanırsınız; ancak zor olan, çok sayıda kişinin düşüncesini, herkesin yararına olan neyse ona inandırmaktır veya kendi fikrinize aykırı olan zilyon tane uğursuz fikri ortadan kaldırmaktır." Machiavelli'nin derdi zilyon tane uğursuz fikrin uzun süre değişmemesidir. Halk veya kalabalık bu uğursuz görüşe bir kez sahip olduğunda bu görüşün kendi iyiliği için mi, bilgili insanların görüşü mü, yoksa ortak menfaat mi olduğuna bakmaksızın ona bağlı kalır. Machiavelli'nin burada ortadan kaldırmak istediği "uğursuz fikirler", yüksek ihtimalle İncillerin hikâyeleri ve bunlardan doğan erdemlerdir. Askerler ancak rahiplerin kazdığı kuyudan çıkarlarsa siperlerinden çıkabilirler. Hasılı, *Arte della guerra* yalnızca fiziksel ordularla savaşma rehberi olarak değil, aynı zamanda Batı'yı harabeye çevirmiş görünmez Tanrı'ya karşı savaşma rehberi olarak da yazılmıştı. Bir müminin ona itaat edip ondan korktuğu gibi mi yapmalı, yoksa Machiavelli'nin değer verip korktuğu gibi mi yapmalı (tıpkı her an askerî-siyasi düzeni-düzensizliği dönüştürme kabiliyeti olan bir tuzak gibi)? Bu ivedi sorunun yanıtı ne olursa olsun Machiavelli bununla mücadele etmeye çok iyi hazırlanmıştı. Bu deneme yazısı için bk. Lynch: s. 214-7 ve 226.

yapmamak yerine savaş sanatının hayranlarını memnun etmek için eski eylemler hakkında bildiklerimi yazmaya koyuldum. Ve[12] her ne kadar başkalarının sanat edinmedikleri meseleleri ele almak cesaret gerektiren bir şey olsa da birçok kişinin haddini çok aşarak eylemlerle meşgul ettiği bir mertebeyi[13] benim kelimelerle işgal etmemin bir hata olduğuna inanmıyorum. Öyle ki yazarken yaptığım hatalar kimseye zarar vermeden düzeltilebilir, ama onların eylemlerle yaptıkları hatalar ancak imparatorluklar yıkıldıktan sonra anlaşılır. Dolayısıyla Lorenzo, benim bu çabalarımın niteliklerini değerlendirip onlara hak etmiş oldukları eleştiriyi veya sitayişi vereceksiniz. Bunları size, kabiliyetlerim size çok şey katmasa da sizden gördüğüm tüm menfaatlere minnettarlık duyduğumu göstermek ve (soyluluk, zenginlik, yetenek ve cömertlikle parıldayanları benzer çalışmalarla[14] onurlandırmak âdetten olduğu için)[15] sizin zenginlik ve soylulukta çok fazla benzeriniz olmadığını, dâhilikte çok az olduğunu, cömertlikte ise hiç olmadığını bildiğim için gönderiyorum.

12 Bu metinde "ve" ile başlayan cümle çoktur. Türkçede buna alışık olmadığımız için bunu olabildiğince az kullanmaya çalışsam da bazı yerlerde dokunmadan bıraktım. Bu şekilde orijinal metnin strüktürü ve ruhunun daha iyi anlaşılacağına inanıyorum.

13 İt.: *Opere*. Machiavelli burada mertebe veya mesleğe "çalışma" diyor.

14 İt.: *Opere*. Machiavelli burada yazılara "çalışmalar" diyor.

15 Burada ve bütün eser boyunca yay parantezler Machiavelli'ye aittir.

SAVAŞ SANATI'NIN BİRİNCİ KİTABI

Ölümünden sonra herhangi bir dalkavukluk şüphesi ve gayesi kalmamasından dolayı her insanı müsterih bir şekilde övmenin mümkün olduğuna inandığım için, arkadaşları arasında iyi bir arkadaş ve vatanında da iyi bir vatandaş kabul edilen, adını her anışımda gözyaşlarımı asla tutamadığım Cosimo Rucellai'mizi[1] övmekten geri durmayacağım. Zira onun, dostları için her şeyini (canı da dâhil olmak üzere) seve seve feda etmekten çekinmeyeceğini biliyorum. Vatanına iyilik yapmak söz konusu olduğunda onu herhangi bir görevin kaygılandırmadığını da biliyorum. Tanıdığım ve samimi olduğum pek çok adam arasında, büyük ve görkemli işler için yanıp tutuşan onun gibi başka bir adama rastlamadığımı rahatlıkla söyleyebilirim. Ölüm döşeğinde arkadaşlarına, kendince hiç kimseye faydası dokunamadan genç yaşta ölmek için doğmasından başka bir

1 Cosimo di Bernardo'nun oğluydu, Bernardo adıyla vaftiz edildi; ancak büyükbabası tarafından, yaklaşık bir yıl sonra ölen babası Cosimo'nun adı verildi (Bazen "küçük Cosimo" yani "Cosimino" dendi). Eğitimi hakkında çok az bilgiye sahibiz ama hem yaşadığı rafine ve kültürlü çevre hem de sonradan kazandığı edebiyatçı ünü göz önünde bulundurulduğunda, üst düzey bir eğitim aldığı tahmin edilebilir.
16 Eylül 1512'de amcaları Palla ve Giovanni ile birlikte, Medici'yi yeniden iktidara getiren silahlı eyleme katıldı (Bk. Biblioteca Nazionale Centrale, Floransa, Mss., II/3, 433: *Elenco di uomini armati che presero il palazzo* [Sarayı ele geçiren silahlı adamlar], c. 59r).
1516 baharından başlayarak Orti Oricellari'deki toplantıların düzenleyicisi oldu ve bu rolü iki yıl önce ölen büyükbabası Bernardo'nun yerine yaptı. Machiavelli ile dostluğunun başlangıcı, Zanobi Buondelmonti ve Cosimo Rucellai'ye adanan *Discorsi* kitabının yazıldığı aynı döneme atfedilebilir. Machiavelli ile olan dostluğu hakkında daha fazla bilgi, mektuplar ve Filippo de' Nerli'nin tarihî çalışmasından elde edilebilir (*Commentari dei Trieste* VII, (1859): s. 12).

şey hakkında şikâyette bulunmadı; çünkü kendisi hakkında, iyi bir arkadaşın ölmüş olması dışında söylenecek başka bir şey olmadığını sanıyordu. Onun geride bıraktıkları başka türlü ortaya çıkmayacağı için bizim yahut onu bizim gibi tanıyan bir başkasının, onun övgüye değer niteliklerini belgelememiz dışında başka bir çare kalmamıştır. Aslında doğrusu şu ki dehasının maharetine dair arkasında kısa da olsa bir şey bırakmadığı doğru olsa da bazı yazıları ve aşk mısralarından oluşan sonelerinde görüldüğü gibi talih ona o kadar düşmanca davranmadı. Gençlik yıllarında, her ne kadar kendisi hiç âşık olmamış olsa da vaktini boşa harcamayıp denemeler yaparak talihin onu daha derin düşüncelere sevk etmesini sağladı. Burada düşüncelerini ne kadar büyük bir neşeyle aktardığı ve nihai amacı olarak uğraş verseydi şiirleriyle nasıl bir övgüye mazhar olacabileceği açıkça anlaşılıyor. Bu cihetle, talih bizi böylesine büyük bir dostu kullanmaktan mahrum bıraktığı için, yapabileceğimiz en iyi şey, onun hatırasından istifade etmenin yollarını arayıp sivri diliyle söylendiği veya zekice münazara ettiği şeyleri tekrarlamamız bana, yapılacak en doğru iş gibi geliyor. Onun hakkında, yakın zamanda *Signore* Fabrizio Colonna'nın[2] [Orti Oricellari] bahçelerinde onunla yaptığı (*signore*nin savaşla ilgili meseleleri geniş çapta tartıştığı ve Cosimo'nun hevesle ve ihtiyatla sorguladığı) muhakeme dışında daha taze başka bir şey olmadığı için ve diğer bazı arkadaşlarımızla birlikte orada bulunduğum için, orada toplanan arkadaşlar bunu okuyarak Cosimo'nun erdemleri hakkında zihinlerini tazelesinler ve başkaları da onun gibi çok bilgili bir adam tarafından yalnızca askerî yaşam üzerine değil, aynı zamanda sivil yaşam üzerine de yararlı

2 Fabrizio Colonna, varlıklı bir aile olan Colonna ailesinin bir ferdi ve İtalyan bir *condottiero*ydu. I. Urbino Dükü Federico da Montefeltro ve Battista Sforza'nın kızı Agnese da Montefeltro ile evliydi. VIII. Charles ile Napoli Krallığı'na gelişleri sırasında, Aragonlular ve İspanyollarla yeniden ittifak kurarak Albe ve Tagliacozzo'yu geri almayı başardığı 1495 yılına kadar Fransızların destekçisiydi. 1499'da Napoli Krallığı'nın *gran connestabile*si olarak atandı ve bu görevi yürütmek için Napoli'de Via Mezzocannone'de bulunan bir binada yaşadı. Kızı Vittoria Colonna şairdi ve Michelangelo'nun yakın arkadaşıydı. Oğlu Ascanio Colonna II. Paliano Dükü idi. Yeğeni Marcantonio da başarılı bir generaldi.

olan ve akıllıca tartışılan birçok şeyi orada olmadığı için öğrenemeyip hayıflandığı için bana bunları yazıya döküp onu hafızalara geri getirmek uygun göründü.

Dolayısıyla Fabrizio Colonna, Katolik Kral[3] için uzun süre şanlı bir şekilde savaştığı Lombardiya'dan dönerken Dük Ekselansları'nı[4] ziyaret etmek ve geçmişte yakınlık kurduğu bazı *signore*leri yeniden görmek üzere Floransa'da birkaç gün kalmaya karar vermişti. Bundan dolayı Cosimo, cömertliğinden yararlanmaktan çok onunla uzun uzadıya konuşmak ve böyle bir adamdan ne umulabilirse ona göre bazı şeyler dinleyip öğrenmek için onu bahçesindeki bir ziyafete davet etti. Nitekim gününü bu adamla geçirerek, aklındaki sorulara cevap bulup ilgi duyduğu konuları tartışarak bir gün geçirme fırsatı bulacaktı. Buna mukabil, gönlünden geçtiği gibi Fabrizio geldi ve Cosimo tarafından, aralarında Zanobi Buondelmonti, Battista della Palla ve Luigi Alamanni'nin[5] de bulunduğu diğer bazı sadık arkadaşlarıyla birlikte, kabul edildi. Onun tarafından sevilip sayılan ve benzer çalışmalarda[6] çok ateşli olan gençlerin iyi nitelikle-

3 Fernando II de Aragón ('El Católico') veya daha yaygın bilinen ismiyle II. Ferdinand 1479'dan 1516'daki ölümüne kadar Aragon Kralıydı, eşi Kastilya Kraliçesi I. Isabella ile birlikte 1474'ten 1504'e kadar Kastilya hükümdarı (V. Ferdinand olarak), 1500'den 1516'ya kadar Napoli kralı (III. Ferdinand olarak) ve 1471'den beri Sicilya kralıydı. Ferdinand, İspanya'nın *de facto* ilk kralı olarak kabul edilir ve hükümdarlığı sırasında bu şekilde tanımlanmıştır. Ancak *de iure* Kastilya ve Aragon, 1707 ile 1716 yılları arasında yayımlanan Nueva Planta kararnameleriyle birleştirilene kadar iki ayrı krallık olarak kalmıştır.

4 Lorenzo di Piero de' Medici (Lorenzo II. de' Medici), 1516'dan 1519'daki ölümüne kadar Floransa hükümdarıydı. Aynı dönemde Urbino Dükü idi. Kızı Catharina de' Medici, Fransa'nın kraliçesi olurken gayrimeşru oğlu Alessandro de' Medici Floransa'nın ilk dükü oldu. Machiavelli, *Il principe* kitabını kendisine atfetti.

5 Zanobi Buondelmonti, Niccolò Machiavelli'nin *Vita di Castruccio Castracani*'sini ve Cosino Rucellai ile birlikte *Discorsi*'sini adadığı, Floransalı önemli bir siyasi figür. Giovanni Battista Della, İtalyan sanat eserlerini toplayarak Fransa Kralı I. Francis'e bağışlayan Floransalı bir siyasi figür. Luigi Alamanni, üretken ve çok yönlü şair ve siyasi figür ve Niccolò Machiavelli'nin *Vita di Castruccio Castracani*'sini adadığı bir diğer isim. Bu üç isim Kardinal Giulio de' Medici'ye komplo kurmaktan dolayı sürgüne gönderildiler.

6 Akademik anlamının yanında (*studio humanitatis*, "hümanist dersler"), *studio*nun "dikkat", "özen", "çaba" gibi daha genel anlamları da vardı. Bk. Lynch: s. 10.

rinden burada bahsetmeyeceğim, zira onlar günün her saati birçok övgüye nail oluyorlar. Bunu müteakip Fabrizio, oracıkta o zamana kadarki en büyük övgüye mazhar oldu. Bu büyük adamların onur dolu konuşmaları huzurunda düzenlenen ziyafet bitmiş, masalar toplanıp kutlamanın sonuna gelinmişti ve günlerin de uzun ve sıcak olması hasebiyle Cosimo, arzu ettiği konuşma için onları sıcaktan uzaklaştırıp bahçesinin gizli ve gölgeli kısmına götürmenin uygun olacağına karar verdi. Oraya varıldığında kimisi taze çimlerin üzerine otururak yerini aldı, kimisi de upuzun ağaçların gölgesi altına yerleştirilmiş sandalyelere oturdu. Fabrizio bu köşeyi ne kadar harika bulduğunu söyleyerek övgüler düzüp ağaçları dikkatle inceledi fakat bazılarını çıkaramadığı için biraz kafası karıştı. Bunun farkına varan Cosimo, "Muhtemelen bu ağaçların bazılarından haberiniz yoktur, ama endişelenmeyin çünkü bunlar bugünkülerden ziyade eskiler tarafından yaygın olarak biliniyordu." Ve [Cosimo] adlarını sayarak büyükbabası Bernardo'nun onları dikmek için nasıl gayret sarf ettiğini anlattıktan sonra, Fabrizio cevap verdi: "Bana söylediklerinizi hakkında düşünüyorum da bu yer ve çalışma[7] bana eski çınarlar ve gölgelerinden hoşlanan Krallık'taki[8] bazı prensleri hatırlattı." Bunun üzerine konuşmasını kesip bir süre derin düşüncelere daldıktan sonra ekledi: "Sizi gücendirmeyeceğimi bilsem fikrimi açıkça söylerdim, ancak diğer yandan, arkadaşım olduğunuz için sizleri aşağılama niyetinde olmadığımı bildiğiniz ve burada bazı hususları tartışmak üzere toplandığımız için söyleyeceğim. Eskilerin hassas ve yumuşak değil, güçlü ve sert şeylerini; gölgede değil, güneş altında yaptıklarını; antik çağın yanlış ve yozlaşmış değil, dürüst ve kusursuz düzenlerini benimsemeye çalışmak ne kadar iyi olurdu. Zira bu tür hareketler Romalılarımın aklını başından aldığı için benim vatanım telef oldu." Cosimo buna yanıt verdi... Ancak buradan sonra "birinin söylediğini ve diğerinin eklediğini" defalarca tekrarlamanın sıkıntısından kurtulmak için bu tekrara düşmeden sadece konuşmacıların isimleri not edilecektir.

7 Lat.: *Studio*.

8 "Krallığın", genellikle Napoli Krallığı'na böyle işaret edilirdi.

COSIMO bu yüzden dedi ki "Tam da varmak istediğim konuya parmak bastınız, sizden nezaketi bir yana bırakıp hiç çekinmeden konuşmanızı rica ediyorum çünkü ben de nezaketi bir yana bırakıp hiç çekinmeden soru soracağım. Eğer ben soru sorarken veya cevap verirken birini bağışlayıcı veya suçlayıcı konuşursam bu, mazur görmek veya suçlamak için değil, sizden gerçeği işitmek için olacaktır.

FABRIZIO: Ben de bana sorduğunuz her şey hakkında size bildiklerimi anlatmaktan büyük memnuniyet duyarım, doğru olup olmadığını sizlerin takdirine bırakıyorum. Bana sorduklarınıza da minnettar kalacağım çünkü sizin benim cevaplarımdan öğreneceğiniz kadar benim de sizin sorularınızdan öğreneceklerim var. Öyle ki çoğu zaman akıllıca sorular soran kişi, muhatabının birçok şeyi düşünmesine ve sorulmadığı takdirde asla bilinmeyecek birçok şeyin bilinmesine vesile olur.

COSIMO: Başta söylediğiniz şeye geri dönmek istiyorum, yani büyükbabam ve sizinkilerin [prenslerin], eskileri hassas şeyler yerine sert şeylerde taklit etmelerinin daha akıllıca olacağına değinmiştiniz. Ben kendi tarafımı mazur görmek istiyorum, diğerlerini sizin takdirinize bırakıyorum. Onun zamanında yumuşak hayattan onun kadar ikrah eden ve övdüğünüz o sert hayatı onun kadar seven başka bir adamın olduğuna inanmıyorum. Ne var ki alışılagelmişin dışına çıkmak isteyenlerin herkes tarafından tahkir edilip hor görüldüğü boğazına kadar yozlaşmış bir çağda doğduğu için ne kendisi ne de çocukları adına bazı şeyleri yapabiliyordu. Öyle ki eğer çıplak bir adam, Diogenes'in[9] yaptığı gibi, yazın güneşin en tepede olduğu anda kumlara basarsa veya kışın en soğuk aylarında karlarda yuvarlanırsa deli addedilirdi. Eğer biri, Spartalılar gibi, çocuklarını evde büyütürse, açıkta uyutursa, başları ve ayakları çıplak bir şekilde dolaştırırsa, kötü şartlara tahammül etmesi için soğuk suda yıkarsa ve böylece hayatı daha az sevip ölümden daha az korkmalarını sağlarsa alay edilir ve insan yerine değil hayvan yerine konurdu. Eğer biri yine, Fabricius[10] gibi, yalnızca sebzeyle beslenip altına tenezzül

9 Sinoplu Diogenes, kinik okulundan bir Yunan filozofuydu.

10 Gaius Fabricius Luscinus (veya Lucinus), yoksulluğu ve cahilliğiyle ünlü, Roma Cumhuriyeti'nde bir politikacıydı.

etmemiş olsaydı çok az kişi tarafından övülürdü ve kimse onu taklit etmezdi. Bundandır ki [büyükbabam], mevcut şartlar karşısında çekinmiş, eskilerin örneklerini terk edip daha gönülsüzce taklit etmek zorunda kalmış.

FABRIZIO: Bunları söyleyerek onu etkileyici bir şekilde mazur gördünüz ve söylediklerinizi elbette doğru. Fakat ben bu sert yaşam biçimlerinden ziyade daha insani ve günümüz yaşamıyla daha çok örtüşen bir yaşam biçimini kastettim ki bunun bir şehrin prensleri[11] arasında sayılan biri tarafından uygulanmasının zor olacağına inanmıyorum. Ben Romalılarımdan verdiğim örneklerden asla vazgeçmeyeceğim. Şayet onların hayatlarına ve cumhuriyetin düzenlerine bakıldığında, orada iyi şeylerin olduğu ve mevcut bir uygarlığa[12] getirilmesi imkânsız olmayan pek çok şeyin olduğu görülecektir.

COSIMO: Eskilerden getirmek istediğiniz şeyler nelerdir?

FABRIZIO: Erdemi onurlandırmak ve ödüllendirmek, yoksulluğu hor görmemek, askerî disiplinin düzen ve emirlerine saygı göstermek; vatandaşları birbirlerini sevmeye, mezheplere ayrılmadan yaşamaya, özel olana kamusal olandan daha az değer vermeye zorlamak ve günümüze kolayca uyarlanabilecek benzer şeyler. Bunlar üzerine yeterince düşünüp doğru bir üslupla yaklaşınca [insanları] bu düzenlere ikna etmek hiç de zor değil. Zira gerçekler maharetli her toplumun kullanabileceği şekilde zuhur eder. Her kim bu düzeni gerçekleştirebilirse diktiği ağacın gölgesinde daha mutlu ve neşeli mesken tutabilmeyi başarabildiği gibi insanların da bu düzen çatısı altında öyle yaşayabilmesini sağlar.

COSIMO: Söylediklerinize ilaveten bir yanıt vermek istemiyorum, ancak takdiri bunları[13] rahatça yapabilecek olanlara bırakıyorum. Niyetlerimi bu şekilde daha kolay gerçekleştirebileceğimi düşünerek, eskilerin ciddi ve önemli eylemlerini taklit etmeyenleri suçlamanıza yöneleceğim. Bu nedenle sizden şunu öğrenmek istiyorum: Bir yandan eskilerin eylemlerini taklit etmeyenleri

11 Daha doğrusu "seçkin vatandaşları".

12 Veyahut "şehre".

13 İtalyancada da "bunlar" ile tam olarak neyin kastedildiği belli olmuyor.

kınıyorsunuz, diğer yandan sanatınız olan ve bunda üstün sayıldığınız savaş meselelerinde eski yöntemleri veya bunlara benzer yöntemleri uyguladığınız görülmüyor.

FABRIZIO: İşte tam da beklediğim noktaya geldiniz çünkü söylediklerim başka bir soruyu hak etmiyordu. Zaten ben de başka bir soru beklemiyordum. Basit bir mazeretle bundan sıyrılabilsem de hem sizi hem de kendimi daha fazla memnun edebilmek ve hava şartlarının da izin vermesiyle birlikte daha uzun bir açıklamaya girişmek istiyorum. İnsanlar bir işe başlamadan önce, fırsat geldiğinde aklındaki şeyi eksiksiz yapabilmeleri için önce tüm gayretleriyle ön hazırlık yapmalıdırlar. Zira ön hazırlıklar doğru dürüst yapıldığında, aksi ispatlanmadığı sürece, hiç kimse başkasını ihmalkârlıkla suçlayamaz; hiçbir türlü harekete geçilmemişse ya hazırlıksız olduğu görülür ya da tahmin bile etmediği bir yerde bir sorunla karşılaştığı... Ve orduyu eski düzenine geri döndürmek için yaptığım hazırlıkları henüz size gösterme fırsatı bulamamışken, gösteremediğimden dolayı ne siz ne de başkaları tarafından suçlanmam doğru olur. İnanıyorum ki bu mazeret, eleştirinize karşı bir cevap olarak yeterli olacaktır.

COSIMO: Bu fırsatı yakalayamamış olmanızdan emin olsaydım yeterli olabilirdi.

FABRIZIO: Ama bu fırsatın gelip gelmediğinden şüpheleriniz olduğunu bildiğim için, beni sabırla dinlediğiniz takdirde öncelikle hangi hazırlıkların yapılması ve ne gibi bir fırsatın doğması gerektiğini, hazırlıkların işe yaramasına ve bir türlü fırsat gelmemesine neden olan zorlukların neler olduğunu ve bunun yapılmasının bir çelişki gibi gözükse de aynı anda hem çok zor hem de çok kolay olduğunu kapsamlı bir şekilde tartışmak istiyorum.

COSIMO: Bana ve diğerlerine bundan daha büyük bir iyilikte bulunamazsınız. Sizin anlatmanızda bir beis yoksa bizim için de dinlemekte asla bir beis olamaz. Ancak bu münakaşa uzun süreceği için izninizle arkadaşlarımdan yardım isteyeceğim. Sizden istediğimiz tek şey ara sıra kışkırtıcı bir soruyla sizi böldüğümüzde bize kızmamanız.

FABRIZIO: Cosimo, buradaki diğer gençlerle birlikte bana sorular sormanız beni ziyadesiyle mutlu eder. Nitekim gençlerin askerî konulara daha aşina olduklarına ve söyleyeceklerimi onlar sayesinde daha kolay anlayacağınıza inanıyorum. Zira bazıları, saçları ağardığında ve damarlarındaki kan buz gibi akmaya başladığında askerlik mesleğine düşman kesilirler; bazıları da öylesine sabit fikirli olurlar ki artık iflah olmazlar. Ne olursa olsun size şunu söyleyeyim: Nezaket kurallarını hiçe sayarak kendinizden emin bir şekilde bana sorularınızı yöneltebilirsiniz. Bunu hem [askerlik pratiğinden uzaklaşıp] bir an olsun kafamı dinlemek hem de sizlerin kafasında herhangi bir soru işareti bırakmamanın beni mutlu edeceği için istiyorum. Öncelikle sizin sözlerinizden başlamak istiyorum yani benim sanatım olan savaşta, hiçbir eski yöntemden faydalanmamış olmamın nedenlerinden. Devir hangi devir olursa olsun savaş bir sanat olduğu müddetçe insanların onurlu bir şekilde yaşaması mümkün olmaz ve onu bir sanatmış gibi kullandığı sürece ne bir cumhuriyetten ne de bir krallıktan söz edilebilir. Cumhuriyette veya krallıkta[14] iyi bir düzen hüküm sürüyorsa vatandaşlarının veya tebaasının savaş sanatıyla yaşamasına asla müsaade edilmemiştir ve hiçbir iyi insan bunu kendi özel sanatı olarak icra etmeye kalkışmamıştır. Zira bunu bir meslek olarak icra eden, hayatı boyunca bundan çıkar sağlamak için açgözlü, hilekâr, acımasız davranacak ve onun için sergilemesi gereken bütün davranışlar zorunlu olarak onu iyi biri yapmayacaktır. En büyüğünden en küçüğüne, insanların bunu hayatta kalmaları gereken bir sanatmış gibi icra etmeleri doğru değildir çünkü bu sanat barış zamanında onların karnını doyurmaz. Bu sebeple bu insanlar barışın gelmemesi için ellerinden geleni yaparlar ya da barış zamanını daha rahat geçirebilmek için savaşlarda en fazla payı kapma telaşına girerler. Her iki durum da asla iyi bir insanda tebarüz etmez çünkü karnını doyurmak zorunda olduğundan, bu askerler düşmanlarına nasıl davranıyorsa dostlarına da öyle davranır ve bu sayede çok sayıda soygun, şiddet olayı ve cinayet meydana gelir. Barışın gelmesini istemeyen ve savaşın devam

14 Orijinal metinde "bunlardan biri veya diğerinde" yazar.

etmesi gerektiğine inanan komutanlar[15], kendilerini yönetenleri[16] aldatmaya başlarlar. Barış geldiğinde ise liderler[17] maaş ve yaşama haklarının ellerinden alınacağını düşündükleri için şans[18] bayrağını bir vilayete izinsizce dikip hiç acımadan yağmaya başlarlar. İtalya'da savaşların sona ermesi münasebetiyle beş parasız kalan, kendilerine *Compagnie*[19] diyen birtakım gruplar bir araya toplanarak şehirleri yağmalamayıp haraca bağladıklarında hiçbir çözüm bulunamadığını yoksa unuttunuz mu? Kartacalı askerlerin (başta Matus ve Spendius gibi iki isyankâr komutan varken) Romalılarla girdikleri ilk savaş[20] sona erdiğinde bunun Kartacalılar için nasıl daha tehlikeli bir savaş hâline geldiğini okumadınız mı? Atalarımızın zamanında

15 İt.: *Capitani. Katepánō* (kelime anlamı "en tepedeki" veya "tepede yer alan kişi") kıdemli bir Bizans rütbesiydi. Sözcük, Vülger Latince sayesinde Batı dillerine *capetanus* şeklinde geçip türemiştir. Bu hibrit terim İngilizcede *the captain* ve diğer dillerde benzer bir şekilde *de kapitein, der Kapitän, el capitan, il capitano, kapudan paşa* vb. olarak kullanıldı veya kullanılıyor.

16 Orijinal metinde 'kiralayanları' yazar.

17 İt.: *Capi.*

18 İt.: *Bandiera di ventura.*

19 *Grande Compagnia* (*Compagnia della Corona* veya *Compagnia dei Tedeschi*), 1342'de "Guarnieri Dükü" olarak bilinen Svabyalı asilzade ve paralı asker Guarnieri d'Urslingen, Ettore da Panigo ve Mazarello da Cusano ile birlikte kuruldu. Urslingen'in de dâhil olduğu 1339'daki Parabiago Savaşı'ndaki Lodrisio Visconti'nin *Compagnia di San Giorgio*'sunu taklit etti. Bk. Luigi Bonazzi. *Storia di Perugia delle origini al 1860* (Perugia: Tipografia Santucci, 1857): s. 422.
Grande Compagnia, çoğunlukla Alman olan (İngiliz, Fransız ve Macarların da olduğu), İtalyan yarımadasında faaliyet gösteren ve XIX. yüzyılın ortalarında gelişen bir paralı asker grubuydu. *Grande Compagnia*, zirvesine ulaştığında ağırlıklı olarak zırhlı süvari olmak üzere yaklaşık 10-12.000 kişiden oluşuyordu. *Grande Compagnia*'nın gücü, daha sonra Rönesans İtalya'sında savaş oluşumlarına hâkim olmaya başlayan *condottiero*lar için de bir model oluşturdu.

20 Birinci Pön Savaşı (MÖ 264-241), MÖ III. yüzyılın başlarında Batı Akdeniz'in iki ana gücü olan Roma ve Kartaca arasında yapılan üç savaştan ilkiydi. Savaş, Sicilya ve çevresindeki sularda ve Kuzey Afrika'da yapıldı. Daha sonra MÖ 241'de, Birinci Pön Savaşı sırasında Sicilya'da Kartaca için savaşan 20.000 yabancı askerin maaşlarının ödenmesi konusundaki bir anlaşmazlıktan sonra Kartaca kontrolüne karşı Afrika yerleşimlerinin ayaklanmalarıyla desteklenen Paralı Asker Savaşı başladı. Bir uzlaşmaya varılmış gibi göründüğünde Matus ve Spendius'un önderliğinde tam ölçekli bir isyan patlak verdi. İsyan MÖ 241'den 238'in sonlarına veya 237'nin başlarına kadar sürdü ve Kartaca'nın isyanı bastırmasıyla sona erdi.

Francesco Sforza[21] barış günlerini onurlu bir şekilde geçirebilmek için, ordusunda yer aldığı Milanoluları kandırmakla kalmamış, özgürlüklerini de ellerinden alıp onların prensleri olup çıkmıştı.[22] Askerliği kendi özel sanatı olarak icra eden İtalya'nın diğer tüm askerleri de buna benzer şeyler yapmışlardı. Başarılı olamadıklarından dolayı Milano Dükü olamadılarsa da çok fazla eleştiriye maruz kalmışlardı. Zira hayatlarına bir göz atıldığında hepsinin aynı derecede suçlu olduğu görülür. Francesco'nun babası Sforza[23], Kraliçe Giovanna'yı[24] bir anda terk etmiş, sadece hırsını dile getirip ondan haraç almak için düşmanlarının karşısında zor durumda bırakarak onu Aragon Kralı'nın[25] kollarına atlamaya zorlamıştı. Aynı araçlara sahip olan Braccio[26], Napoli Krallığı'nı işgal etmeye kalkıştı ve eğer Aquilla'da bozguna uğratılıp öldürülmeseydi başarılı olacaktı. Bu tür kargaşalar, paralı orduda görev yapanların bunu kendi sanatları için kullanmalarından kaynaklanır. Bu argümanımı güçlendiren, "Savaş hırsızları doğurur, barış ise onları yok eder."[27] diye bir atasözümüz yok mu? Neticede askerlik dışında başka bir meslekle yaşamayı bilmeyen bu kişiler, ordu içinde yol gösterecek birilerini bulamazsa ve kendilerini onurlu bir şekilde tutacak kadar erdem sahibi olamazlarsa zorunlu olarak doğru yoldan çıkacaklardır ve adalet onları ortadan kaldırmak zorunda kalacaktır.

COSIMO: Ben paralı askerliği, yapılabilecek en mükemmel ve en şerefli iş sanırken siz benim nezdimde onun bütün değerini neredeyse

21 Francesco Sforza, Milano eyaletindeki Sforza hanedanının kurucusu. Paralı askerlerden oluşan bir ordunun (*condotta*) lideri olarak yerini aldığı *condottiero* Muzio Sforza'nın oğluydu. Francesco'nun demir çubukları çıplak elleriyle bükebildiği söylenir. Profesyonel olarak, iktidardaki Visconti hanedanını birkaç kez kurtardı ve bunun karşılığında ödül olarak Dük Filippo Maria Visconti'nin kızı Bianca ile evlenmesine izin verildi. Bununla birlikte, Filippo'nun kendisi taht varisi bırakmadı ve kısa bir iktidar boşluğundan sonra, Francesco Milano Dükü ünvanını aldı.

22 Francesco Sforza Milano'yu 1450'de ele geçirdi.

23 Muzio Attendolo Sforza.

24 Napoli Kraliçesi II. Giovanna.

25 Aragon Kralı V. Alfonso.

26 "Braccio da Montone" olarak bilinen Andrea Fortebracci 1424'te Francesco Sforza tarafından İtalya'nın Abruzzo bölgesindeki Aquila şehrinde öldürüldü.

27 İt.: *La guerra fa i ladri, e la pace gl'impicca.*

bitirdiniz. Ne var ki söylediğiniz gibiyse Caesar'ın[28], Pompeius'un[29], Scipio'nun[30], Marcellus'un[31] ve ünleri sayesinde Tanrılar gibi görülen birçok Romalı komutanın şanının nereden geldiğini daha iyi açıklamazsanız tatmin olmayacağım.

FABRIZIO: Zaten ben de önerdiğim şeylerin tartışmasını henüz bitirmedim çünkü değinmek istediğim iki şey daha var: Birincisi, iyi bir adamın bu mesleği sanat olarak icra etmemesi[32]; diğeri ise gerekli düzene sahip bir cumhuriyet veya krallığın, kendi idaresi altındaki vatandaşların veya tebaasının bunu asla sanatları olarak icra etmesine izin vermemesi gerektiğidir. İlkiyle ilgili söylemem gerekenleri söyledim. Bana şimdi ikincisini anlatmak kalıyor ve onun için şu şekilde anlatacağım: Pompeius ve Caesar ve son Kartaca Savaşı'ndan[33]

---

28 Gaius Julius Caesar, Romalı bir general ve devlet adamıydı. Birinci "triumvirlik"in bir üyesi olarak politik rakibi Pompeius'u iç savaşta yenmeden önce Galya Savaşları'nda Roma ordularına önderlik etti ve ardından MÖ 49'dan MÖ 44'teki suikastına kadar diktatör olarak görev yaptı. Roma Cumhuriyeti'nin yıkılmasına ve Roma İmparatorluğu'nun yükselişine yol açan olaylarda kritik bir rol oynadı. Bu eserde, Türkçeleştirilmiş "Sezar" yerine orijinal ismi "Caesar" kullanılacaktır.

29 Gnaeus Pompeius Magnus, Romalı bir general ve devlet adamıydı. Roma'nın cumhuriyetten imparatorluğa dönüşmesinde önemli bir rol oynadı. Kariyerinin başlarında, Romalı general ve diktatör Sulla'nın bir partizanı ve muhafızıydı. Daha sonra Julius Caesar'ın politik müttefiki ve sonunda düşmanı oldu. Türkçede "Pompey" olarak bilinse de bu eserde orijinal ismi "Pompeius" kullanılacaktır.

30 Publius Cornelius Scipio Africanus, Roma'nın İkinci Pön Savaşı'nda Kartaca'ya karşı kazandığı zaferin baş mimarlarından biri olarak en dikkat çeken Romalı general ve devlet adamıydı. Genellikle gelmiş geçmiş en büyük komutanlardan ve stratejistlerden biri olarak kabul edilir, en büyük askerî başarısı MÖ 202'de Zama Muharebesi'nde Hannibal'i mağlup edişiydi. Afrika'daki bu zafer ona, kelimenin tam anlamıyla "Afrikalı" anlamına gelen, ancak Afrika'nın fatihi olarak anlaşılması gereken "Africanus" lakabını kazandırdı.

31 Marcus Claudius Marcellus, Roma Cumhuriyeti'nde beş kez konsül olarak seçildi. MÖ 225 Galya Savaşı ve İkinci Pön Savaşı sırasında önemli bir Roma askerî lideriydi. Marcellus, MÖ 222'de Clastidium Muharebesi'nde Galya askerî lideri ve kral Viridomarus'u teke tek düelloda öldürdüğü için bir Romalı generalin kazanabileceği en prestijli ödül olan *spolia opima*yı kazandı. Ayrıca Marcellus, askerlere, zarar vermemelerini emretmesine rağmen ünlü matematikçi Arşimedes'in öldürüldüğü, uzun süreli bir kuşatmada müstahkem Syracuse şehrini fethetmesiyle tanınır.

32 Metinde "bu pratiği pratik edemeyeceği" diye geçiyor.

33 Üçüncü Pön Savaşı.

sonra Roma'da bulunan hemen hemen tüm komutanlar iyilikleriyle değil, beceriklilikleriyle ün salmışlardır, onlardan önce yaşayanlar ise hem iyilikleriyle hem de beceriklilikleriyle şan şöhret kazandılar. Bunun sebebi, bunların savaş pratiğini kendi sanatları olarak icra etmemeleri, daha önce bahsettiklerim ise onu kendi sanatları olarak icra etmeleriydi. Bir cumhuriyet, hiçbir önemli vatandaşı böyle bir pratik aracılığıyla kanunları çiğnemediği, vilayetleri yağmalamadığı, vatanı gasp edip tiranlaştırmadığı ve her türlü durumu kötüye kullanarak barış ortamından istifade etmediği sürece; talihsiz vatandaşı da[34] savaş sanatıyla yaşayabilmek için kuralları çiğnemediği, bazı özel kişilerin peşinden gitmediği, senatodan korkmamayı veya bazı tiranik eylemlerde bulunmayı düşünmediği sürece tertemiz kalmıştır. Ancak elde ettikleri zaferle yetinen komutanlar büyük umutlarla kendi özel hayatlarına dönmekteydiler, hala orduya mensup olanlar ise ellerindeki silahları eline almayanlardan daha büyük bir gönüllülükle bırakmaktaydılar. Bu şekilde, her biri daha önce geçimini sağladığı sanatlara[35] geri dönüyordu, aralarında hiç kimse elde ettiği ganimetlerle veya sanatla[36] geçimini sağlamaya çalışmıyordu. Bunun önemli vatandaşlar arasındaki en açık örneği, Afrika'daki Roma ordularının komutanıyken ve Kartacalıları neredeyse mağlup edecekken senatodan, işçileri tarafından bozulan tarlalarını düzeltmek için evine dönme izni isteyen Atilius Regulus'ta[37] bulunabilir.[38] Gün gibi açıktır ki eğer savaşı bundan çıkar sağlamak üzere sanatı olarak icra etseydi bu kadar vilayeti yağmalamışken tarlalarını düzeltmek için geri dönme izni istemezdi çünkü biliyordu ki orada elde ettiği hiçbir

34 İt.: *Alcuno d'infima fortuna.* "Daha önemsiz vatandaşı" anlamında.

35 "Sivil uğraşlar" anlamında.

36 "Savaş sanatı" anlamında.

37 Marcus Atilius Regulus, MÖ 267 ve MÖ 256'da Roma Cumhuriyeti'nde konsül ve generaldi. Kariyerinin çoğu, Birinci Pön Savaşı'nda Kartacalılarla savaşmakla geçti. MÖ 256'da o ve Lucius Manlius Vulso Longus, Ecnomus Burnu Deniz Muharebesi'nde Kartacalıları yendi. Daha sonra Roma'nın Afrika seferine öncülük etti, ancak MÖ 255 baharında Bagradas Nehri'nde yenildi. Yakalandı ve muhtemelen eceliyle öldü. Bk. Andrew Drummond. Atilius Regulus, Marcus. Simon Hornblower et al. (ed.) The Oxford classical dictionary, 4. baskı, (2012).

38 Valerius Maximus'un *Factorum ac dictorum memorabilium libri IX* kitabında geçer.

şey eve döndükten sonra her gün sahip olacaklarının yerini alamazdı. Ne var ki savaşı sanat olarak icra etmeyen bu iyi adamlar, tehlike ve zafer söz konusu olmadığı müddetçe bu savaş sanatını önemsemiyorlardı ve yeterince zafer elde ettikten sonra eve dönüp kendi sanatlarını icra ederek yaşamayı arzuluyorlardı. Sıradan insanlar ve rütbesiz askerlere[39] gelince, onlar da aynı tutum içindeydiler. Her biri böyle gönüllü olarak bu pratikten vazgeçti ve orduda olmadığı zaman orduya katılmayı, ordudayken de terhis edilmeyi arzuluyordu. Bu durum birçok şekilde görülebilir, özellikle de Roma halkının kendi vatandaşlarına tanıdığı ve kişinin kendi rızası dışında askerlik yapmaya zorlanmamasına ilişkin ilk ayrıcalıklara[40] tanık olmaktayız. Bundan dolayı, Roma (Gracchuslara[41] kadar) düzen içindeyken bu pratiği sanat olarak icra eden tek bir askeri yoktu. Bundan dolayı, çok az sayıda kötü insan ortaya çıkmış, bunlar da cezalarını fazlasıyla çekmişlerdir. Sonuç olarak düzenli bir şehir, savaş tatbikini barış zamanlarında talim amaçlı ve savaş zamanlarında mecbur kaldığından zafer kazanmak için kullanmalıdır ve halk, Roma'da olduğu gibi, bunu bir sanat olarak icra etmenin mümkün olmadığını bilmelidir. Söz konusu pratikle başka bir gayenin peşine düşen hiçbir vatandaş iyi niteliklere sahip biri olarak görülemez ve başka türlü idare edilen hiçbir şehirde de iyi bir düzen yoktur.

COSIMO: Buraya kadar anlattıklarınız beni yeterince memnun ve tatmin etti, vardığınız sonuç ise oldukça hoşuma gitti. Cumhuriyet için söylüyorsanız bu anlattıklarınızın geçerli olduğuna inanıyorum, ancak krallık için söylüyorsanız bunun gerçeğe uygun düşüp düşmediğinden emin değilim. Zira bir kralın, etrafında bu pratiği kendi sanatı olarak icra edenleri özellikle isteyeceğini düşünüyorum.

FABRIZIO: İyi düzenlenmiş bir krallık bu tür desiselerden daha da fazla kaçınmalıdır çünkü bunlar[42] [krallıkta] başlı başına,

39 İt.: *Soldati gregarii*. Başlangıçta, bir orduda tutulan paralı askerler. Bugün, askerî hiyerarşinin en alt basamağındaki askerler.

40 İt.: *Primi privilegi*.

41 Tarihe "Gracchus Kardeşler" olarak geçen Tiberius ve Gaius, sosyal reform uğruna öldürülen, *pleb* sınıfına mensup iki kardeş.

42 "Askerliği sanat olarak icra edenler".

bir kralın tiranlaşmasına ve hepsinde[43] bakanlarının[44] tiranlaşmasına neden olur. Bana mevcut herhangi bir krallıktan bahsetmeyin, zira bunların hepsinin iyi düzenlenmiş krallıklar olduğunu inkâr ederim. Nitekim iyi düzenlenmiş krallıklarda, krallara ordular dışında mutlak hâkimiyet verilmez çünkü yalnızca burada hızlı karar verilmesi gereklidir ve bu nedenle sadece burada tek bir güç olmalıdır. Diğer konularda danışmadan hiçbir şey yapması mümkün olamaz ve ona danışmanlık yapanlar arasında savaş olmadan hayatta kalınamayacağı fikrine sahip olup barış zamanlarında savaş isteyen kişilerden korkmalıdır. Ancak ben her yönüyle iyi bir krallıktan ziyade günümüzdekilere benzer bir krallığın üzerinde biraz durmak istiyorum. Bu krallıkta savaşı sanat olarak icra edenlerden kralın dahi korkması gerekmektedir çünkü orduların belkemiğini şüphesiz piyadeler oluşturmaktadır. Hasılı bir kral, barış zamanında piyadelerinin, evlerine dönüp kendi sanatlarını mutlu bir şekilde icra ederek geçinecekleri şekilde bir düzen kuramıyorsa kaçınılmaz olarak tahtından indirilecektir. Zira savaşı sanat olarak icra eden piyadelerden daha tehlikelisi yoktur. Nitekim ya mütemadiyen savaşmayı ya onlara sürekli ödeme yapmayı ya da krallığının elinden alınma tehlikesini göze almaya mecbursun.[45] Mütemadiyen savaşmak mümkün değildir, sürekli ödeme yapmak da mümkün değildir; dolayısıyla zorunlu olarak devleti[46] kaybetme riskiyle karşı karşıya kalınır. Daha önce de söylediğim gibi, Romalılarım bilge ve iyi insanlar olmalarının yanı sıra her ne kadar mütemadiyen savaşıp karınlarını doyurabilseler de vatandaşlarının bu pratiği sanat olarak benimsemelerine asla izin vermediler. Değişmeyen tek şey zamandı,

43 İt.: *In tutto.* Sanırım burada Machiavelli "bütün yönetim biçimlerinde" demek istiyor.

44 İt.: *Ministri della tirranide.*

45 İlk kez "sen" zamiri kullanılıyor burada.

46 İt.: *Stato.* Machiavelli sıklıkla "devlet" terimini kullansa da bu genellikle tamamıyla Weberci anlamda değildir. Bk. Jack H. Hexter. "The Loom of Language and the Fabric of Imperatives: The Case of *Il Principe* and *Utopia*". The American Historical Review, 69 (4), (1964): s. 952-54. Ancak yazılarında açıkça görülen şey, çıkarlarını gözeten bölgesel entiteler fikridir, yani henüz adı konulmamış ulus devleti fikridir.

bu sürekli pratiklerin kendilerine verebileceği zarardan kaçınmak için [zaman yerine] adamları değiştirdiler. Lejyonlarındaki adamları zamana uygun hâle getirmek için on beş yılda bir onları tamamen yenilediler. Bu vesileyle, daha hayatlarının baharında olan on sekiz ila otuz beş yaş arasındaki erkeklerden yararlanıyorlardı ve bu insanlar bu süre boyunca bacaklarını, ellerini ve gözlerini bu uğurda kullanıyorlardı. Onlar da, daha sonraları yozlaşmış zamanlarda olduğu gibi, güçlerinin azalmasına veya içlerindeki kötülüğün yeşermesine izin vermiyorlardı. Önce Octavius[47], daha sonra da Tiberius[48] kamu yararından çok kendilerini düşünerek Roma halkını daha kolay yönetebilmek için onları silahsızlandırmaya ve orduları sürekli olarak imparatorluğun sınırları içinde tutmaya başladılar. Üstelik bunun, Roma halkını ve senatoyu kontrol altında tutmaya yeterli görmedikleri için Roma surlarının yakınına *praetoriae*[49] adında bir ordu yerleştirdiler, bu ordu şehrin sırtına bir kaya gibi dayanmıştı. Artık orduya atanan adamların hiçbir engele maruz kalmadan askerliği sanatları olarak yapmalarına izin vermeye başladılar. Kısa bir süre sonra arsızlıkları ortaya çıktı, senato için zorlu bir unsura dönüşüp imparator için de zararlı bir hâle geldiler. Öte yandan bunların pek çoğu bu yanlış davranışlarının[50] kurbanı oldu çünkü imparatorluğu

47 Gaius Octavius Thurinus olarak doğmuş ve MÖ 44 yılında Caesar tarafından evlatlık edinilmesinin ardından Gaius Julius Caesar Octavianus adını almıştır. Roma İmparatorluğu'nun ilk imparatorudur.

48 Tiberius Caesar Augustus olarak doğmuş ve daha sonra Tiberius Claudius Nero adını almış. Roma İmparatorluğu tahtına çıkan ikinci Roma imparatorudur.

49 Praetorian muhafızları (Lat.: *cohortēs praetōriae*), Roma imparatorları için kişisel koruma ve istihbarat ajanı olarak hizmet veren, Roma İmparatorluk ordusunun seçkin bir birimiydi. Roma Cumhuriyeti sırasında Praetorian Muhafızları, yüksek rütbeli siyasi yetkililer (senatörler ve savcılar) için de bir eskort oluşturuyordu ve Roma lejyonlarının kıdemli subayları için korumalık yapıyorlardı. MÖ 27'de, Roma'nın cumhuriyetten imparatorluğa geçişinden sonra, Roma'nın ilk imparatoru Augustus, Praetorianları kişisel koruması olarak atadı. Üç yüzyıl boyunca Roma imparatorunun muhafızları oldular, aynı zamanda saray entrikalarıyla da tanınıyorlardı. MS 312'de Büyük Konstantin, Praetorian Muhafızları'nı dağıttı ve Castra Praetoria'daki kışlalarını yıktı. Bk. Evan Andrews. 8 Things You May Not Know About the Praetorian Guard. İnternet, https://www.history.com/news/8-things-you-may-not-know-about-the-praetorian-guard, erişim tarihi: 11/02/2023.

50 Burada imparatorlar kastediliyor.

istediklerine verip istediklerinden aldılar ve bazı zamanlar çeşitli ordular tarafından yaratılan birçok imparator ortaya çıktı. Bunu önce imparatorluğun bölünmesi, sonra da çöküşü izlemiştir. Şayet krallar güvenli bir şekilde yaşamak istiyorlarsa piyadelerini, savaş çıktığında kralı uğruna seve isteye savaşa giden, ancak barış tesis edildiğinde de eve daha istekli dönen adamlardan oluşturmalıdır. Askerlikten başka bir sanatla yaşamını idame ettirmesini bilen adamları seçerse bu her daim vuku bulacaktır zaten. Bu yüzden, barış tesis edilir edilmez prenslerinin halkını yönetmeyi, *signore*lerin topraklarını ekmeyi ve piyadelerin kendi özel sanatlarına geri dönmeyi istemesi gerekir. Bunların her biri, barışın gelmesini isteyerek savaşır, fakat savaşın çıkmasını isteyerek barışı bozmaya kalkışmaz.

COSIMO: Bu akıl yürütmeniz hakikaten iyi düşünülmüş görünüyor, ne var ki söylediklerinizle şimdiye kadar düşündüklerimin neredeyse zıddı olduğu için elan beynimi kemiren şeyler var. Zira barış zamanlarında savaş çalışmalarıyla geçimlerini sağlayan birçok *signore* ve saygıdeğer insan[51] görüyorum, tıpkı prenslerden ve topluluklardan maaş alan akranlarınız gibi. Dikkatimi çeken bir başka nokta ise hemen hemen tüm silahlı adamlar[52] maaş aldığı gibi, şehrin kapılarında ve kalelerde nöbet tutan piyadelerin de olduğunu biliyorum, yani barış zamanında bunların hepsine uygun bir yer bulunabileceğine inanıyorum.

FABRIZIO: Ben barış zamanında hepsine uygun bir yer bulunabileceğine inandığınıza inanamıyorum. Zira başka bir sebep ileri sürülemese bile ilhak ettiğiniz yerlerde konuşlanan az sayıda insan size şunu soracaktır[53]: Savaşta ihtiyaç duyulan piyadelerle barış zamanı görevlendirilen piyadelerin arasında nasıl bir oran vardır? Neticede barışın hüküm sürdüğü zamanlarda korunmakta olan kale ve şehirler, savaş zamanlarında daha fazla korunmayı gerektirmektedir. Buna, barış zamanında çoğunu kendi hâline bıraktığınız kırsaldaki askerler de eklenir. Ve az sayıdaki devlet korumalarına gelince,

51 İt.: *Signori e gentili uomini.*

52 İt.: *Uomini d'arme.* Ağır silahlı süvariler.

53 Orijinal metinde "cevaplayacaktır" yazar.

Papa Julius[54] ve siz, savaş dışında başka bir sanatı olmayanlardan ne kadar korkulması gerektiğini cümle âleme gösterdiniz. Söz konusu bu insanları küstahlıkları sebebiyle muhafızlık görevinden alıp onların yerine, kanunların öngördüğü şekilde yetiştirilmiş ve topluluk tarafından hakkaniyetli bir şekilde seçilmiş İsviçrelileri yerleştirdiniz. Bu yüzden barış zamanında her insanın bir yeri olduğunu bir daha söylemeyiniz. Silahlı adamlara gelince, barış zamanında aldıkları maaşla geçindikleri düşünülürse çözüm daha da çetrefilleşir, yine de her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünen biri çözümü kolayca bulacaktır. Zira bu silahlı adamları silah altında tutma işi yozlaşmış bir yoldur ve doğru değildir. Sebebi ise şu ki bunu sanat hâline getirmiş insanlar vardır ve onlara arka çıkan yeterli sayıda kişi varsa bulunduğu devletlerde her gün binlerce belaya düçar olur, ama az sayıda olduklarında kendi başlarına bir ordu kurmaları olanaksız hâle gelir ve ciddi bir sıkıntı veremezler. Size daha önce sözünü ettiğim Francesco, babası Sforza ve Perugialı Braccio buna birçok kez muktedir oldular. Vaziyet buyken hem yozlaşmış olduğu için hem de büyük sıkıntılara yol açtığı için silahlı adamları silah altında tutma geleneğini desteklemiyorum.

COSIMO: Onlar olmadan mı yapardınız? Yahut onları tutacak olsanız bunu nasıl yapardınız?

FABRIZIO: Milis kuvvetleriyle[55], ancak Fransa kralınınki gibi değil elbette.[56] Zira onlar da bizimkiler gibi tehlikeli ve gaddardır, ama eskileri örnek alabiliriz. Onlar tebaasından süvariler oluşturuyorlardı ve barış zamanında sanatlarıyla uğraşmaları için evlerine geri gönderiyorlardı. Bu tartışma bitmeden bunları daha ayrıntılı olarak

54 Papa II. Julius (veya Giuliano della Rovere), 1503'ten Şubat 1513'teki ölümüne kadar Katolik Kilisesi'nin başı ve Papalık Devletleri'nin hükümdarıydı. Takma adları "Savaşçı Papa" (*il Papa guerriero*) veya "Korkunç Papa" (*il Papa terribile*) idi. "Korkunç" lakabı ilk olarak Julius'un kendisi tarafından Michelangelo'ya takıldı ve daha sonra başkaları tarafından Papa'ya söylenmeye başlandı. Bk. Ludwig von Pastor. *The History of the Popes, from the close of the Middle Ages* (Saint Louis: B. Herder, 1902), 3. cilt, VI: s. 214-215. 1511 yılında Mirandola'ya saldırmıştı.

55 Machiavelli'nin Aralık 1505'te kurduğu milis kuvveti *Ordinanza*'ya atıf. Daha sonra Lorenzo de' Medici tarafından 1514'te yeniden kuruldu. Bk. Lynch: s. 168.

56 VII. Charles 1445'te Fransa'da *Compagnie d'ordinanza*'yı kurmuştu.

münakaşa edeceğim. Demek ki ordunun bu kısmı barış zamanında bile böyle bir pratiği devam ettirebiliyorsa bu, yozlaşmış düzenden kaynaklanmaktadır. Bana ve diğer liderlere verilen maaşlara gelince, aynı şekilde bunun da hatalı düzenden kaynaklandığını söylemeliyim çünkü aklı başında bir cumhuriyet kimseyi maaşa bağlamamalı. Bilakis savaşta yararlanacağı komutanları vatandaşlarından seçmeli ve barış tesis edildiğinde sanatlarına geri dönmelerini istemelidir. Bunu takiben bilge bir kral onlara [maaş] vermemeli veya verecekse bile bunun geçeri sebepleri olmalı, ya mükemmel bir icraatın ödülü olarak vermeli ya da böyle bir adamdan barışta olduğu gibi savaşta da yararlanmak için vermelidir. Madem konu benden açıldı, kendimle ilgili bir örnek vermek istiyorum: Ben savaşı asla bir sanat olarak icra etmem çünkü benim sanatım tebaamı yönetmek ve onları korumaktır. Onları korumak içinse barış yanlısı olmak ama aynı zamanda savaşmasını da bilmektir. Kralım da savaş hakkında bildiklerimden ziyade barış zamanında nasıl tavsiye verdiğimi bildiği için beni ödüllendirip bana saygı duyuyor. Bundan dolayı bilgelikle ve ihtiyatlı bir şekilde yönetmek isteyen her kralın, yanında bu yönde düşünmeyen birini bulundurmaması gerekir. Zira çevresinde çok fazla barış yanlısı veyahut çok fazla savaş yanlısı olursa bunlar onun hata yapmasına neden olur. Bu ilk muhakemem ve önerilerim dışında size başka bir şey söyleyemem ve eğer söylediklerim sizin için yeterli değilse sizi daha fazla memnun edecek başka birini bulmalısınız. Eski yöntemleri günümüz savaşlarında uygulamaya koymanın ne kadar zor olduğunu ve bilge bir adamın bunları uygulamaya koymak için ne gibi ön hazırlıklar yapması gerektiğini ve fırsatların nasıl değerlendirilmesi gerektiğini pekâlâ idrak etmeye başlamışsınızdır. Lakin bu tartışma ilginizi çekmeye başladıysa ve eski düzenlerin bazı bölümlerini günümüze uyarlayabildiğinizde bunları yavaş yavaş daha iyi anlayacaksınız.

COSIMO: Başlayana kadar bu konular hakkındaki düşüncelerinizi duymak isterken, şimdiye kadar söylediklerinizi bu isteğimizi iki katına çıkardı. Bu cihetle, şimdiye kadar sizden öğrendiklerimiz için teşekkür ediyor, gerisini de duymak istiyoruz.

FABRIZIO: Madem bu kadar hoşunuza gitti, bu konuyu en baştan ele almak istiyorum, bu sayede, anlattıklarım çok daha eksiksiz anlaşılır. Savaşmak isteyenin maksadı her türlü düşmanla arazide çarpışmak ve bir gün mutlaka kazanmaktır. Bunun başarılabilmesi için bir ordu kurmak gerekmektedir. Bir ordu kurarken adam bulmak, onları silahlandırmak, düzen içerisine sokmak, büyüklü küçüklü gruplarda talim etmek, konuşlandırmak ve daha sonra, dururken veya ilerlerken düşman karşısında hazır hâle getirmek gerekir. İşte bunlar, meydan muharebesinde en gerekli ve en onurlu şeylerdir. Bir meydan muharebesinde düşmanın karşısına nasıl çıkacağını bilen, savaş esnasında yapacağı diğer tüm hataların üstesinden gelebilir. Ancak bu disiplinden yoksun olan, her ne kadar diğer hususlarda başarılı olsa da asla onurlu bir savaş yürütemez. Neticede zafer kazanılan gün önceden yapılan tüm hataları yok eder, oysa kaybedilen gün önceden yapılan iyi şeylerin nafile olduğunu gösterir. Öncelikle yapılması gereken şey adam bulmaktır ve bunun için, eskilerin dediği gibi *deletto*[57] işlemine geçmelisiniz. Biz buna *scelta* [seçim] diyoruz, ama ona hak ettiği onuru vermek için *deletto* tabirini kullanmaya devam etmek istiyorum. Savaşın hükümlerini belirleyenler, canlı ve basiret sahibi oldukları için ılıman ülkelerden adamlar seçilmesini isterler. Zira sıcak ülkeler basiretli ama cansız[58], soğuk ülkeler ise canlı ama basiretsiz adamlar doğurur. Bu hüküm, tüm dünyanın hükümdarı[59] olan biri için kolaydır, dolayısıyla doğru yerlerden adamlar çekmesine imkân tanır. Fakat herkesin takip edebileceği bir hüküm lazımsa her cumhuriyet ve her krallık, gerek sıcak gerek soğuk gerekse ılıman olsun, askerlerini kendi ülkelerinden seçmelidir. Eski örneklerden anlaşılıyor ki her ülkede, talimle iyi asker yetiştiriliyor. Zira doğanın eksik olduğu yerde gayret onu telafi eder ki bu durumda gayret doğadan daha değerlidir. Bir de bu adamları başka bir yerden seçmek *deletto* olarak adlandırılamaz

57 *Deletto*: İki aşamalı askere alma süreci: Önce genel kayıt, ardından ve çok daha önemlisi, talim-tatbikatlardan sonra en erdemli adamların seçimi.

58 Orijinal metinde "ruhsuz" yazar. Bundan sonra kitabın devamında da "ruh" hep "cesaret" diye çevrilecektir.

59 Orijinal metinde "prensi" yazar.

çünkü *deletto* demek bir vilayetin en iyilerini belirlemek ve savaşmak isteyenleri savaşmak istemeyenlerden ayırıp bunlar arasında seçim yapmak demek. Bu yüzden *deletto* size tabi olan yerlerin dışında yapılamaz çünkü sizin hâkimiyetinizde olmayan ülkelerden zorla asker alamazsınız, ancak gönüllü olanları alabilirsiniz.

COSIMO: O hâlde gönüllü olanları alıp sonra da terhis etmek mümkün ve bu sebeple buna *deletto* diyoruz.

FABRIZIO: Bir bakıma doğru söylüyorsunuz, ama *deletto* işleminin sahip olduğu kusurları da unutmamak gerekir çünkü çoğu zaman buna *deletto* diyemeyiz. İlk olarak, tebaanızdan olmadığı hâlde gönüllü olarak orduya katılmak isteyenler en iyi askerler değildir, bunlar düşünülenin aksine bir vilayetin en kötülerindendir. Zira nerede utanmaz, başıboş, dizginsiz, dinsiz, babasının vatanından kaçmış, ağzı bozuk, hilekâr ve her bakımdan kötü yetiştirilmiş varsa asker olmak istiyor. Bu tür alışkanlıklar gerçek ve iyi bir askerliğe bundan daha fazla aykırı olmaz. Bu adamların sayısı belirlediğiniz sayının üzerine çıktığında aralarından bazılarını eleyebilirsiniz, ama işin içine kötü adamlar girdiğinde *deletto* işleminin iyi sonuç vermesinin imkânı yok. Ancak genel itibarıyla istediğiniz sayıya ulaşamazsınız. Önüne geleni almak zorunda kalınca buna artık bir *deletto* değil, piyade alımı[60] denilebilir. Bugün İtalya ve Manya[61] dışındaki yerlerde böyle bir düzensizlik içinde ordu kurulmaktadır çünkü hükümdarın[62] emri doğrultusunda değil, askerlik yapmak isteyenlerin iradesi doğrultusunda asker alımı yapılıyor. Bundan dolayı, iyisiyle kötüsüyle bir araya getirilmiş adamlardan müteşekkil bir orduda, eskilerin hangi yöntemlerinin uygulanabileceğini bir düşünün.

COSIMO: Peki nasıl seçilmeleri gerekiyor öyleyse?

FABRIZIO: Dediğim gibi, kendi tebaanızdan ve prensin yetkisiyle.

COSIMO: Bu şekilde seçildiklerinde herhangi bir eski yöntemin uygulanması mümkün olur mu?

60 İt.: *Soldare fanti.*

61 İt.: La Magna. Alemagna'nın kısaltması.

62 Orijinal metinde "prensin" yazar.

FABRIZIO: Sizin de çok iyi bildiğiniz gibi bir prenslikte komuta etmesi gereken kişi prens ya da sıradan bir *signore* olmalıdır. Bir cumhuriyette ise bir komutan ya da bir vatandaş olmalıdır. Aksi hâlde işler hiç de istenildiği gibi gitmez.

COSIMO: Niçin?

FABRIZIO: Bunu zamanı geldiğinde söyleyeceğim. Şimdilik bilmenizi istediğim tek şey, başka türlü iyi bir sonuca varılamaz.

COSIMO: Öyleyse kendi ülkenizde *deletto* yapmak zorundaysanız onları şehirden mi yoksa kırsaldan mı seçmek daha doğrudur?

FABRIZIO: Bu hususlar hakkında yazan herkes, kırsaldan seçmenin daha iyi olduğu konusunda hemfikirdir çünkü oradaki adamlar meşakkate alışmış, zor koşullarda yetişmiş, uzun süre güneş altında kalmaya alışık olup gölgeden uzak duran; alet edevat kullanmaya, hendek kazmaya, yük taşımaya ve kurnazlık ve kötülükten uzak durmaya alışmıştır. Ancak bu konuda şöyle bir fikrim daha vardır: Piyade ve süvari olmak üzere iki çeşit asker vardır; piyadeler kırsaldan, süvariler ise şehirden seçilmelidir.

COSIMO: Hangi yaşta olanları seçerdiniz?

FABRIZIO: Yeni bir ordu kurmak zorunda kalsaydım on yedi ila kırk yaşında olanlardan seçerdim. Hâlihazırda bir ordu varsa ve ben de onu yenilemek zorunda kalsaydım tek tercihim on yedi yaşında olanlar olurdu.

COSIMO: Bu ayrımın nedenini tam olarak anlayamadım.

FABRIZIO: Size şöyle anlatayım: Ordusu olmayan yerde bir ordu kurmak zorunda kalsaydım onlara bana tavsiye edildiği gibi talimat verebilmek için askerlik yapmaya uygun sınırlar içinde olsalar bile onları daha yetenekli adamlar arasından seçerdim. Ne var ki ordunun tertip edilmiş olduğu yerlerde *deletto* yapmak zorunda kalsaydım mevcut orduyu tamamlamak için on yedi yaşındakileri alırdım çünkü yaşı büyük olan diğerleri zaten benim tarafımdan seçilmiş ve orduya kayıtlı olurlardı.

COSIMO: Hülasa siz bizim ülkelerimizdeki gibi bir milis kuvveti kurmak istiyorsunuz.

FABRIZIO: Doğru yere parmak bastınız. Seçmiş olduğum adamları silahlandıracağım, komutanlık edeceğim, talim edeceğim ve belli başlı bir düzen içerisine sokacağım.

COSIMO: O hâlde milis kuvvetine kıymet veriyorsunuz?

FABRIZIO: Niye ki? Kötülememi mi istiyorsunuz?

COSIMO: Çünkü bilgili pek çok insan onu her zaman kötüledi.

FABRIZIO: Bilgi sahibi bir insanın milis kuvvetini kötülediğini söyleyerek aslında çelişkili bir şey söylüyorsunuz. O kişi kendini bilgi sahibi bir kişi olarak göstermiş olabilir, ama bu konuda haksız olması daha muhtemel.

COSIMO: Sürekli alınan kötü sonuçlar bizi böyle bir kanıya sevk etmiş olabilir.

FABRIZIO: Şunu bilmeniz gerekiyor ki bu kusur ne o kişinindir ne de sizin. Bu muhakeme bitmeden önce bunu öğrenmiş olacaksınız.

COSIMO: Bu çok makbule geçecek. Muhakemenizi daha doğru temellendirebilmeniz için onu neyle suçladıklarını da söylemek istiyorum. Diyorlar ki [milis kuvveti] işe yaramazdır ve ona bel bağlamamız hâlinde ya günün birinde devleti kaybedeceğiz ya da [bu milis kuvveti] öylesine erdemli[63] olacaktır ki onu yöneten kişi kolayca [devlete] malik olacaktır. Şu emsalleri veriyorlar: Romalılar kendi orduları yüzünden özgürlüklerini yitirmiştir, Venedikliler kendi vatandaşlarından birine boyun eğmek zorunda kalmamak için yabancı ordular kullanıyorlar ve Fransa kralı halkını daha kolay yönetebilmek için onları silahsızlandırmıştır. Lakin bunların işe yaramamasından çok daha fazla korkuyorlar. Bunun işe yaramaması için de iki temel neden öne sürüyorlar: Birincisi deneyimsizlik, diğeri ise orduya zorla katılmak. Zira diyorlar ki büyüyünce hiçbir şey öğrenilmez ve zorla yapılan hiçbir şey iyi sonuç vermez.

FABRIZIO: Dile getirdiğiniz tüm bu nedenler, size açıkça göstereceğim gibi, geniş bir görüş açısına sahip olmayan[64] adamlardan

63 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

64 Günümüzde "*policy myopia*" diye bahsedilen, kamusal müdahalelerin uzun vadeli çözümler yerine kısa vadeli sorunları ele almaya çalışmasını ifade etmek için kullanılan terim.

geliyor. İlk olarak işe yaramama konusuna değineceğim: Hiç kimse kendi ordusu kadar yararlı bir ordu bulamaz ve hiç kimse başka bir yerde kendi ordusunu kuramaz. Bunun tartışılacak hiçbir yanı olmadığı için bunun üzerinde daha fazla vakit kaybetmek istemiyorum, zira kadim tarihin tüm örnekleri bizi haklı çıkaracaktır. Buna binaen deneyimsizliği ve zorlamayı ileri sürdükleri için, onlara deneyimsizliğin cesaretsizliği ve zorlamanın da hoşnutsuzluğu beraberinde getirdiğinin doğru olduğunu kabul ediyorum. Fakat bu muhakemem geliştiğinde göreceksiniz ki onları ne kadar iyi silahlandırır, talim eder ve düzenlerseniz o kadar deneyim ve cesaret kazanacaklardır. Ancak zorlama konusunda, hükümdarın[65] emriyle orduya alınan insanların ne zorla ne de gönüllü olarak kabul edilmeleri gerektiğini bilmelisiniz. Zira gönüllü olarak geldiklerinde yukarıda bahsettiğim sakıncalar ortaya çıkar, yani bir *delettodan* bahsedemeyiz ve pek azı katılmak ister. Benzer şekilde zorla askere alındıklarında da kötü sonuçlar doğar. Bu sebeple orduyu tamamen zorunlulardan veya tamamen gönüllülerden oluşturmamak önemlidir. Onlar, hükümdara[66] duydukları saygıdan dolayı hizmet etmeye teşvik edilmelidir, böylece çarptırılacakları cezadan çok, onu öfkelendirmekten çekineceklerdir. Ordu karışık bir şekilde [hem zorunlular hem de gönüllüler] askere alınanları barındıracak ve bu şekilde, kötü sonuçları olabilecek memnuniyetsizlikler ortadan kalkacaktır. Ne var ki Roma ordularının ve Hannibal ordusun defalarca yenilgiye uğradığı biliniyor, o yüzden hiç kimse orduyu öyle bir düzenleyeceğini söyleyip de bu ordunun asla mağlup edilemeyeceğine dair bir söz veremez. O hâlde sizin bu bilgili adamlarınız, bir kez yenilgi almakla[67] işe yaramazlığa hükmetmemeli. Bunun yerine, kaybedebilecekleri gibi kazanabileceklerine de inanmalı ve yenilginin sebeplerini araştırmalıdırlar. Eğer bunu araştıracak olurlarsa bunun bir yöntem zafiyetinden değil, daha yerine oturmamış bir düzenden kaynaklandığını göreceklerdir. Söylediğim

65 Orijinal metinde "prensin" yazar.

66 Orijinal metinde "prense" yazar.

67 Machiavelli'nin oluşturduğu milis kuvvetleri 1512'de Prato'da İspanyollara karşı yenildi. Bu yenilgi de Machiavelli'nin hizmet ettiği Floransa yönetiminin sonunu getirdi. Bk. Lynch: s. 191.

gibi, milis kuvvetini kötüleyerek değil, onunla ilgili eksiklikleri gidererek bunu yapmalıdırlar. Bunun nasıl yapılması gerektiğini yavaş yavaş öğreneceksiniz. Böyle bir düzenin güçlü bir lider çıkarıp devletinizi elinizden alacağı korkusuna gelecek olursak, buna cevap olarak söylemek isterim ki kanunlar ve düzenler tarafından kendi vatandaşlarının veya tebaanın silahlandırılması asla bir zarara yol açmaz. Aksine bunun her zaman bir faydası olur ve şehirler kendilerini bu silahlar aracılığıyla silahların olmadığı zamandan daha uzun süre güven içinde tutarlar. Roma, silahlanması sayesinde dört yüz yıl özgür kaldı, Sparta ise sekiz yüz yıl; diğer birçok şehir silahsızlandırılmaları yüzünden kırk yıldan daha az bir süre özgür kaldı. Zira şehirlerin silahlı güçlere[68] ihtiyacı vardır ve kendi silahlı güçleri olmadığında yabancı güçler[69] kiralarlar. Bu yabancı güçler de kamu malına şehrin kendi silahlı güçlerinden daha kolay zarar verir çünkü onları [para karşılığında] yozlaştırmak daha kolaydır ve güçlü bir vatandaş bunlardan daha kolay yararlanabilirdi. Bunlar bazı durumlarda silahsız halka[70] baskı kurup onları daha kolay yönlendirebiliyorlardı. Buna ek olarak bir şehir bir yerine iki düşmandan korkmalıdır. Keza yabancı güçlerden yararlanan biri hem kiraladığı yabancılardan hem de kendi vatandaşlarından korkmak zorundadır ve bu korkunun sürekli olduğu aşikâr, daha önce Francesco Sforza hakkında anlattıklarımı hatırlayın. Kendi silahlı güçlerini kullanan sadece kendi vatandaşlarından korkar. Ama söylenebilecek her şey bir yana, en büyük önem arz eden husus şudur: Hiç kimse, cumhuriyette veya krallıkta, orada yaşayan insanlar tarafından her zaman müdafaa edileceğinin garanti edileceğini aklına getirmesin. Eğer Venedikliler diğer düzenlerde olduğu gibi bunda da bilgi sahibi olsalardı dünyada yeni bir monarşi yaratmış olurlardı. İlk kanun koyucuları tarafından silahlandırıldıkları için kınanmayı fazlasıyla hak ediyorlar. Ancak karada hâkimiyet sahibi olamadıkları için denizde silahlı güç kurmuşlardı.

68 Orijinal metinde "silahlara" yazar. Silahlar burada askerler anlamına geliyor. Burada ve paragrafın devamında bu şekilde kullanılacaktır.

69 Orijinal metinde "yabancı silahlar" yazar. Burada ve paragrafın devamında bu şekilde kullanılacaktır.

70 Orijinal metinde "adamlara" yazar.

Burada savaşları erdemli bir şekilde yürüttüler ve ellerindeki silahlarla vatanlarını büyüttüler. Lakin Vincenza'yı müdafaa etmek için karada savaş yürütmek zorunda kaldıklarında ve kendi vatandaşlarını karada savaşmak için göndermeleri gerektiğinde komutan olarak Mantova markisini[71] kiraladılar. Bu, onları göğe yükselmekten ve açılmaktan alıkoyan[72] uğursuz bir karardı. Denizde savaş yürütmeyi bildikleri kadar karada da savaş yürütme konusunda kendilerine güvenmedikleri için bu kararı aldılarsa bu güven eksikliği akılsızcaydı. Zira denizde rüzgârla, azgın sularla ve askerlerle savaşmayı bilen bir komutan, yalnızca askerlerle savaşmak zorunda olduğu ve denizdeki gibi zorluklarla karşılaşmayacağı kara savaşında kolaylıkla komutanlık yapabilirdi. Denizde değil karada savaşmayı daha iyi bilen Romalılarım, denizde haklı bir şöhrete sahip olan Kartacalılarla savaş patlak verdiğinde, yine denizde deneyimli olan Grekleri veya İspanyolları kiralamak yerine bu vazifeyi vatandaşlarına verip savaşı kazanmıştır. Bunu başarmalarındaki diğer bir etken ise vatandaşlarından hiçbiri tiran olma hevesine kapılmamıştır, ki bu yersiz bir korku olurdu, zira biraz önce bununla ilgili söylediklerimin dışında şunu da belirtmeliyim ki denize kıyısı olan bir şehirde elinde donanma gücü olan bir vatandaş hiçbir zaman tiranlık yapmamışsa bu durum kara kuvvetlerinde çok daha az olasıdır. Bundan dolayı, vatandaşların ellerindeki silahların onları tiran yapmayacağını, ancak şehrin kötü düzenlerinin bir tiran yaratacağını bilmeleri gerekir ve iyi bir düzene sahip olanların, vatandaşlarının silahlarından korkmaları gerekmez. Ne var ki ihtiyatsız bir yol izlediler, bu da onların pek çok şan ve mutluluktan mahrum kalmalarına sebep oldu. Fransa kralının, (sizinkilerin daha önce örnek gösterdiği gibi) halkına savaş disiplini vermemesi yönünde yaptığı hataya[73] gelince,

71 Gianfrancesco Gonzaga, 1407'den 1433'e kadar Mantova'nın V. Capitano del Popolo'su, 1433'ten ölümüne kadar da ilk Mantova markisi.

72 Orijinal metinde "bacaklarını kesen" yazar.

73 *Franc-archers* (serbest okçular), Fransa kralı VII. Charles tarafından çıkarılan 28 Nisan 1448 tarihli Montils-lès-Tours kararnamesiyle kurulan bir asker sınıfıydı. Doğu'ya ve emir bölüklerine ek askerler olan *franc-archers*, askerî durum gerektirdiğinde her an seferber edilebiliyorlardı. Birkaç yıllık talimden sonra, *franc* adının

kişisel düşüncelerini bir kenara bırakan herkes orada meydana gelen bu kusurun yargıdaki bir hatadan kaynaklandığını ve bunun sadece krallığı zayıf düşürdüğünü kabul eder. Sanırım konudan epeyce saptım ve gayemden çok uzaklaştım, yine de sorunuza cevap verip kendi silahlı güçlerimiz dururken başka silahlı güçlere güvenilmesinin doğru olmadığını ve kendi silahlı güçlerimizi bir milis kuvveti olmadan değişik yollarla bir orduya dönüştürmenin veya başka bir şekilde disiplinli bir ordu kurmanın mümkün olmadığını sizlere göstermek için yaptım. Roma'daki ilk kralların, özellikle de Servius Tullus'un[74] yaptığı düzenlemeleri okuduysanız sınıflandırma düzeniyle o şehrin savunulması için derhâl bir ordu oluşturulması için yapılan bir düzenlemeden başka bir şey olmadığını göreceksiniz. Lakin *delettomuza* dönelim, tekrar söylüyorum, yerleşik bir düzeni yenilemek zorunda kalsaydım on yedi yaşındakileri alırdım, ancak yeni bir düzen oluşturmak zorunda kalsaydım onlardan hızlı bir şekilde faydalanmak için on yedi ila kırk arasında her yaştan insan alırdım.

COSIMO: Onları hangi sanatlar arasından seçeceğiniz konusunda bir ayrım yapar mıydınız?

FABRIZIO: Bahsi geçen bu yazarlar[75] böyle bir ayrıma gidiyorlar çünkü kuşçuları, balıkçıları, aşçıları, pezevenkleri ve eğlence sanatıyla[76] meşgul olan kimseyi almak istemiyorlar; bunların yerine toprağı işleyenleri, demircileri, nalbantları, marangozları, kasapları, avcıları ve benzer sanatları istiyorlar. Ama ben onların ne kadar iyi olabileceğini sanatlarından tahmin etmeye çalışmam, ancak mümkün

---

kökenindeki vergi muafiyetinden yararlanıyorlardı. Askere alınanların sayısı, krallığın her bir pariş nüfusuyla orantılı olarak belirlenir ve zirvede, yaklaşık 16.000 kişilik bir birlik için Fransa Krallığı'nın nüfusunun %2'sini temsil ederdi. Fransız okçuları, Yüz Yıl Savaşları'nın son aşamasında ve 1465'te Kamu Yararı Savaşı (*La guerre du Bien public*) sırasında etkili oldular. Ancak Burgonya Veraset Savaşı sırasında Kral XI. Louis tarafından Guinegatte Muharebesi'nin yenilgisinin ana sorumlusu olarak görüldüler ve kısa bir süre sonra 1480'de feshedildiler.

74 Servius Tullius Roma geleneğine göre, Roma'nın altıncı kralı ve Roma'yı yöneten üç Etrüsk kraldan biriydi.

75 Vegetius I 7 ve bk. Cicero, *De Officiis* I 150.

76 Veyahut "hobi".

olduğunca çok işime yarayacak olmalarına dikkat ederdim. Bu yüzden, toprağı işlemeye alışkın olan köylüler herkesten daha faydalıdırlar, zaten ordularda tüm sanatlar içinde en çok da bunlar kullanılır. Ondan sonra demirciler, marangozlar, nalbantlar, kunduracılar gelir. Orduda çok sayıda sanat olmasında fayda var. Nitekim sanatları birçok şeye yarar, çifte hizmet aldığınız bir askere sahip olmak iyidir.

COSIMO: Adamların askerlik yapmaya uygun olup olmadıkları nasıl anlaşılır?

FABRIZIO: Öncelikle bir ordu kurmak için yeni bir milis kuvvetini seçme yönteminden bahsetmek istiyorum çünkü bazılarının aklına eski bir milis kuvvetinin yenilenmesi için gereken seçimler geliyor. Bu münasebetle, asker olarak seçilmesi gereken birinin ya zaten ne kadar iyi olduğunu biliyorsundur ya birtakım üstün başarılarına tanık olmuşsundur ya da bir tahminde bulunursun. Yeniden seçilecek olan ve daha önce hiç seçilmemiş olan adamlarda bir erdem örneği bulunamaz ve yeni kurulan bir milis kuvvetinde bu tür adamlar çok az olur veya hiç olmaz. Bundandır ki adamlar deneyimsiz oldukları için yaşları, sanatları ve görünümleri üzerine tahminlerde bulunmak gerekir. İlk iki noktayı zaten ele aldım, elan geriye üçüncüsünden bahsetmek kalıyor. Bu yüzden aralarında Pirhos[77] gibilerinin de olduğu bazıları, askerin büyük olmasını istemişlerdi. Aralarında Caesar gibilerinin olduğu bazıları da yalnızca bedensel güce bakarak seçmişlerdi. Güçlü bir beden ve ruh hâli, uzuvların bileşiminden ve dış görünüşten anlaşılıyordu. Bu konuda yazanlar seçilecek kişilerin canlı ve parlak gözlere, adaleli boyna,

77 Pirhos, Helenistik dönemde Moloslar adlı Yunan kabilesinin kralıydı. Bk. Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond. *Epirus: The Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas* (Oxford: The Clarendon Press, 1967) (Hammond, Epirusluların Yunanca konuşan bir kabile olduğuna ikna olduğunu söyler). Önce Aiakos kraliyet ailesinin ve daha sonra Epirus'un kralı oldu. Erken Roma'nın en güçlü düşmanlarından biriydi ve antik çağın en büyük generallerinden biri olarak kabul edilmişti. Bk. William Smith. *A New Classical Dictionary of Greek and Roman Biography, Mythology and Geography* (New York: Harper & Brothers Publishers, 1860): s. 729. Savaşlarının birçoğu, kabul edilemez derecede ağır kayıplara neden oldu ve dillere pelesenk olan "Pirus Zaferi" buradan kaynaklanmaktadır.

geniş göğse, kaslı kollara, uzun parmaklara, ince göbeğe, yuvarlak kalçalara, ince bacak ve ayaklara sahip olması gerektiğini yazarlar.[78] Bu özellikler insanı genelde güçlü ve çevik kılar, bunlar bir askerde her şeyden önce aranan iki şeydir. Ayrıca tüm bunların yanında dürüstlük hasleti ve utanma duygusuna sahip olup olmadığına bakılmalıdır, aksi takdirde bir rezalet çıkarıp[79] yozlaşmaya sebebiyet verecek biri seçilmiş olabilir. Zira hiç kimse terbiyeden nasibini almamış ve kötü ruhlu birinin olduğu yerde övgüye layık olabilecek erdemlerin olmayacağını bilir. Hakikaten de bu *delletto*nun önemini daha iyi anlayabilmeniz için, Romalı konsüllerin *magistratus*luklarının[80] başında Roma lejyonlarını oluştururken izledikleri yöntemi size anlatmanın gerekli olduğunu inanıyorum. Bu *delletto*da, devam eden savaşlar göz önünde bulundurularak, seçilecek olanlar kıdemlilerle yenilerin bir karışımı olacağından kıdemlileri deneyimden yola çıkarak, yenileri de tahminler üzerinden belirlediler. Ve şu hususa da dikket çekmek isterim: Bu *delletto*lar ya onları hemen kullanmak için ya da onları eğitip zamanı geldiğinde kullanmak için yapılırdı. Ben zamanı geldiğinde kullanmak için düzenlenen *delletto*lar hakkında konuştum ve konuşmaya devam edeceğim çünkü niyetim size ordunun olmadığı ülkelerde ordu nasıl düzenlenir göstermek. Ancak, zamanında Roma'da ve günümüzde İsviçre'de gözlemlendiği gibi, prens aracılığıyla ordu kurmanın gelenek olduğu yerlerde hemen kullanılabilecek ordular düzenlemek mümkündü. Nitekim bu *delletto*larda, yeniler olduğu kadar askerlik düzenine alışmış kişiler de vardı, yani kıdemli ve yeni birbirine karışacağı için güzel ve uyumlu

78 Bk. Vegetius I 6-7.

79 İt.: *Instrumento di scandolo.*

80 Roma Krallığı döneminde, Roma Kralı asıl *magistratus*tu. Uygulamada gücü mutlaktı: Baş rahip, kanun koyucu, yargıç ve ordunun tek komutanıydı. Monarşiden cumhuriyete geçiş sırasında, anayasal güç dengesi Roma kralından Roma senatosuna kaydı. MÖ 509'da Roma Cumhuriyeti kurulduğunda, kralın sahip olduğu yetkiler, her yıl ikisi seçilecek olan Roma konsüllerine devredildi. Cumhuriyetin *magistratus*ları Roma halkı tarafından seçilirdi ve her birine "büyük yetkiler" (*maior potestas*) adı verilen bir derece yetki verilirdi. Bk. Frank Abbott Frost. *A History and Description of Roman Political Institutions* (St. Petersburg: Elibron Classics, 1901): s. 8, 15, 151.

bir birlik oluşturulurdu. İmparatorlar askerlerini ordugâhlarında sabit tutmaya başladıklarında, tıpkı İmparator Maximus'un[81] yaşamında görüldüğü gibi, *tironi*[82] adını verdikleri yeni askerleri eğitmek için eğitmenler tutmuşlardı. Roma özgürlüğünü kazandıktan sonra askerler orduda[83] değil, şehir içinde eğitilmeye başlanmışlardı. Gençlerin eğitildiği askerî tatbikatların şehirde yapılması gelenek olmuştu ve daha sonra savaşa gitmek için seçilecek olanlar yapay savaşa alışkın olduklarından gerçek savaşa kolayca uyum sağlayabiliyorlardı. Ancak daha sonra imparatorlar bu tatbikatlara son verdiler ve size göstermiş olduğum yöntemleri kullanmak zorunda kaldılar. Bu sebeple Roma'nın *deletto* tarzına gelince, savaş yükü kendilerine yüklenen Roma konsülleri (zira aralarından her biri ordunun belkemiği olan iki Roma lejyonuna sahipti), *magistratus*luğu üstlenip ordularını düzenlerdi. Şöyle ki her bir lejyona, bugün *connestabole*ler[84] dediğimiz kişiler, görevini yapan kişilerden altısı atanacak şekilde yirmi dört askerî tribün[85] oluşturdular. Bunun yanında silah taşımakta maharetli olan tüm Romalı erkekleri toplayıp her lejyonun

81 Magnus Maximus, 383'ten 388'e kadar Batı Roma İmparatorluğu'nun imparatoruydu. Tahtı imparator Flavius Gratianus Augustus'tan ele geçirmişti.

82 Cumhuriyet devrinin Roma ordusunda, bir yıl sonra asker olacak olan asker.

83 Veyahut "ordugâhta".

84 *Connestabole* (veya *conestabile*, *conestabile*, *contestabile*. Çoğul: *connestaboli*) Latince *stabuli*den gelir, aslen anlamı "ahır sayıcısı"ydı. Roma İmparatorluğu ve bazı Roma-barbar krallıklarında, hükümdarın ahırlarını denetleyen kişiydi. Daha sonra askerî bir terim olarak evrildi ve ceza hukuku uygulamasında belirli bir ofisi elinde bulunduran kişi veya polis memuru olarak kullanılmaya başlandı. Polis memurunun ofisi, farklı yargı bölgelerinde önemli ölçüde değişebiliyordu. Çoğul olarak Latincede *connestaboli* olsa da biz Türkçe çoğul ekini kullanıp bunu *connestabole*ler yaptık. Machiavelli *connestabole*yi, komutan yerine kullanıyor.

85 Tribün (Lat.: *Tribunus*), Antik Roma'da farklı farklı seçilmiş yetkililerin ünvanıydı. En önemlileri, pleblerin tribünleri ve askerî tribünlerdi. Roma tarihinin büyük bir bölümünde, pleblerin 10 tribününden oluşan bir kurul olan *ius intercessionis*, senato ve yıllık *magistratus*ları kontrol ederek plebler adına müdahale etme ve olumsuz yasaları veto etme yetkisini elinde bulunduruyordu. Konsüller ve *praetor*lar, *pro magistratu*lar ve onların sefirleri gibi daha yüksek *magistratus*lara bağlı olan Roma ordusunun bazı kısımlarını yöneten askerî tribünler de vardı. Roma ordusundaki çeşitli subaylar da tribün olarak biliniyordu. Bu ünvan, Roma tarihi boyunca başka birçok makam ve sınıf için de kullanıldı.

tribünlerine dağıttılar. Daha sonra ilk *delletto*nun yapılacağı kabile kurayla belirlenip bu ilk kabileden en iyi dört adam seçilirdi, bunlardan biri birinci lejyonun tribünlerine verilir, diğer üçünden biri ikinci lejyonun tribünlerine verilir, diğer ikisinden biri üçüncünün tribünlerine verilir ve sonuncusu dördüncü lejyona düşerdi. Bundan sonra başka bir dörtlü daha seçilirdi: Bunlardan birincisi ikinci lejyonun tribünlerine verilir; ikincisi üçüncüye, üçüncüsü dördüncüye, dördüncüsü de birinciye düşerdi. Sonra dört kişi daha seçilirdi: Üçüncüsü birinciye verilir; dördüncüsü ikinciye, birincisi üçüncüye, ikincisi de sonuncuya düşerdi. Bu vesileyle sürekli değişim gösteren bir seçme yöntemi başarılı bir şekilde uygulanıyordu, o derece ki seçim sonucu eşit çıkardı ve lejyonlar birbirini dengelerdi. Yukarıda söylediğimiz gibi, bu *deletto*, adamları anında kullanabilmek için yapılırdı; zira büyük bir bölümü gerçek askerlikte, tamamı da yapay askerlikte deneyimli olan adamlar arasından yapılırdı. Bundan dolayı bu *deletto*, deneyimlerine bakılarak veya tahminlere dayanılarak yapılırdı. Ancak yeni bir ordu düzenlendiğinde, dolayısıyla adamlar arasından hemen bir seçim yapılması gerektiği için bu *delletto*nun yaş ve dış görünüş üzerine tahminler dışında başka türlü yapılması mümkün değil.

COSIMO: Şimdiye kadar söylediklerinizin doğru olduğuna inanıyorum, ancak başka bir tartışmaya geçmeden önce, mevcudiyetinizde askerlik yapmaya alışık olmayan adamların olduğu yerlerde *delletto*nun tahmin üzerine yapılması gerektiğini söylerken aklıma takılan bir şeyi sormak istiyorum. Pek çok insanın, milis kuvvetimizi birçok açıdan, bilhassa sayısının fazla olması açısından kötülediğini işitiyorum, onlara göre bu sayının daha küçük olması gerekiyormuş. Bu sayede en iyiler seçilmiş olacakmış, adamlara fazla sıkıntı verilmeyecekmiş, onlara bazı ödüller verilip daha fazla memnun olmaları ve daha iyi komuta edilmeleri sağlanacakmış. Durum böyleyken bu konudaki düşüncelerinizi öğrenmek, büyük sayıyı küçük sayıya tercih edip etmeyeceğinizi bilmek ve bu iki sayıdan birini seçerken hangi yöntemleri kullanacağınız hakkında fikirlerinizi almak istiyorum.

FABRIZIO: Sayının daha büyük olması daha küçük olmasından tartışmasız daha iyi ve daha gereklidir. Aslında, daha iyi ifade etmek gerekirse, büyük sayılı bir düzen kurulamadığında eksiksiz bir milis kuvveti kurulamaz ve bu insanlar tarafından öne sürülen tüm önerileri kolayca çürütebilirim. Bu yüzden, öncelikle söylemek istediğim şey şu ki insan sayısının çok olduğu, örneğin Toskana gibi bir yerde, sayının az tutulması daha iyilerine sahip olunacağı veya daha doğru bir *delettonun* yapılacağı anlamını gelmez. Zira adamları seçerken savaş deneyimine dayanarak karar verilmek istendiğinde o ülkede deneyime sahip çok az kişi bulunacaktır, bunun sebebi ise az sayıda kişinin savaşa katılmış olmasıdır ve bu az sayıdaki kişinin daha da azı savaşta kendini ispatlamıştır, oysa onların öncelikli olarak seçilmesini sağlayacak tek şey savaşa katılıp yarar göstermiş olmaktır. Bunun sonucunda benzer yerlerde onları seçmesi gerekenler deneyimi bir kenara bırakıp tahmine göre seçmelidir. Şimdi böyle bir zorunlulukla karşı karşıya kalsam, önüme fiziksel olarak iyi görünümlü yirmi genç gelse neye göre birini seçip diğerini reddetmem gerektiğini anlatmak istiyorum. Hiç kuşku yok ki herkes, kimin daha iyi olduğu bilinmediği için hepsini silahlandırıp eğittikten sonra daha büyük cesaret ve isteğe sahip olanları almanın daha az hatalı ve daha kesin bir *deletto* olacağını söyleyecektir. Dolayısıyla her şey göz önünde bulundurulduğunda en iyileri seçmek için az sayıda adamın seçilmesi büsbütün yanlıştır. Ülkeye ve adamlara daha az sıkıntı verme konusuna gelince, milis kuvveti ister küçük olsun ister büyük, hiçbir sıkıntı çıkarmayacaktır çünkü bu düzen, insanları kendi meşgalelerinden alıkoymaz, işlerini yapmayı engellemez, nitekim onları sadece boş günlerinde bir araya gelip talim yapmaya zorlar. Bunun da ne ülkeye ne de adamlara bir zararı vardır. Bu, gençlerin daha ziyade hoşuna gidecektir çünkü tatillerde aylaklık yapacakları yerde bu talimler onları eğlendirecektir. Ne de olsa silahla uğraşmak gençlerin nezdinde güzel bir gösteriye dönüşecektir. Az sayıda kişiye ödeme yapıp böylece onları daha memnun ve itaatkâr kılmak konusuna gelince, şöyle cevap vermek istiyorum: Az sayıda da olsa sürekli ödeme yapılıp memnun tutulacak bir milis kuvveti kurulamaz. Mesela beş

bin piyadeden oluşan bir ordu kurulsa ve onları memnun edecek miktarda bir ödeme yapılsa onlara aylık en az on bin duka verilmesi gerekir. İlk başta bu kadar piyade bir ordu kurulmasına yetmez ve bu ödeme de devlete fazla gelir. Öte yandan adamları memnun tutup onları istediğiniz zaman kullanmaya da yetmez. Bunu başarabilmek için çok daha fazla harcadığınızda gücünüz azalır ve bu durum da ne savunmaya ne de bir girişimde bulunmanıza yeter. Onlara daha fazla ödeme yapacak olursanız veya daha çok sayıda adam alacak olursanız ödeme yapmanız imkânsızlaşır. Onlara daha az ödeme yapacak olursanız veya daha az adam alacak olursanız daha az memnun kalırlar ve size daha az yararlı olurlar. Bu nedenle, milis kuvveti kurup onlar evde otururken bile ödeme yapmayı düşünenler ya imkânsız ya da yararsız şeylerden bahsediyorlar. Oysa doğrusu, onlara savaşa götürmek üzere toplandıklarında ödeme yapmaktır. Ne var ki böyle bir düzen, barış zamanlarında (ne olduğunu bilmediğim) birtakım sıkıntılara neden oluyorsa öbür taraftan bakınca da ordunun bir ülkeye getirdiği tüm iyiliklerle bunu telafi ediyor çünkü ordu olmadan hiçbir şey güven altında değildir. Sırf ödeme yapabilmek için veya sizin iddia ettiğiniz başka sebeplerden dolayı az sayıda adam durumu tam olarak kavrayamamıştır çünkü bence elde kaç adam olursa olsun bunların sayısı çıkan sonsuz sıkıntı karşısında zaten daima azalacaktır, bundandır ki az sayı mutlaka yok olacaktır. Milis kuvvetiniz büyük olduğunda ise ihtiyaca göre az veya çok sayıdan yararlanabilirsiniz. Bunun yanı sıra, size fiilen hizmet etmesi ve itibar kazandırması gerekir ki büyük bir sayı size her zaman daha fazla itibar kazandıracaktır. Şunu da bilmelisiniz ki büyük bir memlekette az sayıda adam mevzilendirirseniz birbirlerinden çok uzak mesafelerde olacakları için onları eğitmek üzere bir araya getirdiğinizde ciddi sıkıntılar çekersiniz. Yeri geldiğinde anlatılacağı gibi bu talimler olmadan milis kuvveti hiçbir işe yaramaz.

COSIMO: Soruma verdiğiniz cevap yeterli, ama şimdi aklıma takılan başka bir sorunu çözmenizi istiyorum. Bu kadar çok sayıda silahlı adamın ülkeye karışıklık, kargaşa ve düzensizlik getireceğini söyleyenler var.

FABRIZIO: Bunun da başka bir boş düşünce olduğunun sebebini size anlatacağım. Silah altına alınanlar kendi aralarında ya da başkalarına karşı olmak üzere ortalığı iki şekilde karıştırabilirler. Eğer bu kargaşa başlı başına düzenin kendisini ortadan kaldırmıyorsa bunların önüne geçilebilir. Kendi aralarındaki karışıklıklara gelince, bu düzen onları dışlar, beslemez; çünkü onları bir düzen içine soktuğunuzda silah[86] ve liderler verirsiniz. Onları yerleştirdiğiniz ülkenin sakinleri silahı olmayacak kadar zayıf ve liderleri olmayacak kadar birlik olursa bu onları yabancıya karşı daha öfkeli kılar, ama hiçbir şekilde onları bölmez. Zira iyi düzenlenmiş adamlar, silahlıyken oldukları gibi silahsız olduklarında da kanunlardan korkarlar ve liderleri tarafından ayartılmadıkları sürece bu böyle devam eder ve bunun nasıl yapılacağı birazdan anlatılacaktır. Ne var ki onları düzenlediğiniz ülke silahlı ve bölünmüşse bu [milis] düzeniniz onları birleştirmek için tek başına yeterli bir sebep olacaktır. Zira silahları ve liderleri olsa da silahları bir işe yaramaz ve liderleri de kargaşayı destekler. Söz konusu düzen ise onlara savaş için işe yarar silahlar verir ve kargaşaları yatıştıracak liderler verir; çünkü o ülkede birinin kılına zarar geldiği anda grup liderine başvurulur, o da itibarını korumak için olayı yatıştırmak yerine intikam almaya teşvik eder. Buna karşın halk lideri farklı davranacaktır; o, sorunun ardındaki sebepleri ortadan kaldırır, yerine birleşme vesilesi yaratır. Birlik olan ama efemine [silahsız] vilayetler korkunun üstesinden gelip birliğini korurken, birlik olmayan ve sorun çıkaranlar birlik olup genelde düzensiz olan hiddetleri kamunun yararına çevirir. Başkalarına zarar vermek istemelerine gelince, bunu kendilerini yöneten liderlerin aracılığı olmaksızın yapamayacaklarını unutmamak gerekir. Bizzat liderlerin kargaşa çıkarmaması isteniyorsa çok fazla yetki sahibi olmamalarına dikkat edilmelidir. Bu yetkinin ya doğal ya da tesadüfi yoldan elde edildiğini de akılda tutmak gerekir. Doğal yola gelince, bir yerde doğan kimse doğduğu yerdeki adamların başına getirilmemeli, ancak doğal bağlarının olmadığı yerlerin başına getirilmelidir. Tesadüfi yola gelince, bu öyle düzenlenmeli ki her yıl yönetim değiştikçe liderler de değişmeli çünkü aynı insanların

86 İt.: *Arme.*

ellerinde sürekli yetki olursa aralarında öyle bir birlik oluşur ki bu, kolaylıkla prensin aleyhine dönebilir. Bu değişimler onları kullananların yararına olduğu kadar kullanmayanların da yararındadır, buna örnek olarak Asur Krallığı ve Roma İmparatorluğu gösterilebilir. Buradaki krallığın [Asurya] bin yıl boyunca hiçbir kargaşa ve iç savaşa mahal vermeden ayakta kaldığı görülmüştür, [çünkü] orduların başında bulunan komutanlar her yıl bir görev yerinden diğerine geçirildi. Caesar'ın kanlı ölümüyle son bulan[87] Roma İmparatorluğu'nda da ordu komutanları arasında sayısız iç savaş çıkmış ve söz konusu komutanlar imparatorlara karşı pek çok komploda bulunmuşlardır, bunun da nedeni bu komutanları sürekli aynı görevde tutmak olmuştur. Hadrianus[88], Marcus[89], Severus[90] gibi ilk imparatorlar ve imparatorluğu büyük bir saygınlık ve güç içinde tutan sonraki imparatorların bazıları, kendi imparatorluklarında bu komutan değişikliği geleneğini başlatsalardı hiç kuşkusuz imparatorluğu daha huzurlu ve kalıcı hâle getirmiş olurlardı. Zira komutanlar kargaşa çıkarmak için daha az fırsat bulmuş olacaklardı, imparatorlar da korkmak için daha az nedene sahip olacaklardı, veraset sıkıntısı olması durumunda senato imparatorları seçmekte daha fazla yetkiye sahip olacaktı ve sonuç olarak daha iyi koşullar olacaktı. Fakat insanların cehaletinden ya da dikkatsizliğinden kaynaklanan kötü alışkanlıklar gerek iyi gerekse kötü örnekler tarafından ortadan kaldırılamaz.

87 Julius-Claudius hanedanının kanının MÖ 68'de Nero ile birlikte sonu gelmiştir.

88 Publius Aelius Traianus Hadrianus Augustus, 117'den 138'e kadar Roma imparatoruydu. Onun hükümdarlığı döneminde Roma İmparatorluğu, Kaledonya (İskoçya) sınırından Part İmparatorluğu sınırına kadar en geniş toprağa ulaştı. Britanya'nın kuzey sınırını sağlamlaştıran ve bu vilayeti Pict istilalarından koruyan Hadrianus Duvarı'nı inşa ettirmesiyle tanınır. Roma'da Panteon'u yeniden inşa etti ve Venüs ve Roma Tapınağı'nı dikti. Hadrianus ayrıca bir Helenseverdi (Grek kültürünün meraklısıydı).

89 Marcus Aurelius Antoninus Augustus, Roma İmparatorluğu'nu 161'den 180'e kadar yönetti. Göreve gelir gelmez Lucius Verus'u (161-169) eş imparator olarak atadı. Marcus Aurelius, "Beş İyi İmparator"un sonuncusuydu.

90 Septimus Severus olarak da bilinen Lucius Septimius Severus, 193'ten 211'e kadar Roma imparatoruydu. Bir dizi iç savaştan sonra bölünmüş Roma İmparatorluğu'nu tek bir otorite altında birleştiren ve yönetimi altında imparatorluğun en geniş sınırlarına ulaştığı güçlü bir hükümdar olarak bilinir.

COSIMO: Sorduğum soruyla konuyu saptırdım mı bilmiyorum, zira *deletto* konusundan başka bir konuya geçiş yaptık. Eğer biraz önce bağışlanmasaydım biraz sitem edilmeyi hak ettiğimi düşünürdüm.

FABRIZIO: Bunun canınızı sıkmasına izin vermeyin çünkü birçok kişi tarafından kötülenen bu milis kuvvetlerinin mazeretlerini saymak ve *delettonun* ilk kısmını tartışırken bunları ele almak son derece gerekliydi. Ve diğer kısımlara girmeden önce, süvarilerin *delettosunu* tartışmak istiyorum.[91] Bu, eski zamanlarda zenginlere has bir görevdi, ancak bunun yanında adamın yaşına ve niteliğine de bakılıyordu. Her lejyon için üç yüz adam seçtiler. Böylece her konsüllük ordusundaki Roma süvarilerinin sayısı altı yüzü geçmiyordu.

COSIMO: Süvarileri ülkelerinde[92] eğitip onlardan zamanı geldiğinde mi istifade etmek isterdiniz?

FABRIZIO: Kendilerine ait silahları olmasını istiyorsanız ve onları sanatı olanların arasından seçmek istemiyorsanız gerekli olan da budur.

COSIMO: Bu elemeyi nasıl yapardınız?

FABRIZIO: Romalıların izinden giderdim: Onları en zenginlerin arasından seçip başlarına bugün başkalarının yaptığı gibi liderler tayin ederdim ve onları silahlandırıp eğitirdim.

COSIMO: Bu adamlara belli bir ödeme yapmak doğru olur muydu?

FABRIZIO: Evet, ama yalnızca atlarını beslemeye yetecek kadar. Zira tebaanıza masraf çıkarırsanız şikâyet edebilirler. Ne var ki onlara atları ve bakım masrafları için ödeme yapmak gereklidir.

COSIMO: Bunların sayısı ne olmalı ve onları ne şekilde silahlandırmalısınız?

FABRIZIO: Başka bir tartışmaya geçiş yapıyorsunuz. Bunu size yeri geldiğinde, piyadelerin ne şekilde silahlandırılması gerektiği veya çatışmaya ne şekilde hazırlanmaları gerektiği konusu geldiğinde anlatacağım.

---

91 Bk. Polibios VI 20.

92 Orijinal metinde "evde" yazar.

SAVAŞ SANATI'NIN İKİNCİ KİTABI

Yeterli sayıda adam bulunduğunda onları silahlandırmanın gerekli olduğuna inanıyorum ve bunu yaparken de eskilerin hangi silahları kullandıklarını inceleyip aralarından en iyilerini seçmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Romalılar piyadelerini ağır ve hafif silahlı olmak üzere ikiye ayırıyorlardı. Hafif silahlılara tek kelimeyle *veles*ler[1] ismini verdiler. Bu isimle sapan[2], tatar yayı[3] ve dart[4] ile savaşanlar kastediliyordu ve bunların büyük bir bölümü kendilerini korumak için de başlarında miğfer ve kollarında rotella kalkanı[5] taşırlardı. Bu askerler düzenin dışında ağır silahlardan uzakta savaşırlardı.

1 *Veles* (çoğul: *velites ordinarii*), yani "sıradan *veles*ler". Bunlar MÖ 211'den 107'ye kadar Orta Cumhuriyet'in Roma ordusunda yer alan bir piyade sınıfıydı. *Veles*ler, düşmana fırlatmak için her biri parmak çapında 75 cm ahşap sopa ve 25 cm dar metal uca sahip ciritlerle silahlanmış hafif piyade ve avcı erleriydiler. Bk. Theodore Dodge. *Hannibal: A History of the Art of War Among the Carthaginians and Romans Down to the Battle of Pydna, 168 BC* (Kirkland: Tales End Press, 2012): s. 146-47. Ayrıca, yakın dövüşte kullanılmak üzere kısa saplı kılıçlar veya *gladius*lar taşıyorlardı. Lejyondaki en genç ve en fakir askerler olduklarından ve fazla ekipmana paraları yetmediğinden nadiren zırh giyerlerdi. Korunmak için "parma" adı verilen küçük ahşap kalkanlar taşıyorlardı ve cesur eylemlerinin tanınması için kurt derisinden yapılmış başlıklar takıyorlardı. Bk. Philip Sabin, Michael Whitby ve Hans van Wees. *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare. Greece, The Hellenistic World and the Rise of Rome*, 1. cilt (Cambridge: Cambridge University Press, 2007): s. 513. Nic Fields. *Lake Trasimene 217 BC: Ambush and annihilation of a Roman army* (Londra: Bloomsbury Publishing, 2016): s. 27.

2 İt.: *Fromba.*

3 İt.: *Balestra.* Taş fırlatmak için kullanılan, halatlarla gerilmiş, yay şeklinde büyük savaş makinesi.

4 İt.: *Dardi.* Yani cirit.

5 Ufak yuvarlak kalkan.

Bu ağır silahlılar da başlarından omuzlarına kadar uzanan bir sallet[6], eteklerinden dizlerine kadar uzanan bir göğüs zırhı[7], bacaklarında ve kollarında koruyucu dizlikler ve bileklikler; kollarında, darbeye dayanabilmesi için üzerinde ve altında demir bir çıkıntı olan, iki kol[8] uzunluğunda ve bir kol genişliğinde bir kalkan kullanıyorlardı, böylece kalkan yere sürtünürken yıpranmazdı. Saldırılarda kullanmak için sol taraflarında bir buçuk kol uzunluğunda bir kılıç, sağ taraflarında ise bir hançerleri vardı. Ellerinde *pilum* dedikleri bir mızrak vardı ve muharebeye başlar başlamaz onu düşmana fırlatırlardı. İşte, Roma'nın dünyayı ele geçirmek için büyük önemi haiz olan silahları bunlardı. Her ne kadar eski yazarlardan bazıları, yukarıda bahsi geçen silahların dışında, ağır silahlıların ellerinde sırık[9] şeklinde bir *hasta*[10] olduğunu söyleseler de kalkan taşıyan birinin ağır bir *hasta*yı nasıl taşıyacağını bilmiyorum; çünkü iki eliyle tutmaya kalksa kalkan buna engel teşkil eder, tek eliyle tutmaya kalksa ağırlığından dolayı pek bir şey yapamaz. Bunun yanında *hasta*yı istediği gibi hareket ettirebileceği boş alanın olduğu ön saf dışında, kalabalıklar ve saflar hâlinde *hasta*yla savaşmak hiçbir işe yaramaz. Arkalardaki saflarda da bununla savaşmak olanaksızdır çünkü bölükler doğaları gereği, düzenden bahsettiğimde de anlatacağım gibi, sürekli sıklaşmaktır çünkü tehlikenin olduğu yerde askerlerin dağılması hatalı bir davranıştır. Öyle ki iki kolu geçen bilumum silahlar dar alanlarda işe yaramaz çünkü *hasta*nız varsa ve onu iki elinizle kullanmak istiyorsanız -ki bu arada kalkanın da size mâni olmadığını varsayarsak- yakınınızda olan bir düşmana zarar veremezsiniz. Kalkanı kullanabilmek için *hasta*yı tek elle tutarsanız onu ortasından başka hiçbir yerinden

6 Orta Çağ zırhının bir parçası olarak giyilen, boynun arkasından uzanan, dışa doğru bir eğriye sahip hafif bir miğfer.

7 İt.: *Corazza.*

8 İt.: *Braccia.* Floransa'da 58,4 santimetreye eş değer, yani insan kolunun uzunluğu kadar, eski bir ölçü birimiydi.

9 İt.: *Spiedo.* Savaşta ve avda kullanılan uzun, ince bir mızrak.

10 *Hasta*, erken dönem Roma lejyonerleri tarafından taşınırdı. Özellikle *hastatus*lar olarak bilinen Romalı askerler tarafından taşınırdı ve onlar da ismini bundan almıştır. Bununla birlikte, Cumhuriyet döneminde *hastatus*lar *pila* ve *gladii* ile yeniden silahlandırıldı ve *hasta* sadece *triarius*lar tarafından tutuldu.

tutamayacağınız için arkadaki *hasta*lar önlere kadar uzanır ve arkadakiler *hasta*nızı kullanmanıza mâni olur. Ve Romalıların *hasta* kullanmadıklarını veya kullandıklarında ondan çok az yararlandıklarını, Titus Livius'un *Tarih*'inde kaydettiği tüm muharebeleri okuduğunuzda bu *hasta*dan çok nadiren bahsettiğini göreceksiniz; bunun yerine her zaman, *pilum*u fırlattıktan sonra ellerini kılıçlarına attıklarını söyler. Vaziyet böyleyken bu *hasta* konusunu burada bırakıp Romalıların saldırı için kullandıkları kılıca gelmek, yukarıda bahsedilen diğer silahlarla birlikte savunma için kullandıkları kalkanı geçmek istiyorum. Grekler, savunma için Romalılar kadar ağır silahlar kullanmıyorlardı, ancak saldırı için kılıçtan çok *hasta* kullanmayı tercih ediyorlardı, bilhassa *sarisse* dedikleri, on kol uzunluğundaki mızrakları taşıyabilen Makedon falanksları. Bunlarla düşman saflarını yarıp kendi falankslarının düzenini muhafaza ediyorlardı. Ve bazı yazarlar onların bir de kalkan taşıdıklarını söylese de[11] yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı *sarisse* ve kalkanın bir arada nasıl taşınabileceğini bilmiyorum. Bunun yanında Paulus Aemilius'un[12] Makedonya Kralı Perseus'a yaptığı seferde[13] kalkanların kullanılmasına değinildiğini hatırlamıyorum, günün sonunda sadece *sarisse*den ve Romalıların onları yenmek için ne kadar zorluk çektiklerinden bahsedildiğini hatırlıyorum. Benim tahminime göre şayet bugün Makedon falanksı, ustalıkla kargı kullanan ve bütün kudretini bu silaha borçlu olan bir İsviçre bölüğüne karşı savaşıyor olsaydı ortalıkta falanks malanks

11 Bk. Ploutarkhos, *Aemilius Paulus* 19-20; Livius XXXI 39.

12 Lucius Aemilius Paulus Macedonicus, Romalı bir generaldi. Konsül olarak Cannae Savaşı'nda yenilip öldürülen Lucius Aemilius Paullus'un oğluydu. Lucius Aemilius, yaşamı boyunca, esas olarak servetleri ve Cornelii Scipiones ile ittifakları nedeniyle büyük etkiye sahip eski bir soylu aile olan Aemilii Pauli'nin kolunun *pater familias*ıydı.

13 Pidna Muharebesi, MÖ 168'de III. Makedonya Savaşı sırasında Roma ile Makedonya arasında gerçekleşti. Muharebe, Helenistik dünyada Roma'nın daha da yükselişine ve gücü Büyük İskender'e kadar uzanan Antigonid krallar soyunun sonuna tanık oldu. Savaş aynı zamanda Roma lejyonundaki manipüler sisteminin esnekliğinin Makedon falanksının katılığına karşı kazandığı bir zafer olarak da telakki edilir. Bk. Paul K. Davis. *100 Decisive Battles from Ancient Times to the Present: The World's Major Battles and How They Shaped History* (Oxford: Oxford University Press, 1999): s. 51.

kalmazdı. Romalı piyadeler, silahlarla donanmalarının yanı sıra bir de sorguç takarlardı. Bunlar orduyu dostlara karşı güzel, düşmana karşı korkunç gösteriyordu. Roma'nın baştaki antik çağında süvarilerin kendilerini korumak için yuvarlak bir kalkanı ve başlarında da miğferi vardı, geri kalan yerleri zırhsızdı[14]. Ellerinde bir kılıcı ve ucunda demir olan uzun ince *hastası* vardı. Bu sebeple kalkanı sağlam tutamıyorlardı ve *hasta* arbedede hasar alıyordu,[15] zırhları olmadığı için de yaralanmaya müsait hâle geliyorlardı. Zaman içerisinde piyade gibi silahlandılar, ancak kalkanları daha küçük, kare şeklindeydi ve *hasta* çift demir ucuyla daha sağlam hâle getirilmişti, bu vasıtayla bir tarafı hasar aldığında diğer tarafından faydalanıyorlardı.[16] Romalılarım, bu piyade ve süvari birlikleriyle tüm dünyayı ele geçirmişlerdi ve tüm ordular arasından onların gelmiş geçmiş en iyi silahlı ordulara sahip oldukları söylenebilir. Titus Livius *Tarih*'inde düşman ordularıyla karşılaştırma yaparken pek çok kez, "Ancak Romalılar erdem, silah türü ve disiplin açısından üstündü."[17] diyerek buna tanıklık eder. Dolayısıyla ben mağlup olanlardan ziyade galip gelenlerin silahlarını ele aldım. Bana şimdi sadece silahlanma şeklini tartışmak uygun görünüyor. Piyadelerin, yanlarında kendilerini korumak için demirden bir göğüslük ve saldırı için ise *picca* dedikleri, dokuz kol uzunluğunda bir mızrak ve sivri olmaktan çok yuvarlak olan kılıçları vardır. Günümüz piyadelerinin alışılagelen silah donanımı bundan ibarettir çünkü çok azı bileklik ve dizlik taşır, hiçbirinin miğferi yoktur ve bildiğiniz gibi az sayıdaki bu piyade kargıyla, dönüşümlü olarak üç kol uzunluğunda, balta gibi demiri olan kargı yerine teber[18] taşır. Bunların arasında, eskiden sapancı ve tatar yaylarının[19] işlevini yerine getiren arkebüzler[20] vardır ve ateşin itici

14 İt.: *Disarmato.* Silahsız veya zırhsız olarak çevrilebilir.

15 Machiavelli'nin burada takip ettiği Polibios VI 4 mızrak uçlarıyla ağır bir darbe indiremediklerini söyler.

16 Bk. Polibios VI 25.

17 Alıntı bulunamadı. Benzer ifade için bk. Livius IX 17 ve 18.

18 Veyahut "baltalı kargı".

19 İt.: *Funditori e i balestrieri.*

20 İt.: *Scoppiettieri.* Arkebüz sözcüğü, XV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar çeşitli ateşli silahlara uygulanan Flamanca *haakbus* (kanca tabancası) sözcüğünden türetilmiştir.

gücünü kullanırlar. Bu silah yöntemi Almanlar tarafından, bilhassa İsviçreliler tarafından kuruldu. Nitekim bunlar fakir olup da özgür yaşamak istedikleri için ihtiraslı Manya prenslerine karşı savaşmak zorundaydılar. At beslemek zenginlerin işiydi, fakir olan halk bunu yapamazdı. Bundan şu çıkıyor: Bu insanlar piyade olduklarından kendilerini düşman süvarisinden korumak için eski düzenlerle ilgili bir araştırma yapıp kendilerini atların hiddetinden koruyacak silahlar bulmaları gerekiyordu. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak halihazırda mevcut olan eski düzenlerin sürdürülmesi ya da yeniden ortaya çıkarılıp uygunlanması gerekiyordu. Zaten ihtiyatlı olan herkesin söyleyeceği gibi, eski düzen olmadan piyade sınıfı işe yaramazdır. Bundan dolayı silah olarak, yalnızca süvarilere mukavemet etmek için değil, aynı zamanda onları alt etmek için de yararlı olan kargıları seçtiler. Bu silahların ve düzenlerin erdemiyle[21] Almanlar öyle bir cesaretlendi ki on beş yirmi bin kişiyle çok sayıda süvariye saldıracak duruma geldiler. Son yirmi beş yılda bunun birçok örneği görüldü. Ve bu silahlar ve düzenlerin erdemine o kadar çok örnek var ki Kral Charles İtalya'dan geçtikten sonra[22] her ulus onları taklit etti. O

Başlangıçta bundan, "[A]teş ederken onu siperlere veya diğer nesnelere karşı sabitlemek için yararlı olan, alt yüzeyinde kanca benzeri bir çıkıntı veya kulp bulunan bir tabanca" olarak bahsedilir. Bk. Joseph Needham. *Science & Civilisation in China. V:7: The Gunpowder Epic* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986): s. 426. Arkebüz teriminin ilk kesin kanıtı, Milano Lordu Bernabò Visconti'nin 70 *archibuxoli* topladığı 1364 yılına kadar uzanır, ancak bu durumda neredeyse kesin olarak bir el topuna atıfta bulunulmuştur. Bk. Fabio Bargigia ve Fabio Romanoni. "La diffusione delle armi da fuoco nel dominio visconteo (secolo XIV)". Revista Universitaria de Historia Militar, 6 (2017): s. 144.

Arkebüz, zaman zaman *harquebus*, *harkbus*, *hackbut*, *hagbut*, *archibugio*, *haakbus*, *schiopo*, *sclopus*, *tüfenk*, *tofak*, *matchlock* ve *firelock* olarak da ifade edilmiştir. Bk. Peter Purton. *A History of the Late Medieval Siege, 1200-1500* (Woodbridge: Boydell Press, 2010): s. 117 ve 422. Gábor Ágoston. *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008): s. 19 ve 58. Olaf G. Lidin. "Tanegashima: The Arrival of Europe in Japan". Nordic Institute of Asian Studies (2002): s. 3.

21 Erdem burada ve bir sonraki cümlede "güç" anlamında kullanılıyor.

22 VIII. Charles'ın 1494'te İtalya'ya işgal edişi İtalyan Savaşları'nın başlangıcı olarak anılır ve İtalya 1559'a kadar çeşitli Avrupalı güçlerin, özellikle Fransa ve İspanya'nın, cenk meydanı hâline gelir. Bu güçlerle birlikte Medici, Borgia, Habsburg ve Valois

denli ki İspanyol orduları çok büyük bir şana kavuştu.

COSIMO: Siz hangi silahlandırma yöntemini övgüye layık buluyorsunuz, Almanlarınkini mi yoksa eski Romalılarınkini mi?

FABRIZIO: Hiç şüphesiz Romalılarınkini. Size birinin ve diğerinin neden iyi veya kötü olduğunu anlatayım. Bu şekilde silahlanan Alman piyadeleri süvarilere karşı mukavemet edip onları yenebilir, bunlar çok fazla silahla yüklenmedikleri için yürürken ve düzene girerken hızlı manevra kabiliyetine sahiptirler. Öte yandan neredeyse silahsız oldukları için hem yakından hem de uzaktan gelen bütün darbelere maruz kalıyorlar. Bundan dolayı şehirlere[23] karşı yapılan savaşlarda ve güçlü bir direnişin olduğu bir savaşta işe yaramazlar. Ancak Romalılar, tıpkı onlar gibi süvarilere karşı mukavemet edip yendiler, silahlarla donanmış oldukları için yakından ve uzaktan gelen darbelere karşı korunuyorlardı, kalkanlara sahip olmalarından mütevellit saldırabiliyorlar ve saldırılara karşı korunabiliyorlardı, baskınlarda kılıcı kargılarından daha iyi kullanıyorlardı, diğerleri kalkansız oldukları için kılıcın faydasını pek görmüyorlardı, [Romalılar] miğfer ve kalkanlarıyla daha iyi korunduğu için şehirlere güvenli bir şekilde saldırabiliyorlardı. Hasılı ağır silahlar ve onları taşımanın verdiği zorluktan başka dertleri yoktu. Bedeni zorluklara alıştırarak ve ağır işlerde çalışıp yorgunluğa dayanarak bunun üstesinden geliyorlardı. Siz de biliyorsunuz ki insanoğlu alışık

hanedanları savaşta önemli rol oynadı. İtalyan Savaşları sırasında Avrupa güç dengesi önemli ölçüde değişti. 1494 civarında İtalya'da Fransız gücünün kabul edilmesi, Avusturya ve İspanya'yı, hanedan evlilikleri yoluyla Fransa (Alçak Ülkeler, Aragon, Kastilya, İmparatorluk) etrafında "Habsburg çemberi" oluşturan bir Fransız karşıtı birliğe katılmaya sevk etti. Öte yandan son İtalyan savaşı, İspanya Kralı II. Charles Philip'in tahttan çekilmesinin ardından, Habsburg İmparatorluğu'nun İspanyol ve Avusturya Habsburgları arasında bölünmesiyle İspanya, Güney İtalya ve Güney Amerika'da V. Charles tarafından düzenlenen krallıkların varisi oldu. I. Ferdinand, Almanya'dan Kuzey İtalya'ya uzanan Kutsal Roma İmparatorluğu'nda V. Charles'ın halefiydi ve Habsburg monarşisinin *suo iure* kralı oldu. Habsburg Hollandası ve Milano Dükalığı, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmaya devam ederken şahsi birlik içinde İspanya kralına bırakıldı. Bk. Christine Shaw ve Michael Mallett. *The Italian Wars 1494-1559: War, State and Society in Early Modern Europe* (Oxfordshire: Routledge, 2018).

23 Orijinal metinde "yerde" yazar.

olduğu şeylere tahammül edebilir. Ve şunu da anlamalısınız ki piyade dediğin piyade ve süvarilere karşı savaşmalıdır. Piyade, süvarilere karşı mukavemet edemediği sürece veya onlara karşı mukavemet etse bile kendilerinden daha iyi silahlanmış ve daha iyi düzenlenmiş piyadeler karşısında korktuğu sürece işe yaramazdır. Şimdi Alman ve Romalı piyade birliklerini değerlendirirseniz, daha önce de söylediğimiz gibi, Almanların süvarileri alt etmekte daha yetenekli olduklarını, ancak kendileri gibi düzenlenmiş ve Romalılar gibi silahlanmış bir piyade birliğiyle savaştıklarında büyük bir dezavantaja sahip olduklarını göreceksiniz. Böylece, birinin diğerine göre böyle avantajlı bir yanı var: Romalılar hem piyade hem de süvarileri alt edebilir, Almanlar ise sadece süvarileri.

COSIMO: Konuyu daha iyi anlayabilmemiz için daha spesifik örnekler vermenizi rica edeceğim.

FABRIZIO: Diyorum ki tarihimizin birçok noktasında Roma piyadelerinin sayısız süvariyi mağlup ettiğini göreceksiniz ve gerek kendi silahlanmalarındaki kusurları olsun gerekse düşmanın silahlanmasındaki avantajlı yanları olsun, piyadeler tarafından mağlup edildiklerini asla göremezsiniz. Nitekim silah donanım yöntemi kusurlu olduğunda şu iki yoldan birini izlerlerdi: Kendilerinden daha iyi silahlanmış birini bulduklarında fethetme işinde daha fazla ileri gitmezlerdi ya da kendi silah donanım yöntemini bırakıp yabancıların yöntemini benimserlerdi. Bu iki yoldan biri takip edilmediğine göre[24] buradan çıkarılacak sonuç, kendi silah donanım yöntemlerinin diğer herkesten daha iyi olduğudur. Bunun Alman piyadeleri için de öyle olduğunu söyleyemeyiz çünkü ne zaman kendileri gibi bir düzene sahip olan ve direnmeyi becerebilen[25] adamlarla çarpışmak zorunda kalsalar her seferinde kötü bir izlenim bırakmışlardır. Bu da düşman silahlarının sahip oldukları avantajdan kaynaklanıyor. Milano Dükü Filippo Visconti[26], on se-

24 Roma'nın Antik Yunan silahlarının üstünlüğünü fark edip onları taklit etmesi hakkında bk. Polibios VI 25.

25 Orijinal metinde "inatçı olan" yazar.

26 Filippo Maria Visconti 1412'den 1447'ye kadar Milano düküydü. Gaddar ve paranoyak olmakla birlikte kurnaz bir hükümdar olarak 1420'lerde Lombardiya'daki

kiz bin İsviçreli tarafından saldırıya uğradığında, o sırada komutanı olan Kont Carmagnola'yı[27] onları karşılamaya gönderdi. Altı bin süvari ve birkaç bin piyadeyle onları bulmaya gitti ve onlarla karşı karşıya gelince çok ciddi bir hatası yüzünden zayiat verdi ve geri püskürtüldü. Hâl böyleyken ihtiyatlı bir adam olan Carmagnola, düşman kuvvetlerinin gücünü fark edip süvarilere karşı ne derecede etkili olduklarını ve süvarilerin bu kadar düzenli yayalara karşı âcizliğini çabucak anladı. Kuvvetlerini tekrar bir araya toplayarak yine İsviçrelileri bulmaya koyuldu ve onlara yaklaştığında silahlı adamlarını atlarından indirdi. Bu şekilde savaşarak düşman askerinden üç bini dışında hepsini öldürdü, onlar da çaresizlikten yitip gittiklerini görünce silahlarını bırakıp teslim oldular.[28]

COSIMO: Bu kadar dezavantajın nedenini neye bağlıyorsunuz?

FABRIZIO: Biraz önce anlattım ama anlamadığınıza göre tekrar edeyim. Kısa bir süre önce söylendiği gibi Alman piyadesi kendisini savunmak için neredeyse silahsız vaziyette olmasına rağmen saldırmak için kargı ve kılıç kullanıyor. Eğer düşman kendini savunmak için iyi bir düzene ve silaha sahipse, tıpkı Carmagnola'nın atlarından indirip piyade olarak savaştırdığı silahlı adamları gibi, kılıçlarını kullanmak ve düşmanı bulmaya giderken onların silahı ve düzeniyle karşılarına çıkmak gerekir. İsviçreliler kılıçla savaştığı

---

savaşlarda Romagna, Floransa ve Venedik ile savaşa girdi. Ancak sonunda Papa V. Martin yönetimi altında barışı kabul etmek zorunda kaldı. Öldüğünde, Visconti erkek soyunun son üyesiydi ve yerine kızının kocası Francesco Sforza geçti. Visconti, Machiavelli'nin *Istorie Fiorentine*'sinde başat bir rol oynar.

27 Francesco Bussone da Carmagnola, Filippo Maria Visconti'nin hizmetinde Milano'nun ele geçirilmesinde (1412) görev aldı. Daha sonra, 1412'den 1422'ye kadar süren uzun bir seferler dizisi aracılığıyla Lombardiya'da Visconti'nin otoritesini tesis etti. 1425'te Venedik'in hizmetine girdi ve başkomutanlığa yükseldi. 1427'de Maclodio'da Visconti birliklerini yendi ve Bergamo ve Brescia'yı fethederek Carmagnola olarak anılmaya başlandı. 1431'de Adda yakınlarındaki Soncino'da yenildi ve kışlaklara çekilmeye niyetlendi. Venedik senatosu kararına itiraz etti, ancak Carmagnola kampından çıkmadı, bu durum 1432'de vatana ihanet suçlamasıyla kafasının kesilmesine neden oldu.

28 Arbedo Muharebesi, 1422'de Carmagnola yönetimi altındaki Milano Dükalığı ile İsviçre Konfederasyonu arasında yapılan ve Carmagnola'nın zaferiyle sonuçlanan muharebe. Cfr. *D* II 18.

için onlarla yakın temasa girmek zor olmaz, ne var ki Almanlar[29] kargılarını yakın temasta düşmana saplayamazdı çünkü kargıların boyu uzundu, ancak bu kez de kılıçlarına davransalar düşman baştan aşağı zırhlı olduğu için nafile olurdu. Bu yüzden, her ikisinin de avantajlarını ve dezavantajlarını göz önünde bulunduranlar, silahsız olanın hiçbir çaresi olmadığını ve iyi silahlanmış olanın da ilk kargı atışlarını aşmakta zorluk çekmeyeceğini görecektir. Zira bölükler ilerleyip (bunların nasıl birleştiklerini size gösterdiğimde daha iyi anlayacaksınız) göğüs göğse geldiklerinde[30] aralarından biri kargıyla öldürülür veya yere düşürülürse ayakta kalanlar zafer kazanmaya yetecektir. İşte bu şekilde, Carmagnola İsviçrelilere yönelik bu kadar büyük kıyımla ve kendisinin çok az kaybıyla kazanmıştır.

COSIMO: Carmagnola'nın silahlı adamları, demirden zırhları olduğu hâlde piyade olarak buna muktedir olmuşlardır. Bu yüzden benzer şeyler yapmak isteyenlerin, piyadeleri aynı şekilde silahlandırmaları gerektiğini düşünüyorum.

FABRIZIO: Size Romalıların nasıl bir silah donanımı olduğuyla ilgili söylediklerimi hatırlasaydınız bu şekilde düşünmezdiniz. Başında demirden miğfer, göğsünde bir göğüslük ve kolunda kalkan, bacakları ve kollarında dizlik ve bileklikle korunan bir piyade, kargılardan korunmaya ve onların arasına dalmaya piyade bir silahlı adamdan çok daha müsaittir. Size günümüzden bir örnek vermek istiyorum: İspanyol piyadeleri, Fransızlar tarafından Barletta'da kuşatılan Gonzalo'yu[31] bulmak için Napoli Krallığı'ndaki Sicilya'dan

29 Orijinal metinde "Alman" yazar. Machiavelli, aynı silahları ve taktikleri kullanan İsviçrelileri ve Almanları değişimli olarak kullanır. İsviçreliler bazen Almanların alt boyu olarak görülür. Bk. Lynch: s. 38.

30 Orijinal metinde "birbirlerinin göğsü birbirine değecek şekilde yaklaşırlarken" yazar.

31 *Gran Capitán* olarak bilinen Gonzalo Fernández de Córdoba y Enríquez de Aguilar. Granada Savaşı (1482-1492), Birinci İtalyan Savaşı (1494-1498) ve Napoli Savaşı (1501-1504) sırasındaki mücadelesi onun Aragon ve Kastilya ordularının generali rütbesine ulaşmasını sağladı. 1504-1507 yılları arasında Napoli genel valisi oldu ve bunun yanında Santángelo, Terranova, Andría, Montalto ve Sessa Dükü olarak adlandırıldı. Cerignuola veya Seninara'da geçen savaşta (1503), Fabrizio Colonna İspanyollar için savaşıyordu.

gelmişti. Monsenyör d'Aubigny, silahlı adamları ve yaklaşık dört bin Alman piyadesiyle[32] onları karşıladı. [İspanyollar] Almanlar ile çatışmaya girdiler. Alçak mızraklarıyla İspanyol piyadesini yarıp geçtiler. Ancak bunlar küçük kalkanları[33] ve vücutlarının çevikliğiyle Almanların arasına dalıp neredeyse tamamını kılıçtan geçirdiler. İşte İspanyolların zaferi bu şekilde zuhur etti. O gün Ravenna'da[34] kaç Alman piyadesinin öldüğünü herkes bilir. Zira İspanyol piyadeleri Alman piyadelerine kılıçlarıyla yanaştı ve Fransız süvarileri yardıma koşmasaydı Alman piyadelerinin hepsi yok olacaktı. Buna rağmen İspanyollar toplanıp kendilerini güvenli bir yere çektiler. Bundan dolayı, iyi bir piyadenin yalnızca süvarilere karşı mukavemet etmekle kalmayıp aynı zamanda piyadelerden de korkmaması gerekiyor. Bunun müsebbibi de ancak, daha önce pek çok kez dile getirdiğim gibi, silahlar ve düzenler.

COSIMO: Peki öyleyse söyleyin, onları nasıl silahlandırırdınız?

FABRIZIO: Alman ve Roma ordularını toplar ve yarısını Romalılar gibi, diğer yarısını da Almanlar gibi silahlandırırdım çünkü size biraz sonra anlatacağım gibi, altı bin piyadeden üç bini Romalılar gibi kalkanlı ve iki bini Almanlar gibi kargılı ve bini arkebüzlü olsa bu bana kâfi. Zira kargılıları ya bölüğün önüne ya da süvarilerden en

32 Robert Stewart (veya Stuart), 5. Aubigny Lordu, Beaumont-le-Roger Kontu, Stewart of Darnley hanedanı mensubu bir Fransız askeriydi. Birinci İtalyan Savaşı'nda Bernard'la birlikte ve daha sonra Trémoille yönetimindeki XII. Louis için görev yaptı. 1514'te Fransa mareşali oldu. 1515'te Marignano Savaşı'na giden çatışma sırasında Jacques de la Palice komutasındaki askerleri, düşman hatlarının gerisinde cüretkâr bir süvari baskınında papalık komutanı Prospero Colonna'yı şaşırttı ve ele geçirdi. Ayrıca 1525'te Pavia Muharebesi'nde savaştı.

33 İt.: *Brocchieri*. Ortasında iğne veya çıkıntı bulunan ufak, yuvarlak kalkan.

34 Ravenna Muharebesi (1512), Cambrai Ligi Savaşı'nın önemli bir muharebesiydi. Kutsal Birlik güçlerini, Fransa ve Ferrarese müttefikleriyle karşı karşıya getirdi. Fransızlar ve Ferrarlılar, Papalık-İspanyol güçlerini ciddi bir tehdit olarak ortadan kaldırsalar da genç generalleri Gaston de Foix'in kaybı, zaferlerinin gölgesinde kaldı. Bu münasebetle zafer, Kuzey İtalya'yı güvence altına almalarına yardımcı olmadı. Papa II. Julius tarafından tutulan İsviçreli paralı askerler ve İmparator I. Maximilian komutasındaki İmparatorluk birlikleri Lombardiya'ya vardığında Fransızlar 1512 yazında İtalya'dan tamamen çekildi. Sforza ise Milano'da yeniden iktidara geldi.

çok çekindiğim yere yerleştirirdim. Kalkan ve kılıcı olanları da kargılıları desteklemek için arkalarına dizerdim ve size de göstereceğim gibi savaşın kazananı olurdum. Nitekim bu denli düzenli bir piyadenin bugün diğer tüm piyadelerin üstesinden geleceğine inanıyorum.

COSIMO: Piyadeler konusunda bize anlattıklarınız yeterli, ama süvariler söz konusu olduğunda sizden, hangisinin daha güçlü silah donanımı olduğunu öğrenmek istiyoruz, bizimkilerin mi yoksa eskilerin mi?

FABRIZIO: Günümüzde atlarda kullanılan eyer ve üzengiler eskiler tarafından kullanılmadığı için o zamana nazaran daha güvenli at binildiğine inanıyorum. Keza bugün askerlerin kendilerini daha güvenli hissedecek şekilde silahlandığına inanıyorum, öyle ki bugün bir silahlı adam filosu yeterince ağırlık taşıdığından atların onları üzerinde tutmakta çektikleri zorluk eskiden atların çektiğinden katbekat daha fazla. Dolayısıyla tüm bunlar göz önüne alındığında atlara eskiden olduğundan daha fazla önem atfedilmemelidir. Zira yukarıda da söylendiği gibi, günümüzde pek çok kez piyadeler karşısında utanılacak duruma düştüler ve yukarıda anlatılana benzer bir silah donanımına ve düzenine sahip olan piyadeler tarafından daima bozguna uğratılacaklardır. Ermeni Kralı Tigranes[35], Lucullus[36] komutasındaki Roma ordusuna karşı yüz elli bin süvariyle çıktı ve bunların arasında bizim silahlı adamlarımız gibi silahlanmış *cataf-rattolar*[37] adı verilen çok asker vardı. Diğer tarafta Romalılarınkinin

35 II. Tigranes, Ermenistan kralıydı. Artaxerxes hanedanının bir üyesi olarak MÖ 95'ten MÖ 55'e kadar hüküm sürdü. Onun hükümdarlığı döneminde, Ermeni krallığı geleneksel sınırlarının ötesine genişledi ve zirveye ulaşarak Tigranes'in "Büyük Kral" veya "Krallar Kralı" ünvanını almasını sağladı.

36 Lucius Licinius Lucullus, Lucius Cornelius Sulla ile yakından bağlantılı bir Romalı general ve devlet adamıydı. Üçüncü Mithridatis Savaşı sırasında Doğu krallıklarını fethetti ve çeşitli durumlarda olağanüstü bir komutanlık sergiledi, en ünlüsü MÖ 73-72'de Kyzikos Kuşatması sırasında ve MÖ 69'da Arzanene'deki Tigranocerta Savaşı sırasında. Komuta tarzı, eski askerî uzmanlar tarafından alışılmadık derecede olumlu karşılandı.

37 *Catafratto* veya katafrakt, İran'da ortaya çıktığı düşünülen, Avrasya ve Kuzey Afrika'daki eski savaşlarda kullanılan bir tür zırhlı ağır süvariydi. Katafraktlar, onları savunan çoğu imparatorluk ve ulus için elit süvari kuvveti olarak hizmet

toplamı altı bin bile değildi ve yirmi beş bin piyadesi vardı. O derece ki Tigranes düşman ordusunu görünce, "Bunlar ancak bir elçilik heyetine yetecek kadar süvari." dedi. Ne var ki çatışmaya girdiklerinde yenilgiye uğramaktan kurtulamadı. Bu savaş hakkında yazanlar, o *catafratto*ların işe yaramadığını söyleyerek küçümserler çünkü yüzleri kapalı olduğu için düşmanı görmekte zorlanıp onlara zarar veremediklerini ve üzerlerinde taşıdıkları silahlar ağır olduğu için yere düştüklerinde ayağa kalkmakta zorlandıklarını ve bedenlerini[38] istedikleri gibi kullanamadıklarını söylerler. Bana kalırsa süvarileri piyadeye tercih eden[39] toplum veya krallıklar, zamanımızda İtalya'da gözlemlendiği gibi, her zaman zayıf kalmaya ve yıkılmaya mahkûmdurlar. Yabancıların akınları sonucunda yağmalanan ve tahrip edilen pek çok toplum olmuştur ve bunun sorumlusu piyadelere yeterince önem vermeyip bütün askerlerini süvarilerden oluşturmaya çalışanlardan başkaları değildir. Elbette süvari birliği olmalıdır, ancak ordunun ilk değil, ikinci dayanağı olarak. Zira düşmanın ülkesinde keşif yapmak, istila edip yağmalamak ve düşman ordusuna sürekli tehlike oluşturmak, zarar vermek, silah altında tutmak ve erzaklarını talan etmek çok gerekli ve faydalıdır; lakin savaşın ehemmiyeti ve orduların düzenlenme gayesi olan sefer ve meydan muharebesini düşününce, diğer şeylerin yanı sıra, düşmanı bozguna uğrattıktan sonra onları takip etmekte daha faydalıdırlar ve onlar piyadenin erdemine[40] asla yaklaşamazlar[41].

---

etti ve öncelikle karşıt ağır süvari ve piyade oluşumlarını kırmak için kullanıldı. Antik Çağ'ın ilk günlerinden Orta Çağ'a kadar pek çok tarihçi tarafından kayıt altına alınan bu şövalyeler, Doğu Roma İmparatorluğu ile temasları yoluyla daha sonraki Avrupalı şövalyeleri etkilemiş olabilir. Bk. Grant S. Nell. The Savaran: The Original Knights (Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1995). Tarihlerinin bir noktasında katafrakt kullanan halklar ve devletler arasında İskitler, Sarmatlar, Alanlar, Partlar, Ahamenişler, Sakalar, Ermeniler, Seleukoslar, Attalidler, Pontus, Greko-Baktriya, Sasaniler, Romalılar, Gotlar, Bizanslılar, Gürcüler, Çinliler, Koreliler, Jurchenler, Moğollar, Tangutlar ve Songhailer vardı.

38 Orijinal metinde "kişiliklerini" yazar.

39 Orijinal metinde "daha fazla değer veren" yazar.

40 Erdem burada da sonraki paragrafta gibi "güç" anlamında kullanılıyor.

41 Orijinal metinde "çok daha aşağıdırlar" yazar.

COSIMO: Aklımı kurcalayan iki husus var: Birincisi, Partlar[42] süvarilerden başka bir kuvvet kullanmadıkları hâlde dünyayı Romalılarla paylaşabilmişlerdir; diğeriyse piyadelerin süvarilere karşı nasıl mukavemet edeceği konusunda bildiklerinizi söylemenizi rica ediyorum çünkü söylediklerinizden bunların [piyadelerin] erdemli[43] ve diğerlerinin [süvarilerinin] zayıf olduğu sonucu çıkıyor.

FABRIZIO: Savaş meseleleri hakkındaki tartışmamda Avrupa sınırlarının dışına çıkmamam gerektiğini size daha önce söyledim[44] ya da söylemek istemişimdir. Hâl böyle olunca Asya'da olan bitenler hakkında akıl yürütmeyeceğim. Yine de şunu söylemeliyim ki Partların ordusuyla Romalılarınki birbirine tamamen zıttı çünkü Partların tamamı at sırtında savaşıyordu ve savaşta düzensiz ve dağınık bir şekilde ilerliyordu, bu da istikrarsız ve belirsizlik dolu bir savaş tarzıydı. Romalıların neredeyse tamamının piyade olduğu ve sıkı sıkıya ve sağlam bir şekilde savaştıkları söylenebilir. Savaş alanının geniş veya dar olmasına göre kazanan taraf değişiyordu çünkü birinde Romalılar üstündü, diğerinde Partlar; [Partların] savaşmak zorunda oldukları bölgede askerleri çok geniş alanlarda ilerleme kaydedebiliyordu. Bu bölge çok büyüktü, denize olan kıyısı bin mildi, nehirler birbirinden iki veya üç günlük mesafedeydi ve yerleşim yerleri birbirinden uzak olduğundan sakinleri de tüm bölgeye yayılmıştı. Nitekim silah ve düzen açısından ağır ve yavaş olan Roma ordusu büyük zarar görmeden oradan geçemiyordu çünkü orayı savunanlar at sırtında ve çok hızlıydı. O denli ki bir bugün bir

42 Arşak İmparatorluğu olarak da bilinen Part İmparatorluğu, MÖ 247'den MS 224'e kadar eski İran'da önemli bir siyasi ve kültürel güçtü. İkinci adı, önce Parni kabilesinin İran'ın kuzeydoğusundaki Part bölgesini, ardından Seleukos İmparatorluğu'na isyan eden Andragoras yönetimindeki bir satraplığı fethetmesine önderlik eden kurucusu I. Arşak'tan gelmektedir. I. Mithridatis, Medya ve Mezopotamya'yı Selevkoslardan alarak imparatorluğu büyük ölçüde genişletti. Part İmparatorluğu gücünün doruğundayken, Fırat'ın kuzey kesimlerinden -şu anda Türkiye'nin orta doğusunda- günümüz Afganistan'ı ve Batı Pakistan'a kadar uzanıyordu. Akdeniz Havzası'ndaki Roma İmparatorluğu ile Çin'in Han hanedanı arasındaki İpek Yolu üzerinde yer alan imparatorluk, bir ticaret merkezi hâline gelmişti.

43 Erdem burada zayıflığın karşıtı yani "güç" anlamında kullanılıyor.

44 Fabrizio bunu daha önce söylemedi.

mevzideydi, öteki gün elli mil uzaktaki bir mevzide. Dolayısıyla Partlar yalnızca süvarilerle galip gelmişlerdi, sonuçta Crassus'un[45] ordusunu yıkıma uğrattılar, Marcus Antonius'unkine[46] de tehlike oluşturdular. Ancak, söylediğim gibi, bu tartışmamda Avrupa dışındaki ordulardan bahsetme niyetinde değildim. Değinmek istediğim tek şey Romalılar ve Greklerin kendi zamanlarındaki düzenleri ve bugün Almanların yaptıkları. Ama öncelikle diğer sorunuza gelelim, sanırım hangi düzenin veya erdemin[47] piyadeyi süvariden üstün kıldığını öğrenmek istiyordunuz. Her şeyden önce şunu söylemeliyim ki süvariler piyadeler gibi her yere giremezler. Düzenler değiştiğinde buna riayet etmekte piyadelerden daha yavaştırlar; çünkü ileriye gittiklerinde geri dönmek, geriye döndüklerinde ileri gitmek, durduklarından hareket etmek ya da hareket ettiklerinde durmak gerekirse hiç kuşkusuz süvariler bunu piyadeler gibi yapamazlar. Atların coşmasıyla düzenleri bozulduğunda, düzene geri girmeleri zordur, oysa piyadelerin böyle bir sorunu yoktur. Çoğu kez cesur bir askerin korkmuş bir ata binmesi, korkak bir askerin de cesura bir ata binmesi, dolayısıyla birbirine zıt karakterlerin bir araya gelmesi düzensizlik yaratır. Bir piyade birliğinin[48] atların her hareketini

45 Marcus Licinius Crassus Dives, kamudaki kariyerine iç savaş sırasında, Lucius Cornelius Sulla komutasında bir komutan olarak başladı. Sulla'nın diktatörlüğü devralmasının ardından, Crassus emlak spekülasyonu yoluyla muazzam bir servet biriktirdi. Takma adı, zengin anlamına gelen "Dives" idi. Servetini köle ticareti, gümüş madenleri ve emlak yoluyla edindi. "Roma'nın en zengin adamı" olarak anıldığı da olur. Bk. David Wallechinsky ve Irving Wallace. "Richest People in History Ancient Roman Crassus. Trivia-Library, The People's Almanac, 1975-1981. İnternet: https://web.archive.org/web/20200226055241/https://www.trivia-library.com/b/richest-people-in-history-marcus-licinus-crassus.htm, erişim tarihi: 20/08/2023". Crassus, Spartacus liderliğindeki köle isyanına karşı kazandığı zaferin ardından, rakibi Büyük Pompeius ile konsüllüğü paylaşarak siyasi olarak öne çıktı. Partlar tarafından MÖ 53'te mağlubiyete uğratıldı.

46 Marcus Antonius, Romalı bir politikacı ve generaldi. Bir komutan ve yönetici olarak Julius Caesar'ın önemli bir destekçisi ve sadık dostuydu. Roma Cumhuriyeti'nin anayasal bir cumhuriyetten otokratik Roma İmparatorluğu'na dönüşmesinde kritik bir rol oynadı. MÖ 36'da Partlara karşı yaptığı çıkarmada feci bir şekilde geri çekilmek zorunda kaldı.

47 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

48 İt.: *Nodo.*

etkilediğine hiç kimse şaşmamalı, nitekim at duyarlı bir hayvandır ve tehlikeyi sezip o tehlikenin içine isteksizce girer. Ve onu hangi gücün ittiğini ve hangi gücün frenlediğini bir düşünecek olursanız şüphesiz onu frenleyenin itenden daha büyük olduğunu göreceksiniz. Zira onu iten mahmuzdur; diğer taraftan, frenleyen de kılıç veya kargıdır. Gerek eski gerekse çağdaş örneklerden de anlaşılacağı üzere bir piyade birliği süvarilere karşı bir hayli güven içindedir, hatta süvariler tarafından alt edilemez. Eğer bu coşkunluğun atları, mukavemet eden düşmana karşı daha da hiddetlendireceğini ve atların kargıyı mahmuzdan farksız göreceğini öne sürecek olursanız ben de size derim ki at uzaktan kargı uçlarının isabet edeceğini gördüğü anda ya rotasını kendi kontrol edecek, böylece vurulacağını görür görmez duracak ya da onlar yaklaştığında sağa veya sola manevra yapacaktır. Bunu deneyimlemek istiyorsanız bir atı istediğiniz hızla duvara doğru sürmeyi deneyin, o coşkulu atların nadiren duvara çarpacağını göreceksiniz. Fransa'da İsviçrelilerle savaşmak zorunda kaldığında Caesar, kendi de dâhil olmak üzere herkesi attan indirmiş ve savaşmaktan çok kaçmaya eğilimli oldukları için atları saflarından uzaklaştırmıştı.[49] Piyadelere önderlik eden bir komutan, atların bu doğal engellerini bildiği için mümkün olduğunca atlar için birçok engel teşkil eden yolları seçmelidir; adamların bu nitelikte bir ülkede güvenliklerini sağlayamadıkları ender görülür. Zira tepelerden yürüdüğünüzde arazi sizi endişe duyduğunuz yakın temaslardan uzak tutacaktır, ovalardan gittiğinizde ekin veya ağaçların sizin güvenliğinizi sağlayamayacak düzlükleri olacaktır çünkü zayıf noktası budur; her gölge, her bent atların hiddetini keser ve üzüm bağları ve diğer ağaçlar da baskını önler. Gündüz vakti ilerlediğinizde de aynı durum söz konusudur, neticede atın karşılaştığı her küçük engel onun hiddetini keser. Bununla birlikte bir şeyi söylemeden geçemeyeceğim: Romalılar sahip oldukları düzen kadar silahlarına da önem veriyorlardı, o denli ki eğer atlardan korunabilecek ama orduların düzenini koruyamayacak kadar sarp olan bir yerle, atlardan korunamayacakları ama ordu düzenini rahatlıkla

49 Bk. Caesar, *De bello gallico* I 25.

koruyabilecekleri bir yer arasında seçim yapmak zorunda kalsalardı her zaman bu sonucusunu tercih edip ilkini terk ederlerdi. Ancak şimdi, talimlere geçmenin zamanı geldiği için bu piyadeleri eski ve modern geleneklere göre silahlandırdıktan sonra, savaşa gönderilmeden önce Romalılara hangi talimleri verdiklerini göreceğiz. Bu piyadeler her ne kadar dikkatlice seçilip iyi bir şekilde silahlandırılmış olsalar da büyük bir dikkatle eğitilmeleri gerekiyor[50] ki bu talim olmadan hiçbir asker asla iyi olamaz. Bu talimler üç ayaktan oluşmalı: Birincisi, bedeni çevikleştirmek ve zorluklara dayanmak için daha hızlı ve daha dirençli hâle getirmek; diğeri, silah kullanmayı öğretmek; üçüncüsü, orduların ilerleme, çarpışma ve kamp düzenine uymayı öğretmek. Bunlar bir ordunun yapması gereken üç temel eylemdir çünkü bir ordu düzenli ve pratik bir şekilde ilerliyor, kamplıyor ve çarpışıyorsa günün sonu zaferle bitmese bile komutan onurunu korur. Bundan dolayı tüm kadim cumhuriyetler bu tatbikatları gelenek ve yasalarla öyle bir güvence altına almıştı ki hiçbir kısmında aksaklık çıkmazdı. Böylece gençleri koşmada hızlı, zıplamada becerikli, direğe tırmanmada[51] veya güreşte[52] güçlü kılmak için eğittiler. Ve bu üç nitelik hemen hemen her askere gereklidir çünkü hızlı olmak onu düşmanı işgal etmeye, ummadık ve beklenmedik bir şekilde düşmanın üzerine çökmeye ve onu bozguna uğrattığında takip etmeye muktedir kılar. Becerikli olmak onun darbelerden kaçınmasına, hendekten atlayarak geçebilmesine ve engeli aşmasına yardımcı olur. Güçlü olmak onun rahat silah taşımasını, düşmana saldırmasını ve hücuma karşı koymasını sağlar. Tüm bunların yanında bu askerler vücutlarını zorluklara daha dayanıklı hâle getirmek için büyük ağırlıklar kaldırarak alıştırmalar yaparlardı. Bu gerekli bir pratikti çünkü askerler zorlu seferlerde çoğu zaman silahlarının yanında bir de günlerce erzak taşımak zorunda kalırdı ve bu ağır işe alışkın olmasaydı bunu yapamazdı, buna mukabil ne bir tehlikeden kaçabilir ne de şanlı zafer kazanabilirdi. Silah kullanmayı

50 Orijinal metinde "çalıştırılmaları" yazar.

51 Orijinal metinde "direk çekmede" yazar.

52 Orijinal metinde "kol hareketlerinde" yazar.

öğrenmeye gelince, [eskiler] onları şu şekilde eğittiler: Gençlerden gerçek silahlardan iki kat daha ağır silah taşımalarını istediler ve kılıç yerine onlara çok ağır kurşunlu bir sopa[53] verdiler. Her biri yere üç kol yüksekliğinde bir direk çakardı ve bu direk darbelerle gevşemeyecek veya devrilmeyecek şekilde çakılmak zorundaydı. Gençler bu direğe karşı sanki bir düşmanmış gibi kalkan ve sopayla idman yaptılar, kâh kafasını veya yüzünü yaralamak ister gibi vurdular kâh böğrüne kâh bacaklarına vurdular. Bazen geri çekildiler, bazen ileri atıldılar. Bu talimle amaçları şuydu: Kendilerini koruyup düşmanı yaralamaları ve yapay silahlar çok ağır olduğu için sonradan gerçek olanların daha hafif gelecek olması. Romalılar, askerlerinin kesik atmasını değil sokmasını istiyorlardı çünkü bu daha ölümcül bir darbeydi ve buna karşı çok fazla savunma yapılamıyordu ve bu şekilde darbenin nereden geldiği belli olmadan tekrar darbe daha elverişliydi. Eskilerin bu kadar küçük detayları düşünmelerine şaşırmayınız çünkü birebir dövüşlerde[54] elde edilen en ufak avantajın ne büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir ve ben size bunları öğreteceğime siz yazarların bu konuda ne söylediğini anımsayınız. Eskiler bir cumhuriyette pek çok adamın silah eğitimi almış olmasını en güzel şey olarak değerlendiriyorlardı[55]. Zira düşmana boyun eğdiren, mücevherlerin ve altının ihtişamı değil, silah korkusudur. Üstelik başka konularda yapılan hatalar yeri gelir düzeltilebilir, ancak savaşta yapılan hataların cezası anında kesildiğinden düzeltilemez. Bunun yanı sıra nasıl dövüşeceğini bilmek insanı daha cesur yapar çünkü kimse yapmasını bildiği şeyi yapmaktan korkmaz. Bu sebeple eskiler, her savaş faaliyetinde vatandaşların idmanlı olmalarını istediler ve söz konusu direğe, gerçek olanlardan daha ağır dartlar attırdılar. Bu idman, adamları atış konusunda uzmanlaştırmanın yanı sıra kollarını da daha esnek ve güçlü hâle getirirdi. Keza onlara yay ve sapan çekmeyi de öğrettiler ve tüm bunlardan sorumlu eğitmenler vardı, böylece sonradan savaşa gitmek için seçildiklerinde askere yakışır

53 İt.: *Bastone piombato.*

54 Orijinal metinde "el ele gelindiği" yazar.

55 Orijinal metinde "en mutlu şeyin olduğunu düşünüyorlardı" yazar.

cesaret ve tabiata sahip olurlardı. Onlara yalnızca ilerlerken veya savaşırken düzeni nasıl koruyacaklarının öğretilmesi kalıyordu, bunu da orduda daha fazla zaman geçirip emir altında kalmayı bilenlerle kaynaşarak kolaylıkla öğreniyorlardı.

COSIMO: Günümüzde onlara ne tür eğitimler verirdiniz?

FABRIZIO: Bahsi geçenlerin çoğunu: kolları çalıştırmak, koşturmak, zıplatmak, alışılagelen silahlardan daha ağır silahlarla yormak, yay ve tatar yayı çektirmek. Ben bunlara bir tek, bildiğiniz gibi yeni ve gerekli bir silah olan ve arkebüz denilen aleti eklerdim. Devletimin bütün gençlerini bu talimlere alıştırırdım; ama askerlik yapmaya uygun olarak belirlediğim kısma, daha büyük gayret ve daha fazla iştiyakla ve boş günlerinde mütemadiyen egzersiz yaptırırdım. Ayrıca çok faydalı olduğuna inandığım gözcülük işini de yapmalarını isterdim çünkü nehirlerin üzerinde her zaman köprüler durmuyor veya hazırda gemiler bulunmuyor. Öyle ki ordunuz gözcülük işini bilmiyorsa getireceği birçok rahatlıktan ve birçok iyi iş yapma fırsatından mahrum kalınmış olur. Romalılar, gençlerin Campus Martius'ta[56] tatbikat yapmalarını başka hiçbir sebep olmaksızın düzenlemişlerdi: Tiber[57] yakınında olduğu için karada çok çalıştıktan sonra suda serinleyebiliyorlardı ve zaman zaman da gözcülük ederek talim ediyorlardı. Ben bir de eskilerin yaptığı gibi at sırtında dövüşenleri de eğitirdim, bu çok gerekli çünkü at binmenin yanı sıra at sırtında nasıl idare edeceklerini de öğrenirler. Bunun için silahlı ve silahsız olarak, herhangi bir yardım almadan ve ellerini kullanmadan üzerine atlayabilmek için ahşap atlar yaptılar ve kendilerini yetiştirdiler. Komutan ani bir baş hareketiyle işaret ediyordu

56 Campus Martius (İt.: *Campo Marzio*), Antik Roma'da kamuya ait yaklaşık 2 kilometrekarelik bir alandı. Orta Çağ'da, Roma'nın en kalabalık bölgesiydi. Orijinal bölgenin daha küçük bir bölümünü kaplayan Roma'nın 4. rionesi (Roma'nın rioneleri geleneksel idari bölümleridir) "Campo Marzio", aynı adı taşıyor.

57 Tiber (İt.: *Tevere*) İtalya'daki en uzun üçüncü nehirdir ve Emilia-Romagna'daki Apenin Dağları'ndan doğarak ve Toskana, Umbria ve Lazio'dan geçerek, Aniene Nehri ile birleştiği yerde, Ostia ve Fiumicino arasından Tiren Denizi'ne dökülür. Nehir, doğu kıyısında kurulmuş olan Roma şehrinin ana su yolu olarak kalıcı bir üne kavuşmuştur.

ve yerdeki süvari bu işareti aldıktan sonra atına zıplıyordu. Hem piyade hem de süvari olarak yapılan bu tür talimler o zamanlar kolaydı, şimdi gençlere pratik yaptırmak isteyen cumhuriyet veya prens için, bu düzenle benzer yöntemlere rastlandığı bazı Batı[58] şehirleri örneklerinde[59] görüldüğü gibi, bunları yapmak zor olmamalı. Tüm sakinlerini farklı bölüntülere ayırıp her bölüntüyü savaşta kullandıklarından silah türlerine göre adlandırırlardı. Ve kargı, teber, yay ve arkebüz kullandıkları için onlara kargıcılar, teberciler, okçular ve arkebüzcüler adını vermişlerdi. Bu nedenle tüm sakinlerin hangi düzene kaydolmak istediklerini beyan etmeleri gerekiyordu. Yaşlılıktan ya da başka engellerden dolayı savaşmak için uygun olmayanlar da istedikleri düzeni seçerdi ve *Iurati*[60] adını alırlardı. Her birinin, bu talimlerin yapılacağı ve halk tarafından tahsis edilen yeri vardı ve o düzenden olup da *Iurati* olmayanlar, bu talimler için gerekli masraflara maddi katkıda bulunurlardı. Hâliyle onların yaptığını biz de yapabilirdik, ancak ihtiyatlı eksikliğimiz iyi bir yol izlememize olanak tanımıyor. Bu talimler eskilerin ve şimdi Batı'nın bizimkilerden daha iyi piyadelere sahip olmasına sebep oldu çünkü eskiler onlara cumhuriyetlerde olduğunda evde ya da daha önce bahsedilen nedenlerden dolayı, imparatorluklarda olduğunda ordularda eğitim verdiler. Lakin biz [İtalyanlar] onlara evde eğitim vermek istemiyoruz; ordugâhlarda hiç yaptıramıyoruz çünkü onlar bizim tebaamız değiller ve onları yapmak istedikleri talimler dışında başka bir şeye mecbur edemiyoruz.[61] Bu durum, önce talimlerin, sonra düzenlerin bir kenara atılmasına; krallıkların ve cumhuriyetlerin, bilhassa da İtalyanların böylesine zayıf bir şekilde varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Fakat biz konumuza geri dönelim: Talimlerle ilgili konuşmaya devam edersek iyi bir ordu

58 İt.: *Ponente.*

59 Machiavelli burada Alman veya İsviçreli şehirlere atıf yapıyor olabilir. Bk. Niccolò Machiavelli. *Rapporto delle cose della Magna. Tutte le opere.* Mario Martelli (ed.) (Floransa: Sansoni, 1992): s. 65.

60 İt.: *Giurati.*

61 Machiavelli burada kendi zamanındaki kiralık ordulardan bahsediyor. Bk. Gilbert: s. 608.

hazırlayabilmek için adamları güçlü, dayanıklı, hızlı ve kabiliyetli kılmanın yeterli olmadığını söylemek istiyorum; bunların yanı sıra adamların belli bir düzen içinde olmaları, çağrılar[62] ve komutanın sözleri[63] gibi işaretlere itaat edebilmeleri gerekir; ayrıca nasıl pozisyon alacaklarını, geri çekileceklerini, ilerleyeceklerini, savaşacaklarını, yürüyeceklerini de öğrenmeleri gerekir. Zira bu şeyler ne kadar itina ve titizlikle gözetilip uygulansa da disiplin olmadan bir ordu asla iyi bir ordu olamaz. Hiç kuşkusuz vahşi ama düzensiz insanlar, çekingen ama düzenli olanlardan çok daha zayıftır; çünkü düzen insandan korkuyu alır, düzensizlik ise vahşiliği azaltır. Aşağıda söylenecekleri daha iyi anlayabilmeniz için, her ulusun, insanları savaş düzenine sokarken ordugâhında veya ordusunda temel bir zümre[64] oluşturduğunu bilmelisiniz. İsimleri [ülkeden ülkeye] farklı olsa da adamların sayısında çok az değişiklik olmuştur çünkü hepsi altı ila sekiz bin kişiden oluşur. Bu zümreye Romalılar lejyon, Grekler falanks, Fransızlar *caterva*[65] adını verdiler. Zamanımızda, bu eski orduların biraz izini[66] taşıyan İsviçreliler kendi dillerinde bunun için, bizimkinde tabura tekabül eden bir terim kullanırlar. Gerçek olan şu ki her biri daha sonra muhtelif bölüklere ayrılmış ve amaca göre düzenlenmiştir. Kanımca konuşmamızı daha yaygın olarak bilinen bu isme dayandırmalı, ardında da mümkün olan en iyi şekilde eski ve çağdaş düzenlere göre şekillendirmeliyiz. Romalılar, beş ila altı bin adamdan oluşan lejyonlarını on kohorta[67] ayırırdı, ben de altı bin piyadeden

62 İt.: *Suoni.* Trompet ve davullar. Bazı metinlerde borazan kullanılıyor, bazılarında da müzik.

63 İt.: *Voci.*

64 Orijinal metinde "üyeyi" yazar. Burada ve bir sonraki cümlede.

65 Altı bin askerden oluşan Galya lejyonu.

66 Orijinal metinde "gölgesini" yazar.

67 Lat.: *Cohors.* Bir kohort Roma lejyonunun standart taktik askerî birimiydi. Standart ölçü, zaman ve duruma göre değişse de genel olarak 480 askerden oluşuyordu. Bir kohort, modern bir taburun eş değeri olarak kabul edilir. Kohort, MÖ 107'de Gaius Marius'a atfedilen reformların ardından maniplin yerini aldı. Marius'un askerî reformlarından kısa bir süre sonra ve MS III. yüzyılın ortalarına kadar, bir lejyon on kohorttan (yaklaşık 5.000 adam) oluşurdu. Kohortlara "birinci kohort", "ikinci kohort" vb. adlar verildi. Birinci kohort deneyimli lejyonerlerden oluşurken, onuncu kohorttaki lejyonerler daha az deneyime sahipti.

oluşan taburumuzu on bölüğe ayırmak istiyorum ve her bölüğe dört yüzü ağır silahlı ve ellisi hafif silahlı olmak üzere dört yüz elli asker vermek istiyorum. Ağır silahlılar üç yüz kalkan ve kılıçlıdan oluşup kalkanlılar[68] olarak adlandırılacaktır ve yüz kargılı, sıradan kargılı[69] olarak adlandırılacaktır. Hafif silahlılar, elli piyadeden oluşup arkebüzler, tatar yayları, partizanlar[70] ve rotella kalkanlarıyla donanıp eski bir isim olan sıradan *veles*ler olarak adlandırılacaktır. Dolayısıyla, on bölüğün tamamı üç bin kalkanlı, bin sıradan kargılı ve beş yüz sıradan *veles*ten oluşuyor ki bunların tümü dört bin beş yüz piyade yapıyor. Altı bin kişilik bir tabur kurmak istediğimizi söyledik, bunun için bin beş yüz piyade daha eklememiz gerekiyor. Bunlardan bini, benim olağanüstü kargılılar[71] dediğim kargılılardan oluşturulacaktır ve beş yüzü de benim olağanüstü *veles*ler[72] dediğim hafif silahlılardan... Buna mukabil, biraz önce söylediğim gibi, piyadelerimin yarısı kalkanlılardan, yarısı da kargılılar ve diğer silahlılardan oluşacaktır. Her bölükte bir *connestabole*, dört yüzbaşı[73] ve kırk onbaşı[74]

68 İt.: *Scudati.*

69 İt.: *Picche ordinarie.*

70 İt.: *Partigiane.* Partizan, Avrupa'da 16, 17 ve 18. yüzyıllarda kullanılan kısa bir kargı türüydü. Uzun ahşap bir şaft üzerine monte edilmiş bir mızrak başından oluşuyordu ve yanlarında, kılıç darbelerini savuşturmaya yardımcı olan çıkıntılar vardı. Partizan silahı süvari saldırılarını savuşturmak için piyade askerleri tarafından sıklıkla kullanılıyordu.

71 İt.: *Picche estraordinarie.*

72 *Olağanüstü veles* (çoğul: *velites extraordinarii*), Roma'nın İtalyan askerî müttefikleri olan *socii*den (veya *foederati*) toplanan seçkin Roma *alae* birlikleriydi. Latin Savaşı'ndan sonra oluşturuldular ve Marian reformlarından sonra feshedildiler. İsim, doğalarına atıfta bulunuyor, yani "olağanüstü" veya "seçilmiş" adamlar. Savaşta birçok işlevleri vardı. Bazen yedek birliklerdi. Başka zamanlarda artçı, izci ve gözcüydüler. Olağanüstüler ayrıca generalin korumaları olarak da görev yapıyorlardı. Bk. Dodge: s. 175-77.

73 *Centurion* veya yüzbaşı, lejyonda sıradan soydan gelen adamların elde edebileceği en yüksek subay rütbesiydi.

74 İt.: *Capidieci.* On kişilik bir asker grubuna liderlik eden onbaşı. Roma ordusunda *decurion*a karşılık gelir ama *decurion* daha ziyade on kişilik süvari grubuna liderlik eden onbaşı için kullanılıyordu. Roma'da her *ala* (yardımcı birliklerin süvarilerinin adı), tüm *ala*ya komuta eden en yüksek rütbeli üç *decuriones* tarafından yönetilen otuz süvariden oluşuyordu.

görevlendirilecektir; buna ek olarak beş onbaşı ve sıradan *veles*lerden oluşan birliğin bir başı olacak. Bin olağanüstü kargılıya üç *connestabole*, on yüzbaşı ve yüz onbaşı verilecektir ve olağanüstü *veles*e de iki *connestabole*, beş yüzbaşı ve elli onbaşı verilecektir. Son olarak tüm tabura bir başkomutan[75] yerleştirilecektir. Her *connestabole*nin bir sancağı ve çağrısı olması gerektiğini düşünüyorum. Böylece bir tabur on bölükten, üç bin kalkanlıdan, bin sıradan ve bin olağanüstü kargılıdan, beş yüz sıradan ve beş yüz olağanüstü *veles*ten oluşacaktır. Bu da altı yüz onbaşıya[76] karşılık on beş *connestabole*, on beş çağrıcı[77] ve on beş sancaktar, elli beş yüzbaşı, on sıradan *veles* lideri ve kendi sancak ve çağrılarıyla tabur komutanından müteşekkil altı bin piyade ediyor. Gördüğünüz gibi bu düzenlemeyi bilerek birçok kez tekrarladım ki ileride size bölük ve orduların düzenlenme şekillerini anlattığımda kafanız karışmasın. Bu sebeple, yukarıda izah edildiği gibi bir ordu düzeni ve silahlanmaya sahip olan bir kral veya cumhuriyetin, ülkesinde olabildiğince tabur kurması gerektiğini söylemek istiyorum ve taburları nasıl yöneteceğini ve düzen içinde nasıl eğiteceğini bilmek istiyorsa bir bölüğü bir başka bölükle karşı karşıya getirip eğitmesi yeterli olacaktır. Her bölükteki adam sayısı komple bir ordu[78] oluşturmasa da her asker bizzat yapabileceği şeyi öğrenebilir. Zira ordularda iki çeşit düzen görülür: Biri, her bir bölükteki adamların ne yapması gerektiği; diğeri, bölüğün daha sonra bir orduda başkalarıyla birlikteyken ne yapması gerektiği. Birincisinde iyi olan adamlar ikincisine de kolayca riayet edeceklerdir, ama birincisini bilmeyenler ikincisinin gereği olan disipline asla uyum sağlayamayacaklardır. Yani, dediğim gibi, bu bölüklerin her biri her türlü hareket ve durma hâlinde saflarını korumayı ve nasıl toparlanacaklarını bilir. Çatışma anlarında komut seslerini duyar ve anlar. Sanki kadırga kürekçilerinin[79] ıslıklarla yaptıkları gibi, ne

75 Orijinal metinde "genel komutan" yazar. Günümüzde bu rütbe binbaşı veya yarbaya tekabül ediyor.

76 İlk baskısı (1521) bin beş yüzden bahsediyor ama biz Marchand et al.'ı ve Machiavelli'nin altı yüzden bahseden diğer iki el yazmasını takip ediyoruz.

77 Veyahut "borazancı".

78 Orijinal metinde "doğru bir ordu" yazar.

79 İt.: *Galeotti dal fischio*.

yapmaları gerektiğini, yerlerinde kalmayı, ileri gitmeyi, geri dönmeyi veya silahlarını ve yüzlerini nereye çevirmeleri gerektiğini öğrenirler. Bu şekilde hareket ve durma hâlinde düzensizlik vermeyecek şekilde saf tutmayı bildiklerinde ve çağrıyla liderin komutlarını eksiksiz anladıklarında ve vakit kaybetmeden yerlerine dönmeyi öğrendiklerinde bu bölükler büyük ölçüde, dediğim gibi, bir araya geldiğinde diğerleriyle birlikte yekpare bir gövde oluşturup yapmak zorunda oldukları her şeyi kolaylıkla yapacak hâle gelirler. Böyle bir genel pratik az buz bir şey olmadığı için, barış geldiğinde tüm tabur yılda bir veya iki defa bir araya getirilebilir ve sanki sefere çıkıyormuş gibi ön cephe, kanatları ve artçıları yerlerine yerleştirip birkaç gün eğiterek komple bir ordu hâline getirilebilir. Bir komutan, ordusunu ya düşmanı gördüğü için ya da onu görmese bile endişe duyduğu için hazır ol düzenine sokmalı ve her iki duruma karşı da eğitmelidir; askerlerini[80] yürümeleri ve gerekirse savaşmaları için eğitmelidir ve onlara şu veya bu güruh tarafından saldırıya uğradıklarında nasıl davranmaları gerektiğini göstermelidir. Onlara karşılaştıkları düşmanla nasıl savaşmaları gerektiğini anlatırken, savaşın nasıl başladığını, geri püskürtüldükleri takdirde nereye çekilmeleri gerektiğini, yerlerini kimlerin alacağını, hangi işaretlere, hangi çağrılara ve hangi sözlere[81] nasıl itaat etmeleri gerektiğini öğretmelidir ve sahte çatışma ve saldırılarla öyle bir şekilde pratik yaptırmalıdır ki gerçek savaşa arzu duymaları sağlanmalıdır. Cesur bir ordu, adamlarını cesur kılmak için değil, bir düzen içine sokmak için onlara eğitim vermelidir. Zira ben birinci savaşçılardan[82] olsam ve hücuma uğrasam nereye çekileceğimi ve yerimi kimin alacağını biliyorsam daima cesaretle savaşırım çünkü yardıma gelenin yakınımda olduğunu bilirim. İkinci savaşçılardan olsam birincilerin geri püskürtülmesi beni kaygılandırmaz çünkü bunun olasılığını zaten önceden düşünürüm ve patronuma[83] zaferi kazandırma sırasının onlara değil bana gelmiş olmasını arzularım. Bu tür talimler en çok yeni bir ordu

80 İt.: *A' tuoi soldati.* Burada yine "sen" zamiri kullanılıyor.

81 Orijinal metinde "sese" yazar.

82 İt.: *Primi combattitori.* İlk saftaki askerler.

83 İt.: *Padrone.*

kurulması aşamasında gereklidir, esasında ordu eski bile olsa yine gereklidir. Zira Romalılar daha çocukluk yaşlarından beri ordularının düzenini bilmelerine rağmen komutanları onlara boyuna eğitim verdi. Ve Josephus, Tarih'inde[84], Roma ordularının aralıksız tatbikatlarının savaşlarda çok yarar sağladığını söyler. Nitekim, askerlerin hepsi, aldıkları eğitimin bir sonucu olarak düzen içinde hareket etmeyi ve savaşmayı öğrenmiş olurlardı. Fakat acemilerden[85] müteşekkil ordularda, ister o an savaşmak için bir araya getirilenler olsun, isterse zamanı geldiğinde savaşmak için milis olarak hazırlananlar olsun, bu tatbikatlar olmadan ne bölükte ne de ordunun kendisinde hiçbir şey yapılamaz. Zira düzenler gerekli olduğu için, tıpkı birçok seçkin komutanın bunları muhafaza etmek ve öğretmek için gece gündüz[86] çalıştığını gördüğümüz gibi, bunları bilmeyenlere göstermek ve bilenleri de muhafaza etmek için iki kat çaba gereklidir.

COSIMO: Sanırım bu tartışma sizi biraz konumuzdan saptırdı çünkü bölüklerin talim edilme yollarından henüz bahsetmeden ordunun tamamından ve muharebelerden bahsetmeye başladınız.

FABRIZIO: Doğru söylüyorsunuz, gerçekten de bu düzenlere duyduğum sevgi ve uygulanmadıklarını görünce duyduğum üzüntü beni buraya itse de konumuza geri döneceğimden hiç şüpheniz olmasın. Daha önce de söylediğim gibi, bölüğün talimindeki en önemli husus safların nasıl korunmaları gerektiğidir. Bunu yapmak için, onların *chiocciole*[87] dedikleri düzenlerde talim etmeleri gerekir. Ve size bu bölüklerin ağır silahlı dört yüz piyadeden oluşması gerektiğini söylediğim için bu rakamın üzerinde duracağım. Bundan dolayı saf başına beş olacak şekilde seksen saf hâlinde düzenlenmelidirler. Sonra bir hızlı, bir yavaş ilerlerken onları düğümlemek[88] ve çözmek[89] gerek. Bunun nasıl yapılması gerektiğini sözden çok

84 Burada bahsi geçen kitap Titus Flavius Josephus'un (veya doğum ismiyle Yosef ben Matityahu) *Yahudi Savaşı* kitabı.

85 Orijinal metinde "yeni adamlardan" yazar.

86 Orijinal metinde "kendine saygı duymadan" yazar.

87 Salyangoz anlamına geliyor.

88 Veyahut "iç içe girmesini sağlamak".

89 Veyahut "dışarıya doğru açmak".

eylemle gösterebilirim. Daha sonra bu pek gerekli değildir çünkü bu tatbikatlarda deneyimli olan herkes bu düzenin nasıl işlediğini bilir; bu düzen de sadece askerleri saflarında tutmaya yarar. Ama gelelim bu bölüklerin birini bir araya getirmeye. Bunlara üç temel şekil verebileceğinizi söylemeliyim: Birincisi ve en kullanışlısı, tamamen yekpare hâle getirip ona dikdörtgen şekli vermektir[90]; ikincisi, iki boynuzlu bir kare yapmak[91]; üçüncüsü, merkezde meydan[92] dedikleri bir boşluk bırakmak[93]. İlk formu oluşturmanın yöntemi iki şekilde olabilir: Birincisi, safları ikiye katlamaktır, yani ikinci saf birinciye girer, dördüncü üçüncüye ve altıncı beşinciye ve bu böyle devam eder; öyle ki saf başına beş kişiden seksen saf yerine saf başına on kişiden kırk saf olur. Bunu takiben aynı şekilde tekrar ikiye katlanır ve böylece her safta yirmi kişiden yirmi saf olur. Bu, yaklaşık dikdörtgen yapar çünkü her bir tarafta diğer taraftaki kadar asker olmasına rağmen başlar bir taraftan diğeriyle kesiştiği yerde birleşir; ama diğer yöndeki askerler birbirlerinden en azından iki kol mesafesi uzaklıktadırlar, dolayısıyla bu dikdörtgende iki kenar arasındaki uzaklığa karşılık baştan kalçaya doğru uzanan mesafe daha uzundur. Ve bugün bu bölüklerin ve tüm ordunun önü, arkası, kenarlarıyla ilgili çok fazla konuşacağımız için bilin ki ben baş ya da ön dediğimde, ön cepheden bahsediyorum; kalça dediğimde arka cepheden, kanatlar dediğimde de yanlardan... Bölüğün elli sıradan *velesi* diğer saflarla karışmaz, ne var ki bölüğün son hâli oluştuğunda kanatlar boyunca yayılırlar. Bölüğü oluşturmanın diğer yöntemi de şudur: Birincisine nispeten daha iyi olduğu için düzenlenmesini daha ayrıntılı olarak gözlerinizin önüne sermek istiyorum. Sanıyorum ki kaç adamdan, hangi liderlerden ve ne tür silahlılardan oluştuğunu hatırlıyorsunuzdur. Bu nedenle bu bölüğün alacağı form, söylediğim gibi, yirmişer adamdan oluşan yirmi saf: önde beş saf kargılı ve arkalarında on beş saf kalkanlı. Önde iki yüzbaşı ve arkada iki

90 Bk. Figür 1.

91 Bk. Figür 2.

92 İt.: *Piazza.* Burada ve çeviri boyunca meydan olarak çevrilecektir.

93 Bk. Figür 3.

yüzbaşı, eskilerin *tergiduttore*ler[94] dediği görevi üstlenirler. Sancaktarı ve çağrıcısıyla *connestabole*, beş kargılı ve on beş kalkanlı safının arasındaki boşlukta yer alır. Her kanatta yanındaki adamlarıyla onbaşılardan biri vardır; solda olanların adamları sağında, sağda olanların adamları solundadır. Elli sıradan *veles*, bölüğün yan tarafı ve kuyruğuna yerleşir. Şimdi bölük bu şekilde bir düzen içerisine girdiğinde piyadelerin gitmesi gerekiyorsa şu şekil alınmalıdır: Sıradan *veles*ler başta ve kuyrukta bırakılarak bu düzenlemenin dışında kalacak şekilde piyadeler, biraz önce söylediğimiz gibi, saf başına beş olmak üzere seksen saftan oluşturulmalıdır. Her yüzbaşının hemen arkasında beş saf kargılı ve geri kalanı da kalkanlı olmak üzere yirmi saf olmalıdır. *Connestabole*, çağrıcı ve sancaktarıyla üç kalkanlının yerini dolduracak şekilde ikinci yüzbaşının kargılı ve kalkanlıları arasında yer alır. Onbaşılarının yirmisi sol taraflarındaki birinci yüzbaşıya ait saflarının kanatlarında ve diğer yirmisi de sağ taraflarındaki son yüzbaşıya ait saflarının kanatlarında yer alır. Ve bilinmesi gerekir ki kargılıları yönetmesi gereken onbaşıların da kargıya sahip olması ve kalkanlıları yönetmesi gereken onbaşıların da benzer silahlara sahip olması gerekir. Hülasa, safları bu düzenlemeye göre azalttıktan sonra bölüğün ilerlemesi isteniyorsa ilk yüzbaşının ilk yirmi safla birlikte durmasını ve ikincinin ilerlemeye devam edip sağa dönerek duran yirmi saf boyunca ilerleyip diğer yüzbaşının hizasına geldikten sonra bu noktada onun da durmasını sağlamalısınız. Üçüncü yüzbaşı da sağa dönerek duran saflar boyunca ilerlemeye devam eder ve diğer iki yüzbaşının hizasına geldikten sonra o da durduğunda diğer iki yüzbaşı hemen oradan çıkar ve biraz önce gösterdiğimiz şekilde ve bire bir aynı şekilde bölüğün kuyruğuna geçer. *Veles*ler, birinci şekle benzer yöntemle kanatlar boyunca yayılırlar; bu yönteme düz bir hat boyunca ikiye katlanmak, birinciye de kanattan ikiye katlanmak denir. Birinci yöntem daha kolayken ikincisi daha düzenli ve

94 Arka veya artçı birlikler. Artçı, bir ordunun arkasındaki iletişim hatları gibi hatları koruyan kuvvetleri tanımlamak için kullanıldığı gibi ilerleme veya geri çekilme sırasında arkadan gelen saldırılara karşı korumakla da görevliydi. Diziliş ters döndüğünde de kendini önde bulurdu.

daha kesin olduğu için kendi yönteminize daha rahat uyarlanabilir. Zira birincisinde sayılara uyma zorunluluğu vardır çünkü beşten on, ondan yirmi, yirmiden kırk ve benzerini yaparsınız, oysa ikincisinde doğrudan ikiye katlayarak on beş, yirmi beş, otuz veya otuz beş yapamazsınız çünkü sayının sizi götürdüğü yere gitme zorunluluğu vardır. Ne var ki her gün altı yüz veya sekiz yüz piyadelik gruplarla bir ön cephe oluşturmanız gerekir ki böylece düz bir hat boyunca katlanmak düzensizlik yaratmasın. Ancak ben bunu [düz bir hat boyunca katlama yöntemini] daha çok seviyorum, size verdiği zorluk ne kadar büyük olursa olsun pratik ve egzersizle aşılması kolaydır. Bu cihetle size şunu söyleyeyim ki hızlı bir şekilde düzene nasıl gireceğini bilen askere sahip olmak her şeyden daha önemlidir ve onları bu bölükler içinde tutmayı, iyice eğitmeyi, hızlıca ileri veya geri ilerletmeyi, düzeni bozmadan zorlu arazilerden geçirmeyi sağlamak gereklidir. Zira bunu iyi bilen asker pratik askerdir ve düşmanın yüzünü hiç görmemiş olsa da tecrübeli[95] asker olarak nitelendirilecektir. Diğer taraftan bu düzeni korumasını bilmeyen, bin defa savaşa girmiş olsa bile her zaman acemi[96] asker olarak nitelendirilecektir. Bu onları küçük saflar hâlinde ilerlerken bir arada tutmaya yarar. Ne var ki bir araya geldikten sonra arazi ya da düşmandan kaynaklanan bir kazadan dolayı bozulursa kendilerini derhâl yeniden organize etmeleri önemlidir ve zorludur. Bu, çok fazla talim ve pratik gerektiren ve eskilerin, üzerinde çok durduğu[97] bir şeydir. Dolayısıyla iki şey yapmanız gerekmektedir: Birincisi, bölüğün işaretlerle dolu olması; diğeri, aynı piyadelerin her zaman aynı saflarda kaldığı düzenlemeyi korumak. Örneğin eğer biri ikinci safta kalmaya başladıysa bundan sonra hep orada kalması gerekir ve yalnızca aynı safta değil, aynı yerde de kalmalıdır. Dediğim gibi, bunu gözetmek için de çok fazla işaret lazımdır. Öncelikle, diğer bölüklerle aynı yönde olacak şekilde onlar tarafından ayırt edilebilecek bir işarete sahip olmalıdır. İkincisi, *connestabole* ve yüzbaşıları

95 Orijinal metinde "eski" yazar. Burada ve devamında tecrübeli ifadesi kullanılacak.

96 Orijinal metinde "yeni" yazar. Burada ve devamında acemi ifadesi kullanılacak.

97 Orijinal metinde "çalıştığı" yazar.

kafalarında farklı ve ayırt edilebilir sorguçlar taşımalıdır ve daha da önemlisi, onbaşıların onları ayırt edip düzene girmesi sağlanmalıdır. Eskiler buna o kadar özen göstermişler ki miğferlerine numara bile vermişler, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü vb. diye giderek. Bununla da yetinmeyip her bir asker kalkanının üzerine safının ve o saftaki yerinin numarasını da yazardı.[98] Hâl böyleyken, bu şekilde işaretlenen ve bu sınırlar içerisinde kalmaya alışmış olan adamları, düzen ne kadar bozulursa bozulsun hızlı bir şekilde yeniden organize etmek kolaydı. Zira sancak sabit kaldığı sürece, yüzbaşılar ve onbaşılar yerlerini gözleriyle bulup aralarındaki normal mesafeye göre soldakileri sola, sağdakileri de sağa yerleştirip piyadeleri kurallar ve farklı işaretlerle yönlendirilip vakit kaybetmeden yerlerine koyardı. Bu daha önce işaretlediğiniz bir namlunun parçalarını söküp takmaktan farklı değil, onu çok basitçe tekrar takarsınız, ancak onu işaretlemediyseniz tekrar takmak imkânsız olacaktır. Bu tip şeyler özenle ve pratikle hızlıca öğretilebilecek ve öğrenilebilecek şeylerdir ve bir defa öğrenildiğinde bir daha zor unutulur. Zira acemiler kıdemliler tarafından yönlendirilir ve zamanla bir vilayet bu talimlerle savaşta tamamen pratik hâle gelir. Askerlere kuyruk ve boynuzlardan öne ve önden kuyruk ve boynuzlara gitmeyi öğretmek lazım ki bu çok kolaydır çünkü adamların her birinin kendini emredilen tarafa doğru çevirmesi yeterlidir ve yüzlerini çevirdikleri yön baş olur. Bir tarafa döndüklerinde düzenin orantısının bozulduğu doğrudur çünkü baştan kuyruğa kadar olan mesafe küçüktür ve bir taraftan diğerine kadar olan mesafe büyüktür, bu da sıradan bölük düzenine tamamen aykırıdır. Ancak uygulama ve dikkat onları yeniden düzene sokar. Ama bu, önemsiz bir düzensizliktir çünkü kendi kendilerine kolayca çözerler. Asıl önemli olan ve daha fazla pratiğe ihtiyaç duyulan şey, bir bölüğün sanki yekpare bir gövdeymiş gibi tamamen dönmesini sağlamaktır. Burada çok fazla pratik ve dikkate sahip olunması gerekir, örneğin sol kanattaki sol boynuz[99] durmalı ve duranlara daha yakın olanlar o kadar yavaş yürümelidir ki sağdakiler koşmak zorunda

98 Bk. Vegetius II 13, 18.

99 Yani sol kanat.

kalmasın, yoksa her şey birbirine karışır. Ancak bir ordu bir yerden bir yere hareket ettiğinde her zaman olduğu gibi ön cepheye konumlanmayan bölüklerin tarafında, önde değil de yanda veya arkada savaşmak zorunda kalabilir. Bu yüzden bölük aniden bir kanadı veya arkayı bir cephe yapmak zorunda kalabilir (ve benzer durumlarda bölükler, yukarıda bahsedilen oranlara sahip olmak istiyorsa kanatta bulundurdukları kargılıları başa geçirmelidir ve yüzbaşılar, onbaşılar ve *connestabole*lerin onların yerini doldurması gerekir). Ancak bunu yapmak için onları, bir araya getirildiğinde saf başına beşten seksen saf düzenlemeniz gerekir, şöyle ki tüm kargılılar ilk yirmi safa, onbaşılardan beşi önlerine ve beşi arkalarına yerleştirilmelidir, geriden gelen diğer altmış safın hepsi kalkanlı ve üç *centuria* oluşturmaktadır. Bu sayede her *centuria*nın[100] ilk ve son safında onbaşılar olması gerekmektedir. İlk kalkanlı *centuria*sının ortasında sancaktarı ve çağrıcısıyla *connestabole* ve her *centuria*nın başında yüzbaşılar olması gerekmektedir. Bu şekilde düzenlendiklerinde kargılıların sol kanada gitmelerini istiyorsanız onları sağ kanattan başlayarak bir *centuria*yı diğer *centuria*ya ekleyerek ikiye katlamalısınız, sağ kanada gitmelerini istiyorsanız soldan ikiye katlamalısınız. Böylece bu bölük her kanatta kargılılar, boynuzlarda onbaşılar, başlarda yüzbaşılar ve ortada *connestabole*ler olacak şekilde döner. Ancak bu şekilde ilerlerken düşman kanattan yaklaştığında kanadın cephe yapılması istendiğinde tüm askerlerin yüzlerini kanattaki kargılılara doğru çevirmesi yeterli olacaktır. Bundan sonra bölük, yukarıda düzenlendiği şekilde safları ve liderleriyle döner çünkü yüzbaşıların dışında herkes yerindedir ve yüzbaşılar da zorlanmadan içeri girerler. Lakin öne doğru ilerlerken arkada savaşmak zorunda kalırsa bölükteki safları kargılılar arkaya gelecek şekilde düzenlemeniz gerekir. Bunu yapmak için bölük düzenlenirken, her *centuria*nın normalde önünde olan beş sıra kargılının arkaya geçmesi ve diğer kısımlarda daha önce söylediğim düzene uymak gerekir.

100 *Centuria* (çoğul: *centuriae*), 100 kişiden oluşan askerî birimi ifade eden Latince bir terimdir (Yüz anlamına gelen *centum* kökünden gelir). *Centuria*nın mevcudu zamanla değişmiştir ve MÖ I. yüzyıldan imparatorluk döneminin sonlarına kadar standart mevcudu 80 erkekti.

COSIMO: Eğer yanılmıyorsam bu talim şeklinin bu bölükleri tek bir ordu hâline getirmeye ve bu pratiğin onun ordu içinde düzenini sağlamaya yaradığını söylediniz. Fakat bu dört yüz elli piyadenin ayrı bir hizip oluşturması gerekseydi onları nasıl düzenlerdiniz?

FABRIZIO: O durumda onlara rehberlik eden kişinin, kargılıları nereye yerleştirmek istediğine karar verip oraya yerleştirmesi gerekir. Bu da yukarıda belirtilen düzenlemeye hiçbir şekilde aykırı değildir çünkü diğer bölüklerle savaşı bu şekilde yürütmek[101] isteseniz bile yine de bu, uğraşmak zorunda olduğunuz tüm yöntemlere uygulamak zorunda olduğunuz bir kural değildir. Ancak bölükleri düzenlemek için önerdiğim diğer iki yöntemi size gösterirken sorunuzu daha da iyi cevaplandıracağım[102]. Zira bu iki düzen ya hiç kullanılmaz ya da bölük diğerlerinden ayrı kendi başına olduğunda kullanılır. Ve onu iki boynuzlu düzenleme yöntemine gelince, saf başı beş kişi olacak şekilde seksen safı şu şekilde düzenlemelisiniz: Ortaya bir yüzbaşı ve arkasına solda iki kargılı ve sağda üç kalkanlı olmak üzere yirmi beş saf yerleştirilmelidir. İlk beş saftan sonra gelen yirmi safa yirmi onbaşı yerleştirilmelidir; kargılı olanların kargılıların yanında kalması dışında, hepsi kargılı ve kalkanlıların arasına gelmelidir. Bu şekilde düzenlenmiş yirmi beş safın arkasına, on beş saf kalkanlıyla birlikte bir yüzbaşı yerleştirilmelidir. Bunların arkasına çağrıcı ve sancaktarının arasında *connestabole* gelmektedir. Bunların arkasında on beş saf kalkanlı vardır. Bunlardan sonra üçüncü bir yüzbaşı yerleştirilmelidir ve arkasında yirmi beş saf vardır. Bu safların her birinde, solda üç kalkanlı ve sağda iki kargılı vardır ve ilk beş saftaki kargılı ve kalkanlıların arasına yirmi onbaşı yerleştirilir. Bu saflardan sonra dördüncü bir yüzbaşı gelir. Durum buyken, bu saflardan iki boynuzlu bir bölük düzenlenmek isteniyorsa arkasındaki yirmi beş safla birinci yüzbaşı durmalıdır. Daha sonra arkasındaki on beş kalkanlıyla birlikte ikinci yüzbaşı harekete geçip sağa dönerek yirmi beş safın sağ kanadı boyunca ilerleyerek on beşince safa ulaşınca orada durmalıdır. Daha sonra arkasındaki on

101 Orijinal metinde "gözetmek" yazar.

102 Orijinal metinde "tatmin edeceğim" yazar.

beş saf kalkanlıyla birlikte *connestabole* harekete geçip aynı şekilde sağa dönerek, ilk hareket eden on beş safın sağ kanadı boyunca ilerlemeli ve önlerine gelince orada durmalıdır. Sonra arkasındaki yirmi beş saf birlikte, üçüncü yüzbaşı ve en arkadaki dördüncü yüzbaşı birlikte harekete geçip sağa dönerek kalkanlıların son on beş safının sol kanadı boyunca ilerlemeli ve önlerine gelinceye kadar durmamalıdır, ama sonuncu yirmi beş saf en sonuncu hizaya gelene kadar ilerlemeye devam etmelidir. Bunu yaptıktan sonra kalkanlıların ilk on beş safından sorumlu yüzbaşı bulunduğu yerden ayrılmalı ve arka sol köşeye gitmelidir. Böylece on beş[103] yekpare saftan bir bölük geri döner, bölük başına her iki kenarda yirmi piyade ve başlarında da birer boynuz olur. Her bir kanatta saf başına beş asker olmak üzere on saf olur ve iki boynuz arasında kanatlardan birbirine doğru bakan on adamın kapladığı boş bir alan kalır. İki boynuzun arasında komutan, boynuzun her noktasında da bir yüzbaşı olacaktır. Yine arka tarafın her iki köşesinde de bir yüzbaşı olur. Her kanatta iki saf kargılı ve yirmi onbaşı olur. Bu iki boynuz topçu birliği ve nakil araçları tutmaya yarayacaktır. *Veles*ler, kargılıların olduğu kanatlarda mevzilenirler. Ancak bu boynuzlu bölüklere bir meydan düzenlenmek istendiğinde, her yirmi safın on beş safından sekizi alınıp iki boynuzun uçlarına yerleştirilmelidir; bunlar sonra meydanın sırtı hâline gelir. Nakil araçları bu meydanda muhafaza edilir ve burada komutan ve sancaktar kalmalıdır, fakat öne veya kanatlara kaydırılan topçu birliği artık orada kalamayacaktır. Bunlar bölüklerin tek başına şüpheli yerlerden geçerken kullanabilecekleri yöntemlerdir. Ne var ki kanatsız ve meydansız olan yekpare bir bölük en iyisidir. Ama silahsız olanları korumak istiyorsanız o zaman kanatlı bölük en kullanışlı olanıdır. İsviçreliler hâlâ birçok çeşit bölük oluştururlar. Bunların arasında haç şeklinde oluşturdukları bir tanesi de vardır çünkü bu dalların[104] arasındaki boşluklarda arkebüzlerle düşmanın saldırısından korunurlar. Ancak bu tür bölükler kendi başlarına

103 1521 el yazması yirmi beş kullanırken burada Marchand et al.'ı takip ederek on beş demeyi seçiyoruz.

104 İt.: *Ramo*.

savaşmakta iyi olduğundan ve benim gayem birden çok bölüğün toplanıp birlikte düşmanla nasıl savaştığını göstermek olduğundan böyle şeyleri göstererek kendimi yormak istemiyorum.

COSIMO: Sanırım bu bölüklerdeki askerlerin nasıl talim edilmesi gerektiğini çok iyi anladım, ama yanılmıyorsam bir tabura on bölüğün yanında bir de bin olağanüstü kargılı ve beş yüz olağanüstü *veles* ekleyeceğinizi söylediniz. Bize bunların nasıl eğitildiğini anlatmak ister misiniz?

FABRIZIO: Çok isterim, üstelik büyük bir özenle. Kargılıları diğerleri gibi bölüklerin düzenine göre kendi sancaklarının altında[105] eğitirdim. Zira bunları sıradan bölüklerden daha fazlası için; eşlik etmekte, yağmalamada ve benzeri tüm özel eylemlerde kullanırdım. Fakat *veles*leri diğerleriyle bir araya getirmeden evde eğitirdim, çünkü onların görevi dağınık bir şekilde savaşmaktır. Bu sebeple, diğerleriyle ortak talimler yapmalarına lüzum yok ve onları özel talimlerle eğitmek daha iyi olacaktır. Bundan dolayı, şimdi aynı şeyleri tekrarlamak beni yorsa da başlangıçta söylediğim gibi, bu bölüklerde adamların eğitilmesi sağlanmalı ki nasıl saf tutacaklarını, yerlerini bilsinler, bunun yanında bir düşman veya araziden kaynaklanan sorunlarla karşılaşıldığında çabucak yerlerine dönmeyi öğrensinler. Nitekim bunun nasıl yapılacağını bildiği takdirde, bölükte tutacağı yeri ve ordudaki görevinin ne olduğunu kolayca öğrenir. Ve bir prens veya bir cumhuriyet bu düzen ve talimlerin zahmetine katlanıp gayret gösterirse o ülkedeki askerler her zaman iyi olacaklardır ve komşu ülke askerlerinden üstün olup kanunu başkalarından almayıp onu kendileri yazacaklardır. Lakin size söylediğim gibi, insanın içinde yaşadığı düzensizlik, bunları ihmal etmesine ve bunlara değer vermemesine neden oluyor. Bundan dolayı da liderler veya mensuplar doğal olarak erdemli olsa da ordularımız iyi olamıyor.

COSIMO: Bu bölüklerin her birinde hangi nakil araçlarının olmasını isterdiniz?

FABRIZIO: İlk olarak, ne yüzbaşıların ne de onbaşıların ata binmelerini isterim. Eğer *connestabole* ata binmek istiyorsa onun ata

105 Yani grup grup, gruplara göre.

değil katıra binmesini isterim. Ona iki nakil aracı ve her yüzbaşıya bir ve her üç onbaşıya da iki tane veririm. Zira yeri geldiğinde anlatacağımız gibi, bunların birçoğu ordugâhta işe yarar. Bu şekilde her bölükte otuz altı nakil aracı olur. Bunların çadır, yemek kazanı, yeterli sayıda balta ve demir direk, eğer taşıyabileceklerse askerlerin konforu için lazım olan şeyleri taşıyor olması gerekir.

COSIMO: Bu bölüklerin her birine tayin ettiğiniz liderlerin gerekli olduğuna inanıyorum, ne var ki bu kadar çok komutanın kafa karıştırıcı olmasından endişeleniyorum.

FABRIZIO: Bu dediğiniz, askerler birden çok kişiden mesul olduklarında gerçekleşir, ama mesuliyetleri biri olduğu için düzeni tesis ediyorlar; aksine bu komutanlar olmadan sağlam durmak imkânsızdır. Zira her bir yanda dayanağı olan bir sur çok sağlam olmasa da çok sayıda payandaya ihtiyaç duyar çünkü tek birinin erdemi[106] surun yıkımına çare olmaz. Bu yüzdendir ki ordularda her on adamdan biri daha canlı, daha yürekli, en azından daha fazla otorite sahibi olmalıdır ki cesaretiyle, sözleriyle[107] ve örnek yaşamıyla diğerlerini sağlam ve savaşmaya istekli tutsun. Bu bahsettiklerimin; liderler, sancaktarlar, çağrıcılar gibilerin hepimizin ordularında olduğu görülüyor, ancak kimse üzerine düşen görevini yapmıyor. İlkin, onbaşıların emredildiği şeyleri yapması isteniyorsa, söylediğim gibi, her birinin kendi adamları olması, onlarla birlikte kalması, onlarla birlikte harekete etmesi, onlarla aynı düzen içinde kalması lazım çünkü yerlerinde oldukları sürece saflarını düz ve sıkı tutacak hizip ve yapıya sahiptirler ve düzenlerinin bozulması mümkün olmaz veya düzenleri bozulsa bile hızla yerlerine geçerler. Lakin bugün biz onları diğerlerinden daha fazla ödeme yapmaktan ve özel bir görev vermekten başka kullanmıyoruz. Aynı şey sancaktarlar için de geçerli çünkü herhangi bir askerî kullanımdan çok törenlerde boy göstersinler[108] diye tutuluyorlar. Oysa eskiler bunları bir yol gösterici olarak ve yeniden düzene girmek için kullanıyorlardı.

106 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

107 Orijinal metinde "kelimeleriyle" yazar.

108 Orijinal metinde "güzel bir gösteriş olsun" yazar.

Zira sancak olduğu sürece herkes sancağının dibinde olması gereken yeri bilir ve her zaman oraya giderdi. Ayrıca herkes hareket etmesi veya durması gerektiğini, sancaktarın hareket etmesiyle veya durmasıyla biliyordu. Bu sebeple bir orduda çok sayıda birim olması ve her birimin kendi sancağına ve rehberine sahip olması gerekir çünkü buna sahip olduğunda daha çok ruha[109] ve dolayısıyla daha çok cana[110] sahiptir. Bu cihetle piyade sancağa göre ve sancak da çağrıya göre hareket eder. Çağrı iyi düzenlendiğinde orduyu yönlendirir. Tempoya ayak uyduran adımlarla da düzen kolayca takip edilir. İşte bu yüzden eskiler kavalları, flütleri ve çağrılarıyla mükemmel bir şekilde yönlendirirlerdi çünkü müziğin temposuna uyum sağlayarak ilerleyen, hata yapmaz ve hareket hâlindeyken ona uyan bir ordunun düzeni de bozulmaz. Ve bundandır ki adamlarını hızlandırmak[111], yavaşlatmak veya durdurmak istediklerinde çağrıyı da değiştiriyorlardı. Çağrılar değiştiklerinden onlara muhtelif adlar verdiler: Dor[112] çağrısı adımları korumayı, Frigya[113] ise hızlanmayı sağlardı. İskender'in[114] bir defasında masadayken birisinin Frigya çağrısını çalmasıyla heyecanlandığını[115] ve elini silahına attığını söylerler.[116] Bütün bu yöntemleri yeniden getirmek gerekecek ve şayet bu zor olacaksa en azından askere uyum sağlamayı öğretenleri göz ardı etmemek gerek. Ancak pratik yaparak askerlerinin kulaklarını bunlara alıştırdığı sürece, her biri kendi tarzına göre değiştirilebilir ve düzenlenebilir. Ne var ki günümüzde bu çağrılar büyük ölçüde gürültü yapmaktan başka bir işe yaramıyor.

109 İt.: *Anime.*

110 İt.: *Vita.*

111 Orijinal metinde "cesaretlerini alevlendirmek" yazar.

112 Dorlar; Batı Anadolu, Girit ve Rodos'un da dâhil olduğu adalara yayılmış olan Antik Yunan kavimiydi.

113 Frigyalılar, Balkanlar'dan gelip Sakarya Irmağı ile Büyük Menderes'in kuzeyi arasında kalan bölgeye yerleşmişti.

114 Her ne kadar orijinal yazılışı Aleksandros olsa da biz metin boyunca dillere pelesenk olmuş İskender ismini kullanmayı tercih edeceğiz. Bu istisnayı sadece Büyük İskender için yapacağız.

115 Orijinal metinde "ruhunu alevlendirdiğini" yazar.

116 Bk. Seneca II 2 ve Roberto Valturio, *De Rei Militari* II 3.

COSIMO: Bu zamanlarda bu pratikte böylesine çekingenliğin, böylesine düzensizliğin ve böylesine ihmalkârlığın ortaya çıkması üzerine akıl yürüttüyseniz bunu sizden duymak isterim.

FABRIZIO: Size bu konudaki düşüncelerimi canıgönülden anlatmak isterim. Mükemmel savaşçıların[117] pek çoğunun Avrupa'da, birazının Afrika'da ve daha da azının Asya'da olduğunu biliyorsunuz. Bunun nedeni, Afrika ve Asya'nın bir veya iki prensliğe ve birkaç cumhuriyete sahip olması, ancak Avrupa'nın başlı başına birkaç krallığa[118] ve sayısız cumhuriyete sahip olmasıdır. İnsanlar, ister cumhuriyet olsun isterse krallık, prensleri tarafından kullanılıp öne çıkarıldıkları sürece mükemmelleşir ve erdemlerini gösterirler. Dolayısıyla bu kadar muhtelif gücün olduğu yerde bu kadar çok yetenekli adam ortaya çıkar, az olan yerde de az. Asya'da Ninos[119], Kiros[120], Artaserhas[121], Mithradatis[122] ve bunlarla beraber çok az kişinin adı geçer. Afrika'da, eski Mısırlıları hariç tutarsak, Massinissa[123],

117 Orijinal metinde "adamların" yazar. Burada ve paragrafın bazı yerlerinde savaşçı tabiri tercih edilecektir.

118 Machiavelli'de krallık ve prenslik aynı anlama gelir.

119 Ninos, Helenistik dönem ve sonrasında yazan Antik Yunan tarihçilerine göre Asur'un eski başkenti Ninova'nın kurucusuydu. Asur kayıtlarında karşılık geldiği figür belirsizdir.

120 II. Kiros, genellikle Büyük Kiros olarak bilinir, ilk Pers imparatorluğu olan Ahameniş İmparatorluğu'nun kurucusuydu. Onun yönetimi altında imparatorluk, eski Yakın Doğu'nun önceki tüm uygar devletlerini sarmaladı, büyük ölçüde genişledi ve nihayetinde Batı Asya'nın çoğunu ve Orta Asya'nın büyük bir bölümünü fethetti.

121 I. Artaserhas, Ahaya İmparatorluğu'nun beşinci kralıydı. I. Xerxes'in üçüncü oğluydu. Herodotos'un Baktriya kraliyet satraplığının satrapı olarak bahsettiği "Artasyros" olabilir.

122 VI. Mithridatis veya Mithridatis Eupator veya Büyük Mithridatis MÖ 120'den 63'e kadar Pontus Krallığı'nın hükümdarı ve Roma Cumhuriyeti'nin en çetin ve kararlı rakiplerinden biri oldu. Küçük Asya ve Karadeniz bölgesine hükmetmeye çalışan, Asya ve Helen dünyası üzerindeki Roma hâkimiyetini kırmak için birkaç zorlu ama sonuçta başarısız olan savaşlar (Mithridatik Savaşları) yürüten etkili, hırslı ve acımasız bir hükümdardı. Mithridatis Savaşları'nda, Roma Cumhuriyeti'nin başarılı komutanları Sulla, Lucullus ve Pompeius ile üç kez karşılaşmıştı.

123 Massinissa, aynı zamanda Massena ve Massan olarak da yazılır, en çok İkinci Pön Savaşı (MÖ 218-201) sırasında Massili (veya Mesulyalı) Berberi kabilelerinin bir federasyonuna liderlik etmesi ve sonunda onları Kuzey Afrika'da büyük bir bölgesel güç hâline gelen bir krallıkta birleştirmesiyle tanınan eski bir Numidya kralıydı.

Yugurta[124] ve Kartaca Cumhuriyeti tarafından yetiştirilen komutanların adı geçer. Bunlar Avrupa'dakilere nazaran çok azdır. Zira Avrupa'da sayısız mükemmel savaşçı vardır ve bunlarla birlikte zamanın şerriyle unutulmaya mahkûm edilen[125] diğerlerinin isimleri de olsaydı çok daha fazlası olurdu. Nitekim gerek gereksinimden olsun gerekse başka insani tutkulardan, erdeme değer veren daha fazla devletin olduğu yerde dünya daha erdemli olmuştur. Bundan dolayı Asya'da çok az insan ortaya çıkmıştır çünkü o vilayette büyüklüğünden dolayı aylaklık hâkimdi ve mükemmel savaşçıların yetişemeyeceği[126] tek bir krallığa tabiydi. Aynısı Afrika için de geçerli, yine de Kartaca Cumhuriyeti sayesinde yetişenlerin sayısı [Asya'ya kıyasla] daha yüksektir. Zira cumhuriyetlerde krallıklardan daha fazla sayıda mükemmel insan çıkar çünkü orada erdem çoğu zaman onurlandırılır, krallıklarda ise ondan korkulur. Sonuç olarak erdemli adamlar birinde destekleniyor, diğerinde ise hiçe sayılıyor. Dolayısıyla Avrupa'yı irdeleyen herkes buranın cumhuriyetler ve prensliklerle dolu olduğunu ve birinin diğerine duyduğu korkudan dolayı askerî düzenlerinin teyakkuzda olduğunu ve en çok üstün gelenlerin onurlandırıldıklarını görecektir. Nitekim Makedon Krallığı dışında [Antik] Yunan'da birçok cumhuriyet vardı ve her birinde birçok mükemmel insan yetişti. İtalya'da Romalılar, Samnitler[127],

124 Yugurta, bir Numidya (Berberi) kralıydı. Yugurta'yı evlat edinen Numidya kralı Micipsa MÖ 118'de öldüğünde yerine Yugurta ve iki evlatlık kardeşi Hiempsal ve Aderbal geçti. Yugurta, Hiempsal'ın öldürülmesini sağladı ve bir iç savaştan sonra MÖ 112'de Aderbal'ı da galebe çalıp öldürdü. Yükselişi ve düşüşü, Gaius Sallustius Crispus'un *Yugurta Savaşı* kitabında yazıldı. Roma'yı meşhur bir şekilde "*urbem venalem et olgun perituram, si emptorem invenerit*" ("satılık ve bir alıcı bulursa lanetlenmeyi bekleyen bir şehir") olarak tanımladı.

125 Orijinal metinde "söndürülen" yazar.

126 Orijinal metinde "doğmayacağı" yazar. Burada ve paragrafın devamında bu şekilde kullanılacaktır.

127 Samnitler, Güney-Orta İtalya'daki (modern) Abruzzo, Molise ve Campania'da bulunan Samnium'da yaşayan eski bir İtalik halktı. Sabinlerin bir kolu olarak ortaya çıkan ve Oskanca konuşan bir halk, dört kabileden teşekkül eden bir konfederasyon oluşturdular: Hirpini, Caudini, Caraceni ve Pentri. Antik Yunan tarihçileri, Umbri'yi Samnitlerin ataları olarak görüyordu. *Ver Sacrum* ayinine göre göçleri güneye doğruydu.

Toskanalılar, Cisalpine Galyalıları[128] vardı. Fransa ve Manya, cumhuriyetler ve prensliklerle doluydu. İspanya keza aynı. Romalılarla karşılaştırıldığında çok azının adı zikredilmekte ki bu, talih peşinde koşan ve çoğu zaman muzaffer olanları onurlandırmayı yeterli bulan yazarların hatasından[129] kaynaklanmaktadır. Öyle ki mağlup edilmeden önce Roma halkı ile yüz elli yıl savaşmış olan Samnitler ve Toskanalılar arasında pek çok mükemmel insanın yetişmemiş olması makul değildir. Fransa ile İspanya'da da aynı şekilde. Fakat yazarlar, belirli savaşçıların erdemini methetmezler, bunu genelde tüm halka atfederler ve özgürlüklerini muhafaza etmek konusunda kararlı olmalarını yere göğe sığdıramazlar[130]. Bundan dolayı daha fazla imparatorluğun olduğu yerde daha fazla erdem sahibi insan ortaya çıkar ve bunlar [imparatorluklar] yok oldukça insanları erdemli yapan neden de ortadan kalkar ve erdem gittikçe kaybolur. Dolayısıyla Roma İmparatorluğu daha sonra büyüdüğünde ve Avrupa, Afrika ve Asya'nın büyük bir bölümündeki tüm cumhuriyetler ve prenslikler ortadan kalktığında Roma dışında erdeme giden başka bir yol kalmamıştır. Erdemli insanların Asya'da olduğu gibi Avrupa'da da azalmaya başlaması buradan kaynaklanmaktadır. Bu erdem eninde sonunda son çöküşünü yaşadı çünkü erdem komple Roma'ya indirgendiği için, o yozlaştıkça neredeyse tüm dünya da yozlaşmaya başladı. İskit halkı da başkalarının erdemini yok edip kendi erdemini nasıl koruyacağını bilmediğinden imparatorluğu yağmalamayı başarabildi. Ve imparatorluk daha sonra bu barbarların akınlarıyla birkaç parçaya bölünmüş olsa da bu erdem orada bir daha doğmadı; birincisi, dağılan düzeni

128 Cisalpine Galya (Latince: *Gallia Cisalpina*, aynı zamanda *Gallia Citerior* veya *Gallia Togata* olarak da bilinir), özellikle MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda, Keltlerin (Galyalıların) yaşadığı bir kara bölgesine verilen isimdir ve şu anda Kuzey İtalya'nın çoğuna karşılık gelir. MÖ 200'lerde Roma Cumhuriyeti tarafından fethedildikten sonra coğrafi açıdan Roma İtalya'sının bir parçası olarak telakki edildi. Yaklaşık MÖ 81'den MÖ 42'ye kadar bir Roma eyaletiydi ve Caesar'ın yayımlanmamış eylemlerinde (*Acta Caesaris*) belirtildiği gibi MÖ 42'de yasal olarak Roma İtalya'sıyla birleştirildi.

129 Orijinal metinde "kötülüğünden" yazar.

130 Orijinal metinde "yıldızlara kadar yüceltirler" yazar.

kurtarmanın bedeli uzun sürdüğü için; diğeri ise Hristiyan dinine göre bugünün yaşam tarzı, eski zamanlardaki gibi kendini müdafaa etme gereksinimini dayatmadığı için. Zira savaşta kazanan adamlar ya intihar ettiler ya da sonsuza dek köle kalarak hayatlarını sefalet içinde geçirdiler; fethedilen topraklar ya ıssız bırakıldı ya da sakinlerinin malları ellerinden alındı, sakinleri sürüldü ve dünyanın dört bir yanına dağıldı; başka bir deyişle savaşı atlatanlar her türlü sefaleti çektiler. İnsanlar bunun korkusundan askerî talimler yapmaya devam ettiler[131] ve bunlarda başarılı olanları onurlandırdılar. Lakin bugün bu korku büyük ölçüde kayboldu; mağlup edilenlerin çok azı öldürülüyor, bunlar kolayca serbest bırakıldığı için kimse uzun süre tutuklu kalmıyor. Şehirler bin defa başkaldırsa da yerle bir edilmiyor ve adamlar mallarıyla bırakıldığı için en büyük korkuları fidye olmuştu. Bunun sonucunda insanlar artık askerî düzenlere boyun eğmiyorlar ve onun altında mücadele etmiyorlar, tehlikelerden pek korkmadıkları için de kaçmıyorlar. Üstelik Avrupa'nın bu vilayetleri eskiye nazaran çok az liderin yetkisi altında çünkü komple Fransa tek bir krala, komple İspanya bir başkasına tabi ve İtalya da birkaç parçaya ayrılmış durumda. Zayıf şehirler kendilerini korumak için kazananın yanında yer alıyor ve güçlü devletler, bahsedilen nedenlerden dolayı, nihai bir yıkımdan korkmuyor.

COSIMO: Öyle ki yirmi beş yıldır[132] birçok şehrin yağmalandığı ve krallıkların kaybedildiğini gördük. Bu örnek diğerlerine bazı eski düzenlere göre yaşamasını ve yeniden düzenlemesini öğretmiş olmalıdır.

FABRIZIO: Çok haklısınız[133] ama hangi şehirlerin yağmalandığına dikkat ederseniz, bunların devlet başkentleri değil, ilçeleri[134] olduğunu görürsünüz: Milano değil Tortona[135], Napoli

131 Orijinal metinde "canlı tuttular" yazar.

132 Bu diyaloğun yirmi beş yıl öncesine gidersek aşağı yukarı VIII. Charles'ın İtalya'yı işgal ettiği 1494 yılıyla karşılaşırız.

133 Orijinal metinde "ne diyorsanız odur" yazar.

134 Orijinal metinde "üyeler" yazar.

135 Tortona'yı 1499'da Fransızlar talan etti.

değil Capua[136], Venedik değil Brescia[137], Roma değil Ravenna[138]. Bu örnekler yönetenlerin niyetlerini değiştirmez, bilakis fidye vererek kendilerini rehinelikten kurtarabileceklerine olan inançlarını artırır. Bundan dolayı askerî talimlerin zahmetine katlanmak istemezler, bir yandan bunu afaki gördükleri için, diğer yandan karmakarışık bir şey gibi göründüğü için... Bu tür örneklerin korkutması gereken diğerlerine gelince, onların bunu düzeltmeye güçleri yoktur. Devleti elinde tutmayan[139] prenslerin de artık zamanı geçmiştir, [devleti] elinde tutanlar da neyin nasıl yapılacağını bilmezler ve bilmek istemezler. Dolayısıyla bunlar kendi erdemleriyle değil, talihle kalmak isterler çünkü erdemin az olduğu yerde talihin her şeye hükmetmesini ve kendilerine de hükmetmesini isterler. Söylediklerimin doğru olduğuna kanıt olarak Manya'yı bir düşünün: Bünyesinde birçok prenslik ve cumhuriyet olduğu için birçok erdem vardır ve mevcut orduda iyi olan her şey o halkların örneğine bağlıdır, hepsi devletlerini kıskandığı için ve (başka hiçbir yerde korkulmayan) kölelikten korktukları için kendini soylu ve onurlu addeder. Zannımca mevcut korkaklığın gerekçelerini göstermek açısından bu kadarını söylemek yeterlidir. Siz de aynı fikirde misiniz yoksa bu akıl yürütmeden içinize bir kuşku doğdu mu?

COSIMO: Hiçbir kuşkum yok, aksine her şeyi çok doğru anladım. Asıl konumuza dönecek olursak sizden, bu bölüklerdeki süvarilerin nasıl düzenleneceğini, kaç kişi olacaklarını, nasıl yönetilip nasıl silahlandırılacaklarını duymak istiyorum.

FABRIZIO: Belki de size bunları atlamış gibi görünüyorum, endişelenmeyin çünkü iki nedenden dolayı bunlar hakkında az konuşuyorum: Birincisi, ordunun can damarı ve en önemli birimi piyadedir; diğeri ise ordunun diğer birimi [süvariler] piyadelere göre daha az bozulmuştur çünkü [süvariler] eskiye göre daha güçlü

136 Capua'yı 1501'de.

137 Brescia'yı 1512'de.

138 Ravenna'yı da 1512'de.

139 Orijinal metinde "kaybeden" yazar.

olmasa da aynı seviyededir. Bir de kısa bir süre önce onlara pratik yaptırma yönteminden bahsetmiştik. Onları silahlandırmaya gelince, ben hem hafif süvari hem de silahlı adamları bugünkü gibi silahlandırırdım. Ancak hafif süvarilerin hemen hemen hepsinin tatar yayı ve bazılarının da arkebüz kullanmasını isterdim. Bunlar diğer savaş harekâtlarında pek işe yaramasalar da taşralıları korkutmakta çok işe yararlar ve onları, korudukları bir geçitten uzaklaştırma konusunda çok faydalıdırlar. Zira bir arkebüz onları yirmi askerden daha fazla korkutur. Ancak sayılarına gelince, Roma ordusunu taklit ederek her bölüğe kullanışlı en az üç yüz süvari veririm. Bunların yüz ellisinin silahlı adam ve yüz ellisinin hafif süvari olmasını isterim ve bu birliklerin her birine bir lider veririm, böylece her takıma on beş onbaşı düşer ve takımların her birine de bir çağrıcı ve sancaktar veririm. Her on silahlı adama beş nakil aracı ve her on hafif süvariye de iki tane veririm. Bunlar piyadelerinki gibi çadır, kazan, balta ve sırıkları ve yer kalırsa diğer aletleri taşımalıdır. Silahlı adamların dört atı [nakil aracı] olduğu için bunun düzensizlik yaratacağını düşünmeyin sakın çünkü böyle bir şey bir yolsuzluktur. Zira Manya'da silahlı adamların kendi atlarına sahip oldukları, sadece her yirmisinden birinin arkada gerekli olan şeyleri taşıyan bir tane nakil aracına sahip olduğu biliniyor.[140] Romalıların süvarileri de aynı şekilde tek başınaydılar. *Triarius*ların[141] süvarilerin yanında konakladığı ve atların idaresinde onlara yardım etmek zorunda oldukları doğrudur. Kampların sokak dağılımında görüleceği gibi buna benzer bir yerleşimi biz

140 Fransız veya İtalyan silahlı adamların, hizmetçi veya asker olarak veyahut her iki kapasitede de hareket eden dört veya daha fazla görevlisi vardı ve kendi atından başka bir atı da olabiliyordu. Alman silahlı adamların görevlisi yoktu ve sadece tek bir atı vardı. Bk. Gilbert: s. 625.

141 *Triarius* (çoğul: *triarii*), erken Roma Cumhuriyeti'nin (MÖ 509-MÖ 107) Erken Roma askerî manipüler lejyonlarının unsurlarından biriydi. Ordudaki en yaşlı ve en zengin adamlar arasındaydılar ve yüksek kaliteli teçhizatları vardı. Ağır metal zırhlar giyerlerdi ve büyük kalkanlar taşırlardı, olağan konumları üçüncü savaş hattıydı. Ayrıca mızraklarla donatılmışlardı ve lejyon içinde seçkin askerler olarak görülüyorlardı. Bk. Pat Southern. *The Roman army: A social and institutional history* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

de yapabiliriz. Bu cihetle, Romalıların zamanında yaptığını ve Almanların bugün yaptığını biz de yapabiliriz ve bunu yapmamamız hata olur. Taburda düzenlenen bu süvariler, bazen bölükler toplandığında bir araya getirilebilir ve kendi aralarında bazı saldırı talimleri yapabilir, bu tip talimler başka bir zorunluluktan ziyade birbirlerini tanımalarına vesile olur. Ama şimdilik bununla yetinelim. Şimdi düşmanla savaşa girip kazanmayı umacağımız bir ordu oluşturmaya geçelim. Tek amaç ordunun düzenlenmesi ve bunun için çok fazla çalışma yapılması gerektiğidir.

SAVAŞ SANATI'NIN ÜÇÜNCÜ KİTABI

COSIMO: Tartışma konumuzu değiştirdiğimize göre soru soran kişinin değişmesini istiyorum, zira haddimi aşmak istemem ki bu, başkalarında her zaman kınadığım bir şeydir. Diktatörlüğü bir yana bırakıp bu yetkiyi arkadaşlarımdan hangisi isterse ona bırakmak istiyorum.

ZANOBI: Devam etseydiniz size minnettar kalırdık, ama madem devam etmek istemiyorsunuz hiç olmazsa yerinizi hangimizin alacağını söyleyiniz.

COSIMO: Bu mesuliyeti *signorey*e bırakmak istiyorum.

FABRIZIO: Ben de bunu memnuniyetle kabul ediyorum ve önce en küçüğün konuştuğu Venedik geleneğine uymamızı istiyorum. Zira gençliğimden beri bu talim işlerinde olduğumdan, gençlerin bunu uygulamaya daha hazır oldukları için düşünmeye de daha yatkın olduklarına kanaat getirdim.

COSIMO: O hâlde sıra size geldi, Luigi. Ben böyle bir haleften ne kadar memnunsam siz de böyle soru sorandan mutlu kalacaksınız. Lütfen şimdi konumuza dönelim ve daha fazla vakit kaybetmeyelim.

FABRIZIO: Savaşa hazırlanan bir ordunun ne kadar iyi düzenlenmesi gerektiğini göstermek için Greklerin ve Romalıların, ordularındaki safları nasıl düzenlediklerini anlatmanın gerekli olduğuna inanıyorum. Ne var ki sizler eski yazarlar sayesinde bu hususları okuyup değerlendirdiğiniz için birçok ayrıntıya girmeyeceğim. Yalnızca günümüzde ordumuzu bir dereceye kadar kusursuz hâle getirmek istediğim için, taklit edilmesi gerektiğini düşündüğüm yerlerden alıntı

yapacağım. Bu da daha sonra bir ordunun savaş için nasıl düzenlendiğini, gerçek savaşa nasıl girdiğini, yapay savaşlarda nasıl eğitildiğini göstermeme vesile olacak. Sefer için bir orduyu düzenleyenlerin yaptıkları en büyük hata, orduda tek bir cephe oluşturmaları ve onu sadece tek tür hücum talihine [teşebbüsüne] mahkûm etmeleridir. Bu hata, eskilerin bir hattı diğerine kabul etme yöntemini unutmalarından kaynaklanmaktadır, nitekim bu yöntem olmadan ne ön saflara yardım edilebilir ne onlar savunulabilir ne de onlarla dönüşümlü olarak yer değiştirilebilir. Bu Romalılar tarafından savaşta çok iyi bir şekilde uygulandı. Bu yöntemi gösterebilmek için, Romalıların her lejyonu nasıl üç kısma, yani *hastatus*lar[1], *princeps*ler[2] ve *triarius*lara ayırdıklarını anlatmalıyım. Bunların arasından *hastatus*lar ordunun ilk cephesine yoğun ve sıkı düzenler içinde yerleştirilirdi. Bunların

1 *Hastatus* (çoğul: *hastati*), erken Roma Cumhuriyeti ordularında kullanılan, başlangıçta mızraklı ve daha sonra kılıçlı olarak savaşan bir piyade sınıfıydı. Bu askerler, Roma Etrüskleri devirdikten sonra temel birimdi. Bk. Southern: s. 89. Başlangıçta lejyondaki en fakir adamlardandılar ve sadece mütevazı teçhizatları vardı. Senato, askerlerine yalnızca kısa saplı bir kılıç olan *gladius* ve ayırt edici kare kalkanlar olan *scutum* sağlamıştı. *Hastatus* bunlarla ve Cumhuriyet döneminden itibaren *pila* adı verilen bir veya iki demir uçlu fırlatma mızrağıyla donatılmıştı. Bk. Pat Southern: s. 90. Her zamanki konumları ilk savaş hattıydı. Daha hafif piyadeler tarafından desteklenen bir *quincunx* düzeninde savaşırlardı. Düşmanın *hastatus*lardan oluşan ilk savaş hattına girmesine izin verilirdi, ardından düşman daha sert ve deneyimli askerlerle, yani *princeps*lerle karşılaşırdı. Bk. William Smith. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities* (Boston: Little, Brown, and Co, 1875): s. 495. MÖ 107'deki Marius Reformları'ndan sonra dağıtıldılar.

2 *Princeps* (çoğul: *principes*), Latince "ilk, en önemli; seçkin veya asil; ilk insan, ilk kişi" anlamına geliyor. Bir ünvan olarak *princeps*, senatonun önde gelen üyesinin *Princeps Senatus* olarak belirlendiği Roma Cumhuriyeti'nde ortaya çıkmıştır. Bk. Britannica. Princeps: Ancient Roman title. İnternet, https://www.britannica.com/topic/princeps, erişim tarihi: 12/02/2023. İlk olarak MÖ 23'te Augustus tarafından benimsenen resmî olmayan bir ünvan olarak Roma imparatorlarıyla ilişkilendirilir. Bu bağlamda kullanımı üçüncü yüzyılın sonundaki Diocletianus rejimine kadar devam etmiştir. Diocletianus "lord" veya "efendi" anlamına gelen *dominus* ünvanını tercih etmiştir. Sonuç olarak, Augustus'tan Diocletianus'a kadar olan Roma İmparatorluk dönemini *principatus* ve Diocletianus'tan itibaren *dominatus* olarak adlandırılır. Diğer tarihçiler, Augustus'tan Severus Alexander'a kadar olan İmparatorluk dönemini "principatus", sonraki dönemi ise "otokrasi" olarak tanımlarlar. Bk. William G. Sinnigen ve Arthur E.R. Boak. *History of Rome to 565 A.D.* (Londra: Pan MacMillan, 1975),

arkasında *princeps*ler bulunuyordu, ancak düzenleri daha seyrek olacak şekilde. Bunların arkasına *triarius*lar yerleştirilirdi, düzenleri o kadar seyrekti ki gerekirse *princeps*ler ve *hastatus*ların aralarına kabul edebilirlerdi. Bunlara ek bu düzenlerde olmayan ancak süvariler ve piyadelerin arasına, ordunun başına yerleştirilen sapancılar, tatar yayları ve başka hafif silahlılar da vardı. Bu hafif silahlılar bu şekilde savaşa başlatılırlardı, nadiren de olsa kazandıkları takdirde nihai zafer peşlerine düşerlerdi, geri püskürtüldükleri takdirde de ordunun kanatlarından veya onlar için sağlanan aralıklardan geri çekilirlerdi ve silahsızların aralarına geçerlerdi. Onlar ayrıldıktan sonra *hastatus*lar düşmanla karşı karşıya[3] gelirdi, mağlup edildikleri takdirde yavaş yavaş açık alanlardan *princeps*ler arasına çekilirlerdi ve onlarla birlikte savaşa yeniden katılırlardı. Bunlar da geri püskürtüldükleri takdirde, hepsi *triarius*ların alanına çekilirdi ve hep birlikte bir kütle oluşturarak topluca savaşa yeniden katılırlardı. Mağlup edildikleri takdirde, buna artık bir çare kalmadığı için telafi edecekleri bir yol kalmazdı.[4] Süvariler bir gövdeye iki kanat gibi ordunun yanlarına yerleştirilirdi; ihtiyaca göre süvarilere, ihtiyaca göre de piyadelere yardım ederlerdi. Sözü edilen üç kez yeniden biçimlendirme yönteminin üstesinden gelmek neredeyse imkânsızdı, nitekim talihin sizi üç kez terk etmesi ve düşmanın sizi üç kez yenecek kadar çok erdeme sahip olması gerekir.[5] Grekler falankslarıyla kendilerini bu şekilde yeniden biçimlendirme yöntemine sahip değillerdi ve içlerinde birçok lider ve düzen olmasına rağmen yine de tek bir vücut veya daha doğrusu tek bir cephe oluşturabilirlerdi. Birbirlerine yardım etmek için kullandıkları bu yöntem, Romalılar gibi bir düzeni diğerine geri çekmek değildi, fakat bir adamın diğerine gidip yer almasıydı. Bu yöntemi şu şekilde yaptılar: Falanksları saflara ayırdıklarını, her safa elli adam yerleştirdiklerini ve böylece ön cephelerinin düşmana doğru yöneldiğini varsayalım; bütün bu saflar arasında yalnızca ilk altısı savaşabiliyordu

3 Orijinal metinde "el ele" yazar.

4 Bk. Livius VIII 8. Bu yazılanlara karşın Piero Pieri bu manevraların savaş meydanında değil de talimlerde uygulandığını söylüyor. Bk. Piero Pieri. *Guerra e politica negli scrittori italiani* (Milano: Riccardo Riccardi, 1955): s. 31-36.

5 Bk. Livius VIII 8.

çünkü *sarisse* dedikleri mızrakları[6] o kadar uzundu ki altıncı saftakilerin mızrak uçları ilk safın bile dışına taşıyordu. Bundan dolayı savaştıkları zaman ilk saftan biri öldüğünde veya yaralandığında arkasında ikinci safta bulunan kişi hemen onun yerine geçerdi, ikinci safta boşalan yere de arkasında üçüncü safta bulunan kişi geçerdi ve böylece arka saflar birbiri ardından öndekilerin eksik bıraktıkları yere geçerlerdi yani saflar her zaman bütün kalırdı ve arkasında yerini dolduracak kimse olmadığı için son saf hariç hiçbir yer savaşçısız kalmazdı. Bunun sonucunda ilk saftakilerin aldığı yaralar, sonuncu saftakileri tüketir ve ilk saflar hep bütün bir halde kalırdı. Onun için falanksla, düzenlerinden mütevellit kırılmaktansa tükeniyordu çünkü büyük gövdeleri onların hareket alanını kısıtlıyordu. Başlangıçta Romalılar falanksları kullandılar ve lejyonlarını onlara benzer bir şekilde eğittiler. Sonradan bu düzenleme pek hoşlarına gitmedi ve lejyonları birkaç birime, yani kohortlar ve manipellere[7] ayırdılar. Neticede, kısa bir süre önce de bahsettiğim gibi, bu gövdenin daha fazla ruha, daha çok cana, her birinin kendi kendini yönetecek[8] birime sahip olmasına karar verdiler. Günümüzde İsviçreliler hem taburları büyüklüğe ve bütünlüğe göre düzenlemek hem de birbirlerine yardım etmek için falanksların tüm yöntemlerini kullanırlar ve çarpışmaya girdiklerinde bir taburu diğerinin yanına yerleştirirler; eğer birbirlerinin arkasına yerleştirirlerse birinci geri çekildiğinde ikinciye dâhil olmasının hiçbir yolu yoktur ama birbirlerine yardım etmek için şu düzeni korurlar: Bir bölüğü öne ve diğerini sağ arkaya yerleştirirler, bu şekilde ilkinin yardıma ihtiyacı olursa diğeri ileri gidip yardım edebilir. Bunların arkasına, bir arkebüz atışı uzaklığa, üçüncü bir bölük yerleştirirler. Bunun sebebi diğer ikisi geri püskürtüldüğünde

6 Daha önce bunların on kol uzunluğunda olduğu söylemişti.

7 Lat.: *Manipulus*. Samnit Savaşları sırasında Samnitlerden uyarlanmış Roma lejyonlarının 160 piyadeden oluşan taktik bir birimi. Bir manipel iki *centuriae*ye ayrılır, *centuria prior* (öndeki) ve *centuria posterior* (arkadaki). Roma ordusu üç saf hâlinde (*aries triplex*) savaştığından ve her rütbenin yeniden toplanıp dinlenmek için sıranın arkasına geri çekilmesi gerektiğinden böyle adlandırılmıştır. Bu süreçte, *centuria posterior*, rütbenin geri çekilebileceği açıklıklar olacak şekilde, önceki *centuria*nın arkasında düzenlenirdi.

8 İt.: *Reggersi*. "Daha sağlam duracak" anlamına da geliyor. Bk. Lynch: s. 65.

bunlar ilerleyebilir ve birbirleriyle çarpışmayı önlemek için hem geri püskürtülenler hem de ileri atılanlar boş bir alana sahip olurlar. Zira böylesine büyük bir kalabalık küçük bir birimmiş gibi ele alınamaz ve bundan dolayı bir Roma lejyonundaki küçük ve farklı birimler birbirlerini kolaylıkla kabul edebilecekleri ve birbirlerine yardım edebilecekleri şekilde yerleştirilirlerdi. Ve İsviçre'nin tercih ettiği bu düzenin eski Romalılarınki kadar iyi olmadığı, Roma lejyonlarının da Grek falanksları ile çarpıştıkları, pek çok örnekle kanıtlanmıştır ve bunlar [Grek falanksları] her zaman onlar [eski Roma lejyonlarının silahları ve yöntemleri] tarafından yok edilmiştir; nitekim daha önce de bahsettiğim gibi, kendilerinin biçimlendirme yöntemiyle yeniden silahlanma falanksların sağlamlığından daha güçlüydü. Dolayısıyla bu örneklerle bir ordu düzenlemek zorunda kalsaydım bir yandan Grek falanksların, diğer yandan Romalı lejyonların silahlarını ve yöntemlerini muhafaza ederdim; bu şekilde bir bölükte Makedon falanksların silahlıları olan iki bin kargılı ve Romalıların silahlıları olan üç bin kılıç ve kalkanlı istediğimden bahsetmiştim. Lejyonları on kohort olan Romalılar gibi, ben de taburu on bölüğe ayırırdım. *Veles*lerin, yani hafif silahlıların onlar gibi çatışmaya başlamasını düzenlerdim, böylece her iki ülkenin silahlarını bir arada kullanmalarını sağlardım ve yine her iki ülkenin düzenlerinden faydalanırdım; şöyle ki her bölüğün önüne beş saf kargılı ve geri kalan saflara da kalkanlıları yerleştirirdim, bu şekilde bu birlik süvarilere mukavemet edip düşman piyadeleriyle çatışmaya girebilir. İlk çarpışmada, kargılılarla düşmana mukavemet etmenin yeterli olmasını istiyorum, ardından da kalkanlıları devreye sokup galip gelmek istiyorum. Bu düzenin erdemine dikkat ederseniz tüm bu silahlıların görevlerini eksiksiz yerine getirdiğini göreceksiniz. Zira kargılılar süvarilere karşı etkilidir ve piyadelerle karşılaştıklarında çarpışma alanının boyutu daralmadan çok önce görevlerini yerine getirirler çünkü çarpışma alanı daralmaya başladığında işe yaramaz hâle gelirler. İsviçreliler, bu sorundan kaçınmak için her üç kargılı safının arkasına bir teberli safı yerleştirir. Bunu, yeterli olmadığı hâlde, kargılılara alan sağlamak için yaparlar. Biz ise kargılılarımızı öne ve kalkanlılarımızı arkaya

yerleştirerek süvarilere mukavemeti ve savaş başlatırken piyadeleri yararak[9] saldırıyı başarmış oluyoruz. Ancak çarpışma alanı daraldığında ve bunlar hiçbir yararlılık göstermediklerinde, devreye her türlü hareket kabiliyeti olan kalkanlılar ve kılıçlılar girer.

LUIGI: Şimdi bu silahlar ve düzenlerle orduyu savaşa nasıl hazırlayacağınızı merakla bekliyoruz.

FABRIZIO: Ben de zaten size şimdi şundan başka bir şey anlatmak istemiyorum. Konsüllük ordusu dedikleri normal bir Roma ordusunda, altı yüz süvari ve yaklaşık on bir bin piyadeden oluşan iki lejyon Roma vatandaşından fazlasının olmadığını bilmelisiniz. Bunun yanında dostları ve müttefikleri tarafından kendilerine gönderilen bir o kadar süvari ve piyadeleri daha vardı ki onları ikiye ayırıp birine sağ boynuz, diğerine sol boynuz adını vermişlerdi. Bir de bu yardımcı piyadelerin kendi lejyonlarındaki piyadelerin sayısını geçmesine asla izin vermiyorlardı, süvarilerin sayıca daha fazla olması onları daha fazla memnun ediyordu. Yirmi iki bin piyade ve iki bine yakın süvariden müteşekkil bu orduyla birlikte bir konsül her türlü göreve gidebiliyordu. Ancak büyük kuvvetlerin karşısına çıkmak gerektiğinde, iki ordusu olan iki konsülü birleştirirlerdi. Ayrıca orduların yerine getirdiği başlıca üç faaliyette yani ilerleme, barınma ve çarpışmada, lejyonları ortaya yerleştirdiklerine de dikkat ediniz. Zira bu faaliyetlerin üçüyle ilgili tartışmada size gösterileceği gibi, en çok güvendikleri erdemin[10] daha birlik içinde olmasını istediler. Bu yardımcı piyadeler, lejyoner piyadelerden edindikleri deneyim nedeniyle onlar kadar etkiliydiler çünkü onlar kadar disiplinliydiler ve seferde savaş düzenlerini onlar gibi düzenlerlerdi. Bu nedenle Romalıların seferde bir lejyonunu nasıl düzenlediğini bilen, onların tamamını da nasıl düzenleyeceğini bilir. Ancak ben size bir lejyonu üç safa nasıl böldüklerini ve bir safın diğerini nasıl dâhil ettiğini anlattıktan sonra tüm ordunun savaş için nasıl düzenlendiğini anlatacağım. Bundan dolayı, iki lejyonları olduğu için Romalılara benzer bir savaş düzeni kurmak istesem iki tabur alırım.

9 Yani düşman saflarını açarlar veya düşman meydanının sıkılığını gevşetirler.

10 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

Bu taburların düzenlenmesi demek aynı zamanda bütün ordunun yapısının ortaya çıkması demektir, nitekim insan sayısı arttığında düzenin hacminin artması dışında hiçbir değişiklik olmaz. Bir taburda kaç piyade olduğunu, on bölüğe nasıl ayrıldığını, bölüğün ne tür liderleri olduğunu, hangi silahlara sahip olduklarını, hangilerinin sıradan kargılı ve *veles* ve hangilerinin olağanüstü olduğunu size bir kere daha anlatmam gerektiğini sanmıyorum. Zira bunları size kısa bir süre önce açıkça anlatmıştım ve diğer bütün düzenleri anlamak için bunun hafızanıza yerleştiğine eminim. Öyleyse fazla tekrara girmeden düzenlemenin kendisine geleceğim. Kanımca bir taburdaki on bölüğün sol kanatta ve diğer on bölüğün de sağ kanatta yer alması lazım. Soldakiler şu şekilde düzenlenmeli: Beş bölük ön cephenin bir tarafından diğer tarafına kadar yerleştirilmeli ve biriyle diğerinin arasında dört kol olmalıdır, böylece genişliği yüz kırk bir kol ve uzunluğu kırk kol olacak şekilde bir alanı işgal etsin. Bu beş bölüğün arkasına, ilkinden kırk kol uzaklığında düz bir hat boyunca üç bölük daha yerleştirirdim. Bunların ikisi, [ilk beş bölüğün sol ve sağdaki] uçların arkasında düz bir hat boyunca ve diğeri de ortadaki boş alana yerleştirilmelidir. Böylece bu üçü, uzunluk ve genişlik olarak, öndeki beşle aynı alanı işgal eder; ama öndeki beşin aralarındaki mesafe dört kol iken bu üçlünün otuz üç kol olacaktır. Son iki bölüğü bu ortadaki üçün arkasına düz bir hat boyunca ve kırk kol mesafe uzaklığa yerleştirirdim ve her birini üçüncünün [sağ ve sol] uçlarının arkasına yerleştirirdim ki bu vesileyle aralarındaki boşluk doksan bir kol olsun. Bu şekilde düzenlenen tüm bu bölükler yüz kırk bir kol genişliğinde ve iki yüz kol uzunluğunda olacaktır. Olağanüstü kargılılardan, aralarında yirmi kol mesafe olacak şekilde sol taraftaki bu bölüklerin kanatları boyunca, saf başına yedi kişiden yüz kırk üç saf oluştururdum; böylece uzunluklarıyla benim daha önce tarif etmiş olduğum şekilde düzenlenmiş on bölük komple sol kanadı kaplar. Ordunun gerisinde kalan nakil araçları ve silahsız adamlara göz kulak olurlar[11], onbaşılar ve yüzbaşılar ise yerlerinde kalırlar. Üç *connestabole*den birini başa, diğerini ortaya, üçüncüsünü

11 Orijinal metinde "korurlar" yazar.

de son sıraya koyardım; bunlar eskilerin *tergiduttore*nin diye adlandırdığı ve ordunun arkasında görevli olanların görevini üstlenirler. Ama ordunun başına dönecek olursak, bildiğiniz gibi olağanüstü kargılıların yanına beş yüz olağanüstü *veles* yerleştirirdim ve onlara kırk kolluk alan tahsis ederdim. Bunların yanı sıra sol tarafa silahlı adamları yerleştirip onlara yüz elli kolluk bir alan tahsis ederdim. Bunlardan sonra silahlı adamlarla aynı yeri tahsis edeceğim hafif süvarileri [yerleştirirdim]. Sıradan *veles*leri bir bölükle diğeri arasındaki boş yerlere, bölüklerin etrafına yerleştirirdim; böylece olağanüstü kargılıların idaresini değil, onların muhafızlığını üstlenmiş olurlar, o an maksadım neyse onu yapardım. Tabur komutanını[12] bölüklerin birinciyle ikinci düzenlerinin arasında bulunan alana veya ilk beş bölüğün son safıyla olağanüstü kargılıların arasında bulunan alana yerleştirirdim; artık o anda bana hangisi daha uygun görünüyorsa. Etraflarına bir vazifeyi nasıl ihtiyatla ve metanetle yerine getireceğini bilen, otuz ila kırk kişilik bir hücuma direnebilecek seçilmiş adam yerleştirirdim; o da çağrıcıyla sancaktarın ortasında olurdu. İşte bu, ordunun yarısının konuşlandırılacağı sol taraftaki taburun düzeni olurdu, bu alanın genişliği beş yüz on bir kol ve uzunluğu yukarıda belirtildiği şekilde olurdu; tabii silahsızlara siper olan olağanüstü kargılıların kapladığı yaklaşık yüz kolluk alanı saymazsak. Diğer taburu, solda düzenlediğim gibi, sağ tarafta aynı şekilde düzenlerdim ve iki taburun arasında otuz kolluk boş alan bırakırdım. Bu boşluğun başına topçu araçları koyardım, arkasında da tüm ordunun başkomutanı olurdu. Onun da etrafına, çağrıcı ve sancaktarıyla, çoğunluğu piyade olacak şekilde en az iki yüz seçkin asker yerleştirirdim. Bunlardan onu veya daha fazlası her türlü emri yerine getirecek düzeyde ve silahlı bir şekilde piyade veya süvari olmalı ki ihtiyaca göre hem yaya hem de at sırtında savaşabilsin. Ordunun topçularına gelecek olursak, toprakların fethi için elli libreyi[13] geçmeyecek şekilde on topçu bataryası yeterlidir. Bu topları arazide çatışmadan ziyade kampların

12 Orijinal metinde "tüm taburun başkomutanını" yazar.

13 Bir zamanlar İtalya'da kullanılan ve kilogramın yaklaşık 1/3'ü değerinde ağırlık ölçü birimi. 1968'e kadar Büyük Britanya'nın temel ağırlık birimi (0,45359 kg); kısaltması lb.

savunması için kullanırdım. Diğer topçu bataryalarının tümü on beş libre yerine on libre olurdu. Bunları, eğer ülke düşman tarafından saldırıya uğramayacağı için kanat boyunca güvenli bir yere yerleştiremiyorsam ordunun en önüne yerleştirirdim. Bu şekilde düzenlenen bu ordu biçimi, savaşta hem falanksların hem de Roma lejyonlarının düzenini koruyabilir çünkü kargılılar önde ve bütün piyadeler arkada olduğundan, saflar düşmanla savaşıp ona karşı direnecek şekilde kendi içinde düzenlendiğinden, falanks larda yapıldığı gibi birinci safları hemen arkasında olanlar yeniden kurarlar. Öte yandan saldırıya uğradıklarında safları bozup çekilmek zorunda kaldıklarında, arkalarındaki ikinci bölüğün aralarına girmek suretiyle birleşebilir ve bir kütle kurarak tekrar topluca düşmana karşı direnebilirler ve yeniden savaşabilirler. Bu yeterli olmazsa da aynı şekilde ikinci kez geri çekilebilirler ve üçüncü kez savaşabilirler, böylece bu düzenle savaşarak hem Grek hem de Roma yöntemine göre yeniden biçimlenebilirler. Ordunun gücüne gelince, bundan daha güçlü bir düzen kurulamaz çünkü her iki boynuz da hem lider hem de silah bakımından çok iyi donatılmıştır ve sadece silahsız adamların bulunduğu arka taraf nispeten daha zayıftır, ancak bu bölümün kanatlarında da olağanüstü kargılılar vardır ve arkadaki kısım zaten saldırıya uğrayamaz çünkü her tarafınıza aynı anda taarruz edecek bir düşman kuvveti olamaz. Zira [bu kadar çok kuvveti] olsaydı onunla savaşa kalkışmayacağınızı bilmelisiniz. Ama senden[14] üçte bir daha büyükse ve senin gibi düzenliyse, sana her yönden saldıracak kadar zaafa uğrarsa sen de onun bir tarafını yardığın zaman onun için her şey kötüye gider. Süvarilere gelince, seninkinden daha fazlaysa güvende olduğunuzdan emin olabilirsiniz çünkü süvarileriniz geri püskürtülse bile ordunun etrafındaki kargılılar sizi onların her türlü hücumundan korur. Bunun dışında liderler askerleri, kolayca kontrol edebilecekleri ve itaat ettirebilecekleri uygun bir yere yerleştirirler. Bir bölüğün diğeriyle ve bir düzenin diğeriyle arasındaki boş alanlar, sadece birinin diğerini dâhil etmesine değil, aynı zamanda komutanın emriyle gidip gelen habercilere yer açmaya da

14 Burada ve paragrafın devamında yine "sen" zamiri kullanılıyor.

hizmet ediyor. Daha önce söylediğim gibi Romalıların ordusu yaklaşık yirmi bin kişiden oluşuyordu, öyle olması da gerekiyordu; nasıl ki diğer askerler lejyonlardan savaş şeklini ve ordunun formunu örnek alıyorlarsa iki taburunuza eklediğiniz zaman askerler de bunların şeklini ve formunu örnek alacaktır. Bunlar örnek teşkil ettiği için taklit etmek de kolaydır çünkü orduya iki tabur daha veya mevcut askerlerle aynı sayıda asker eklenirse düzeni ikiye katlamaktan başka bir şey olmaz ve sol tarafa on bölük yerleştiriyorsan artık bu yirmi olur ve bulunduğun arazi veya düşmanın düzenini göre kendi düzenini ya genişletirsin ya da artırırsın.

LUIGI: Gerçekten de *signore*, bu şekilde bir orduyu gözümde canlandırdığımda[15] saldırıya geçmesi için can atıyorum. Tanrı aşkına sizin de Fabius Maximus[16] gibi düşmanı uzak bir mesafede tutup seferden kaçınmayı[17] düşünmenizi istemem, zira korkarım ki bu durumda biz sizin hakkınızda Roma halkının onun hakkında söylediklerinden daha kötü şeyler söyleriz.

FABRIZIO: Hiç şüpheniz olmasın. Top seslerini duymuyor musunuz? Bizimkiler çoktan vurmaya başladı, ama düşmana çok az zarar verebildi. Olağanüstü *veles*ler hafif süvarilerle birlikte yerlerinden çıkıp olabildiğince hiddet ve velveleyle düşmana saldırıyorlar. Onların bir kez ateşlediği top piyadelerimize zarar vermeden

15 Orijinal metinde "hayal ediyorum ve görüyorum" yazar.

16 Quintus Fabius Maximus Verrucosus ("Verrucosus", üst dudağında bir siğil olduğu için "siğilli" demek), takma adı "Cunctator" (Aylak) İkinci Pön Savaşı sırasında savunduğu yıpratma taktiklerini ifade ediyor, Roma Cumhuriyeti'nde general ve yöneticiydi. Beş kez konsüllük (MÖ 223, 228, 215, 214 ve 209), MÖ 230'da bir kez censorluk ve iki kez diktatörlük yaptı. Bk. Livius XXII 12-18 ve 23-30. Fabius Colonna ayrıca Papa V. Martin'in (Odo Colonna) kardinal yeğeni Prospero Colonna'nın da lakabıydı. Prospero Colonna, kiralık komutan olarak kuzeni Fabrizio Colonna'dan daha fazla ün yaptı. Bk. Lynch: s. 70.

17 Fabius Stratejisi, dolaylı savaşla rakibi yıpratmak adına meydan muharebelerinden ve cephe saldırılardan kaçınılan askeri bir stratejidir. Bu stratejiyi kullanan taraf belirleyici savaşlardan kaçınırken, karşı taraf yıpratmak, tedarik yollarını bozmak ve moralini etkilemek için sürekli taciz eder. Bu stratejiyi benimseyen taraf aynı zamanda zamanın kendisinden yana olduğuna inanır; bunun nedeni genellikle stratejiyi uygulayan tarafın kendi ana vatanında savaşması, düşmanın evinden uzakta olması ve zorunlu olarak uzun ve maliyetli bir savaşa girişmesidir.

kafalarının üzerinden sıyırıp geçti. Ve ikinci kez ateşlenemiyor, zira *veles* ve süvarilerimizin düşmanı ele geçirmeye çalıştığını ve düşmanın da kendilerini korumak için öne atıldığını görüyorsunuz, dolayısıyla ne dostun ne düşmanın toplarının artık yapacak bir şeyi var. Bizimkilerin nasıl bir erdemle[18] ve nasıl bir disiplinle, aldıkları talim ve orduya duydukları güven sayesinde nasıl savaştıklarını görüyorsunuz; adım adım[19] ve yanlarında silahlı adamlarla rakibe daldıklarını, onlara yer vermek ve çarpışabilmeleri için onlara boş bir alan açmak üzere sıradan *veles*lerin boş bıraktığı yere çekildiklerini görüyorsunuz. Komutanın onları nasıl cesaretlendirip kesin bir zafere götürdüğünü görüyorsunuz. *Veles* ve hafif süvarilerin, rakiplerine zarar verip veremeyeceklerini görmek için ordunun kanatlarından açılıp geri döndüklerini görüyorsunuz. Burada ordular karşı karşıya geliyor artık. Düşmanın hücumuna nasıl erdem ve sakinlikle mukavemet ettiklerine ve komutanın silahlı adamlara direnmeleri, saldırmamaları ve piyadelerin düzenlerinden ayrılmamalarını nasıl emrettiğine bakın. Hafif süvarilerimizin, kanatlarımıza saldırmak isteyen bir düşman arkebüzcü birimine nasıl saldırmaya gittiğine ve düşman süvarilerinin onlara nasıl karşı koyduğuna bakın; öyle ki arkebüzcü birimi iki süvari birliğinin arasına sıkışıp kaldığından ateş edemediği için bölüklerin arkasına çekiliyor. Kargılılarımızın nasıl bir hiddetle karşı karşıya kaldıklarını ve piyadelerin kargılıların hakkından gelemeyecek kadar birbirlerine yakın durduklarını görüyorsunuz; öyle ki kargılılarımız, aldıkları disiplin doğrultusunda kalkanların arasına azar azar geri çekiliyorlar. Bu esnada düşmanın büyük bir birim silahlı adamının sol taraftan nasıl bastırdığına ve bizimkilerin aldıkları disiplin doğrultusunda olağanüstü kargılıların arasına nasıl çekildiğine ve onların yardımıyla cepheyi yeniden biçimlendirerek düşmanı nasıl geri püskürtüp önemli bir kısmını kılıçtan geçirdiğine[20] bakın. Bu sırada birinci bölüğün tüm sıradan kargılılarının, kalkanlıların saflarına gizlenip savaşı kalkanlılara bıraktığına ve [savaşma sırası geldiğinde] erdemle, güvenle ve

18 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

19 Orijinal metinde "kendi adımlarıyla" yazar.

20 Orijinal metinde "öldürdüğüne" yazar.

sakince[21] düşmanı nasıl öldürdüklerine bakın. Savaşırken düzenlerinin nasıl sıkıştığını ve kılıç sallamanın nasıl güç olduğunu görmüyor musunuz? Bakın düşman ne kadar hızlı kayıp veriyor. Çünkü kargı ve kılıçla donanmışlar; biri uzun olduğu için kullanışsız, diğeri düşmanın daha iyi silahlanmış olmasından dolayı etkili değil; [düşman askerinden] kimisi yaralanmış veya ölmüş, kimisi de kaçmakta. Sağ taraftan kaçıyorlar bakın, aynı şekilde soldan da kaçıyorlar; işte zafer bizim! Zaferi çok iyi[22] bir şekilde kazanmadık mı? Ama bunu pratiğe dökmeme izin verilse daha da iyi bir şekilde kazanılırdı. İkinci ve üçüncü birliklere gerek bile kalmadı, ilk cephemiz üstesinden gelmeye yetti. Bu kısım hakkında, aklınıza takılan şeyleri[23] ortadan kaldırmak dışında, söyleyecek başka bir şeyim yok.

LUIGI: Bu savaşı öyle bir coşkuyla kazandınız ki bütünüyle hayranlık ve şaşkınlık içerisindeyim, ancak aklıma takılan şeyleri söze doğru dürüst dökebilecek miyim bilmiyorum. Yine de sağduyunuza güvenerek ne demek istediğimi söyleme cesareti toplayacağım[24]. Öncelikle, söyleyin lütfen, topları neden birden fazla ateşlemediniz? Ve neden onları hemen ordunun arkasına çekip onlardan bir daha söz etmediniz? Sanıyorum ki düşman, toplarını yükseğe yerleştirmiş ve kendi tarzına göre düzenlemiş ki bu bizim de işimize gelir. Bununla birlikte sık sık olduğu gibi hatlara isabet ettiğinde nasıl bir çözüm önerirsiniz? Bütün bu soruları, topçularından söz etmeye başlamışken, bu konuda akıllarda bir soru kalmaması için gündeme getiriyorum. Birçoklarının eski orduların silahları ve düzenlerini küçümsediğini, onların günümüzde topçuların hiddetine nazaran çok az şeye muktedir olacaklarını, aslında hepsinin işe yaramaz olduklarını söylediklerini duydum. Zira bunlar düzenleri öyle bir yarar ve zırhları öyle bir delip geçer ki zaten korunamayacak bir düzen kurmakla ve koruyamayacak silah taşıma zorluğuna katlanmakla hiç uğraşmayın.

---

21 İt.: *Ozio.*

22 Orijinal metinde "mutlu" yazar. Burada ve bir sonraki cümlede.

23 Orijinal metinde "içinizde beliren" yazar. Burada ve bir sonraki cümlede.

24 İt. *Animo.*

FABRIZIO: Bu sorunuz çok fazla başlık taşıdığı için uzun bir cevap gerektiriyor. Topçuları birden fazla ateşlemediğim doğrudur ve bundan dolayı insan şüphe içinde kalabilir. Bunun nedeni, birinin[25] düşmana saldırmasındansa vurulmamak için korunmasının daha önemli olmasıdır. Topçuların size zarar vermemesi için ya size ulaşamayacağı bir mevzide ya da bir surun veya siperin arkasında durmanız gerektiğini bilmelisiniz. Bunu başka hiçbir şey durduramaz, ne var ki iki tarafın da [topçusu] çok güçlü olması gerekiyor. Savaşı yönetmesi gereken komutanlar, surların veya siperlerin arkasında duramazlar ve [topçuların] onlara ulaşamayacağı yerde de kalamazlar. Dolayısıyla kendilerini korumanın bir yolu olmadığına göre daha az zarar görecekleri bir yol bulmaları gerekir, yani topçuları hemen ele geçirmekten başka bir yol yoktur. Onu ele geçirmenin yolu ise yavaş ve toplu bir şekilde hareket etmek değil, hızlı ve az sayıda askerle gitmektir. Zira hız darbenin ikiye katlanmasını engeller ve seyreklik daha az askerin zarar görmesini sağlar. Düzenli [toplu] bir insan topluluğu bunu yapamaz çünkü hızlı ilerledikleri anda dağılırlar, seyrek gittiklerinde de düşmanı parçalamaları mümkün olmaz çünkü kendileri parçalanır. Bu yüzden ben orduyu ikisini birden yapabilecekleri şekilde örgütledim çünkü boynuzlara bin *veles* yerleştirdiğim için topçularımız ateş ettikten sonra, bunları hafif süvarilerle birlikte düşman topçularını ele geçirecek şekilde düzenledim. Hülasa düşmana zaman tanımamak için topçularımı geri çekmedim çünkü kendime yer açarken başkalarından almak mümkün değildir. İkinci kez ateş etmememin sebebi düşmanın bir kez daha fazladan ateş etmesine izin vermemek. Nitekim düşman topçularını etkisiz hâle getirmek için ona saldırmaktan başka çare yoktur çünkü bu sayede düşmanın o mevziyi terk etmesi sağlanır ve siz de topları ele geçirirsiniz; düşman, topları savunmayı tercih ederse onları dost ya da düşman, kimsenin kullanamayacağı bir şekilde geride bırakması gerekir. Örnekler göstermeden bu gerekçelerin sizin için yeterli olacağına inansam da size eskilerden bazı örnekler verebileceğim için öyle de yapacağım.

25 İt.: *Uno.*

Ventidius[26], erdemi[27] büyük ölçüde yay ve oklardan oluşan Partlarla savaşa girerken orduyu çıkarmadan önce düşmanın az daha kampların içine girmesine izin verdi. Bunu sadece onları hızlı bir şekilde ele geçirip savaşmalarına mahal vermemek için yaptı.[28] Caesar, Fransa'da savaşa girerken düşmanları tarafından hiddetle saldırıya uğradığını ve adamlarının Roma geleneğine göre dartlarını çekecek zamanı bile olmadığını aktarır.[29] Bundan dolayı görülüyor ki arazide olup uzaktan atılan bir şeyin sizi yaralamasını istemiyorsanız onu en kısa sürede ele geçirmekten başka çare yoktur. Topları ateşlememin başka bir sebebi daha var, buna belki gülebilirsiniz ama bunun küçümsenecek bir şey olduğunu zannetmiyorum. Bir ordunun görüşünü engellemekten daha büyük bir kafa karışıklığına neden olan bir şey yoktur; pek çok güçlü ordu, görüşleri ya toz [bulutu] ya da güneş tarafından engellendiği için bozguna uğratılmıştır. Topçular ateş ederken çıkardığı duman kadar görüşü engelleyen başka bir şey yoktur, durum böyleyken göz görmeden düşmanı bulmaya gitmektense onun kendisini kör etmesine izin vermenin daha ihtiyatlı olacağını düşünüyorum. Ancak ben ateşlemezdim ya da (topların sahip olduğu itibar münasebetiyle bu onaylanmayacağı için) ordunun boynuzlarına koyardım ki onu ateşlerken duman ön cepheyi kör etmesin. Adamlarımın çıkarı için bunu yapmak lazım. Düşmanın görüş açısını engellemenin zaten daha yararlı olduğuna Epaminondas'ın[30] örneği verilebilir: Kendisine saldırmaya gelen düşman ordusunu kör etmek için hafif süvarilerini düşmanın

26 Publius Bassus Ventidius, Romalı bir general ve Julius Caesar'ın koruması altına aldığı kişilerden biriydi. Partlara karşı önemli liderlerinin ölümüyle sonuçlanan önemli zaferler aldı (Crassus'un kayıplarını telafi eden ve Antonius'a saldırı yolunu açan zaferler).

27 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

28 MÖ 38'deki Gindarus Dağı Muharebesi veya Cyrrhestica Muharebesi, Publius Ventidius'un, Cyrrhestica'nın Büyük Suriye bölgesinde Kral Orodes'in oğlu Pakoros'un Part ordusuna karşı mutlak bir zaferiyle sonuçlandı.

29 Burada bahsi geçen düşmanlar, Suevi Cermen kabilesinin bir kısmı. Ariovistus, bunların ordu şefiydi ("Kral" olarak da adlandırılır). Bk. Caesar, *De bello gallico* I 52.

30 Epaminondas, Antik Yunan'da Tebai'de (Böotya) önde gelen devlet adamı ve generaliydi ve kısa ömürlü Tebai hegemonyasında şehrin lideriydi. Spartalı karşıtı eğilimi, 379'da Spartalıları Tebai'den kovan bir darbedeki rolünde zaten belliydi.

önünden koşturarak tozu dumana katıp görüşlerini engellemişti, bu da ona savaşta zaferi getirdi. Topçu atışlarını aklım sıra piyadelerin kafalarının üzerinden geçecek şekilde yönlendirmeme gelince, ağır topların piyadeleri vurmadıkları zamanın vurduklarına kıyasla çok daha fazla olduğu yanıtını vermek istiyorum çünkü piyadeler o kadar alçaktadır ve [toplara] hâkim olmak o kadar zordur ki onları hafif de olsa yükseltirseniz piyadelerin kafalarının üzerinden geçip gider; onları alçaltırsanız da atış yere zarar verir ve onlara [düşmana] ulaşmaz. Ayrıca arazinin engebeli olması da onları kurtarır çünkü piyadelerle arasındaki her küçük çalılık veya tümsek ona [toplara] ket vurur. Ve süvarilere, özellikle de silahlı adamlara gelince, hafif süvarilerden daha sıkışık ve daha büyük olduklarından daha kolay hedef oldukları için, topçular ateş edene kadar ordunun kuyruğunda tutulmalılar. Arkebüz ve küçük topçuların daha fazla zarar verdikleri doğrudur. Bunun en iyi çözümü derhâl sıcak savaşa[31] girmektir ve ilk saldırıda birileri ölürse bundan sonra da hep birileri ölecektir. İyi bir komutan ve iyi bir ordu da küçük çaplı[32] bir zarardan değil, büyük çaplı[33] bir zarardan korkmalıdır. Topçu atışının onları alt üst etmesinden asla sakınmayan İsviçrelileri düşünün, bilakis korktukları için saflarından ayrılanları veya vücutlarıyla[34] bir korku belirtisi gösterenleri ölüm cezasıyla cezalandırırlar. Ben [topları] görevlerini yerine getirdikten sonra ordunun gerisine çektim ki bölükler için yol açsınlar. Savaşta yararsız şeylermiş gibi zikredilmelerini uygun bulmuyorum. Üstelik birçok kişinin bu aletin hiddetine nazaran eskilerin silahları ve düzenlerini işe yaramaz bulduğunu söylediniz ve sizin bu söylediğinizden çağdaşların topçulara karşı yararlı silah ve sitem buldukları ortaya çıkıyor. Bunun hakkında daha fazla şey biliyorsanız, bana da öğretmenizden memnuniyet duyarım, nitekim şimdiye dek ben bu tür şeylerden bihaberim, bulunabileceğini de zannetmiyorum. Hasılı günümüzde piyadelerin hangi saiklerle göğüs zırhı veya demir korse giydiklerini ve süvarilerin

31 Orijinal metinde "el ele gelindiği" yazar.
32 Orijinal metinde "özel" yazar.
33 Orijinal metinde "genel" yazar.
34 Orijinal metinde "kilileriyle" yazar.

baştan aşağı silahlanmış olduklarını öğrenmek istiyorum. Zira eski kuşanma şeklini ağır silahlar karşısında yararsız buldukları için onlardan yine kaçmak zorunda kalacaklar. İsviçrelilerin hangi saiklerle eski düzenler gibi altı ila sekiz bin piyadeden teşekkül eden bir bölük kurduklarını ve eskilerin topçular karşısında kaldığı tehlikeleri gördükten sonra yine de onların düzenlerini hangi amaçla taklit ettiklerini bilmek isterim. Açıkçası ne cevap vereceklerini bilemeyeceklerini düşünüyorum; ama biraz muhakeme edebilen askerlere sorduğunuzda önce bu zırhların onları topçulardan korumasa bile tatar yaylarına, kargılara, kılıçlara, taşlara ve düşmandan gelen diğer bütün yaralanmalara karşı koruduğu şeklinde yanıt veririler. Ayrıca piyadeleri daha kolay vurabilmek, süvarilere daha iyi direnebilmek ve düşmanı bozguna uğratarak daha fazla zorluk çıkarmak için İsviçrelilere benzer şekilde sıkı sıkıya hareket ettiklerini söyleyeceklerdir. Bunun sonucunda askerlerin topçular dışında silahlar ve düzenlerle korundukları pek çok şeyden korkmamaları gerektiği görülüyor. Neticede bir ordunun, ne kadar iyi kuşanmışsa ve düzenleri ne kadar sıkı ve güçlüyse o kadar güvende olduğu görülüyor. Buna mukabil, bahsettiğiniz görüşte olan kişiler ya daha az ihtiyatlıdır ya da bu konulara fazla kafa yormamıştır. Zira bugün kullanılan eski silahlanma yönteminin bir ufak parçası olan kargıya ve bir ufak düzeni olan İsviçre taburlarına bakacak olursak ordumuza büyük bir iyilikte bulunmuş olunurdu ve çok fazla güç kattıkları görülürdü. Öyleyse bir kenara bıraktıkları diğer silahlar ve düzenlerin bize faydalı olmayacağına neden inanalım? Kaldı ki İsviçreliler gibi topçuların karşısında sıkı sıkıya durduktan sonra, başka hangi düzen bizi bundan daha fazla korkutabilir? Bunun yanında hiçbir düzen hem ondan hem de adamların sıkı sıkıya durmasından korkmamıza neden olamaz. Üstelik düşman topçuları bana kamp kurduğum arazide daha güvenli bir şekilde zarar verebiliyorsa (ki surlarla korunduğu için orayı işgal edemediğime göre; ancak topçularım zamanla kendi yöntemiyle atışlarını iki katına çıkararak onlarınkini engelleyebilir) o hâlde meydan savaşına girip onu hızlı bir şekilde işgal etmekten neden korkayım? Bu vesileyle şu sonuca varıyorum: Bana

göre toplar, eski yöntemleri kullanmaya ve eski erdemi göstermeye mâni olmaz. Ve sizinle bu konuyu başka bir zaman konuşmasaydım sözlerimi uzatırdım[35], ama şimdi söylemek istediklerimi ertelemek istiyorum.[36]

LUIGI: Topçular hakkındaki mükâlemenizi çok iyi anladık ve özetle, sanıyorum ki arazideyken ve düşman ordusuyla karşı karşıyayken en iyi çarenin onu çabucak ele geçirmek olduğunu gösterdiniz. Bunun üzerine içimde şöyle bir şüphe belirdi: Bana öyle geliyor ki düşman, ordusunu öyle bir yere yerleştirebilir ki hem size zarar verebilir hem de piyadeleri tarafından korunup ele geçirilemez. Yanlış hatırlamıyorsam ordunuzu savaş için düzenlerken bir bölükle diğerinin arasında dört kolluk boşluklar ve bu bölüklerle olağanüstü kargılıların arasında yirmi kolluk boşluklar bırakmıştınız. Şayet düşman, ordusunu sizinkine benzer bir şekilde düzenlerse ve topçularını bu boşlukların epey arkasına yerleştirirse size çok güvenli bir şekilde zarar verebileceğine inanıyorum, nitekim onu ele geçirmek için düşman kuvvetlerinin arasına girmek mümkün olmaz.

FABRIZIO: Çok ihtiyatlı bir şüphe duyuyorsunuz, ben de şüphenizi gidermeye ve çare bulmaya çalışacağım. Size bu bölüklerin gerek ilerlerken gerekse savaşırken sürekli hareket hâlinde olduklarını ve doğaları gereği bir süre sonra sıkışıklıkların artacağını söylemiştim. Bu yüzden topçuları yerleştirdiğiniz aralıklar dar olursa kısa sürede o kadar sıkışırlar ki artık görevlerini yerine getiremezler, bu tehlikeden kaçınmak için onları genişletirseniz daha büyük bir tehlikeye maruz kalırsınız çünkü bu bıraktığınız aralıklarla düşmana yalnızca toplarınızı ele geçirme fırsatı vermekle kalmazsınız, aynı zamanda sizi bozguna uğratma fırsatı da vermiş olursunuz. Ancak biliyorsunuz ki topları, bilhassa da nakil araçlarını hatların arasında tutmak imkânsızdır çünkü toplar bir yönde ilerleyip diğer yönde ateş ederler. Bundan dolayı hareket hâlindeyken ateşlenmek istendiğinde ateşlenmeden önce döndürülmesi gerekir ve döndürülürken o kadar çok alana ihtiyaç duyar ki elli top aracı bütün ordunun

35 Orijinal metinde "detaylandırırdım" yazar.

36 Bk. *D* II 17.

düzenini bozabilir. Ancak onları, az önce gösterdiğimiz şekilde ateşlendikleri safların dışında tutmak gerekiyor. Ancak onların yerleştirileceği yol ortada[37] olup askerler arasında sıkışıklık olsa bile topların etkilenmediğini ve düşmana yol açacak kadar geniş olmadığını varsayalım. Yani top atışları için aralıklar bırakabilmeli ve serbest bir yol açabilmelisiniz, böylece tehlike ortadan kalkmış[38] olacaktır. Bu kolayca yapılabilir çünkü düşman kendi toplarının güvende olmasını istiyorsa onları aralıkların son kısmı olan arkaya yerleştirmelidir. Ayrıca kendi adamlarına zarar vermesini istemiyorsa atışların hep düz bir hat boyunca olması gerekmektedir. Hâl böyleyken [top atışlarına] serbest bir yol sağlayarak kolayca kaçmalarına da fırsat tanınmış olur. Zira bu genel bir kuraldır, eskilerin fillere ve iki tekerlekli savaş arabalarına[39] yaptıkları gibi, artık sürülemeyen şeylere yol vermelisiniz. Sanıyorum ki hatta eminim ki aklım sıra bir savaş uydurup kazandığımı düşünüyorsunuz. Ne var ki şu noktaya kadar söylediklerim yeterli değilse bu şekilde düzenlenmiş ve silahlanmış bir ordunun ilk karşılaşmada, modern ordular gibi düzenlenmiş bir orduya karşı galip gelmemesi imkânsızdır. Bunlar çoğu zaman sadece bir cephe oluştururlar, kalkanları yoktur, silahsızdırlar[40] ve yakındaki bir düşmana karşı kendilerini savunamazlar ve bölüklerini yan yana düzenlediklerinde orduları zayıflayacaktır; art arda yerleştirildiklerinde birinin diğerini kabul etme yolu olmadığından, karışırlar ve dengeleri kolayca bozulur. Ve ordularını üçe ayırıp onları "keşif birliği", "bölük" ve "artçı birliği" olarak adlandırmalarına rağmen onları ilerleme ve kampları ayırt etmekten başka bir şey için kullanamazlar. Buna karşın hepsi savaşmakta olduğu için tek bir saldırı düzenleyebilecek ve tek bir talihi olacaktır.

LUIGI: Çatışmanızı yaparken süvarilerinizin düşman süvarileri tarafından geri püskürtüldüğünü ve olağanüstü kargılıların arasına geri çekildiğini, bunun üzerine onların yardımını alarak düşmana

37 İt.: *Via di Mezzo.*

38 Orijinal metinde "hidderi nafile" yazar.

39 Eskiden kullanılan, çoğunlukla iki tekerli ve üstü açık at arabası.

40 Orijinal metinde "silahsız niteliktendir" yazar.

karşı koyup düşmanı geri püskürttüklerini not ettim. Kargılıların, süvarilere mukavemet edebileceğine inanıyorum, ancak İsviçrelilerin yaptığı gibi büyük ve sağlam bir taburları varsa. Fakat sizin ordunuzda ön cephe boyunca beş saf kargılı ve kanatta da yedi saf kargılı var, bundan dolayı onlara nasıl karşı koyacaklarını bilmiyorum.

FABRIZIO: Makedon falanks larında aynı anda altı safın kullanıldığını söylemiş olmama rağmen anlamanızı istediğim husus şu ki İsviçreliler bin saftan oluşan taburlarında ancak dört veya en fazla beş safı [aynı anda] kullanabilirler. Nitekim kargılar dokuz kol uzunluğundadır bir buçuk kolu eller tarafından kaplanır; bu nedenle birinci safta kargının yedi buçuk kolu boşta kalır. İkinci safta, ellerin kapladığı yerin yanında bir safla diğeri arasında bir buçuk kolluk bir boşluğu daha kaplar, öyle ki kullanabilecek yer yalnızca altı koldur. Üçüncü safta, aynı sebeplerden dolayı dört buçuk kolluk yer kalır; dördüncüde üç, beşincide ise bir buçuk... Diğer saflar [düşmanı] yaralamak için kullanışsızdır, ama dediğimiz gibi birinci safların yerini yeniden düzenlemeye hizmet edip bu [ilk] beşe barbakan[41] görevi görürler. Hülasa onların saflarından beşi süvarilere mukavemet edebiliyorsa o hâlde onlar gibi kargılıları olmadığı hâlde onların arkasında aynı desteği verecek saflarla birlikte bizimkilerden beşi neden onları tutamasın? Ve kanatlara yerleştirilmiş olağanüstü kargılıların safları size zayıf geliyorsa, bir kareye dönüştürülebilir ve ordunun son safına koyduğum iki bölüğün kanadına yerleştirilebilirler. Oradan hep birlikte kolaylıkla ordunun önlerine ve arkalarına fayda sağlayabilirler ve ihtiyaç olması hâlinde süvarilere yardım edebilirler.

LUIGI: Çatışmaya girmek istediğinizde her zaman bu düzen biçimini mi kullanırdınız?

FABRIZIO: Katiyen hayır çünkü ordunun biçimini arazinin niteliği ve düşmanın niteliği ile niceliğine göre uyarlamalısınız ki bu tartışma bitmeden önce birkaç örnekle gösterilecektir. Ancak benim

41 İt.: *Barbacane*. Bir barbakan, Orta Çağ'da ve bir müddet sonrasında bir şehir veya kalenin girişini savunmak için genellikle bir kale kulesi veya bir kapı veya köprünün üzerindeki çift tahkimat kulesi şeklinde müstahkem bir karakoldur. Barbakanlar genelde ana savunma surlarının dışında yer alır ve "boyun" denilen surlarla çevrili bir yolla surlara veya kaleye bağlanırdı.

size önerdiğim bu ordu biçimi diğerlerinden öylesine daha güçlü değildir, ama bu ordu düzeninin kurallarını ne kadar iyi anlarsanız diğer ordu biçimlerini nasıl düzenlemeniz gerektiğini de bildiğiniz için çok güçlüdür. Zira her bilimin[42] büyük ölçüde dayandığı genellemeler vardır. Size sadece bir şeyi daha hatırlatayım: Arkadakilerin önde savaşanlara yardım edemeyeceği bir ordu düzenini asla kurmayın. Zira her kim bu hatayı yaparsa ordusunun büyük bir bölümünü işe yaramaz hâle getirir ve karşısında bir erdeme[43] rastlarsa kazanamaz.

LUIGI: Bu konuda bende bir şüphe peyda oldu. Bölüklerin düzeninde, önleri beşerli, ortaları üçerli, arkaları da ikişerli saflardan oluşturduğunuzu gördüm. Ancak onları tersine düzenlemenin daha iyi olacağına inanıyorum çünkü bir ordunun, içine ne kadar güçlükle nüfuz edilirse o kadar zor bozguna uğratılabileceğine inanıyorum. Sizin yaptığınız düzenlemede sanırım ne kadar nüfuz edilirse o kadar zayıf olacaktır.

FABRIZIO: Roma lejyonlarının üçüncü düzenindeki *triarius*ların altı yüzden fazla adamla görevlendirildiğini anımsarsanız onların son safa yerleştirildiklerini bilip daha az endişe duyardınız. Zira göreceksiniz ki ben de bu örnekten yola çıkarak dokuz yüz piyadeden oluşan iki bölüğü son safta görevlendireceğim. Bu yüzden Roma düzenini takip ederek az almaktansa çok [adam] alıyorum. Her ne kadar bu örnek yeterli olsa da size nedenlerini anlatmak istiyorum: Ordunun ilk cephesi sağlam ve yoğundur çünkü düşmanın saldırısına dayanmak zorundadır ve arkadaşlarının hiçbirini saflarına dâhil etmek zorunda değildir ve bu sebeple çok sayıda adama sahip olmalıdır çünkü az sayıda adam hem seyrekliği hem de sayısı nedeniyle zayıf olacaktır. Ama ikinci hat düşmana karşı koymadan önce arkadaşlarını dâhil etmek zorunda olduğu için geniş aralıklara sahip olmalı ve bu sebeple birinciden daha az sayıda olmalıdır çünkü bu hatta daha büyük veya eşit sayıda asker olsaydı ya bu kadar aralık bırakılmasına imkân olmayacaktı[44] ya

42 Veyahut "düzenleme yönteminin".

43 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

44 İt.: *Convenire.*

da yeterince aralık bırakılacaksa bile arkadakilerin öne geçmesini olanak olmayacaktı, bunun sonucunda da ordunun düzeni ve şekli bozulacaktı. Tabura düşman ne kadar nüfuz ederse, onu o kadar zayıf bulacağını söylemeniz de doğru değil. Zira düşman birinci düzeni ikincisiyle birleştirmediyse asla ikincisiyle savaşamayacaktır. Böylece birinci ve ikinci düzenle birlikte savaşmak zorundadır ve taburun merkezini daha zayıf değil, daha güçlü bulur. Aynı şey düşman üçüncü hatta ulaşırsa da olur. Zira orada sadece iki tane yeni[45] bölükle değil, tüm taburla savaşması gerekmektedir. Ve bu son kısım daha fazla adam dâhil etmesi gerektiğinden, alanları daha büyük ve onları kabul edenlerin sayısı daha az olmalıdır.

LUIGI: Söylediklerinizi hoşuma gitti, ama şunu da cevaplayınız lütfen: İlk beş bölük, ikinci [gruptaki] üç bölük arasına ve akabinde bu sekizi üçüncü [gruptaki] iki bölük arasına geri çekilirse, bana göre sekizinin, sonra onunun bir araya gelmesiyle birlikte ister sekiz olsun isterse on, ilk beşin işgal ettiği alanı kapsamaları[46] mümkün görünmüyor.

FABRIZIO: Size söyleyeceğim ilk şey aynı alandan bahsetmiyor olmamız çünkü ilk beşin aralarında dört boşluk vardır; bunlar [ikinci hattaki] üçünün ve [üçüncü hattaki] ikisinin arasına geri çekilirken orayı işgal ederler. Buna binaen bir taburla diğerlerinin arasında ve bölüklerle olağanüstü kargılıların arasında da boşluk kalır, bu boşlukların tümü genişliği oluşturur. Buna bir de bölüklerin düzenlerinin değiştirilmesinden ziyade değiştirilmeden kapladığı daha büyük alanı ekleyin çünkü değiştirildiklerinde düzenler ya daralır ya da genişler. Kaçmaktan korktuklarında genişletilmeliler, kendilerini kaçarak değil de savunarak güvence altına almaya çalışacak şekilde korktuklarında da daraltılmalılar. Bunun yanında önde bulunan beş saf kargılı savaşa başladığında, savaşmaya hazır olan kalkanlılara yer açmak için ordunun gerisindeki bölüklerin arasına çekilmek zorunda olduklarını hesaba katın; ordunun gerisine geçtiklerinde de komutanın onlar için doğru olduğuna kani olduğu şeyleri yerine getirebilirler, neticede ön

45 Orijinal metinde "taze" yazar.

46 İt.: *Capere.*

cephede diğerleriyle birleşmek suretiyle hiçbir şekilde işe yaramazlar. Ve bu şekilde açılan[47] boşluklar kalan kuvvetler için yeterli olur. Yine de bu boşluklar yeterli olmazsa yan taraftaki kanatlar surlardan değil, adamlardan oluşuyor, demem o ki esneyip genişlediklerinde onları alana almaya yetecek kadar bir kapasite alanı yaratabilirler.

LUIGI: İlk bölükler ikinci bölüklerin arasına çekildiğinde, ordunun kanatlarına yerleştirdiğiniz olağanüstü kargılı saflarının sabit bir şekilde kalıp ordunun iki boyunuzu gibi kalmalarını mı istiyorsunuz, yoksa bölüklerle birlikte geri çekilmelerini mi? Bunu yapmak zorundalarsa nasıl yapacaklarını bilemiyorum çünkü arkalarında onları arasına alacak seyrek aralıklı bölükler yok.

FABRIZIO: Düşman, onlara karşı savaşmayıp bölükleri geri çekilmeye zorladığı takdirde, saflarında sabit kalabilirler ve ilk bölükler çekilir çekilmez düşmana kanattan zarar verebilirler. Ama [düşman] onlarla savaşıp -ki bu makul gibi görünüyor- diğerlerini de zorlayacak kadar güçlüyse geri çekilmeleri gerekir. Arkalarında onları arasına alacak yer olmamasına rağmen bunu gayet iyi yapabilirler. Zira ikiye katlama düzeninden bahsederken ele aldığımız şekilde bir saf diğerine girerek ortadan itibaren ikiye katlanır. İkiye katlanırken geri çekilmek istiyorsanız size gösterdiğimden başka bir yöntem benimsenmesi gerektiği doğrudur çünkü size ikinci safın birinciye, dördüncünün üçüncüye girdiğini ve[48] bu şekilde devam etmesi gerektiğini anlatmıştım. Bu durumda, önden değil arkadan başlanır ki saflar ikiye katlanarak öne doğru gitmez, arkaya doğru geri çekilir. Ancak sorduğunuz soruya bir cevap olsun diye şunu tekrarlamak istiyorum ki bu orduyu bu şekilde düzenlememenin ve bu savaşı göstermemin iki nedeni var: Birincisi nasıl düzenlendiğini size göstermek için, diğeri ise nasıl tatbik edildiğini... Düzeni hepinizin son derece iyi kavradığına inanıyorum. Tatbikata gelince, onları mümkün olduğunca sıkça bu biçimlerde bir araya getirmenin gerekli olduğunu size söylemeliyim çünkü askerler her bir bölüğün düzenini sağlamakla ve bölük başları da bölükleri düzen içinde

47 Orijinal metinde "düzenlenen" yazar.

48 Orijinal metinde "elden ele" yazar.

tutmakla ve başkomutanın emirlerine itaat etmekle yükümlüdür. Bundan dolayı bir bölükle nasıl birleşeceklerini, bir anda yerlerini nasıl alacaklarını bilmeleri iyi olur. Bu yüzden her bölük hem onlara komuta edilebilmek hem de komutan ve askerlerin onları bu numaradan daha kolay tanıyabilmeleri için, sancağının numarası açıkça belirtilmiş olmalıdır. Taburlar da numaralandırılmalıdır ve numaraları ana sancaklarında bulunmalıdır. Bundan dolayı, taburun sol veya sağ kanatta ne kadarının bulunduğunun, önde ve merkezde olan bölüklerin numarasının vesaire[49] bilinmesi iyi olur. Ayrıca bu numaralarla ordudaki şeref rütbelerinin yansıtılması arzu edilirdir. Örneğin birinci rütbe onbaşı, ikincisi elli sıradan *veles*in lideri, üçüncüsü yüzbaşı, dördüncüsü birinci bölüğün lideri, beşincisi ikincinin, altıncısı üçüncünün ve bu şekilde devam eder[50], ta ki bir taburun başkomutanından sonra ikinci sırada gelen onuncu bölüğe [liderine] kadar; ne de olsa tüm bu rütbelerden terfi etmedikçe hiç kimse o liderliğe ulaşamaz. Keza bu komutanlar dışında olağanüstü kargılıların üç *connestabole*si ve olağanüstü *veles*lerin iki tane [*connestabole*si] olduğundan, bunların birinci bölüğün *connestabole*siyle aynı rütbede olmalarını isterim. Bunların eşit rütbede altı adam olmalarını umursamam, bu vesileyle her biri ikinci bölüğe terfi etmek için yarışır. Bu komutanların her birinin, bölüğünün nerede konumlanması gerektiğini bilmesinden mütevellit, trompet çağrısı duyulduğunda komutanın sancağı göndere çekilir, ordunun tamamı da zorunlu olarak yerinde olacaktır. Bu da bir ordunun alışması gereken, yani çabucak toplanılması için yapması gereken ilk tatbikattır. Bunun için de onları her gün, günde birkaç defa olacak şekilde mütemadiyen düzenini bozup tekrar düzene sokmak gerekir.

LUIGI: Bütün ordunun sancaklarında numaranın yanında, hangi işaretlerin[51] olmasını isterdiniz?

FABRIZIO: Başkomutanınki, ordunun prensinin işaretini taşımalıdır. Diğerlerinin de aynı işarete sahip olması gerekir ve kamplara

49 Orijinal metinde "elden ele" yazar.

50 Orijinal metinde "elden ele" yazar.

51 Veyahut "amblemlerin".

göre veya ordunun *signore*si nasıl isterse ona göre değişir çünkü [bu işaretlerle] birbirlerini tanıdıkları sürece değişmesinin pek bir önemi yoktur. Lakin ordunun tatbik etmesi gereken başka bir tatbikata geçelim yani onun uygun hızda harekete etmesine ve hareket hâlindeyken düzeni korumasına bakalım. Üçüncü talim, daha sonra bir savaşta kendilerini idare etmeyi öğrenmeleridir; topları ateşlemek ve geri çekilmek, olağanüstü *veles*lerle çıkartma yapmak ve saldıracak gibi göründükten sonra onları geri çekmek, birinci bölüğü güya geri püskürtülmüş gibi ikincinin aralıklarına geri çekmek ve sonra hepsini üçüncününkine geri çekmek ve buradan hepsinin yerlerine geri dönmesini sağlamak ve onları bu talime alıştırıp herkes tarafından anlaşılır ve bilindik hâle getirmek... Bunlar pratik ve aşinalıkla hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilir. Dördüncü talim, komutanın emirlerini çağrı ve sancaklar sayesinde bilmeyi öğrenmeleridir. Kendilerine sesle ifade edilenleri, başka bir emir olmaksızın anlayacaklardır. Bu emirlerin önemi sese merbut olduğundan, size eskilerin hangi sesleri kullandıklarını anlatayım. Tukididis'e[52] göre Lakedaimonlar ordularında boru kullanıyordu.[53] Nitekim bu [sesten gelen] ahenkle, ordularının hiddetle değil ciddiyetle ilerlemesinin daha yerinde olduğuna kanaat getirdiler. Aynı nedenden dolayı Kartacalılar ilk saldırılarında kithara[54] kullanırlardı.[55] Lidyalıların kralı Alyattes[56], sa-

52 Tukididis, Atinalı bir ordu komutanı ve Atina ile Sparta arasındaki Peloponnesos Savaşı'nın tarihçisiydi.

53 Bk. Tukididis V 70.

54 Kithara, eski bir Yunan müzik aletiydi. Yeni başlayanlara müzik öğretmek için uygun bir rustik veya halk çalgısı olarak kabul edilen lirin, yedi telli profesyonel bir versiyonuydu.

55 Bu pasajın kaynağı Aulus Gellius I 11 gibi gözüküyor, ama Machiavelli Giritlileri Kartacalılarla karıştırmış. Kartacalıların kithara kullandığına dair başka bir kaynak bulunamamıştır. Bk. Arthur Burd. "Le fonti letterarie di Machiavelli nell'Arte della guerra". Atti della Reale Academia dei Lincei, 5. seri, Cl. Di scienze morali, storiche e filologiche 4 (1986): s. 208-9.

56 I. Alyattes, Lidya'daki Mermnad hanedanının dördüncü kralı, Sadyattes'in oğlu, Ardys'in torunu ve Gyges'in torununun torunu. Alyattes, elektrondan (beyaz altın) yapılmış sikkeler basan ilk hükümdardı ve halefi Croesus da altın sikkeleri basan ilk hükümdardı. Bu nedenle Alyattes'ten bazen (madeni) paranın yaratıcısı olarak bahsedilir.

vaşta kithara ve boru kullanırdı. Lakin Büyük İskender ve Romalılar korna ve trompet kullanırlardı çünkü askerlerin cesaretlerini bu tür çalgılarla alevleyebileceklerini ve daha cesurca savaşmalarını sağlayabileceklerini düşünürlerdi. Ancak biz ordumuzu donatırken hem Grek hem de Roma yöntemlerini benimsediğimiz gibi sesleri seçerken de bu iki ulusun geleneklerinden ihtiyacımız olanı alacağız. Bu sebeple başkomutan için yalnızca orduyu tutuşturmakla kalmayıp aynı zamanda her gürültüde diğer seslerden daha fazla duyulmaya yatkın olduğundan trompetleri isterim. *Connestabole*ler ve tabur[57] liderlerinin etrafındaki diğer tüm seslerin şu anda çalındıkları gibi değil, şölenlerde çalındığı gibi ufak davul ve sesli borular olmasını isterdim. Bundan dolayı komutan trompetlerle, ne zaman durmaları, ileri gitmeleri veya geri dönmeleri gerektiğini, ne zaman topları ateşlemeleri gerektiğini, olağanüstü *veles*leri ne zaman harekete geçirmeleri gerektiğini ve seslerin varyasyonuyla orduya genel olarak gösterilebilen tüm hareketleri gösterir. Trompetlerden sonra da davullar gelir. Ve bu talim çok önemli olduğu için ordunuzu bu konuda eğitmek çok yerinde olacaktır. Süvarilere gelince, aynı şekilde trompetleri kullanmak gerekir, ancak komutanınkinden daha düşük volüm ve farklı ses olması şartıyla. Ordunun düzenlenmesi ve talimi konusunda aklıma gelenler bunlar.

LUIGI: Eğer bir mahzuru yoksa sizden başka bir konuyu daha açıklığa kavuşturmanızı istirham ediyorum[58]: Hafif süvarileri ve olağanüstü *veles*leri bağırışlarla, gürültüyle ve hiddetle saldırttığınız hâlde neden ordunun geri kalanının bunu büyük bir sessizlikle yapmalarını istiyorsunuz? Bu değişikliğin nedenini anlayamadığım için bunu açıklamanızı istiyorum.

FABRIZIO: Çatışmaya girerken eski komutanlar arasında, gürültü yaparak hızlanmaları mı yoksa sessizce ağır ağır gitmeleri mi gerektiği konusunda muhtelif görüşler vardı. Son yol, düzeni daha sıkı tutmaya ve komutanın emirlerini daha iyi anlamaya hizmet eder, birinci yol ise adamların cesaretlerini daha da alevlendirmeye

57 İt.: *Battaglione*. Oysa *battaglie* (bölük) olması daha doğru olurdu.

58 İt.: *Priego*.

yarar ve bu iki yola da riayet edilmesi gerektiğine inandığım için onları hem gürültülü hem de sessiz hareket ettirdim. Benim kanımca sürekli naralar atmak uygun gelmiyor çünkü bunlar emirleri engelliyor, bu da çok tehlikelidir. Romalıların ilk taarruzdan sonra yine yaygara koparark hareket etmeleri makul gelmiyor çünkü tarihlerinde pek çok kez komutanın teskin edici sözler sarf ederek, kaçan pek çok askerini durdurduğu ve farklı emirler vererek ordu düzeninde iyi yönde değişiklikler yaptığı görülmektedir. Bu gürültü komutanın sesini bastırsaydı bu mümkün olmazdı.

SAVAŞ SANATI'NIN DÖRDÜNCÜ KİTABI

LUIGI: Benim yönetimim altında bir muharebe bu kadar onurlu bir şekilde kazanıldığına göre talihi daha fazla zorlamasam[1] iyi olur diye düşünüyorum, zira her an tersine dönebilir[2]. Dolayısıyla diktatörlükten istifa edip en küçüğün söz aldığı sırayı[3] takip ederek Zanobi'nin şimdi bu soru sorma görevini üstlenmesini istiyorum. Biliyorum ki bu onuru ya da daha doğrusu bu ağır işi hem beni memnun etmek hem de doğal olarak benden daha cesur olduğu için reddetmeyecektir ve üstesinden gelebileceği bu eziyete girişmek de onu korkutmayacaktır.

ZANOBI: Dinlemeye devam etmeye daha istekli olsam da bana layık gördüğünüz bu görevi üstleneceğim.[4] Zira şu noktaya kadar tartışmalarınızı dinlerken sorularınız benim aklıma gelenlerden daha fazla memnun etti. Ancak *signore*m, şayet bu merasimlerimizle sizi rahatsız ediyorsak bize sabredip zaman ayırmanızın iyi olacağını düşünüyorum.

FABRIZIO: Tam tersine, bana keyif veriyorsunuz. Zira soruların çeşitliliği sizin muhtelif yeteneklerinizi ve arzularınızı öğrenmemi sağlıyor. Ancak sizin tartışılan meseleye eklenmesi gerektiğini düşündüğünüz bir şey kaldı mı?

ZANOBI: Başka bir kısma geçmeden önce iki husus var: Birincisi, orduyu düzenlemenin başka bir yolu olup olmadığını; diğeri ise muharebeye girmeden önce komutanın nelere dikkat etmesi

1 Orijinal metinde "ayartmasam" yazar.

2 Orijinal metinde "ne kadar değişken ve dengesiz olduğunu bildiğim için" yazar.

3 Orijinal metinde "düzeni" yazar.

4 Orijinal metinde "beni koyduğunuz yerde kalacağım" yazar.

ve muharebede bir kaza olursa ne gibi çarelere başvurulması gerektiğini göstermeniz.

FABRIZIO: Sizi tatmin etmeye çalışacağım[5]. Sorularınıza şimdilik ayrıntılı cevap vermeyeceğim çünkü birini yanıtlarken çoğunlukla diğerini de yanıtlamış oluyorum. Size bir ordu biçimini nasıl önerdiğimi anlattım; böylece ona göre, düşmanın ve arazinin ihtiyaç duyduğu tüm biçimleri ona verebilirsiniz. Size ordu için düşman ve araziye göre nasıl bir biçim önerdiğimi anlattım çünkü bu durumda araziye ve düşmana göre ilerlenir. Ancak şuna dikkat edin: Hâlihazırda çok güçlü ve çok büyük bir ordunuz yoksa ordunuzun ön cephesini genişletmekten daha tehlikeli bir yol yoktur. Ordunuzu çok geniş ve kalın yapmaktansa az geniş ve ince yapmalısınız çünkü düşmana nazaran az adamınız varsa başka çareler aramalısınız. Örneğin etrafınız sarılmasın diye bir tarafınız nehir[6] veya bataklıkla çevrili veya Caesar'ın Fransa'da yaptığı gibi kanatlarınız hendeklerle çevrili olmalıdır. Ve bu durumda şu kuralı uygulamalısınız[7]: Kendi sayınıza ve düşmanın sayısına göre ön cephenizi genişletir veya daraltırsınız; düşmanın sayısı daha azsa ve özellikle askerleriniz disiplinliyseler sadece düşmanı kuşatabilmek için değil, birliklerini daha fazla yayabilmek için daha geniş yerler bulmalısınız çünkü sarp ve zorlu ortamlarda düzenlerinizden yararlanamadığınız için bundan fayda sağlayamazsınız. Bundandır ki Romalılar neredeyse her zaman açık araziler arayıp zor olanlardan kaçmışlardır. Bunun tersi bir durumda, söylediğim gibi, sayınız daha az ya da disiplini kötü olan adamlarınız varsa tersini yapmalısınız çünkü az sayıda adamın korunabileceği veya deneyimsizliğin size zarar vermeyeceği yerler bulmalısınız. Ayrıca daha kolay vurabilmek için daha yüksek yerler seçilmelidir. Yine de şu hususa dikkat edilmelidir: Ordunuzu düşman ordusunun gelebileceği bir sahil kıyısında ve yakın bir yerde düzenlemeyiniz. Zira bu durumda daha yüksek yer topçu bakımından sizin için dezavantajlı olacaktır çünkü

5 İt.: *Sforzerò.*

6 Elaver Nehri, bugünkü adıyla Allier, Loire'ın sol kolu. Bk. Caesar, *De bello gallico* VII 34-5.

7 Orijinal metinde "genelliği almalısınız" yazar.

düşman topçusu tarafından durmadan kolay bir hedef olarak ve hiçbir çare üretemeden saldırıya uğrayabilirsiniz ve kendi adamlarınız tarafından engellendiğiniz için[8] rahat bir şekilde karşılık veremezsiniz. Ayrıca kim ki bir orduyu savaş için düzenler, güneşi ve rüzgârı dikkate almalıdır ki ikisi de cepheye önden vurmasın çünkü ikisi de görüşünüzü engeller, biri ışınlarıyla, diğeri toz toprakla... Rüzgâr düşmana atılan silahlar için ne kadar elverişsiz olursa silahların darbelerini o kadar zayıflatır. Güneşe gelince, o an yüzünüze vurmamasına dikkat etmeniz yeterli değildir, aynı zamanda saatler ilerledikçe[9] size zarar vermesini hesaba katmalısınız. Bundan dolayı birlikleri düzenlerken onu arkanıza almalısınız ki önünüze geçmesi için çok zaman geçmesi gereksin. Bu yöntem Hannibal tarafından Cannae'de[10] ve Marius[11] tarafından Kimbereklere[12] karşı gözetildi. Süvari açısından çok daha aşağı düzeydeyseniz İspanyolların zamanımızda Krallık'taki Cerignola'da[13]

8 Orijinal metinde "önünüze çıkanlar yüzünden" yazar.

9 Orijinal metinde "gün geçtikçe" yazar.

10 Cannae Muharebesi, MÖ 216'da Güneydoğu İtalya'daki Apulia'nın antik köyü Cannae yakınında yapılan, Roma ile Kartaca arasındaki İkinci Pön Savaşı'nın önemli bir muharebesiydi. Hannibal liderliğindeki Kartacalılar ve müttefikleri, Lucius Aemilius Paullus ve Gaius Terentius Varro konsülleri komutasındaki daha büyük bir Roma ve İtalyan ordusunu kuşattı ve fiilen yok etti. Askerî tarihin en büyük taktik başarılarından biri addedilir ve Roma tarihinin en kötü yenilgilerinden biri olarak kabul edilir. Bk. Livius XXII 43.

11 Gaius Marius, Romalı bir general ve devlet adamıydı. Kimberek ve Yugurta savaşlarının galibi olarak, eşi benzeri görülmemiş bir şekilde yedi kez konsüllük makamında bulundu. Ayrıca Roma ordularında yaptığı önemli reformlarla da dikkat çekti. Orta Cumhuriyet'in milislerinden Geç Cumhuriyet'in profesyonel askerlerine geçiş için emsal oluşturdu. Üstelik bir mızrak olan *pilum*u geliştirdi ve Roma ordusunun lojistik yapısında büyük ölçekli değişiklikler yaptı.

12 Kimberek Savaşı (MÖ 113-101), Roma Cumhuriyeti ile Jütland yarımadasından Roma kontrolündeki bölgeye göç eden ve Roma ve müttefikleriyle çatışan Kimberek ve Töton, Ambrone ve Tigurinilerin Cermen ve Kelt kabileleri arasında yapıldı. Kimberek Savaşı, İkinci Pön Savaşı'ndan bu yana İtalya ve Roma'nın ciddi bir şekilde tehdit edildiği ilk seferdi. Bk. Ploutarkhos, *Caius Marius* XXVI.

13 Cerignola Muharebesi, 28 Nisan 1503'te Bari'nin yaklaşık 80 km batısında, Napoli Krallığı'na bağlı Cerignola şehrinin dışında İspanyol ve Fransız orduları arasında yapıldı. Gonzalo Fernández de Córdoba (El Gran Capitán) komutasındaki 2.000 *Landsknecht* mızrakçısı, 1.000 arkebüzcü ve 20 topçu dâhil olmak üzere 6.300

Fransızları bozguna uğrattıklarında yaptıkları gibi, ordunuzu bağlar, ağaçlar ve bu tür engeller arasında düzenleyin. Birçok kez, Marius Regulus[14] tarafından birkaç defa mağlup edildikten sonra Lakedaimonlu Xanthippus'un[15] tavsiyesi üzerine galip gelen Kartacalıların başına geldiği gibi, yalnızca safı ve yeri değiştirerek aynı askerlerle mağlupken muzaffer oldukları görülmüştür çünkü onların ovaya inmesini sağlayıp orada süvari ve fillerinin erdemiyle[16] Romalıları alt etmeyi başarmışlardır.[17] Eski örneklere bakıldığında bana öyle geliyor ki neredeyse tüm üst düzey komutanlar, düşmanın kendi bölüğünün bir tarafını güçlendirdiğini öğrendiklerinde güçlü tarafa değil, zayıf tarafa saldırmışlardır. Ve diğer taraf ne kadar güçlüyse o kadar kişiyle zayıf tarafın karşısına çıktılar, ardından da savaşa başlarken düşmanın daha güçlü tarafına yalnızca direnip onu geri püskürtmelerini ve daha zayıf tarafı yenip arka safa geri çekilmelerini emrettiler. Bu, düşman için iki büyük kargaşaya neden oldu: Birincisi, en güçlü tarafının kuşatılmış bulmasına; ikincisi, hemen bir zafer alacaklarını sanırken tam aksine yenilgiye uğramalarına; dolayısıyla hızlı yenilgi bundan kaynaklanır. Cornelius Scipio[18], Kartacalı

adamdan oluşan İspanyol kuvveti, çoğu ağır süvari ve İsviçreli paralı mızraklı adamdan oluşan 9.000 kişilik Fransız kuvvetini yendi. Savaş sırasında Nemours Dükü Louis d'Armagnac da öldürüldü. Fransız süvarileri ve İsviçreli mızraklı askerlerin saldırıları, savunma hendeğinin arkasından ateş eden İspanyol askerleri tarafından paramparça edildiğinden, barutla kazanılan ilk Avrupa savaşlarından biri sayılır.

14 Bu eserde adı daha önce Atilius Regulus olarak verilen Marcus Atilius Regulus'tan bahsediliyor.

15 Lakedaimonlu veya Kartacalı Xanthippus, Birinci Pön Savaşı sırasında Kartaca tarafından istihdam edilen Spartalı bir paralı asker generaliydi. Savaş sırasında Kartaca ordusunu Roma Cumhuriyeti'ne karşı hatırı sayılır bir başarıya götürdü, orduyu profesyonel bir standartta eğitti ve ardından Kartaca kuvvetlerinin Roma sefer kuvvetlerini bozguna uğrattı. Roma konsülü Marcus'u ele geçirdiği Tunus Savaşı'nda Romalıları mağlup etti.

16 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

17 Bk. Polibios I 32-35.

18 Publius Cornelius Scipio, Roma Cumhuriyeti'nin bir generali ve devlet adamı ve Scipio Africanus'un babasıydı. Publius Cornelius Scipio, MÖ 218'de konsül olarak İkinci Pön Savaşı'na katıldı ve iki ordunun başında kardeşi Gnaius Cornelius Scipio Calvus ile İspanya'ya gönderildi. Syphax liderliğindeki Numidya Masaesylilerin

Hasdrubal'a[19] karşı İspanya'dayken ve Hasdrubal ordusunu düzenlerken, ordusunun en güçlü bölümünü oluşturan lejyonları merkeze yerleştirdiğini Hasdrubal'ın fark ettiğini ve bundan dolayı [Scipio] Hasdrubal'ın da benzer saflarla hareket edeceğini biliyordu; daha sonra gün ağardığında düzenini değiştirip lejyonlarını ordunun boynuzlarına ve tüm zayıf birliklerini merkeze yerleştirdi. Sonra karşı karşıya[20] geldiklerinde merkezde görevlendirilen bu birliklerin aniden daha yavaş yürümesini ve ordunun boynuzlarının daha süratli ilerlemelerini sağladı. Böylece her iki ordunun boynuzları savaştı ve merkezdeki saflar birbirlerinden uzak oldukları için [savaşa] katılmadılar. Bu vesileyle Scipio, en güçlü tarafıyla Hasdrubal'ın en zayıf tarafına karşı çarpıştı ve onu yendi.[21] Bu taktik o zamanlar işe yarıyordu, ancak bugün topçular yüzünden kullanılamıyor. Zira bir orduyla diğeri arasındaki boşluk onlara ateş etme zamanı veriyor ki bu, yukarıda söylediğimiz gibi çok hasar verir. Dolayısıyla bu yöntem bir kenara bırakılmalı ve [bunun yerine] biraz önce söylediğim gibi ordunun tamamı çarpışmaya dâhil edilip zayıf birimlerin geri çekilmesi şeklinde de uygulanabilir. Bir komutan, düşman ordusundan daha büyük bir orduya sahipse ve düşman kuşatılmak isteniyorsa ordusuna düşmanın ön cephesine eşit olacak şekilde bir ön cephe düzenler, sonra savaş başladığında ön cephesini yavaş yavaş geri çeker ve kanatları öne çıkarır ve düşman bu şekilde farkına bile varmadan kuşatılmış olur. Bir komutan bozguna uğratılmamayı büyük

---

Kartaca'ya karşı isyanı nedeniyle (MÖ 215-212), Kartaca orduları geçici olarak Afrika'ya çekilmek zorunda kaldı ve Romalıların Ebro Irmağı'nı genişletmek için güneydeki fetihlerine devam etmelerini sağladı. Ancak Syphax, Kartaca ile barış yaptığında (MÖ 212), Endülüs'e çoktan girmiş olan iki ordu, kendilerinden daha büyük bir orduya karşı ayrı ayrı yenilgiler aldı ve her iki lider de MÖ 211'de öldürüldü. Rakipleri, Hannibal'in kardeşleri Mago ve Hasdrubal'dı.

19 Hasdrubal Barkas, Kartacalı bir generaldi. Hamilcar Barkas'ın ikinci oğlu ve Hannibal'in küçük kardeşiydi. İki Scipio'nun galibi Hasdrubal abisi Hannibal ile yeniden bir araya gelmek için İtalya'ya yürüdü ve MÖ 207'de Metaurus Savaşı sırasında öldürüldü. Kafası, Romalılar tarafından Kartaca kampının çitlerinin üzerinden içeri atıldı.

20 Orijinal metinde "el ele gelindiği" yazar.

21 MÖ 206'da. Bk. Resim 2.

ölçüde garanti altına alarak[22] savaşmak istiyorsa ordusunu güvenli ve yakın bir sığınak olan bataklıların veya dağların arasında ya da güçlü bir şehirde düzenler. Zira bu şekilde düşman onu gözleyemez, ancak o düşman gözleyebilir. Bu taktik[23], talihi ters gitmeye ve Marcus Marcellus'un yiğitliğine güvenmemeye[24] başladığında, Hannibal tarafından kullanıldı. Bazıları düşmanın düzenini bozmak için, hafif silahlıların savaşı başlatmalarını ve başlattıktan sonra diğer birliklerin düzenlerinin arasına geri çekilmelerini emrettiler. Bunu takiben ordular kafa kafaya geldiklerinde ve ön cepheleri savaşmakla meşgul olduklarında, kanatlarındaki bölüklerin öne çıkmalarını sağladılar ve hücum edip bozguna uğrattılar. Eğer süvari açısından kendini aşağı görüyorsan belirtilen yöntemlere ek olarak süvarilerinin arkasına bir kargılı bölüğü yerleştirebilir ve savaşta kargılılara yol vermelerini emredebilirsin ve [böylece] daima üstün olacaksın. Bir kişi, hafif silahlı piyadeleri süvarilerin arasında savaştırmaya alışkındı[25]; bu, süvarilere çok yardımcı oldu. Savaş için ordular düzenleyenler arasında en övgüye değer olanı, Afrika'da savaşırken[26] Hannibal ve Scipio olmuştur. Hannibal'in ordusu Kartacalılardan ve çeşitli türden yardımcı kuvvetlerden oluştuğu için ilk cepheye seksen fil yerleştirildi; sonra onun yanına yardımcılar ve ardından Kartacalılar, son safa da çok az güvendiği İtalyanlar yerleştirildi. Bunları bu şekilde düzenledi çünkü yardımcı kuvvetler düşmanın önünde olup arkalarında da kendi adamları olduğu[27] sürece kaçamazlardı. Savaşmak zorunda oldukları için Romalıları alt etmeleri veya yıpratmaları gerekiyordu, daha sonra taze ve erdemli[28] birlikleriyle[29] hâlihazırda yorgun olan Romalıları kolayca yenebileceklerini düşünüyorlardı. Bu düzenlemeyle karşılaşan Scipio, *hastatus*lar, *princeps*ler ve *triarius*ları, birinin diğerini arasına alabilmesi ve birinin diğerine yardım edebilmesi için alışılmış

22 Orijinal metinde "güvenli bir şekilde" yazar.

23 İt.: *Termine.*

24 Orijinal metinde "şüphe, endişe" yazar.

25 İt.: *Consueto.*

26 MÖ 202'de Zama Muharebesi.

27 Orijinal metinde "kapatıldığı" yazar.

28 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

29 Orijinal metinde "birliğiyle" yazar.

şekilde yerleştirdi. Ordunun ön cephesini aralıklı yaptı. O denli ki transparan değil, daha çok birleşik görünmeleri için onları sıradan *veles*lerle doldurdu. Filler gelir gelmez [*veles*lerin] lejyonlar arasındaki düzenli boşluklardan geri çekilip fillere yolu açmalarını emretti, bu şekilde onların hiddetlerini boşa çıkardı ve onlarla karşı karşıya[30] geldiğinde üstün çıktı.

ZANOBI: Bana bu savaşı hatırlatarak Scipio'nun çatışma sırasında *hastatus*ları *princeps*lerin saflarına geri çekmediğini, ama onları bölüp ordunun boynuzlarına çektiğini hatırlattınız. Böylece onları ileriye itmek istediği için *princeps*lere yer açmıştı. Ancak onu geleneksel düzene uymaya iten nedenin ne olduğunu bana anlatmanızı istiyorum.

FABRIZIO: Anlatayım. Hannibal, ordusunun tüm erdemini[31] ikinci hatta yerleştirmişti. Bundan dolayı Scipio, ona benzer bir erdemle karşı çıkmak için *princeps*ler ve *triarius*ları bir araya getirdi. Öyle ki *princeps*lerin aralıkları *triarius*lar tarafından işgal edildiğinden, *hastatus*ların alınabileceği bir yer kalmamıştı. Bu nedenle de *hastatus*ları bölüp ordunun boynuzlarına gönderdi ve onları *princeps*lerin arasına almadı. Ancak ikinci safı oluşturmak için ilk safı açmanın bu yolu, diğerlerinden üstün olmadıkça kullanılmamalıdır çünkü ancak o zaman, tıpkı Scipio'nun yaptığı gibi bunu yapabilme lüksü vardır. Lakin daha bozguna uğratılmış ve geri püskürtülmüş olarak bu senin için apaçık bir yıkım olacaktır, bu nedenle arkada sizi araya alacak düzenler olmalıdır. Fakat dönelim konumuza. Eski Asyalılar düşmana saldırmak için tasarladıkları diğer şeylerin yanı sıra tekerleklerinde tırpan olan savaş arabaları kullanırlardı, bunlar sadece safları açmakla kalmaz, aynı zamanda düşmanı da tırpanlarla öldürürdü.[32] Bu saldırılara karşı üç şekilde önlem alınırdı: Ya düzenlerin yoğunluğuyla direnç gösterilirdi ya filler gibi safların içine çekilirlerdi ya da Romalı Sulla'nın[33]

30 Orijinal metinde "el ele" yazar.

31 Erdem burada ve bir sonraki cümlede "güç" anlamında kullanılıyor.

32 Bk. Vegetius III 24; Livius XXXVII 41; Ksenofones, *Cyropaedia* VI 1.29.

33 Lucius Cornelius Sulla Felix, Romalı bir general ve devlet adamıydı. Roma tarihindeki ilk büyük çaplı iç savaşı kazandı ve Cumhuriyet'te iktidarı zorla ele geçiren ilk adam oldu.

Arkelaos'a[34] yaptığı gibi sanatsal bir şekilde sağlam bir direniş gösterildi. Arkelaos tırpanlı dedikleri çok sayıda savaş arabasına sahipti ki bu yüzden Sulla bunlara mukavemet etmek için ön safın hemen ardına birçok sırık dikmişti. Bu sırıklara çarpan savaş arabaları şiddetlerini kaybetti. Ayrıca Sulla'nın orduyu düzenlerken onlara karşı kullandığı yeni yöntemi belirtmekte fayda var. Zira *veles*leri ve süvarileri arkaya ve tüm ağır silahları öne yerleştirmişti, gerekirse arkadakileri öne gönderebilmek için yeterince aralık bırakmıştı. Böylece çatışma başladığında yol açtığı süvarilerin yardımıyla zaferi elde etti. Savaşta düşmanı rahatsız edebilmek için ya yeni gelecek destek kuvvetlerini duyurarak ya da buna benzer hususlar aksettirerek korkutucu şeyler yapılmalıdır ki düşman bu görüntüye aldanarak korksun, korktuğu zaman kolayca mağlup edilir. Bu yöntemler Roma konsülleri Minucius Rufus[35] ve Acilius Glabrio[36] tarafından kullanıldı. Ayrıca Gaius Sulpicius[37], birçok savaşta işe yaramayan katırlara ve diğer hayvanlara çul koydu; ancak onları, silahlı adamları temsil edecek şekilde düzenledi ve Fransızlarla karşı karşıya[38] geldiğinde bir tepede görünmelerini emretti; zaferi buradan doğdu. Marius[39], Almanlara[40] karşı savaşırken aynısını yaptı. Bu cihetle çatışma devam ederken sahte saldırılar çok değerli olduğundan, bilhassa savaşın ortasında düşmana arkadan veya yandan aniden saldırmak mümkünse gerçek saldırılar çok daha yararlı olur. Ülke [arazi] size yardım etmezse bu pek mümkün değil çünkü açık bir yerse

34 Arkelaos, Kuzey Anadolu'da Pontus Kralı VI. Mithridatis'in emrinde görev yapan ve aynı zamanda en sevdiği general olan önde gelen bir Yunan generaliydi.

35 Marcus Minucius Rufus, MÖ 221'de bir Roma konsülüydü. "Cunctator" olarak bilinen Quintus Fabius Maximus Verrucosus'un diktatörlüğü sırasında *magister equitum* (süvarilerin efendisi) idi. Bahsi geçen yöntemi MÖ 109'da Skordiskler ve Daçyalılara karşı kullandı.

36 Manius Acilius Glabrio, MÖ 191'de Romalı bir general ve konsüldü. Marcus Porcius, "Yaşlı" olarak da bilinir, MÖ 191'de Glabrio için Termopylae Geçidi'nde savaşırken III. Antiokhos'u bozguna uğrattı.

37 Gaius Sulpicius Peticus, beş kez konsül ve bir kez diktatör olarak görev yapmış, IV. yüzyılda önde gelen bir politikacı ve generaldi.

38 Orijinal metinde "el ele" yazar.

39 Gaius Marius MÖ 102'de Aquae Sextiae'de (Aix-en-Provence) Tötonlara karşı.

40 Veyahut "Tötonlara".

birliklerinizin bir kısmı gizlenemez, oysa bu tür girişimlerde gizlenebilinmesi gerekiyor. Ancak ormanlık veya dağlık yani pusuya uygun olan yerlerde birliklerinizin bir kısmı pekâlâ gizlenebilir, böylece düşmana hiç fark edilmeden[41] aniden saldırıya geçebilir; bu da size her zaman zafer kazandıracaktır. Bazen de savaş devam ederken kulaktan kulağa[42] düşman komutanının öldüğü veya ordunun diğer tarafta kazandığı söylentisi yaymak çok önemli olmuştur, bunu kullananlar birçok kez zafer kazandırmıştır. Düşman süvarileri alışılmadık şekil veya seslerle kolaylıkla rahatsız edilebilir, düşman süvarilerine karşı develerle çıkan Kroisos[43] gibi.[44] Roma süvarilerine karşı fillerle çıkıp ve hayvanların çehreleriyle düşmanı rahatsız edip düzenini bozan Pirhos gibi.[45] Günümüzde Türkler İran'daki Şah'ı ve Suriye'deki Sultan'ı arkebüzlerle mağlup etti, bunların alışılmamış sesleriyle süvarileri öylesine şaşkına çevirdi ki Türkler onları kolayca yendiler.[46] İspanyollar[47], Hamilcar'ın[48] ordusunu mağlup etmek için ön cepheye öküzlerin çektiği çalı çırpı dolu arabalar koydu ve çatışmaya girdiklerinde[49] onları ateşe verdiler; ateşten kaçmak isteyen öküzler Hamilcar ordusuna çullanıp onları darmadağın etti. Daha önce söylediğimiz gibi savaşta düşmanı aldatarak ülkenin uygun

41 Orijinal metinde "düşmanın fikrine karşı" yazar.

42 Orijinal metinde "bildiren kelimeler" yazar.

43 Kroisos MÖ 585'ten Pers kralı Büyük Kiros tarafından MÖ 547 veya 546'da yenilmesine kadar hüküm süren Lidya kralıydı. Herodotos'a göre 14 yıl hüküm sürmüştür.

44 MÖ 546'da Manisa'nın Sart ilçesinin yakınlarında bulunan ve Lidya İmparatorluğu'nun başkenti olarak bilinen Sardes'te. Bk. Frontinus II 4.12-13.

45 Herakleia Muharebesi MÖ 280 yılında konsül Publius Valerius Laevinus komutasındaki Romalılar ile Epirus kralı Pirhos (daha bilindik adıyla Pirus) komutasındaki Epirus, Tarentum, Thurii, Metapontum ve Heraclea'dan gelen Greklerin birleşik kuvvetleri arasında gerçekleşti. Savaş Grekler için bir zafer olmasına ve kayıpları Romalılardan daha az olmasına rağmen, yabancı topraklarda yerine yenisin konulması zor olan birçok askeri kaybetmişlerdi. Bk. Frontinus II 4, 12.

46 Sultan I. Selim'in Şah I. İsmail'i 1514'te ve Memluk Devleti'ni 1517'de fethetmesinden bahsediliyor.

47 Veyahut "İberyalılar". MÖ 229'da.

48 Hamilcar Barca Kartacalı bir general ve devlet adamıydı, Barca ailesinin lideri ve Hannibal, Hasdrubal ve Mago'nun babasıydı.

49 Orijinal metinde "el ele" yazar.

olduğu yerlerde pusuya düşürmek âdettendir, ama [arazi] açık ve geniş olduğunda birçoğu hendekler yapar ve toprakla hafifçe örter ve aralarından geri çekilebilmeleri için bazı dolgulu boşluklar bırakırlardı. Sonra çatışma başlayınca onların üzerine basarak geri çekilirlerdi, onların peşlerinden gelen düşman da mahvolurdu. Çatışma esnasında başınıza askerlerinizi korkutan bir kaza gelirse, Tullus Hostilius[50] ve Lucius Sulla'nın yaptığı gibi, bununla başa çıkmayı ve bunu başınızdan savmayı bilmek ihtiyatlı bir davranış olacaktır; çatışma devam ederken birliklerinin bir kısmının düşman tarafına geçtiğini gören adamları bir hayli tedirgin olmuşlardı, o da hemen tüm orduya her şeyin kendi emriyle gerçekleştiğini söylemişti; bu ordunun yüreğine sadece su serpmekle[51] kalmadı, aynı zamanda onların cesaretini o kadar artırdı ki galip geldi. Sulla'nın başına da geldi, belli bir iş için gönderdiği bazı askerleri öldürüldükten sonra, ordusu dehşete kapılmasın diye onları pek sadık bulmadığı için kurnazca düşmanın eline gönderdiğini söyledi. Sertorius[52] İspanya'da çatışırken kurmaylarından[53] birinin öldürüldüğü haberini getiren kişiyi, aynısını diğerlerine de söyleyerek onları korkutacağından korktuğu için öldürdü.[54] Kaçmakta olan bir orduyu durdurup tekrar savaşa döndürmek zor bir iştir. Üstelik şu ayrımı yapmalısınız:

50 Tullus Hostilius, Roma'nın efsanevi üçüncü kralıydı. Livius'a göre Tullus, selefinin daha barışçıl doğasının Roma'yı zayıflattığına inanan savaşçı bir kral olarak biliniyordu. Veius ve Fidenalara karşı savaşa hazırlanırken Albalılar (veya Albalongalılar) tarafından terk edildi ve kendi başına bırakıldı. Bk. Frontinus II 7.1; Albalıların düşman tarafına geçmeyip yakınlardaki tepelere çekilmeleri hakkında bk. Livius I 27.

51 Orijinal metinde "rahatsızlığını almakla" yazar.

52 Quintus Sertorius, İber yarımadasında Roma senatosuna karşı geniş çaplı bir isyana öncülük eden Romalı bir general ve devlet adamıydı. MÖ 83-81 iç savaşının sonraki yıllarında, İber yarımadasını kurtarmak için gönderildi. Kendi fraksiyonu savaşı kaybettiğinde Sertorius diktatör Sulla tarafından yasa dışı ilan edildi. Yerli İber kabilelerinin çoğunluğu tarafından desteklenen Sertorius, Roma tarafından kendisine boyun eğdirmek üzere gönderilen çeşitli komutanları defalarca yenmek için düzensiz savaşı ustaca kullandı. Savaş alanında asla kesin bir şekilde yenilmedi ve MÖ 73'te öldürülene kadar senatoya sorun çıkardı. Bk. Frontinus I 11, 13.

53 Orijinal metinde "liderlerinden" yazar.

54 MÖ 75'te Quintus Caecilius Metellus Pius tarafından öldürülen Hirtuleius'un ölümünü duyduktan sonra. Bk. Frontinus II 7.5.

Ya tamamı kaçar ve onları geri döndürmek imkânsızdır ya da sadece bir kısmı kaçar ve hâlen çaresi vardır. Pek çok Romalı komutan kaçanların önünü keserek onları durdurmuş ve kaçmalarından dolayı onları utandırmıştır, tıpkı lejyonlarının bir kısmı Mithradates'in birlikleri tarafından kovalanan Lucius Sulla'nın elinde kılıcıyla önlerine geçip "Eğer size komutanınızı nerede bıraktığınızı soran olursa deyin ki 'Onu Boiotia'da savaşta bıraktık.'[55]" diye seslendiği gibi. Konsül Attilius[56], kaçmayanlarla birlikte kaçanların önünü kesip onlara, geri dönmezlerse sadece düşmanları değil, dostları tarafından da öldürüleceklerini söyledi.[57] Makedonyalı Fillipos[58] adamlarının İskit askerlerinden korktuğunu duyunca güvendiği süvarilerinden bir kısmını ordusunun arkasına yerleştirdi ve onlara kaçan herkesi öldürmelerini emretti, böylece adamları kaçmaktansa savaşarak ölmeyi tercih ettikleri için kazandı.[59] Pek çok Romalı, bir kaçışı durdurmaktan ziyade, savaşırken adamlarına daha büyük bir

55 Orkhomenos (Böotya) Muharebesi, MÖ 85'te Roma ile Pontus Kralı VI. Mithridatis'in güçleri arasında yapıldı. Roma ordusu Lucius Cornelius Sulla tarafından yönetilirken Mithridatis'in ordusu Arkhelaos tarafından yönetiliyordu. Roma kuvveti galip geldi ve Arkhelaos daha sonra Roma'ya sığındı. Savaş, Mithridatis'in Avrupa'yı işgalini sona erdirdi. Savaşla ilgili bilgiler Ploutarkhos, *Sulla*'nın 20-21. bölümlerinde yer almaktadır.

56 Muhtemelen Marcus Atilius Bulbus ile özdeşleştirilecek olan Attidius, Roma Cumhuriyeti'nin bir senatörüydü. MÖ 70'lerin başlarında, bir suçtan hüküm giydi, muhtemelen *maiestatis* yasasından (Roma halkına, devletine veya İmparatoruna karşı işlenen suçlarla ilgili birkaç antik Roma yasası) sürgüne gönderildi. Attidius, Pontus Kralı VI. Mithridatis'in sarayına sığındı ve ikisi uzun yıllar arkadaş kaldılar. Attidius'un hayatı ve kariyerine dair tek kanıt, Antik Yunan tarihçi Appianos'un Mithridatis Savaşları'ndaki bir pasajıdır.

57 Birinci, İkinci ve Üçüncü Samnit Savaşı (MÖ 343-341, MÖ 326-304 ve MÖ 298-290), Roma Cumhuriyeti ile Roma'nın güneyinde ve Lucanian kabilesinin kuzeyinde Apennine Dağları'nın bir bölümünde yaşayan Samnitler arasında yapıldı. Burada MÖ 294'teki Üçüncü Samnit Savaşı'ndan bahsediliyor.

58 II. Filippos, Büyük İskender'in veya daha doğrusu III. Aleksandros'un babası, Antik Yunan Makedonya Kralı idi. Rahip Isokrates tarafından Helen birliğini sağlayacak kişi olarak görülüyordu. MÖ 359-336 arasında Makedon krallığını üstlendi. Tahta geçer geçmez ilk iş olarak ülkesini askerî, siyasi ve ekonomik anlamda güçlü bir konuma getirdi, profesyonel ordu kurdu, mancınıklar geliştirdi, Olympias ile evlenerek de nüfuzunu güçlendirdi.

59 MÖ 339'da İskitlere karşı yapılan savaşta.

cengâverlik sergileme fırsatı vermek için ellerinden bir sancağı alıp düşmanın arasına fırlattı ve onu kurtarana da ödüller vaat etti. Savaş sonrası olan şeyleri, bilhassa önemsiz[60] ve ihmal edilmesi gereken şeyleri, bu tartışmaya eklemenin yersiz olacağını ve bu tartışmanın maksadına uymayacağını düşünüyorum. Bu yüzden size muharebelerin nasıl kazanılıp kaybedildiğini anlatmak istiyorum. Kişi kazandığında büyük bir aceleyle zaferin peşinden gitmeli ve bu durumda Cannae'de Romalıları yendikten sonra olduğu yerde kalarak Roma İmparatorluğu'nu [fethetme şansını] kaybeden Hannibal'i değil Caesar'ı taklit etmeli. Diğeri [Caesar] zaferden sonra asla durmadı, bozguna uğratılan düşmanı tamamen mağlup edene kadar büyük bir şiddet ve öfkeyle peşinden gitti. Fakat bir komutan kaybettiğinde, özellikle de ordusunun bir kısmı hâlâ hayattaysa[61] kayıptan herhangi bir kazanç çıkıp çıkmayacağına bakmalıdır. Çünkü ekseriyetle zafer sonrası bir ihmalkârlık doğabilir ve düşmanın bu temkinsizliğinden yararlanarak yeniden saldırma fırsatı bulma imkânı vardır, tıpkı Romalı Martius'un yaptığı gibi. Kartaca orduları, iki Scipio'yu öldürüp ordularını bozguna uğratınca Martius ile birlikte hayatta kalan birlikleri ciddiye almadılar, sonra onun tarafından saldırıya uğrayıp mağlup edildiler.[62] Hâl böyleyken, düşmanın yeniden teşebbüs edemeyeceğinize inandığında yanıldığı[63] görülmektedir çünkü insanlar daha az şüphe duyduklarında genellikle daha fazla zarar görürler. Bundan dolayı bir komutan saldıramadığı zaman en azından mümkün olduğunca zararı sıfıra indirmek için çaba sarf etmelidir, bunun için de düşmanın kendisini takip etmesini zorlaştıracak veya onları oyalayacak adımları atması[64] gerekmektedir. Birinci durumda, bazıları kaybettiklerini anladıktan sonra birbirlerine farklı bölgelerden ve farklı rotalardan kaçıp başka bir yerde toplanmalarını emretmeli. Bu da düşmanın, kendi ordusunu

60 Orijinal metinde "kısa" yazar.

61 Orijinal metinde "kalıntı varsa" yazar. Burada ve paragrafın devamında.

62 MÖ 211 veya 2012'de Afrikalı Scipio'nun babası ve amcası "iki Scipio" (Publius Cornelius Scipio ve Gnaeus Cornelius Scipio Calvus). Bk. Frontinus II 10.2.

63 Orijinal metinde "başarılı olmadığı" yazar.

64 Orijinal metinde "yöntemlere başvurması" yazar.

bölmekten korkarak hepsini veya çoğunun sağ salim bırakması anlamına geliyor. İkinci durumda, çoğu en değerli eşyalarını düşmanın önüne fırlatır ki yağmalamakla geciktirilen düşman onlara kaçmaları için daha fazla zaman[65] tanır. Titus Didius[66] arbedede aldığı hasarı gizlemek için hiç de göz ardı edilemeyecek bir kurnazlık yaptı çünkü akşama kadar savaşıp adamlarından birçoğunu kaybettikten sonra bunların büyük bir kısmını geceleyin gömdü. Sabah olunca düşman kendinden çok fazla sayıda ölü ve Romalıların çok azının öldüğünü görünce dezavantajlı durumda olduklarına inanarak kaçıp gitti.[67] Sanırım karmaşık olsa da sorunuzu büyük ölçüde cevapladım. Ordunun biçimine gelecek olursak, bazı komutanların zaman zaman ön cepheyi bir daire şeklinde[68] yapmalarının nasıl gelenek hâline geldiğini size anlatmam gerekiyor, düşman ordusunu bu şekilde daha kolay yarabileceklerini düşünüyorlar. Bu biçimin karşısında, dairenin etrafını sarıp onunla her taraftan savaşabilmek için makas şekli kullanılmıştır. Bu konuda şu genel kuralı bilmenizi isterim: Düşmanın planına karşı getirilebilecek en önemli çözüm, onun zorla yapmanızı planladığını gönüllü olarak yapmaktır çünkü gönüllü olarak yaparsanız onu düzen içinde yaparsınız ve avantajlı taraf siz olurken dezavantajlı taraf o olur; şayet zorla yaparsanız bu sizin yıkımınıza neden olacaktır. Bunun güçlendirilmesi hakkında daha önce söylenen hiçbir şeyi tekrarlama zahmetine girmeyeceğim. Düşman saflarınızı açmak için bir daire biçimi mi kullanıyor? Siz de onları açık bırakırsanız o sizi değil, siz onu dağıtırsınız. Hannibal, Scipio'nun ordusunu yarabilmek için ordusunun önüne filleri

65 Orijinal metinde "alan" yazar.

66 Titus Didius (eskiden Deidius olarak da yazılırdı) Roma Cumhuriyeti'nde bir politikacı ve generaldi. MÖ 98'de ailesinin konsül olan ilk üyesi oldu. Villa Publica'nın restorasyonu [bk. Ena Makin. "The Triumphal Route, with Particular Reference to the Flavian Triumph". The Journal of Roman Studies, 11, (1921): s. 27.] ve Hispania Citerior'daki (günümüz İspanya'sının güneydoğusu) komutanlığıyla tanınır. İki tane *triumphus* düzenledi: İlk olarak Scordisci'ye karşı kazandığı zaferler için, sonra İspanya'da kazandığı zaferler için.

67 Frontinus II 10.1'de aynı taktik manevra veya hile için İspanya'da MÖ 98-93'te Konsül Titus'un (Dimius değil) hikâyesi anlatılır. Bk. Lynch: s. 93.

68 İt.: *Uso*. Burada ve bir sonraki cümlede.

yerleştirdi; Scipio da açık bir biçimle gidip hem kendi zaferine hem de onun yıkımına sebep oldu.[69] Hasdrubal, Scipio'nun adamlarını geri püskürtmek için en güçlü adamlarını ordusunun ön tarafına yerleştirdi; Scipio da onlara derhâl geri çekilmelerini emretti ve galip geldi.[70] Bu tür taktikler ifşa edildiklerinde bunları düzenleyenlere karşı zaferi getirirler. Eğer yanılmıyorsam geriye bir tek bir komutanın savaşa girmeden önce hangi hususları dikkate alması gerektiğini size anlatmak kalıyor. Aslında bunun da ötesinde, size öncelikle, bir komutanın avantajlı durumda olmadığı veya zorunlu olmadığı takdirde asla savaşmaması gerektiğini söylemeliyim. Avantaj araziden, düzenden ya da daha büyük veya daha iyi birliklere malik olmaktan doğar. Zorunluluk, savaşmayarak her hâlükârda kaybedeceğinizi gördüğünüzde doğar; mesela paranız bitmek üzere olup da ordunuz dağılmaya mahkûmsa yahut açlık vurduğunda veyahut düşman yeni kuvvetlerden takviye beklediğinde bunun yapılması gerekir. Bu gibi durumlarda, dezavantajınız olsa bile her zaman savaşmalısınız. Zira talihinizi yarar sağlayabilecekken denemek[71] onu denemeden kati surette mahvolmaktan çok daha iyidir. Bu durumda bir komutan için, savaşmamak, kazanma fırsatını cehaletten ya da korkaklıktan kaçırmak kadar da büyük bir günahtır. Avantajları bazen size düşman, bazen de sağduyunuz verir. Birçokları nehirleri geçerken, nehrin ortasına gelene kadar tetikte bekleyen ve sonra saldıran kurnaz düşmanları tarafından bozguna uğratıldı;[72] Caesar'ın nehir yüzünden gruplara ayrılan İsviçrelilerin dörtte birini yok ettiği gibi.[73] Bazen düşmanınız, sizi akılsızca kovalamaktan yorulabilir, bu yüzden zinde ve dinlenmiş hâldeyseniz böyle bir fırsatı kaçırmamalısınız. Bunun yanında bir düşman sabahın köründe[74] çatışma başlatırsa kamptan

69 MÖ 202'de Zama'da.

70 MÖ 208'de Baecula'da.

71 İt. *Tentare, tentando.* İtalyancada hem "denemek" hem de "baştan çıkarmak" anlamına gelir.

72 Cümlenin ortasında çoğuldan tekile geçiliyor.

73 MÖ 58'de. Bk. Caesar, *De bello gallico* I 12.

74 Orijinal metinde "güzel bir saatinde" yazar.

çıkışınızı saatlerce erteleyebilirsiniz ve düşman uzun süre silah altında olup geldiği ilk şevki kaybettiğinde onunla savaşabilirsiniz. Scipio ve Metellus[75] bu yöntemi İspanya'da kullandı; biri Hasdrubal'a[76], diğeri Sertorius'a[77] karşı. Scipioların İspanya'da yaptığı gibi, ordularının bölünmesinden veya başka bir nedenden dolayı düşman kuvvetleri azalırsa talihinizi denemelisiniz. İhtiyatlı komutanların büyük bir kısmı, düşmanlarına acele bir şekilde saldırmak yerine kendilerine acele bir şekilde hücum edilmesini tercih etmelidir, nitekim öfke denilen şey kararlı ve güçlü adamlar tarafından kolaylıkla durdurulur ve kolaylıkla durdurulan bu öfke, yerini korkaklığa bırakır. Fabius[78], Samnitler ve Galyalılara karşı işte böyle yapmış ve galip gelmiştir; meslektaşı Decius[79] ise orada

75 Quintus Caecilius Metellus Pius, Lucius Cornelius Sulla'nın yönetiminde *legatus* olarak görev yaptı. Sulla sürgüne gönderildikten sonra Metellus Afrika'ya kaçtı. MÖ 83'te Roma'ya dönüp Sulla'nın iç savaşı kazanmasına yardımcı oldu, ardından Sulla da diktatör oldu. Yardımına duyulan minnettarlıkla Metellus, *pontifex maximus* olarak atandı. MÖ 80'de konsül seçildi ve İspanya'ya prokonsül olarak atandı. İberya'da bir dizi isyancıya galebe çaldıktan sonra muzaffer bir şekilde Roma'ya döndü.

76 Afrikalı Scipio, Hasdrubal'a karşı MÖ 206'da. Bk. Frontinus II 1.2.

77 Quintus Caecilius Metellus Pius, Sertorius'a değil Hirtuleius'a karşı MÖ 75'te. Bk. Frontinus II 1.3.

78 Quintus Fabius Maximus Rullianus (veya Rullus), eski Roma'nın bir asilzadesi. Beş kez konsül oldu ve Samnit Muharebesi'nin kahramanıydı. Hakkındaki kayıtlardan öğreniyoruz ki MÖ 325'te Imbrinium'da Samnitlere karşı zafer kazandığında *magister equitum* olmuştur. Ancak Diktatör Lucius Papirius Cursor'un yetkisi olmadan hareket ettiği için o da sinirlenip senatonun Fabius'u emirlere uymadığı için cezalandırmasını talep etmiştir. Livius (VIII 31-36), Fabius'u zaferinden dolayı destekleyen Papirius'un senatoya ve halka karşı neredeyse tek başına durduğu gergin bir sahneyi anlatır, ancak aynı zamanda Papirius'a verdikleri mutlak otoritenin altını oymak istememişlerdir. Sonunda Fabius kendini diktatörün ayaklarına atıp af dilenir, o da af talebini kabul eder. Bk. Frontinus II 18.

79 Publius Decius Mus, MÖ 312, MÖ 308, MÖ 297 ve MÖ 295 yıllarında Roma konsülüydü. Roma için savaş alanında kendisini feda etmesiyle tanınan bir ailenin üyesiydi. Üçüncü Samnit Savaşı, Roma; Etrüskler, Samnitler, Umbrialılar ve Galyalılardan müteşekkil zorlu bir koalisyona karşı çıktığında askerlik yaptı. Rullianus oy birliğiyle konsüllüğe çağrıldığında Decius'un tekrar meslektaşı olmasını şart koştu ve MÖ 295'te Decius dördüncü konsüllüğüne seçildi. Decius ilk olarak Samnium'da konuşlanmışken, kuzeydeki olaylar, her iki Roma ordusunun da düşmanla yüzleşmek için birleşmesini gerektirdi. Ordular Sentinum yakınlarında

ölmüştür.[80] Düşmanlarının erdeminden[81] korkan bazıları geceye yakın saatte savaşa başlarlardı ki böylece, yenildiklerinde adamları gecenin karanlığı sayesinde korunup kendilerini kurtarabileceklerdi. Bazıları, düşman ordusunun böyle bir saatte savaşmama hurafesine inandığını bildiğinden o saatte savaşmayı seçti ve kazandı. Caesar bunu Fransa'da Ariovistus'a[82] karşı ve Vespasianus[83] Suriye'de Yahudilere karşı uyguladı[84]. Bir komutanın dikkat etmesi gereken en büyük ve en önemli şey, yanında son derece ihtiyatlı, sadık, savaş konusunda uzman adamların olmasıdır ve onlara mütemadiyen kendi birlikleri ve düşman birlikleri hakkında danışabilmelidir. Bu uzmanların sayıca fazla olması, daha iyi silahlanmış olması, daha iyi ata binebilmesi veya daha iyi eğitim almış olması gerekir; bunların yoksunluğa katlanmayı daha iyi bilmesi, kendilerine gerek piyade gerekse süvarilerden daha çok güvenilebilmesi gerekir; bulundukları arazinin düşman için mi kendileri[85] için mi daha uygun olduğunun değerlendirilmesi hakkında, hangi tarafın daha kolay erzak tedarik edebileceği hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir; savaşın ertelenmesine ya da başlatılmasına gerek olup olmadığı konusunda, çarpışma süresinin ne gibi bir fayda sağlayacağı veya nasıl bir zararı olacağı konusunda fikir belirtmeleri gerekir çünkü askerler çoğu zaman savaşın uzadığını gördüklerinde

---

çarpıştığında Decius, Roma ordusunun sol kanadını komuta ediyordu. Galyalılarla karşı karşıya kalan birlikleri onların saldırıları karşısında boyun eğmeye başladı ve Decius, *devotio* yaparak kendi ve düşman ordusunu yer altı tanrılarına kurban olarak "adayarak" can verdi.

80 MÖ 295'teki Sentinum Muharebesi'nde.

81 "Gücünden".

82 Ariovistus, MÖ I. yüzyılın ikinci çeyreğinde Suebi ve diğer müttefik Cermen halklarının lideriydi. O ve takipçileri Galya'da bir savaşa katılarak Arverni ve Sequani'ye rakipleri Aedui'yi yenmesinde yardım ettiler. Daha sonra çok sayıda Alsas bölgesinde fethedilen Galya topraklarına yerleştiler. Ancak Vosges Savaşı'nda yenildiler ve MÖ 58'de Caesar tarafından Ren Nehri'nin üzerinden geri püskürtüldüler. Bk. Frontinus II 1, 16.

83 Vespasianus 69'dan 79'a kadar Roma imparatoruydu. Dört İmparator Yılı'nda hüküm süren dördüncü ve son imparatordu. Mali reformları ve imparatorluğu güçlendirmesi, siyasi istikrar ve geniş bir yeniden inşa programı yarattı. Bk. Frontinus II 1, 17.

84 Orijinal metinde "gözlemledi" yazar.

85 Cümlenin ortasında çoğuldan tekile geçiş yapılıyor.

sıkılırlar ve yorgunluktan sizi terk ederler. Tüm bunların yanında düşman ordusunun komutanını ve çevresinde kimlerin olduğunu bilmek gerekir: Sabırsız mı yoksa çekingen mi, ürkek mi yoksa cüretkâr mı? Ayrıca yardımcı askerlere güvenmenin doğru olup olmadığına da bakmak gerekir. Her şeyden önce zaferden korkan veya emin olmayan orduyu savaşa götürmekten kaçınmak gerekir. Zira yenilginin en büyük işareti kazanabileceğine inanmadığın zamandır. Dolayısıyla bu durumda, Fabius Maximus'un yaptığı gibi öyle güçlü yerlere ordugâh kurmalısın ki Hannibal bile cesaret edip onu aramaya çalışmasın ya da düşmanın güçlü noktalarda yine de sizi bulacağına inanıyorsanız kırları terk edip birliklerinizi topraklarınıza bölmelisiniz ki sizi ele geçirme meşakkati onları yıpratsın.

ZANOBI: Birkaç parçaya bölünüp araziye yayılmaktansa başka yollarla savaştan kaçınılamaz mı?

FABRIZIO: Zannedersem başka bir zaman aranızdan bazılarınızla, ne olursa olsun savaşmak isteyen bir düşman karşısında savaştan kaçamayacağını tartışmıştım.[86] Bunun tek bir çaresi var, o da ordusuyla birlikte düşmandan en az elli mil uzağa yerleşmek ki böylece düşman onu bulmaya gelirse ondan önce zamanında harekete geçmek. Fabius Maximus, Hannibal ile savaşmaktan asla kaçmadı, fakat bunu kendi avantajına kullanmak istedi; Hannibal, kaldığı yerde onu yenmeyi beklemiyordu çünkü onu yenebileceğini düşünseydi Fabius ne olursa olsun onunla bir anlaşma yapmak ya da kaçmak zorunda kalacaktı. Perseus'un babası aynı zamanda Makedonya kralı olan Fillippos, Romalılarla savaşa girdiğinde onlarla çarpışmamak için ordugâhını çok yüksek bir dağın üzerine kurdu ne var ki Romalılar onu o dağda bulmaya gidip mağlup ettiler.[87] Fransızların komutanı Vercingetorix[88] beklenmedik bir şekilde nehri geçen Caesar ile

86 Burada Fabrizio, Machiavelli'nin kendisi oluyor, bk. *D* III 10.

87 Kinoskefalai Muharebesi, Teselya'da MÖ 197'de Titus Quinctius Flamininus liderliğindeki Roma ordusu ile İkinci Makedonya Savaşı sırasında V. Filippos liderliğindeki Makedon Antigonid hanedanı arasında yapılan bir muharebeydi ve kesin bir Roma zaferiyle sonuçlandı.

88 Vercingetorix, Caesar'ın Galya Savaşları'nın son aşamasında Roma kuvvetlerine karşı başarısız bir isyanda Galyalıları birleştiren Arverni kabilesinden bir Galya kralı ve reisi idi. Kendi isteğiyle Caesar'a teslim olmasına rağmen Roma'da idam edildi.

çatışmaktan kaçınmak için birlikleriyle birlikte millerce uzağa çekildi. Zamanımızda Venedikliler, Fransa kralıyla uzlaşmak istemiyorlarsa Fransız ordusunun Adda'yı geçmesini beklemek zorunda değillerdi[89] fakat Vercingetorix gibi oradan uzaklaşmak zorundaydılar. Bundandır ki bekledikleri için geçiş sırasında onlarla çatışmaya girme fırsatını kaçırırlar veya onlardan kaçamazlar çünkü Fransızlar yakınlarda oldukları için Venedikliler yerlerinden çıkarken onlara saldırıp bozguna uğrattılar. Öyle ki düşman ne pahasına olursa olsun yapmak isterse savaştan kaçılamaz. Kimse Fabius'u da öne sürmesin çünkü o vakada hem o hem de Hannibal savaştan kaçındı. Çoğu zaman askerleriniz savaşmaya istekli olabilir, yine de siz sayı ve arazi olarak veya başka bir nedenden dolayı dezavantajlı bir durumda olduğunuzu düşünüyorsanız onların bu heveslerini kırmalısınız[90]. Ayrıca zorunluluktan veya elinize geçen bir fırsattan dolayı savaşa girdiğinizde askerleriniz kendilerine güvenmeyip savaşmaya isteksiz olabilirler, bundan dolayı bir durumda onları korkutmanız, diğerinde onları cesaretlendirmeniz gerekir. İlk durumda, ikna çabaları yeterli olmazsa savaşanlar ve savaşmayanların size inanması için bir kısmını düşmana kurban etmekten daha iyi bir yol yoktur. Fabius Maximus'un başına rastgele gelenleri pekâlâ sanatsal bir şekilde yapabilirsiniz. Bildiğiniz gibi, Fabius'un ordusu Hannibal'in ordusu ile savaşmayı arzuluyordu, atların üstadı[91] da aynı arzuyu paylaşıyordu; Fabius ise çatışma teşebbüsüne girmeyi düşünmüyordu, o derece ki bu ihtilaf yüzünden orduyu bölmek zorunda kalmışlardı. Fabius kendininkileri kamplarda tuttu; diğeri [atların üstadı] büyük bir tehlikeye girdi, Fabius ona yardım etmeseydi mağlup olacaktı. Bu örnek neticesinde atların üstadı, tüm orduyla birlikte Fabius'a itaat etmenin akıllıca bir karar olduğunu anladı.[92] Onları savaş için cesaretlendirmeye gelince, düşmanın onlarla ilgili fütursuz sözler sarf ettiğini belirterek düşmana öfke duymalarını sağlamak, düşmandan

89 Vailà olarak da bilinen Agnadello Muharebesi, Cambrai Ligi Savaşı'nın en önemli ve İtalyan Savaşları'nın en büyük muharebelerinden biriydi.

90 Orijinal metinde "arzularından kurtarmalısınız" yazar.

91 İt.: *Maestro de' cavagli.*

92 MÖ 217'de.

daha akıllı olduğunuzu ve onların bir kısmını satın aldığınızı[93] bildirmek, düşmanı görebilecekleri bir yerde mevzilenmek ve düşmanla birtakım ufak çaplı çatışmalara girmelerini sağlamak iyidir, zira günlük görülen şeylere daha kolay alışılır[94]; tembelliklerinden dolayı onları kızgın bir şekilde azarlayarak ve onları utandırmak amacıyla, düşmanla dostluk etmek değil onlarla savaşmak için burada olduklarını söylemek iyidir. Tüm bunların yanında savaşta inatçı bir asker istiyorsanız şu önlemi almalısınız: Savaş bitene kadar mallarından[95] hiçbirini eve göndermelerine veya herhangi bir yere koymalarına izin vermeyin, böylece kaçmakla hayatlarını kurtarsalar da mallarını kurtaramayacaklarını idrak etsinler ki bunun [malların] aşkı adamları en azından savunmada daha inatçı kılar.

ZANOBI: Kaçan askerlerle[96] konuşarak onları nasıl tekrar savaşa heveslendireceğinizi anlattınız. Bunun için tüm orduyla mı yoksa liderleriyle mi konuşmamız gerektiğini söylüyorsunuz?

FABRIZIO: Az sayıda kişiyi bir şeye ikna etmek veya caydırmak kolaydır çünkü sar fettiğin kelimelerin yetmediği yerde otorite ve güç kullanırsınız; ancak zor olan, çok sayıda kişinin düşüncesini, herkesin yararına olan neyse ona inandırmaktır veya kendi fikrinize aykırı olan zilyon tane[97] uğursuz fikri ortadan kaldırmaktır. Herkesi ikna etmek istiyorsanız topluluğun tamamına hitap etmelisiniz[98]. Bu sebeple mükemmel komutanlar hatip olmalıdırlar çünkü ordunun tamamıyla nasıl konuşulacağını bilmeden ancak güçlükle iyi bir şey yapılabilir; bu, gümümüzde basbayağı ortadan kalktı. Büyük İskender'in hayatını okuyun ve orduya kaç kez nutuk atması ve onlarla alenen konuşması gerektiğini görün; aksi olsaydı onların zengin ve ganimetle dolu olarak Arabistan'ın çöllerinden ve Hindistan'ın içinden bu kadar zorluk ve zahmetle geçmelerini sağlayamazdı

93 Orijinal metinde "yozlaştırdığınızı" yazar.

94 Orijinal metinde "küçümsenir" yazar.

95 İt.: *Facultà.*

96 İt.: *Soldati volti.* Düşmanı görüp kaçmaya koyulan askerler.

97 İt.: *Moltitudine.*

98 Orijinal metinde "Herkesi ikna etmek istiyorsanız herkes tarafından duyulması gereken kelimeler kullanmalısınız." yazar.

çünkü bir komutan konuşmayı bilmiyorsa veya buna alışkın değilse bir ordunun yıkımına neden olan gırla şey ortaya çıkar. Zira bu konuşma [denilen şey] korkuyu giderir, cesareti körükler, inadı artırır, hileleri ortaya çıkarır, mükâfat vaat eder, tehlikeleri ve onlardan kurtulmanın yollarını gösterir, sitem eder, yalvarır, tehdit eder, umutla doldurur, över, kızar ve insan tutkularını söndüren veya alevlendiren her şeyi yapar. Dolayısıyla yeni bir ordu kurmayı ve askerliğe itibar kazandırmayı planlayan prenslik veya cumhuriyet, askerlerini komutanın söylediklerini dinlemeye alıştırmalıdır ve komutana da onlara hitaben konuşmayı öğretmelidir. Eski askerler için orduya alınırken içilen ant ve inanılan din, fıtratlarını korumaları için çok değerliydi çünkü yaptıkları her hatada yalnızca insanların getirecekleri kötülüklerden değil, Tanrı'dan bekleyebilecekleri kötülüklerden de korkarlardı. Diğer dinî yollarla karıştırılan bu şey, eski komutanlar için çoğu zaman her türlü girişimi kolaylaştırdı ve dinden korkup saygı duydukları yerde her zaman böyle yaptılar. Sertorius, kendisine Tanrı adına zafer vaat eden bir geyikle konuştuğunu söyleyerek bundan yararlandı. Sulla, Apollon Tapınağı'ndan aldığı bir resimle[99] konuştuğunu söyledi. Birçoğu, Tanrı'nın, uykularında kendilerine göründüğünü ve onlara savaşmalarını tembihlediğini söyledi. Atalarımızın zamanında, Fransa Kralı VII. Charles, İngilizlere karşı yürüttüğü savaşta Fransa'nın Bakiresi[100] olarak anılan ve Tanrı tarafından gönderilen genç bir kıza danıştığını söyledi, bu söylenti de onların zafer kazanmasının sebebi oldu. Bir başka yol da askerlerin düşmanı fazla önemsememesini sağlamaktır; örneğin, Spartalı Agesilaos[101] askerle-

99 Veya "heykelle".

100 Jeanne d'Arc, Orléans kuşatmasındaki rolü ve Yüz Yıl Savaşları sırasında Fransa Kralı VII. Charles'ın taç giyme törenindeki ısrarı nedeniyle Fransız ulusunun savunucusu olarak onurlandırılan, Fransa'nın koruyucu azizidir. Aynı zamanda ilahi bir varlığın insan zihni üzerindeki özel etkisi (*divine guidance*) altında hareket ettiğini iddia ederek, cinsiyet rollerini aşan ve Fransa'nın kurtarıcısı olarak tanınan askerî lider oldu.

101 II. Agesilaos genel olarak Sparta tarihinin en önemli kralı kabul edilir. Peloponnesos Savaşı'nı izleyen Sparta hegemonyası döneminde baş aktördü. Agesilaos, savaşta cesur olmasına rağmen Sparta'nın konumunu, özellikle de Sparta'yı MÖ 371'de Leuctra'daki zaferinden sonra ikincil bir güce indirgeyen Thebes'in yükselen

rine bazı çıplak Persler göstermiş ve onların ne kadar zayıf uzuvlara sahip olduklarını gösterip askerlerini onlardan korkmak için hiçbir neden olmadığına inandırmıştı.[102] Bazıları onları zaruretten dolayı savaşmaya zorladı, kazanma dışında tüm kurtuluş umutlarını ellerinden aldı; inatçı asker istiyorsanız yapılabilecek en sağlam ve en iyi hüküm budur. İnadı artırmak komutana itimatla ya da vatan sevgisiyle olur, itimat silahlarla olur; düzen, yeni zaferlerle ve komutanın itibarıyla[103] olur. Vatan sevgisi doğadan, komutan sevgisi ise diğer tüm niteliklerden ziyade erdemden kaynaklanır. Zorunluluklar çok olabilir, ama sizi kazanmaya veya ölmeye zorlayan daha güçlüdür.

gücüne karşı koruyacak diplomatik becerilerden yoksundu.

102 MÖ 395'te.

103 Orijinal metinde "görüşüyle" yazar.

SAVAŞ SANATI'NIN BEŞİNCİ KİTABI

FABRIZIO: Size bir ordunun kendisinin önünde konumlanmış başka bir orduya karşı savaşmak için nasıl düzenlendiğini gösterdim ve size o ordunun nasıl kazanıldığını ve devamında meydana gelebilecek muhtelif aksaklıkların birçoğunu anlattım. Şimdiyse başkalarının görmediği[1] ama sürekli olarak size saldırmasından korktuğunuz bir düşmana karşı bir ordunun nasıl düzenlendiğini size göstermenin zamanı geldi. Bu, düşman ülkesinde veya tekin olmayan bir yerden geçerken vuku bulur. Öncelikle, bir Roma ordusunun her zaman yol keşfi için bazı süvari gruplarını önden gönderdiğini bilmelisiniz; sonra sağ boynuz, ondan sonra da ona ait olan tüm nakil araçları gelir; ardından bir lejyon ve nakil aracı, onun ardından başka bir lejyon ve arkasında nakil aracı, ondan sonra sol boynuz ve nakil araçları gelir ve son bölümde süvarilerin geri kalanı takip eder. Bu aslında sıradan yürüyüş şeklidir. Eğer ordu yürüyüş sırasında önden veya arkadan saldırıya uğrarsa tüm nakil araçları bulundukları bölgenin koşullarına göre hemen sağa veya sola çekilirdi ve tüm kuvvetler yüklerinden kurtularak düşmanın geldiği tarafa bir cephe kurarlardı. Eğer kanattan saldırıya uğrarlarsa nakil araçları güvenli tarafa doğru çekilir ve diğer tarafa doğru döndürülürdü. Bu yöntem iyi ve ihtiyatlı bir şekilde uygulansa da ben ülke [arazi] keşfi için önden hafif süvarileri gönderip sonra dört tabur kurarak onları nakil araçları arkalarında olmak üzere saflar hâlinde ilerletirdim. Nakil araçları iki tip olduğundan yani belirli askerlere ait olanlar ve tüm kampın kullanımında olanlar olduğu için,

1 Veyahut "kimsenin görmediği".

ortak nakil araçlarını dörde böler ve her tabura kendi payına düşeni tahsis ederdim; topçuları ve tüm silahsızları da ayrıca dörde bölerdim, böylece her sayıda silahlı adam eşit derecede yüke sahip olurdu. Ancak sadece tekin olmayan arazilerde değil, aynı zamanda düşman topraklarında yol alıyorsanız ve her an saldırıya uğramaktan korkuyorsanız daha güvenli bir şekilde yol alabilmek için yürüyüş şeklinizi değiştirmelisiniz ve düzenli bir şekilde yol almalısınız, böylece ne yerli halk[2] ne de düşman ordusu sizi hazırlıksız yakalayarak zarar verebilir. Böyle bir durumda eski komutanlar orduyla kareli giderlerdi (bu biçimin adı, tamamıyla kare olduğu için değil, dört tarafta[3] da savaşabilecek kapasitede olduğu için bu şekildeydi) ve bu düzenin hem yolculuğa hem de savaşmaya uygun olduğu söylenir; ben de bu yöntemden sapmak istemiyorum ve komutasını üstlendiğim iki taburumu da bu şekilde düzenlemek istiyorum.[4] Bu nedenle, düşman ülkesinde güvenli bir şekilde ilerleyip beklenmedik bir saldırıya uğradığınızda her yönden karşılık verebilmek istiyorsanız ve eskileri takip ederek her tarafta açıklığı iki yüz on iki kolluk bir boşluk olan bir kare ayarlamak istiyorsanız şu şekilde planlardım: Öncelikle her kanadı birbirinden iki yüz on iki kolluk bir mesafeye yerleştiririm ve kanatların uzunluğu boyunca birbirinden üç kol mesafede olmak şartıyla beş bölük yerleştiririm, her bölük kırk kol olacak şekilde toplam iki yüz on iki kolluk yer işgal eder. Sonra bu iki kanadın başları ve kuyrukları arasına her kısımda beşer olmak üzere on bölük yerleştiririm ki böylece dördü ön tarafın sağ kanadında ve dördü arka tarafın sol kanadında olur, her birinin arasında üç kolluk bir aralık bırakırdım; kalan bir bölük ön tarafın sol kanadında, diğeri de arka tarafın sağ kanadında olur. Ve bir kanattan diğerine olan mesafe iki yüz on iki kol olduğundan ve bu bölükler uzunlamasına değil genişlemesine yan yana dizildiğinden yüz otuz dört kol olur ve ön tarafın sağ kanadına yerleştirilen dört bölükle ön tarafın soluna yerleştirilen bir bölük arasında yetmiş sekiz kol

2 Orijinal metinde "köylüler" yazar. Burada ve metnin devamında.

3 İt.: *Quadrato* (karelenmiş), *quadra* (kare), *quattro* (dört).

4 Bk. Figür 5.

boşluk olur ve arka kısma yerleştirilen bölükler arasında da benzer bir boşluk kalır; bir boşluğun arka tarafın sağ boynuzuna, diğerinin de ön tarafın sol boynuzuna gelmesi dışında başka bir fark olmaz. Öndeki yetmiş sekiz kolluk boşluğa tüm sıradan *veles*leri, arkadakine de boşluk başına bin olacak şekilde olağanüstü *veles*leri yerleştirirdim. Ordunun içindeki boşluğun her tarafta iki yüz on iki kol olmasını istiyorsanız öne dizilen beş bölüğün ve arkaya dizilen bölüklerin, kanatlarda tuttukları alanın herhangi bir kısmını işgal etmemesi lazım ve bu sebeple arkadaki beş bölüğün önleriyle kanatların kuyruklarına değmesi ve öndekilerin kuyruklarıyla kanatların önlerine değmesi daha iyi olur, böylece bu ordunun her bir köşesinde başka bir bölük için alan kalır. Dört boşluk olduğu için de olağanüstü kargılılardan dört grup[5] alıp her köşeye bir tane yerleştirirdim; söz konusu kargılılardan arta kalan iki grubu bu ordunun iç kısmının ortasına, bunların başına komutanı ve etrafına da emrindeki adamları yerleştirirdim.[6] Bu şekilde düzenlenen bölüklerin hepsi tek bir yönde ilerledikleri için ama hepsi tek bir yönde savaşmadıkları için, onları bir araya getirirken savaş sırasında diğer bölükler tarafından korunmayan[7] taraflarda savaşmaları emredilmelidir. Bundan dolayı öndeki beş bölüğün ön cephe hariç diğer tüm tarafları koruduğunu dikkate almalıdır; dolayısıyla bunların kargılılar önde olacak şekilde düzenlenmeleri gerekir. Arkadaki beş bölük, arka taraf hariç tüm tarafları korur; dolayısıyla yeri geldiğinde gösterdiğimiz gibi, kargılılar arkada olacak şekilde düzenlenmelidir. Sağ kanattaki beş bölük, sağ kanat hariç tüm tarafları korur. Soldaki beş, sol kanat hariç tüm tarafları korur. Bu sebeple, bölükler düzenlenirken kargılılar açıkta kalan kanada doğru çevrilmelidir. Onbaşılar da başta ve kuyrukta yerlerini alırlar, böylece savaşmaları gerektiğinde tüm ordu ve mensupları yerli yerinde olur. Bunu yapmanın yolu

5 Orijinal metinde "sancak" yazar. Burada ve bir sonraki cümlede.

6 İkinci Kitap'ta, her bölük için düzensiz kargılılardan oluşan üç *connestabole*nin olduğunu biliyoruz, yine de on yüzbaşı vardır. Muhtemelen o zaman bir *connestabole* dört yüz kişiden, diğerleri ise üç yüz kişiden sorumlu. Üç yüz kişi ordu meydanının bir köşesini dolduramaz.

7 Orijinal metinde "gözetilmeyen" yazar. Burada ve bir sonraki cümlede.

bölükleri düzenleme yöntemlerini tartıştığımızda anlatılmıştı. Topçuları böler, bir kısmını sağ tarafa, diğer kısmını da sola yerleştirirdim. Hafif süvarileri de önden ülkeyi keşfetmek için gönderirdim. Silahlı adamların bir kısmını bölüklere kırk kol uzakta olacak şekilde arka sağ boynuza, bir kısmını da sola yerleştirirdim. Ordunuzu nasıl düzenlerseniz düzenleyin, süvariler hakkındaki şu genel kuralı benimsemelisiniz: Onlar daima arkada veya kanatlarda konuşlandırılmalıdır. Her kim süvarileri öne yerleştirirse iki şeyden birini yapmalıdır: Ya onları çok öne yerleştirmelidir ki süvariler geri püskürtüldüklerinde, piyadelerin onlara saldırmak üzere öne çıkabilmesini sağlamak için, kenara çekilebilmelerine yetecek alana sahip olsunlar ya da piyadeler aralıklı olarak dizilir ve süvariler onların [piyadelerin] düzenini bozmadan aralarından geri çekilebilirler. Kimse bu hatırlatmaya karşı çıkmasın çünkü birçokları bunun farkında olmadan mahvoldular ve kendi kendilerinin düzenlerini bozup darmadağın oldular. Nakil araçları ve silahsızlar, ordunun içinde kalan meydana yerleştirilir ve ordunun bir ucundan diğerine gitmek isteyenlere kolayca yol açabilecek şekilde dizilirler. Bu bölükler, topçu ve süvari birliği olmadan dışarıda her iki tarafta da iki yüz seksen iki kolluk yeri[8] işgal ederler. Bu kadro iki taburdan oluştuğu için bir taburu diğerinden ayırmak gerekir ve taburlar numarayla çağrıldığından ve bildiğiniz gibi her birinin on bölüğü ve bir başkomutanı olduğundan ilk taburun ilk beş bölüğünü öne, diğer beşini de sol kanada yerleştirir ve başının ön tarafın sol köşesinde olmasını sağlarım. Daha sonra ikinci taburun ilk beş bölüğünü sağ kanada, diğer beşini de arkaya yerleştirir ve başının sağ köşede olmasını sağlarım ki *tergiduttore* görevini üstlensin. Bu şekilde düzenlenen ordu harekete geçirilmeli ve hareket hâlindeyken bu düzene eksiksiz uymalıdır[9]. Hiç şüphesiz yerel halkın tüm hengâmesine karşı da güvende olacaktır. Komutan, bu hengâmede meydana gelecek saldırılara karşı, bazen süvarilere veya sıradan *veles* grubuna[10], onları

8 Fabrizio burada Üçüncü Kitap'ta kendi söyledikleriyle çelişiyor. Bk. Lynch: s. 104.

9 Orijinal metinde "gözetmelidir" yazar.

10 Orijinal metinde "sancağına" yazar.

geri ittirmeleri için bir görevden başka emirler daha vermelidir. Bu hengâmeli birlikler sizi kılıcın ya da kargının menzilinde karşılamaya gelmeyecektir çünkü düzensiz insanlar düzenli olanlardan korkarlar ve her zaman diğer köpeklerin bir çoban köpeğinin etrafında havlamakla yetindiği gibi onların da size yaklaşırken gürültü patırtı çıkardıkları görülecektir. Hannibal, İtalya'da Romalıların karşısına çıkmadan önce tüm Fransa'yı dolaştı ve Fransızların hengâmesini pek kale almadı.[11] İlerlemek istiyorsanız, önünüzde yolu açan düzelteçler ve kazmacılar[12] bulundurmanız iyi olur. Bunlar önden keşif için gönderilen süvarilerin gözetimi altında olurlar. Bir ordu günde on mil bu düzende yürüdüğünde konaklayıp yemek yemeleri için yeterli gün ışığı kalır çünkü bir ordu normalde günde yirmi mil yürür. Düzenli bir ordu tarafından taarruz söz konusuysa bu taarruz aniden başlamaz çünkü düzenli bir ordu sizin hızınızla yaklaşır, böyle bir durumda da ordunuz savaş düzenine geçmek için yahut yukarıda size gösterilen ordunun benzer bir düzenine girmek için her daim yeterli zamana sahip olur.[13] Zira önden taarruza uğrarsanız, yapmanız gereken tek şey kenarlardaki topçuları ve arkadaki süvarileri öne çıkarmak ve yukarıda izah ettiğimiz yerlere ve mesafelere konumlanmak. Öndeki bin *veles* mevzilerinden çıkarak her iki yanda beş yüz kişilik gruplara ayrılırlar ve süvarilerle ordunun boynuzları arasından yerlerine geçerler. Boş bıraktıkları yerlere de ordu meydanının ortasına konuşlanan olağanüstü kargılılardan iki grup geçer. Arkaya yerleştirdiğim bin *veles* oradan çıkıp onları güçlendirmek için bölüklerin kanatları boyunca bölünürler ve boş bıraktıkları yere tüm nakil araçları ve silahsız adamları geçerler ve onlar da bölüklerin arkasına yerleşirler. Bundan dolayı, meydan boş kalırken ve her biri kendi yerine geçerken, ordunun arkasına yerleştirdiğim beş bölük, bir kanatla diğeri arasındaki boşluktan öne çıkar ve öndeki bölüklere doğru ilerler ve [öne gelen beş bölükten] üçü,

11 Cfr. Polibios III 50-1.

12 İt.: *Spianatori e marraiuoli.* Marra denilen alet kısa bir saptan, kesik ve sivri uçlu bir bıçaktan oluşan bir tür çapaydı.

13 Fabrizio Figür 6'da olanı göstermek istiyor. Yukarıda size gösterilen de Figür 4'te görülür. Bk. Lynch: s. 105.

aralarında eşit aralıklarla kırk kol mesafede durur ve [diğer] ikisi, bir kırk kol daha mesafede kalır. Bu oluşum hızlı bir şekilde düzenlenebilir ve ordunun biraz önceki düzeniyle hemen hemen aynıdır.[14] Ön cephe daha darsa, kanatlar geniştir ki bu onu daha zayıf kılmaz. Nitekim arkadaki beş bölük kargılı arka kısımda bulunduğundan, az önce belirtilen sebeplerden dolayı, ordunun önünün arkaya dönmesini istiyorsanız onların öne gelmeleri gerekir ve bu nedenle şu tavsiye edilir: Ya onları sağlam bir gövde olarak bölük bölük döndürmelidirler ya da hemen kalkanlıların saflarına girip öne doğru çıkarmalıdırlar ki bu yöntem onları döndürmekten daha hızlı ve daha az düzensizdir. Size göstereceğim gibi, her tür saldırıda geride kalanlara da aynısını yapmak zorundasınız. Düşmanın arkadan geldiği anlaşılırsa, yapılması gereken ilk şey herkesin yüzünü arkaya çevirmesidir ve hemen ordunun başı kuyruğa, kuyruğu da başa dönüşmelidir. O hâlde yukarıda bahsettiğim cepheyi düzenlemenin tüm yolları izlenmelidir. Düşman sağ kanatla karşı karşıya gelirse tüm ordu o yöne çevrilmelidir, akabinde de ön cepheyi güçlendirmek için yukarıda bahsedilenler yapılmalı; örneğin süvariler, *veles*ler ve topçular bu cepheye uygun mevzidedirler. Sadece şu fark var: Değişen cepheler olursa hareket edenlerin bazıları daha az, bazıları ise daha fazla hareket etmek zorundadır. Sağ kanattan bir cephe yapıldığında *veles*lerin, süvariler ve ordunun boynuzları arasındaki aralıklara girmesi gerektiği doğrudur ve sol kanada daha yakın olurlar. Onların yerine merkezde görevlendirilmiş iki olağanüstü kargılı grubu yerleşir. Ancak onlar girmeden önce, açıkta kalan nakil araçları ve silahsız adamlar meydanı boş bırakmalı ve daha sonra ordunun arka tarafı olacak sol kanadın arkasına çekilmelidirler. Asıl düzenlemeye göre arkada görevlendirilen diğer *veles*ler bu durumda değiştirilmezler çünkü geçmeleri gereken yer açık değildir ve arka taraf kanat hâline gelmiştir. Diğer tüm şeyler söylendiği gibi harfi harfine yapılmalıdır. Sağ kanadı bir cephe yapmakla ilgili anlattıklarımız, sol kanadı da öyle yaparken aynı şekilde yapılmalıdır çünkü aynı düzen gözetilmelidir. Düşman size iki taraftan taarruz

14 Bk. Figür 4 ve 6.

edebilecek kadar büyük ve düzenliyse saldırıya uğrayan iki taraf, saldırıya uğramayan iki tarafla güçlendirilmelidir; her iki taraftaki düzenler çoğaltılmalı ve topçular, *veles*ler ve süvariler her bir yana dağıtılmalıdır. Düşman üç ya da dört taraftan geliyorsa sizin ya da onun ihtiyattan yoksun olması lazımdır, zira ihtiyatlıysanız kendinizi düşmanın büyük ve düzenli birliklerle üç veya dört taraftan saldırabileceği bir konuma sokmazsınız çünkü düşman size zarar vermek istiyorsa o kadar büyük olmalıdır ki neredeyse her taraftan tüm ordunuzdaki birliklerin sayısı kadar askerle size saldırabilsin. Sahip olduğunuzdan üç kat daha fazla düzenli birliğe sahip bir düşmanın topraklarının ve kuvvetlerinin orta yerine yerleşecek kadar ihtiyatsızsanız başınıza kötü bir şey geldiğinde de kendinizden başka kimseye şikâyet etmeyeceksiniz. Bu kendi hatanızla değil de talihsizlik[15] sonucu meydana gelirse zarar görmeniz utanç verici olmaz ve İspanya'daki Scipioların[16] ve İtalya'daki Hasdrubal'ın başına geldiği gibi sizin de başınıza gelmiş olur. Fakat düşmanın sizden daha fazla adamı yoksa ve düzeninizi bozmak için çeşitli yönlerden size saldırmak isterse bu onun aptallığı ve sizin de talihiniz[17] olacaktır çünkü bunu yapmak için kendini zayıflatması[18] gerekir, böylece siz de kolayca bir taraftan vurup diğer tarafı tutarak kısa sürede onu mahvedebilirsiniz. Görünürde olmayan ama korkulan düşman karşısında bu şekilde ordu düzeni kurmak gerekmektedir. Bunu başarabilmek için askerlerinizi bu düzen içinde bir araya toplanmaya, yürümeye, ön cepheden saldırıya uğrarlarsa o düzene girip savaşmaya, sonra yürüyüş düzenine geri dönmeye, ardından kuyruk ve kenarlarını cephe yapmaya ve son olarak ilk düzene geri dönmeye alıştırmak çok yararlı olacaktır. Disiplinli ve pratik yapmış bir orduya sahip olmak isteyenler için bu talim ve alıştırmalar gereklidir. Komutanlar ve prenslerin gece gündüz çalışmaları[19] gerekir. Askerî disiplin, bunları nasıl yöneteceğini

15 İt.: *Sventura* (*sfortuna* değil).

16 Publius Cornelius Scipio ve Gnaeus Cornelius Scipio, MÖ 211'de Hasdrubal tarafından mağlup edildiler.

17 İt.: *Ventura* (*fortuna* değil).

18 Orijinal metinde "inceltmesi" yazar.

19 Orijinal metinde "kendilerini yıpratmaları" yazar.

ve uygulayacağını bilmekten başka bir şey değildir. Disiplinli bir ordu da bu düzenleri iyi bilen bir ordudan başka bir şey değildir. Bu devirde benzer disiplini böyle iyi bir şekilde uygulayanın herhangi bir şekilde mağlup olması mümkün değildir. Ve size gösterdiğim bu kare biçim biraz zorsa bu zorluk talimlerle giderilmelidir çünkü bu şekilde düzen kurabilen ve bunu koruyabilen, daha sonra bu kadar zor olmayan düzenleri daha kolay koruyabilir.

ZANOBI: Sizin de söylediğiniz gibi bu düzenlerin çok gerekli olduğuna inanıyorum ve kendi adıma bundan başka ne ekleyip çıkaracağımı bilmiyorum. Aslında sizden iki şey öğrenmek istiyorum: Birincisi, kuyruğunuzu veya kanadınızı baş yapmak istediğinizde ve onun dönmesini istediğinizde onlara sözlü mü yoksa çağrılı mı komut verirsiniz? Diğeri ise orduya yol açmaları için önden gönderdiğiniz adamlarınızın, bölüklerinizin asıl askerlerinden mi yoksa böyle bir görev için tayin ettiğiniz değersiz birliklerden mi olmasını istersiniz?

FABRIZIO: Sorduğunuz ilk soru çok önemli çünkü çoğu zaman komutanın iyi anlaşılmayan veya ters yorumlanan emirleri orduları düzensizliğe sürükler. Bu nedenle, tehlike anında komut veren kişinin kelimeleri[20] net ve kesin olmalıdır. Ve çağrılarla komut verirseniz bir yöntemle diğeri arasında öyle bir fark yaratmalısınız ki birbirleriyle karıştırılmasınlar, kelimelerle komut verirseniz genel kelimelerden kaçınıp hususi kelimeler kullanmaya ve yanlış[21] yorumlanabilecek hususi kelimelerden kaçınmaya dikkat etmelisiniz. Defalarca "Geriye, geriye" demek bir ordunun mahvolmasına neden olmuştur. Bu cihetle bu ifadeden kaçınılmalı ve onun yerine "Geri çekil!" kullanılmalıdır. Ordunun başını yana veya arkaya dönmesini istiyorsanız asla "Arkaya dön" komutunu kullanmayın; ancak "Sola", "Sağa", "Arkaya", "İleriye" deyin. Aynı şekilde, "Basın", "Yerinde kal", "İlerle", "Geri dön" gibi diğer tüm kelimeler de basit ve net olmalıdır. Sesle yapılabilecek her şey öyle yapılır, diğer şeyler de çağrılarla. İkinci sorunuz olan yol açanlara gelince, bu görevi

20 Orijinal metinde "sesleri" yazar. Burada ve paragrafın devamında.

21 Orijinal metinde "uğursuz" yazar.

kendi askerlerime yaptırırdım çünkü bu hem eski ordularda böyle yapıldığı için hem de orduda ne kadar az silahsız adam ve az engel olursa daha iyi olduğu için; ve her bölükten ihtiyacım olduğu sayıda adam çeker ve onların yol açmalarına uygun aletleri almalarını ve silahlarını, taşımaları için kendilerine en yakın olan saflara bırakmalarını sağlardım. Düşman geldiğinde de onları tekrar alıp saflarına dönmekten başka bir şey yapmak zorunda kalmazlardı.

ZANOBI: Peki bu aletleri kim taşıyacak?

FABRIZIO: Bu tür aletleri taşımak için tahsis edilen nakil araçlarıyla taşınacaklar.

ZANOBI: Sanırım siz bu askerleri güç gerektiren işlerde[22] çalıştırmayı asla düşünmüyorsunuz.

FABRIZIO: Her şey yeri geldiğinde konuşulacak. Şimdilik bu konuyu burada bırakıp ordunun yaşam tarzından bahsetmek istiyorum. Zira onları bu denli yorduktan sonra sanırım kendilerine gelme ve yemek yeme zamanları geldi. Bir prensin, ordusunu olabildiğince hızlı düzenlemesi ve yükünü artırıp girişimleri zorlaştıran her türlü şeyi ordudan alması gerektiğini bilmelisiniz. Orduya zorluk çıkaran şeylerin arasında şarap ve pişmiş ekmek tedarik etmek vardır. Eskiler, şarabı kafalarına takmazlardı çünkü şarap olmadığı zaman, tat versin diye suyun içine biraz sirke katıp içerlerdi. Bundan dolayı ordunun yemek stokunda şarap değil sirke vardı. Eskiden ekmeği, günümüzde şehirlerde[23] yapıldığı gibi fırınlarda pişirmezlerdi, ekmek unla yapılırdı ve her asker ona kendi kafasına göre[24] tat versin ve çeşni olsun diye domuz yağı ve içyağ katardı, bu da onları güçlü ve dinç tutardı. Hülasa ordunun erzakı un, sirke, domuz yağı ve içyağ idi, atlar içinse arpa idi. Genellikle, orduyu takip eden irili ufaklı hayvan sürüleri vardı ve bunlar taşınması gerekmediği için fazla engel oluşturmazdı. Bu düzenleme, eski orduların bazen günlerce ıssız ve zor yerlerden erzak sıkıntısı çekmeden geçmesini

22 Orijinal metinde "çapalamaya" yazar.

23 İt.: *Cittadi.* Antikitede kendi ismi ve amblemi olan özgür şehre "gerçek şehir" veya "asıl şehir" veyahut düz olarak "şehir" derlerdi. Bk. Lynch: s. 108.

24 Orijinal metinde "kendini tatmin edecek şekilde" yazar.

sağladı, nitekim peşlerinden kolayca sürüklenebilecek şeylerden geçiniyorlardı. Modern ordularda bunun tam tersi görülür; şaraptan ve pişmiş ekmeği uzun süre stoklayamayıp bundan mahrum kaldıklarında çok defa aç kalırlar ya da stoklansa bile bunu güçlükle ve çok büyük külfetle yaparlar. Vaziyet buyken ben ordumu bu şekilde yaşamaktan döndürüp onların kendi pişirdikleri ekmekten başkasını yemelerine izin vermezdim. Şaraba gelince, onun içilmesini ya da orduya girmesini yasaklamazdım, ama onu elde etmek için ne çaba harcardım ne de bir üretim yapardım ve diğer konularda tedarikimi oldum olası eskiler gibi kendim sağlardım[25]. Bu konuyu iyi incelerseniz ne kadar güçlüğün ortadan kalktığını ve bir orduyla komutanın ne kadar dert ve meşakkatten kurtulduğunu ve girişeceğiniz herhangi bir teşebbüse ne kadar kolaylık sağladığını göreceksiniz.

ZANOBI: Simdiye kadar düşmanı kırsalda yenmeyi ve ardından ülkesine yol almayı başardık. Konumuz ganimet avlamaya, haraç toplamaya, esir almaya geldi ve ben eskilerin bu konularda nasıl davrandığını[26] bilmek istiyorum.

FABRIZIO: Anlatacaklarım sizi bu konuda memnun edecektir. Bazılarınızla başka bir zaman tartışmamdan mütevellit hatırlayacaksınız ki mevcut savaşlar kaybeden düşman kadar kazanan *signore*leri de yoksullaştırır. Zira biri elindeki toprağını kaybediyorsa diğeri de parasını ve malını kaybediyor. Eskiden bu böyle değildi çünkü savaşın galibi zenginleşirdi. Bu, eskiden olduğu gibi bu devirde ganimet olmamasından kaynaklanıyor, ancak her şey askerlerin takdirine bırakılıyor. Bu yöntem çok büyük iki düzensizlik yaratıyor: Birincisinden bahsettim; diğeri ise askerlerin yağmalamaya daha hevesli, emirlere daha az itaat etmesinden. Birçok kez, yağma hırsı kazananın kaybetmesine neden olduğu görülmüştür. Ancak bu konunun prensleri olan Romalılar, tüm ganimetlerin halka ait olmasını ve daha sonra halkın onu istediği gibi dağıtmasını emrederek bu iki sakıncalı durumu da ortadan kaldırdılar. Bu nedenle ordularında, bizim dediğimiz gibi, hazinedar olan

25 Orijinal metinde "kendimi yönetirdim" yazar.

26 Orijinal metinde "kendini yönettiğini" yazar.

*quaestor*lar vardı; tüm haraç ve ganimetler onların yanında saklanırdı. Konsül bu parayı askerlerine düzenli ödeme yapmak, gazi ve sakatlara yardım etmek ve ordunun diğer ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırdı. Konsül çoğu zaman askerlere ganimet verebilirdi, ancak bu taviz kargaşaya yol açmazdı çünkü ordu dağıldıktan sonra ganimetlerin tamamı ortaya koyulup liyakate[27] göre adamlara[28] birer birer dağıtılırdı. Bu yöntem, askerlerin çalmaya değil kazanmaya odaklanmasını sağladı. Roma lejyonları kazandıktan sonra düzenlerinden asla ayrılmadıkları için düşmanı takip etmezlerdi. Düşmanı sadece süvarilerle lejyoner olmayan hafif silahlılar takip ederdi. Eğer ganimet onu yağmalayan kişinin olsaydı lejyonerleri zapt etmek ne mümkün ne de mantıklı olurdu ve birçok tehlikeyi beraberinde getirirdi. Dolayısıyla halkın zenginleşmesini sağladı ve her konsül, zaferleriyle birlikte hazineye tamamı haraç ve ganimetten oluşan büyük miktarda hazine kattı. Eskilerin iyi değerlendirdiği bir başka şey, her askere verilen paranın üçte birinin bölüğün sancağını taşıyan kişiye verilmesini istemeleriydi, o da savaş bittikten sonra parayı onlara geri teslim ederdi. Bunu iki nedenden ötürü yaptılar: Birincisi, askerlerin para biriktirmesi sağlanırdı çünkü çoğu, genç ve sorumsuz olduğu için ihtiyaca bakmadan ne kadarını kazanırlarsa o kadarını harcarlardı; diğeri ise kişisel mallarının sancağın yanında olduğunu bildiklerinden ona göz kulak olmaya[29] ve onu daha inatla savunmaya mecburdular, böylece bu yöntem onları güçlü ve dinç kıldı. Ordudan en iyi getiriyi almak[30] istiyorsanız tüm bunları gözetmek gerekiyor.

ZANOBI: Bir ordunun bir yerden başka bir yere hareket ederken tehlikeli olaylara maruz kalmamasının mümkün olmadığına inanıyorum, bunlardan kaçınmak için de komutanın çalışkanlığı ve askerin erdemine ihtiyaç duyulduğunu düşünüyorum, ancak ben yine de bu konuda nelere gerek duyulduğunu sizden dinlemek istiyorum.

27 Orijinal metinde "niteliğe" yazar.

28 Orijinal metinde "kelle başına" yazar.

29 Orijinal metinde "iyi bakmaya" yazar.

30 Orijinal metinde "kendi şartlarına getirmek" yazar.

FABRIZIO: Memnuniyetle. Bu uygulama hakkında en doğru bilgiyi[31] almak en doğal hakkınızdır[32]. Komutanlar her şeyden önce orduyla birlikte ilerlerken pusuya karşı kendilerini korumalıdırlar, bu iki şekilde olur: Ya ilerlerken pusuya düşersin ya da düşman, sanatıyla farkında olmadan sizi oraya çeker. İlk durumdan kaçınmak isteniyorsa ülkeyi keşfetmek için önden çift muhafızları göndermek gerekir. Ormanlık ve dağlık ülkeler pusuya daha yatkındır çünkü her zaman ormanın içine veya bir tepenin arkasına saklanırlar, nasıl ki bir pusuyu önceden görmediğinizde telef oluyorsanız önceden gördüğünüzde de zarar görmezsiniz[33]. Kuşlar ya da toz sık sık düşmanı açığa çıkarır çünkü düşman sizi bulmaya geldiğinde, daima gelişini sinyalleyecek büyük bir toz bulutu kaldıracaktır. Komutan geçmesi gereken yerlerde güvercinler ve diğer kuşların bir çizgide havalanıp uçtuğunu ve yere inmeden havada daireler çizdiğini gördüğünde buranın düşmanın pusu kurduğu yer olduğunu anlar ve birliklerini ileri gönderir ve bunu tespit ederek kendini kurtarmış ve düşmanı savuşturmuş olur. Bizimkilerin tongaya düşürmek[34] dediği ikinci pusuya düşürme durumuna gelince, size mantıklı gelmeyen şeylere kolay kolay inanmamaya dikkat etmelisiniz. Düşmanınız size bir ganimet bırakıyorsa onun üzerinde bir kanca olduğunu ve gizli bir aldatmaca olduğunu anlamalısınız. Şayet birkaç adamınız çok sayıda düşmanı kovalıyorsa, birkaç düşman çok sayıda adamınıza saldırıyorsa, düşman ani ve mantıksız bir şekilde geri çekiliyorsa bu gibi durumlarda her zaman bir aldatmaca olduğundan şüphelenmelisiniz[35]. Keza düşmanı asla hafife almamalısınız[36], bilakis daha az aldatılıp daha az tehlikeye maruz kalmak istiyorsanız düşman ne kadar zayıf görünürse, ne kadar temkinli görünürse onu o kadar çok önemsemelisiniz. Hem düşünce vasıtasıyla hem de düzen konusunda düşmandan korkmanızı gerektiren iki durum var. Ancak sözlerine

31 Orijinal metinde "bilimi" yazar.

32 Orijinal metinde "en gerekli şeydir" yazar.

33 Orijinal metinde "saldırıya uğramazsınız" yazar.

34 İt.: *Tirato alla tratta.*

35 Orijinal metinde "korkmalısınız" yazar.

36 Orijinal metinde "işini bilmediğine kanmamalısınız" yazar.

ve diğer nümayişlerine aldırmadığınızı göstermelisiniz. Zira bu son yol askerlerinizi zafer yolunda daha çok umutlandırır, diğeri ise sizi daha temkinli yapıp aldanma ihtimalini azaltır. Şunu da bilmelisiniz ki düşman ülkesinden geçen biri bir çatışmaya girmekten çok daha büyük tehlikelere maruz kalır. Bu sebeple, komutan ilerlerken çabasını iki katına çıkarmalıdır ve yapması gereken ilk şey, içinden geçtiği tüm ülkeyi, yerleri, sayıları, mesafeleri, yolları, dağları, nehirleri, bataklıkları ve bunların tüm niteliklerini bilmek ve tasvir etmektir[37] ve bunu bilmek için de yanında yerleri bilen farklı insanlar olmalı ve bunlara özenle çeşitli sorular sormalı ve söylediklerini karşılaştırıp bu karşılaştırmalara istinaden notlar tutmalıdır. Önden süvariler ve onlarla birlikte ihtiyatlı liderler göndermelidir, ancak bunların amacı düşmanı bulmaktan çok ülkeyi keşfetmek, çizilen haritanın ve edinilen bilgilerin doğruluğunu kontrol etmektir. Ödül için umut besleyen ve cezalandırma korkusu da taşıyan kılavuzlar da göndermelidir ve her şeyden evvel ne amaçla yönlendirildiklerini ordunun bilmemesi lazımdır çünkü savaşta yapılan iş hakkında konuşmamaktan daha yararlı bir şey yoktur. Ani bir taarruzun askerlerinizi altüst etmemesi için de onlara silahlarıyla hazırlıklı olmalarını ikaz etmelisiniz, nitekim öngörülen şeyler daha az zarar verir. Birçoğu seferin karmaşasından kaçınmak için nakil araçları ve silahlarını sancaklarının altına yerleştirdi ve yolculuk esnasında durmak veya geri çekilmek zorunda kaldıklarında bunu daha kolay yapabilmeleri için onları takip etmelerini emretti. Bunun yararlı bir şey olduğunu düşünerek bizzat ben de onaylıyorum. Üstelik yürürken ordunun bir kısmının diğerinden kopmamasına veya biri hızlı diğeri yavaş gittiği için zayıflamamasına dikkat edilmelidir, bu tür şeyler kargaşaya neden olur. Dolayısıyla liderlerin, hızı aynı tempoda tutabilecekleri, çok hızlı yürüyenleri yavaşlatabilecekleri ve arkada kalanları hızlandırabilecekleri bir yere yerleşmeleri gerekir; aslında askerlerin adımlamalarını çağrıdan daha iyi düzenleyecek bir şey yoktur. En az bir bölüğün her türlü düzen içinde[38] hareket edebilmesi için yollar

37 Yani "haritasını çıkartmaktır". Bk. Lynch: s. 112.

38 İt.: *Ordinanza*. Genelde "milis" olarak çevrilir. Bk. Lynch: s. 113.

genişletilmelidir. Düşmanın teamülleriyle nitelikleri ve size sabah, öğlen veya akşamüstü mü saldırmak istediği ve piyadesiyle mi yoksa süvarisiyle mi daha güçlü olduğu dikkate alınmalı ve bu doğrultuda örgütlenip hazırlık yapılmalıdır. Ama bazı hususi kazalara gelelim. Bazen olur ki kendinizi âciz hissedip[39] düşmanla karşı karşıyayken onunla çatışmaya girmek istemezseniz. Oysa o arkanızdan gelir ve bir nehir kıyısına vardığınızda bu nehri geçmeye çalışırken zaman kaybettiğiniz için düşman da sizi yakalayıp saldırır. İşte bazıları kendilerini öyle bir tehlikenin içinde buldular ki ordularını arkadan bir hendekle çevrelediler ve içini çer çöple doldurup ateşe verdiler; bunu takiben aralarındaki ateş tarafından durdurulan düşman ordusu münasebetiyle ordularıyla hiçbir engele takılmadan nehri geçtiler.

ZANOBI: Bu ateşin onları durdurabileceği konusunda bazı şüphelerim var[40], bana bilhassa Kartacalı Hanno'nun[41] düşman tarafından kuşatıldığında etrafı keresteyle çevreleyerek ateşe verip yangın çıkarmak istediğini hatırlattığı için. Ancak düşman da o tarafta ona savunma geliştirmeye niyetli olmadığından askerlerinin her birinin, yüzlerini ateşten ve dumandan kalkanlarıyla koruması-nı sağlayarak, ordusunu alevlerin arasından geçirdi.

FABRIZIO: Haklısınız. Ama benim anlattığımı ve Hanno'nun yaptığını bir karşılaştıralım[42]. Zira bir hendek kazıp içini çer çöple doldurduklarını, bu vesileyle, oradan geçmek isteyenlerin hendek ve ateşle uğraşmak zorunda kaldığını söyledim. Hanno ateşi hendeksiz yaktı ve oradan geçmek istediği için ateşi çok büyük yapmadı çünkü bu hendek olmasa bile düşmanı engelleyebilirdi. Spartalı Nabis'in[43]

---

39 Orijinal metinde "daha aşağı görüp" yazar.

40 Orijinal metinde "benim için güç" yazar.

41 I. Hanno (Büyük Hanno"), Kartacalı bir politikacı ve MÖ IV. yüzyılın askerî lideriydi. Romalı tarihçi Justinus, onu Kartacalıların prensi *Princeps Carthaginiensium* olarak adlandırır. Ünvan, asil veya kraliyet statüsünden ziyade aşağı yukarı "eşitler arasında birinci" anlamına gelir. Büyük Hanno 367'de, Sicilya Greklerine karşı kesin bir deniz zaferi kazanan 200 gemilik bir filoya komuta etti. Zaferi, Sirakuzalı I. Dionysius'un Batı Sicilya'da, Kartaca ile müttefik bir şehir olan, Lilybaeum'a taarruz etme planlarını etkili bir şekilde engelledi.

42 Orijinal metinde "düşünelim" yazar.

43 Nabis, bağımsız Sparta'nın son kralıydı. Birinci ve İkinci Makedonya Savaşı (Aynı zamanda yaratıcısının adını taşır: "Nabis'e karşı Savaş") sırasında yani MÖ

Sparta'da Romalılar tarafından kuşatıldığında, çoktan içeri girmiş olan Romalıların geçişini engellemek için kendi şehrinin bir bölümünü ateşe verdiğini bilmiyor musunuz? Bu alevler sadece onların geçişini durdurmakla kalmadı, aynı zamanda onları geri itti.[44] Ama konumuza geri dönelim. Romalı Quintus Lutatius[45], arkasında Cimbrililer varken bir nehre vardı ve düşmanın, kendisinin geçmesine zaman tanıması için düşmana sanki onunla savaşacakmış gibi davrandı ve bu nedenle orada konaklıyormuş gibi yaptı, hendekler kazdırdı, bazı çadırlar diktirdi ve süvarileri avlanmak için tarlalara gönderdi. Böylece Cimbrililer onun konakladığına inanarak kendileri de konakladılar ve yemek ihtiyaçlarını karşılamak için birkaç bölüme ayrıldılar. Bunun farkına varan Lutatius, onlar tarafından engellenmeden nehri geçti.[46] Bazıları köprüsü olmayan bir nehri geçmek için yönünü değiştirip onların arkasından gidiverdi ve bazıları da diğer tarafından gidip nehir alçalır alçalmaz kolayca geçiverdi. Nehirler hızlı aktığında piyadelerin daha güvenli bir şekilde

207'den MÖ 192'ye kadar hüküm sürdü. Hak iddia eden iki kişiyi idam ederek tahta çıktıktan sonra Sparta'nın gücünü yeniden inşa etmeye başladı. Nabis, İkinci Makedonya Savaşı sırasında Makedonya Kralı V. Filippos'un yanında yer aldı ve karşılığında Argos şehrini aldı. Ancak savaş, Makedonların aleyhine dönmeye başlayınca Roma'ya sığındı. Savaştan sonra Akha Birliği tarafından teşvik edilen Romalılar, Nabis'e saldırdı ve onu mağlup etti. Daha sonra MÖ 192'de Aito Birliği tarafından öldürüldü. Sparta'nın reformist döneminin son aşamasını temsil ediyordu.

44 MÖ 195'te. Bk. Livius XXXIV 39 der ki Nabis korku içinde bakıp kaçmak için yer ararken Spartalı komutan Pitagoras bu taktikle şehri kurtarmıştır.

45 Quintus Lutatius Catulus, MÖ 102'de Roma Cumhuriyeti'nin konsülüydü. Konsüllük meslektaşı Gaius Marius idi ve konsüllükleri sırasında Cimbri ve Cermenler yeniden güneye yürüyüp Cumhuriyet'i tehdit ettiler. Marius, Galya'da Cermenlerin üzerine giderken Catulus Cimbri'nin İtalya'yı işgal etmesini engellemek zorunda kaldı, fakat bunda başarısız oldu. Cimbri, Po Vadisi'ni işgal etmeyi başardı. MÖ 101'de Catulus prokonsül olarak Cimbri'ye karşı savaşı sürdürdü. Beşinci kez konsül seçilen Marius ona katıldı ve birlikte Po Vadisi'ndeki Cermen işgalcilere karşı seferber oldular. Vercellae Muharebesi'nde Marius ve Catulus, Cimbri'yi kesin bir şekilde yendi ve Cermen işgalini sona erdirdi. Vercellae'den sonra ikisi kan davası başlattı, sonuç olarak Catulus, Marius'un MÖ 87 iç savaşındaki zaferinin ardından intihar etti.

46 MÖ 102'de.

geçmesini sağlamak için, güçlü süvariler suyun hızını kesmek[47] için üst kısma yerleştirilir ve başka bir bölümü de piyadelerin nehir tarafından kapılması durumunda onları kurtarması için alt kısma yerleştirilir. Düz geçilmeyen nehirler köprüler, kayıklar ve fıçılarla geçilir. Bundan dolayı ordularınızda tüm bunlara muktedir olan insanlara sahip olmak iyidir. Bazen bir nehri geçerken karşı yakada düşman sizin geçmenizi engeller. Bu zorluğun üstesinden gelmek istiyorsanız Caesar'ınkinden daha iyi bir örnek yoktur. Caesar'ın ordusu Fransa'da bir nehrin kıyısındaydı ve Fransız Vercingetorix da nehrin karşı kıyısında birlikleriyle onun geçmesini engelliyordu. Caesar nehir boyunca birkaç gün yürümüş ve düşman da aynısını yapmıştı. Caesar bunun üzerine birliklerini gizleyebildiği ormanlık bir yerde kamp kurdu ve her lejyondan üç kohort bırakarak onlara kendisi oradan ayrılır ayrılmaz karşı kıyıya bir köprü kurmalarını emretti ve diğer birlikleriyle ilerlemeye devam etti. Vercingetorix lejyonların sayısının azaldığını fark etmediği için aynı şekilde ilerlemeye devam etti. Ancak Caesar, köprünün yapıldığını öğrenir öğrenmez[48] geri döndü, her şey yerli yerindeydi ve nehri zorlanmadan geçti.

ZANOBI: Geçitleri bilmek hususunda herhangi bir yönteminiz var mı?

FABRIZIO: Evet, var. Suyun durgun olduğu ve akıntılı olduğu yerlerin derinliği azdır ve bakıldığında bir çizgi gibi görülür[49] ve böyle yerler diğer yerlere nazaran geçilmeye daha müsaittir çünkü nehir buralarda daha çok taş toprak biriktirir ve bu birikinti dibe doğru batmayı engeller. Pek çok tecrübe sonucu bunun doğruluğu kanıtlanmıştır.

ZANOBI: Eğer nehrin dibi yarılır ve süvarilerin batmasına neden olursa buna ne gibi bir çareniz olur?

FABRIZIO: Odun ve daldan kafes yapıp onları nehrin dibine yerleştirmek ve bunların üzerinden geçmek. Evet, şimdi tartışmamıza geri dönelim. Eğer bir komutan ordusuyla iki dağ arasına

47 Orijinal metinde "suyu tutmak" yazar.

48 Orijinal metinde "inanır inanmaz" yazar.

49 Orijinal metinde "yapılır" yazar.

sıkışırsa ve ön veya arkada iki kaçış yolu düşman tarafından işgal edilirse o komutanın çare olarak geçmişte bazılarının yaptığını yapması lazım: Arkaya aşılması zor derin bir hendek kazıp, düşmana onları böyle durduracaklarını ve arkalarını garantiye alarak tüm kuvvetlerini öndeki açık olan yola sevk ettiği görüntüsü vermek. Düşman buna inandığı an açık olan ön tarafa yüklenerek kapalı olan arka taraftan vazgeçer ve komutan da ordusu için düzenlediği ahşap köprüyü hendeğin üzerine atarak hiçbir engele takılmadan geçer ve kendini düşmanın elinden bu şekilde kurtarır. Roma konsülü Lucius Minutius[50] ordularıyla birlikte Liguria'daydı ve düşman tarafından bazı dağların arasına kıstırıldığı için kaçamıyordu. Dolayısıyla ordusunda bulunan ve kötü silahlanmış, küçük ve cılız atlar üzerindeki bazı Numidya askerlerini düşman tarafından korunan yerlere gönderdi ve bu ilk bakışta düşmanın geçidi savunmak için toparlanmasına neden oldu. Ne var ki bu adamların kötü bir şekilde düzenlendiklerini ve ata kötü bindiklerini gördüklerinde onları küçümseyip muhafız saflarını gevşettiler. Numidyalılar bunu görür görmez atlarını mahmuzlayarak onlara bir hücum geliştirdiler, düşman daha çare bulamadan içlerinden geçtiler; ülkeyi harap edip yağmalayarak düşmanı geçidi, Lucius'un[51] ordusu için

50 Lucius Cornelius L. F. Merula, MÖ 193'te Quintus Minucius Thermus ile birlikte Roma Cumhuriyeti'nin konsülüydü. Burada Lucius Municius, Frontinus'tan (I 5.16) yanlış alıntılanıyor, Livius XXXV 11'de düzeltilerek Quintus Minucius Thermus adı zikrediliyor.

51 Quintus Minucius Thermus, Romalı bir devlet adamı ve komutandı. Thermus, MÖ 201 yılında pleblerin tribünü ve arkadaşı Manius Acilius Glabrio'nun tribünüyle birlikte, Gnaeus Cornelius Lentulus'un Afrika'yı konsüllük eyaleti olarak almasına karşı çıktı. Thermus, İkinci Pön Savaşı'ndan sonra Kartaca ile barışı onaylayan yasalardan da sorumluydu. Bk. Livius 30.40. 9-16.
MÖ 196'da *praetor* olarak Hispania Citerior'a (Yakın İspanya) atandı. İspanya'da Turda'da Turboletae halkını yendiği askerî başarısı ona bir zafer onurunu kazandırdığında muhtemelen prokonsül olarak görev yapıyordu.
Thermus, 193'te konsül seçilip Liguria'ya atadı. Pisa'daki üssünden Liguryalılara karşı çok az başarı ile sonuçlanacak olan bir savaş açtı. Komutanlığı bir yıl daha uzatıldı ve bu süre zarfında Ligurya kuvvetlerini Pisa yakınlarında yendi. Senato tarafından komutayı Scipio Nasica'ya devretmesi talimatı verilene kadar MÖ 191-190 yılları arasında Liguria'da prokonsül olarak görev aldı. Ne var ki döndüğünde

serbest bırakmaya zorladılar. Kendini çok sayıda düşman tarafından saldırıya uğramış bulan bir komutan, saflarını sıklaştırıp düşmana kendisini tamamen kuşatma yetisi verir, akabinde düşmanın daha zayıf olduğunu bildiği kısmını iyice zorlar ve bu şekilde bir yol açıp kendini kurtarır. Marcus Antonius, Part ordusu önünden geri çekilirken her gün şafak sökerken hareket ettiğinde düşmanın kendisine nasıl saldırıp yol boyunca ona nasıl zarar verdiğini fark etti, böylece öğleden önce ayrılmamayı kendine görev edindi. Öyle ki o gün kampından çıkmayacağına inanan Partlar, kamplarına geri döndüler ve Marcus Antonius günün geri kalanında tacize uğramadan yol alabildi.[52] Aynı kişi, Partların oklarından kaçmak için, Partlar onlara doğru yanaştıklarında diz çökmelerini ve ikinci savaş hattındaki kalkanlarını birincinin başına, üçüncüdekilerin ikincinin başına, dördüncüdekilerin üçüncünün başına vs. yerleştirmelerini emretti; o kadar ki tüm ordu âdeta bir çatı oluşturmuş ve düşmanın oklarından korunmuştur. İlerleyen bir orduya nasıl müdahale edileceği hakkında söylemem gerekenler bu kadardı, ama başka bir şeye ihtiyacınız yoksa başka bir bölüme geçeceğim.

zaferi reddedildi.

52 MÖ 36'da.

SAVAŞ SANATI'NIN ALTINCI KİTABI

ZANOBI: Tartışmanın değişmesi gerektiğine göre Battista'nın görevi üstlenmesi ve benim de görevimi bırakmam yerinde olacaktır. Az önce burada *signore*den öğrendiklerimizin ışığında ön saflarda cesurca savaşılabilmesi ve arka saflarda da cesurca savunma yapılabilmesi için en iyi askerleri ordunun önüne ve arkasına yerleştiren komutanların örnek alınması gerekiyor. Bu cihetle, Cosimo'nun ihtiyatlı bir şekilde başlattığı bu tartışmayı, Battista ihtiyatlı bir şekilde bitirecektir. Luigi ve ben konuyu aynı seyirde devam ettirdik ve her birimiz gönüllü olarak heybemize düşeni üstlendiğimiz gibi, Battista'nın da bunu reddetmeyeceğini düşünüyorum.

BATTISTA: Şu ana kadar söz almadım, ancak şimdi bu görevi üstlenmek için hazırım. Bu nedenle *signore*m, siz konuşmanıza devam ederseniz memnun oluruz ve sizi bu sorularla bölersek lütfen bizi bağışlayın.

FABRIZIO: Size daha önce de söylediğim gibi, bana çok büyük bir iyilik yapıyorsunuz. Zira bu sözümü kesmeniz muhayyilemi[1] yok etmiyor, bilakis tazeliyor. Ancak konumuza devam etmek istiyorsak artık bu ordumuzu konaklatma zamanının geldiğini düşünüyorum çünkü biliyorsunuz ki her canlı istirahate ve güvenliğe ihtiyaç duyar ve güvenli bir şekilde istirahat etmek mükemmel bir şekilde istirahat etmek demek değildir. Önce onları konaklatıp sonra yürütüp ve son olarak savaştırmamız gerektiğini düşündüğünüzü biliyorum ki biz tam tersini yaptık. Zorunluluk bizi buna sürükledi çünkü bir ordunun yürüyerek ilerleyiş biçiminden savaş biçimine

1 İt.: *Fantasia.*

nasıl geçtiğini göstermek istiyorsak önce savaş için nasıl düzenlendiğini göstermek gerekiyordu. Lakin konumuza dönecek olursak kampın güvenli olmasını istiyorsanız sağlam ve düzenli olması gerektiğini söyleyeyim. Komutanın çabası onu düzenli kılar, arazi veya sanat da onu güçlü kılar. Grekler sağlam araziler ararlardı ve kendilerini koruyacak bir mağara veya nehir kıyısı yahut çok sayıda ağaç veyahut diğer doğal sığınakların olmadığı yerlere asla yerleşmezlerdi. Ancak Romalılar, araziden ziyade sanatla güvenli bir şekilde konakladılar. Tüm adamlarını disiplinlerine göre yerleştiremeyecekleri yerlere asla kamp kurmazlardı. Bundandır ki Romalıların her zaman değişmeyen bir ordugâh düzeni mevcuttu çünkü onlar araziye göre değil, arazi onlara göre olmalıydı. Grekler ise bunu gözetmediler çünkü araziye uyum sağlamayı tercih ediyorlardı ve arazinin şekli nasılsa konaklama şekilleri de öyle oluyordu. Bu nedenle Romalılar arazide bir kaleden mahrum oldukları yerde, bunu sanat ve çabayla telafi ederlerdi. Ve bu hikâyemde Romalıların taklit edilmesini istediğim için onların konaklama tarzından şaşmayacağım. Ne var ki düzenlemelerine tam olarak uymayıp bana bu an için uygun görünen kısmı alacağım. Size birkaç defa Romalıların konsüllük ordularında yaklaşık on bir bin piyade ve altı yüz süvariden oluşan iki Roma lejyonuna sahip olduğunu anlatmıştım ve onlara arkadaşları[2] tarafından yardım için gönderilen on bir bin piyade daha vardı. Roma ordularında, süvariler dışında hiçbir zaman Romalı askerlerden daha fazla yabancı asker bulundurmadılar ve tüm eylemlerinde olduğu gibi lejyonları merkeze ve yardımcı kuvvetleri yanlara yerleştirirler. Konaklamada nasıl bir yöntem izlediklerini bu tür meseleler hakkında yazanlardan siz de okudunuz. Dolayısıyla ben tam olarak nasıl konakladıklarını anlatmayacağım, ama size yalnızca şu anda ordumu nasıl bir düzenle yerleştireceğimi anlatacağım ve siz de bu şekilde Roma yöntemlerinin hangi kısmını aldığımı öğreneceksiniz. İki Roma lejyonunun yerinde altı bin piyadeden müteşekkil iki tabur piyade ve tabur başına etkili üç yüz süvari alıp onları hangi bölüklere ayırdığımı, hangi silahlarla donattığımı ve onlara hangi

2 Veyahut "müttefikleri".

isimleri verdiğimi hatırlıyorsunuzdur. Orduyu ilerlemek ve savaşmak için düzenlerken diğer birliklerden bahsetmediğimi biliyorsunuz, yalnızca birlikleri ikiye katlarken düzenleri de ikiye katlamak gerektiğini gösterdim. Fakat şu anda size konaklama şeklini göstermek istediğim için, sadece iki taburla kalmayıp Romalılar gibi iki tabur ve bir o kadar da yardımcı kuvvetten oluşan komple[3] bir ordu oluşturmak daha uygun. Bunu yapmamın nedeni mükemmel bir konaklama biçimi kurulduğunda orada mükemmel bir ordu konaklar. Diğer gösterdiklerim arasında bu bana gerekli görünmemişti. Bu sebeple, ikisi kendi birliklerimizden ve ikisi yabancı birliklerden oluşan dört tabura bölünmüş yirmi dört bin piyade ve iki bin süvariyle[4] tam bir ordu kurmak istesem bu yöntemi benimserdim. Konaklamak istediğim araziyi bulduğumda komutan sancağını kaldırıp etrafına her yüzü ondan elli kol uzakta olacak şekilde birer kare çizerim; her biri gökyüzünün dört bölgesinden birine yani doğuya, batıya, güneye ve kuzeye bakar; komutanın kampının da o boşlukta olmasını isterim. Bunun ihtiyatlı olduğuna inandığım için ve Romalılar geniş ölçüde böyle yaptığı için silahlıları silahsızlardan ve yük taşıyanları yüksüzlerden ayırırım. Silahlıların tamamını veya büyük bir kısmını doğu tarafına ve silahsızlarla yük taşıyanları batı tarafına yerleştirerek yolun başını ve boynuzlarını[5] doğu ve güney, kanatları da güney ve kuzey yaparım. Ve silahlıların, kamplarını ayırt etmeleri için şu şekilde yola çıkarım: Komutanın sancağından bir hat çekip doğuya doğru altı yüz seksen kol mesafe boyunca uzatırım. Bunun iki yanına yine aynı uzunlukta ancak birbirlerine on beş kol mesafede olan iki [paralel] hat daha çekerim. Bunların bitiş noktasında doğu kapısı olur ve bu kapıdan komutanın kampına uzanan ve genişliği otuz kol, uzunluğu altı yüz otuz kol, arasında da iki boşluk olacak şekilde bir yol oluşturur (çünkü komutanın kampı elli kol yer işgal eder) ve buna komutan yolu[6] adını veririm. Daha

3 Orijinal metinde "adil" yazar.

4 Bk. Figür 7. Figürlerde bunun bin iki yüz süvari olduğu görülüyor. Aksi takdirde yardımcı kuvvetlerin sayısı sekiz yüz olmalı. Bk. Gibert: s. 630.

5 Bk. Ksenofones, *Cyropaedia* VIII 5.3.

6 İt.: *Via Capitana*.

sonra güney kapısından kuzey kapısına kadar başka bir yol olur ve bu yol komutan yoluyla kesişmek suretiyle komutanın kampının doğu tarafından geçer. Bu, bin iki yüz elli kol uzunluğunda olup (çünkü kampın tüm genişliğini kapsar) ayrıca otuz kol genişliğinde olur ve çapraz yol[7] olarak adlandırılır. Bunun sonucunda komutanın kampı ve bu iki yol belirlendikten sonra kendi iki taburumuzun kamplarının yeri belirlenmeye başlanmalıdır ve biri komutan yolunun sağ tarafında, diğeri sol tarafında kalır. Bu nedenle, çapraz yolun genişliğinin işgal ettiği alanı geçtikten sonra, komutan yolunun sol tarafına otuz iki kamp ve sağ tarafına otuz iki kamp yerleştiririm. On altıncı ve on yedinci kamplar arasında, bölüşümlerinde görüleceği gibi, taburların tüm kamplarına geçilebilen ve bir kavşak yolu[8] olarak hizmet eden otuz kol uzunluğunda bir boşluk bırakırım. Bu çapraz yola bitişik olan [on beş kamplık] iki kamp düzeninden ilkine silahlı adamların liderlerini yerleştiririm, bunları takip eden on beş kampın her iki tarafına silahlı adamların kendilerini... Her tabur yüz elli silahlı adama sahip olduğundan her bir kampta on silahlı adam olur. Liderlerinin kampları kırk kol genişliğinde ve on kol uzunluğunda olur. Ayrıca genişlik dediğimde, güneyden kuzeye olan alanı ve uzunluk dediğimde batıdan doğuya olanı kastettiğimi not edin. Silahlı adamlarınki on beş kol uzunluğunda ve otuz kol genişliğinde olur. Diğer on beş kampa (başlangıçları kavşak yolunun karşısındadır ve silahlı adamlarınkiyle aynı alana sahiptir) hafif süvarileri yerleştiririm, bunlar yüz elli kişi olduklarından her kampta on süvari olur ve geriye kalan on altıncıya da silahlı adamların liderine verilen yerin aynısını vererek [süvarilerin] liderlerini yerleştiririm. Böylece iki taburun süvari birlikleri gelip komutan yolunu ortaya alır ve daha sonra değineceğim gibi piyade birliklerinin kampları de belirlenmiş olur[9]. Her taburun üç yüz süvarisini liderleriyle birlikte komutan yolu ve çapraz yolundan başlayarak otuz iki kampta konaklattığımı ve on altıncıdan on yedinciye kadar bir

7 İt.: *Via di Croce.*

8 İt.: *Via Traversa.*

9 Orijinal metinde "düzen vermiş olur" yazar.

kavşak yolu yapmak için otuz kol uzunluğunda bir boşluk kaldığını fark etmişsinizdir. Bu cihetle, iki taburun sahip olduğu yirmi bölüğü kamplatmak istediğimde her iki bölüğün kampı, her biri süvarilerinki gibi on beş kol uzunluğunda ve otuz kol genişliğinde olacak şekilde ve biri diğerine değecek şekilde arkadan bitişik olur. Her iki sıranın çapraz yol ile bitişiğindeki ilk kampa bölüğün *connestabole*sini yerleştiririm ve bunun kampı silahlı adamların liderinin kampıyla karşılıklı olur ve bu konaklama yeri uzunluk olarak yirmi kol, genişlik olarak da on kol olurdu. Bundan sonra kavşak yolunu takip eden her iki taraftaki diğer on beş kampın her iki tarafına birer piyade bölüğü yerleştiririm. Dört yüz elli [kişi] olduklarından her bir kampa otuz kişi düşer. Diğer on beş kampın her iki tarafına, aynı büyüklükte bir alana başka bir piyade bölüğünü ve onlarla kesişecek şekilde hafif süvarileri yerleştiririm. Ve son kampın iki tarafına, hafif süvarilerin lideriyle kesişecek olan bölüğün *connestabole*sini yerleştiririm; bu da on kol uzunluğunda ve yirmi kol genişliğinde olur. Böylece bu ilk iki kamp düzeni süvariler ve piyadelerden oluşmuş olur. Onun yerine, söylediğim gibi, bu süvarilerin hepsinin etkili olmasını istediğimden ve bu yüzden süvarileri yönetmede veya diğer gerekli şeylerde onlara yardımcı olacak hizmetçileri olmadığından süvarilerin arkasında bulunan bu piyadeler, efendilerine tedarik ve yönetim konusunda yardım etmekle mükelleftirler ve bunun için kampın diğer işlerinden muaf tutulurlar ki bu yöntem Romalılar tarafından da gözetilmiştir. Bu kampların ardına her iki tarafa yol oluştursun diye otuz kolluk bir boşluk bıraktıktan sonra, birini sağdan ilk yol, diğerini de soldan ilk yol diye adlandırarak, her iki tarafa otuz iki [karşılıklı] kamptan oluşan başka bir düzen kurarım ve bunların arka tarafı söz konusu [sağdan ilk ve soldan ilk] boşluklarla birbirine bakar ve yine aynı şekilde kavşak yolu oluşturmak için on altıncı kampta kesişmiş olur. Burada her iki tarafa cephesi[10] ayakta ve *connestabole*leri başta olmak üzere dört piyade bölüğünü yerleştiririm. Sonra her iki tarafta otuz kolluk bir boşluk bırakıp bir yanda sağdan ikinci yol, diğer yanda soldan ikinci yol olarak

10 İt.: *Testa*. Genel olarak "cephe" olarak çevrilir.

adlandırılan bir yol oluşturarak her iki tarafa aynı mesafeler ve bölüşümlerle otuz iki [karşılıklı] kamp kurardım; burada her iki tarafa *connestabole*leriyle dört [piyade] bölük daha yerleştiririm. Bu vesileyle iki taburun süvari ve piyade bölüklerinin toplam üç kamp düzeni olur ve komutan yolu ortalarında yer alır. Onları aynı adamlardan oluşturduğumdan,[11] iki yardımcı taburu bu iki taburun her iki tarafına aynı kamp düzeniyle konuşlandırırım; ilk olarak birbirinden otuz kol mesafede olacak şekilde yarısında süvariler, yarısında da piyadeler konaklar; biri sağdan üçüncü yol ve diğeri soldan üçüncü yol olarak adlandırılan bir sıra [karşılıklı] kamp yerleştiririm. Ve sonra aynı mesafe ve aynı yerleşim düzeni esaslarından yararlanmak suretiyle her iki tarafa da taburlarınki gibi iki yol oluşturarak iki sıra kamp kurardım ve bunların hepsini [sağdaki veya soldaki] konumlarına göre gerek numarası gerekse yönüyle[12] adlandırırdım. Sonuç itibarıyla tüm bu ordu birlikleri, komutan yolu ve kavşak yolu dâhil olmak üzere on üç yol üzerinde on iki sıra [karşılıklı] kamp hâlinde kurulur. Kamplardan hendeğe kadar etrafta yüz kolluk bir boşluk bırakılmasını isterim. Ve tüm bu boşlukları hesaplarsanız komutanın kampının ortasından doğu kapısına kadar altı yüz seksen kol olduğunu göreceksiniz. Şimdi iki tane boş yerimiz kalır, biri komutanın kampından güney kapısına kadar, diğeri de oradan kuzey kapısına kadardır. Komutanın kampının ortasından bu kapıların her birine olan mesafe altı yüz yirmi beş kol eder. Daha sonra bu boşlukların her birinden, komutanın kampını da içine alan elli kol, meydandan alıp her iki kenara tahsis etmek istediğim kırk beş kol, söz konusu boşlukların her birini ortadan bölen yolun kapladığı otuz kol ve her iki tarafta kalan kamplarla hendek arasında kalan yüz kol çıkarıldığında geriye yerleşim alanı olarak dört yüz kol genişliğinde ve komutanın kampının kapladığı alana şamil yüz kol uzunluğunda bir boşluk kalır. Dolayısıyla bu uzunlukları yarıya bölerek komutanın her iki tarafında elli kol uzunluğunda ve yirmi kol genişliğinde kırk kamp yaparım, bu da toplam seksen kamp

11 Yani aynı tip ve sayıda silah taşıyan birlikler. Bk. Lynch: s. 121.

12 Orijinal metinde "eliyle" yazar.

eder. Buralarda tabur komutanları, hazinedarlar, kamp üstatları[13] ve orduda görev yapan herkesin yanında, gelen yabancılar ve komutan için savaşan başkaları için bir miktar boş yer bırakılır. Komutanın kampının arka tarafında güneyden kuzeye otuz[14] kolluk bir genişlikte bir yol oluşturarak buna ön yol[15] adını verirdim. Bu yol, bahsi geçen seksen kamp boyunca uzardı çünkü bu yolla çapraz yol, komutanın kampıyla kenarlardaki seksen kampın arasına yerleştirilir. Bu ön yoldan ve komutanın kampının karşı tarafından batı kapısına gidecek, yine otuz kol genişliğinde ve uzunluk olarak komutan yoluna tekabül eden ve meydan yolu[16] olarak adlandırılan başka bir yol yaparım[17]. Bu iki yol açıldığında, pazar yerinin kurulacağı bir meydan yaparım; bunu komutan yolunun karşısına ve ön yolla kesişen meydan yolunun önüne[18] yerleştiririm. Bu meydan kare[19] olur ve her bir kenarı doksan altı[20] kol olur. Söz konusu karenin sağında ve solunda, her sırada on iki kol uzunluğunda ve otuz kol genişliğinde sekiz [karşılıklı] kamp kurarım. Böylece karenin her iki tarafında da on altı kampın olduğu, toplamda otuz iki kamp olur. Burada yardımcı taburlardan arta kalan süvarileri konaklatırım ve şayet bunlar da yeterli olmazsa komutanı ortalarına alan kampları, bilhassa da hendeklere bakanları veririm. Şimdi geriye, her taburun olağanüstü kargılılarını ve *veles*leri konaklattırmak kalıyor. Bildiğiniz üzere her biri [taburun] on [piyade] bölüğ[ün]e ek olarak bin olağanüstü kargılı ve beş yüz *veles* içerir. Böylece iki taburumuzda iki bin olağanüstü kargılı ve bin olağanüstü *veles* ve bir o kadar da yardımcı kuvvet vardır yani yerleştirilmesi gereken altı bin piyade daha var, ben hepsini batıya doğru ve hendekler boyunca yerleştiririm. Bu cihetle kuzey yönüne doğru ön yolun sonundan hendeğe kadar yüz

13 İt.: *Maestri di campi.*

14 İlk baskısı (1521) otuz birden bahsediyor ama biz Marchand et al.'ı ve Machiavelli'nin otuzdan bahseden diğer iki el yazmasını takip ediyoruz.

15 İt.: *Via di Testa.*

16 İt.: *Via di Piazza.*

17 Orijinal metinde "hareket ettirirdim" yazar.

18 İt.: *Testa.*

19 Bk. Figür 7. Kareden ziyade dikdörtgen.

20 İlk baskısı (1521) yüz altmış koldan bahseder.

kolluk bir boşluk bırakarak toplam yetmiş beş kol uzunluğunda ve altmış kol genişliğinde beş [karşılıklı] kamplık bir düzen kurarım, öyle ki genişlemesine bölündüğünde her kamp on beş kol uzunluğunda ve otuz kol genişliğinde olur. Ve on kamp olacağı için, her kampta otuz piyade olacak şekilde üç yüz piyade yerleştirilir. Sonra otuz bir kolluk bir boşluk bırakarak benzer şekillerle ve benzer aralıklarla beş çift [karşılıklı] kamplık bir sıra daha yerleştirilir ve daha sonra bir tane daha, böylece beş [karşılıklı] kamplık beş sıra olur. Bunun sonucunda kuzey tarafında düz bir çizgi hâlinde, hendeklerden yüz kol mesafede yerleştirilmiş elli kamp olur ve burada bin beş yüz piyade konaklar. Ardından batı kapısındaki sol tarafa dönerek bunlarla söz konusu kapı arasındaki tüm o alana, benzer boşluklarla ve aynı şekilde beş [karşılıklı] kamplık sıra daha yerleştiririm. Bin beş yüz piyadenin konaklayacağı bir düzenle diğeri arasında on beş koldan fazla boşluk olmayacağı doğrudur. Bu şekilde kuzey kapısından batı kapısına kadar hendekleri takip eden yüz kampta, düzen başına beş [karşılıklı] kamp olmak üzere on sıraya bölünmüş her düzende, kendi taburlarımızdaki olağanüstü kargılılar ve *velesler* konaklar. Dolayısıyla batı kapısından güney kapısına kadar olan yerde, aynı şekilde hendekleri takip ederek, on kamp olan toplam on düzenin her birinde yardımcı taburlarda görev yapan olağanüstü kargılılar ve *velesler* konaklar. Liderleri yahut *connestabole*leri, hendeklere bakan tarafta kendilerine en uygun görünen kampları alabilirler. Topçuları hendeklerin kıyılarına yerleştiririm ve batıya doğru kalan tüm diğer alana bütün silahsızları ve kampın bütün yükünü yerleştiririm. Bildiğiniz gibi eskiler bu yük adı altında, askerler dışında, bir ordu için gerekli olan her şeyi kastederlerdi: marangozlar, demirciler, nalbantlar, kunduracılar, mühendisler, bombardımancılar[21]

21 Bombardıman, Orta Çağ ve Erken Modern Çağ boyunca kullanılan bir top veya havan türüydü. Bombardımanlar çoğunlukla büyük kalibreli, ağızdan doldurulan toplardı ve kuşatma sırasında düşman tahkimatlarının duvarlarına yuvarlak taştan mermiler fırlatarak birliklerin içeri girmesini sağlardı. Bombardımanların çoğu demirden yapılmıştı ve mermileri fırlatmak için barut kullanılıyordu. Bk. Kathleen Sands. "Though One Of The Best-Documented Of Medieval Bombards, Mons Meg Was The Subject Of Exaggeration And Legend". Military History. 16 (3), 1999: s. 22.

(bunlar silahlılarla birlikte sayılsalar da), orduyu yaşatmak için lazım olan beygir ve büyükbaş hayvan sürüleriyle çobanlar ve son olarak toplu yiyecek ve silah tedarikinin sağlanması için umumi nakil araçlarıyla birlikte her sanatın ustaları[22]. Onların kampları ayrı bir yerde olmaz, yalnızca yolları işgal etmemelerine dikkat ederim. Sonra yukarıda belirtilen yükler için yollar arasında kalan diğer dört yeri boş alan olarak tahsis ederim, yani birini çobanlara, diğerini ustalar ve çalışanlara, diğerini umumi nakil araçlarına ve dördüncüsünü silahları taşıyan nakil araçlarına. İşgal edilmesini istemediğim yollar meydan yolu, ön yol ve son olarak kuzeyden başlayıp güneye doğru giden ve meydan yolunun ortasından geçen merkez yol[23] olur ki bu [merkez yol] doğu kısmında kavşak yolunun yaptığı tesiri batı kısmında yapar. Buna ek olarak kargılıların ve olağanüstü *veles*lerin kampları boyunca iç kısımları dolaşan bir yol olur ve tüm bu yollar otuz kol genişliğinde olur. Topçuları da kampın iç tarafındaki hendeklere yerleştiririm.

BATTISTA: Anlamadığımı itiraf etmeliyim. Bu benim alanım olmadığı için de bunu söylemekten utanacağımı düşünmüyorum. Ne var ki bu düzen çok hoşuma gitti. Sizden sadece, aklımı kurcalayan şu şeyleri çözmenizi istiyorum: Birincisi, etrafındaki yolları ve boşlukları neden bu kadar geniş yaptığınızı; diğeri ise beni daha çok meraklandıran[24], ordugâh için tasarladığınız bu alanları nasıl kullanacağınızı.

FABRIZIO: Biliniz ki tüm yolları otuz kol genişliğinde yapıyorum ki böylece bir piyade bölüğü oradan geçebilsin. Hatırlarsanız size her birinin yirmi beş ila otuz kol genişliğinde olduğunu söylemiştim. Hendekle ordugâh arasındaki mesafenin yüz kol olması gerekir ki bölük ve topçu birliği burada konuşlansın, ganimetlerini buraya getirsin ve gerekirse yeni hendekler ve su bentleriyle manevra yapabilsin. Hendeklerden uzakta olan kamplar daha iyidir çünkü düşmanın kendilerine zarar vermek için atacağı ateş ve diğer

22 Veyahut "zanaatkârları".

23 İt.: *Via di mezzo.*

24 Orijinal metinde "rahatsız eden" yazar.

şeylerden daha uzaktırlar. İkinci sorunuza gelince, niyetim tasarladığım her alana sadece bir çadır yerleştirmek değil, sınırlarının dışına çıkmamak kaydıyla çadırla orada konaklayanların az ya da çok rahat etmesidir. Bu kampları tasarlamak için oldukça deneyimli adamlara ve mükemmel mimarlara sahip olunması gerekir; komutan yeri seçer seçmez ona, nasıl şekil vereceğini ve nasıl böleceğini bilen, yolları nasıl ayırt edeceğini bilen, kampları halat ve direklerle nasıl pratik bir şekilde bölüp pratik bir şekilde böleceğini bilen [insanlar lazımdır]. Bir kafa karışıklığını önlemek için de kamp alanı daima aynı şekilde düzenlenmeli, böylece herkes kampını hangi yolda ve hangi alanda bulacağını bilsin. Bu her zaman ve her yerde gözetilsin ki nereye gidilerse gidilsin taşınabilir bir şehir gibi aynı yollar, aynı evler ve aynı görünüm olsun. Güçlü araziler arayanların gözetmediği şey, arazideki değişikliklere göre biçimi değiştirmek zorunda olduklarıdır. Ancak Romalılar bunu hendekler, surlar ve bentlerle sağlamlaştırdılar çünkü kampın etrafını çitle sarıp önüne de genelde altı kol genişliğinde ve üç kol derinliğinde bir hendek kazarlardı. Bu ölçüler, konaklamak istedikleri yere göre ve düşmandan ne kadar korktuklarına göre değişiklik gösterirdi. Ben olsam günümüz ordugâhlarında çitle uğraşmam. Bununla birlikte hendek ve bent yukarıda belirtilenden daha küçük olmaz, ihtiyaca göre daha büyük yaparım. Ayrıca topçular için kampların her köşesine yarım daire şeklinde bir hendek yaparım, buradan topçular, kanattaki hendeklerden saldırmaya gelenleri vurabilir. Askerler bir ordugâhın nasıl düzenleneceği konusunda eğitilmeli ve bununla birlikte gözetmenler[25] onu nasıl tasarlayacağı ve askerler yerlerini hemen öğrenme konusunda eğitilmelidir. Bunların hiçbirinde, yeri geldiğinde anlatılacağı gibi, herhangi bir zorluk yoktur. Zira şimdi, kamp muhafızlarına geçmek istiyorum çünkü muhafızların dağılımı olmadan diğer tüm çabalar nafile olur.

BATTISTA: Muhafızlara geçmeden önce bana şunu anlatmanızı istiyorum: Diğerleri ordugâhını düşmanın yakınlarına kurmak istediğinde ne tür yöntemler kullanırlar? Nitekim onları tehlikesiz bir şekilde düzenlemek için nasıl zaman bulacaklarını bilmiyorum.

25 İt.: *Ministri.*

FABRIZIO: Biliyorsunuz ki düşmanla her istediğinde çatışmaya girmeye hazır olan bir komutan dışında hiçbir komutan düşmanın yakınlarına ordugâh kurmaz ve diğerleri böyle [düşmana yakın] tanzim edilmişse olağan olanın dışında bir tehlike yoktur. Zira ordunun iki bölümü çarpışma, diğer bölümü de nöbet tutması için düzenlenir. Bu durumda Romalılar bu kampları bu şekilde tahkim etmeyi *triarius*lara verirken *princeps*ler ve *hastatus*lar silah altında kalmıştı. Bunu [bu şekilde] yaptılar çünkü savaşan sonuncu grup *triarius*lar olduğundan düşman geldiğinde işi bırakıp silahlarını alarak yerlerine geçmek için vakitleri olsun. Siz Romalıları taklit etmek istiyorsanız *triarius*ların yerine ordunun son bölümüne yerleştirmek istediğiniz bölükler için kamplar yaptırmanız gerekir. Lakin muhafızlarla ilgili tartışmaya geri dönelim. Eskilerin, bugün olduğu gibi[26] nöbetçiler[27] dedikleri, geceleri hendeklerin dışında belli bir mesafede muhafız görevlendirdiklerini sanmıyorum. Bunu, onları teftiş etmenin[28] zorluğu yüzünden kolayca aldatılabilecekleri ve düşman tarafından satın alınabilecekleri[29] veya baskı altına alınabileceklerini düşünerek yaptıklarını düşünüyorum, böylece onlara kısmen veya tamamen güvenmenin tehlikeli olduğuna karar verdiler gibi geliyor. Bu nedenle bütün muhafız birliği hendeklerin içindeydi. Bunu titizlikle ve çok büyük bir düzenle yaparak, bu düzenden sapanları ağır bir şekilde cezalandırdılar. Bunları nasıl düzenlediklerini sizi yormamak için daha fazla anlatmayacağım çünkü şimdiye kadar karşınıza çıkmadıysa kendiniz de bakabilirsiniz buna.[30] Size sadece kısaca ben neler yapardım onu anlatayım. Her gece mütemadiyen ordunun üçte birini hazır bulundurur ve dörtte birini ise piyade olarak görevlendiririm, tüm bentler boyunca ve bütün orduya yayılacak şekilde her iki tarafa çifte muhafızlar yerleştiririm. Bunlardan bir kısmı olduğu yerde kalır, bir kısmı sürekli kampın bir tarafından

26 Orijinal metinde "bugün gelenek olduğu gibi" yazar. Süvarilerin geceleri kampın nöbetinden sorumlu olması konusunda bk. Vegetius III 8.

27 İt.: *Ascolte.*

28 Orijinal metinde "yeniden görmenin" yazar.

29 Orijinal metinde "yozlaştırılabilecekleri" yazar.

30 Bu tartışmanın devamı için bk. Polibios VI 35.

diğerine gidip gelir. Tarif ettiğim bu düzeni düşman yakınımdaysa gündüzleri de gözetirim. Parola[31] konulup her akşam yenilenir ve bu tür muhafızlıkta yapılan diğer şeylere gelince, bunlar bilindik şeyler olduğu için fazla konuşmayacağım. Size yalnızca çok önemli olmak şartıyla ve gözettikçe büyük iyilikler, gözetmedikçe büyük kötülükler doğuran şeyleri hatırlatacağım. Örneğin akşamları kampta kalmayanların ve kampa yeni gelenlerin büyük bir titizlikle takip edilmesi. Tasarladığımız bu düzenin içinde olanları takip etmesi[32] kolaydır çünkü her kampta belli sayıda adamı bulunduğundan eksik veya fazla adam olup olmadığını görmek kolaydır. Bazıları izinsiz bir şekilde kaybolduğunda firari olarak cezalandırılmalı, fazla olduklarında ise kim oldukları, ne yaptıkları ve haklarındaki diğer bilgiler[33] öğrenilmelidir. Gösterilen bu dikkat sayesinde düşman, komutanlarınızla kolay kolay iş birliği[34] yapamaz ve tedbirlerinizden haberdar olamaz. Bu da eğer Romalılar[ın muhafızları] tarafından özenle gözetilmemiş olsaydı Claudius Nero[35], Hannibal'in yakınlarındayken, Lucania'daki ordugâhından çıkıp Hannibal'den gizlice Marche'den geri dönemezdi.[36] Ancak Hannibal bu işi büyük bir ciddiyetle gözetmezdi, oysa bu iş ordudaki diğer işlerde gösterilmesi beklenen riayete nazaran daha az riayet gerektirmektedir. Ancak bunun gözetilmesine ilişkin yasalar ve uygulanması acımasız ve sert olmalıdır. Romalılar, yerinde olmayan muhafızları, savaşta kendisine verilen yeri terk edenleri, ordugâh dışında gizli saklı iş çevirenleri, savaşta üstün bir şey yaptığını söyleyip yapmayanları, komutanın emrine

31 Orijinal metinde "isim" yazar.

32 Orijinal metinde "incelemesi" yazar.

33 Orijinal metinde "durumları" yazar.

34 Orijinal metinde "pratik" yazar.

35 Claudius Caesar Nero Augustus Germanicus, 13 yaşında Roma imparatoru Claudius tarafından evlat edinildi ve tahta geçip 5. Roma imparatoru oldu. MS 54'ten kendi dönemine kadar hüküm süren Julius-Claudius hanedanının son imparatoruydu. MS 68'de öldü. Nero, Praetorian Muhafızlarının üyeleri ve Roma ve eyaletlerindeki alt sınıf halk arasında popülerdi, ancak Roma aristokrasisi ona kurulmuştu. Çağdaş kaynakların çoğu onu zalim, kendini beğenmiş ve ahlaksız olarak tanımlıyor. Roma senatosu tarafından halk düşmanı ilan edildikten sonra 30 yaşında intihar etti.

36 MÖ 207'de.

karşı savaşanları ve korkudan silahlarını fırlatanları ölüm cezasına çarptırıyorlardı. Ve bir kohort veya bütün bir lejyon benzer bir hata yaptığında, hepsini idam etmemek için hepsini [isimlerini] bir keseye koyup oradan onda birini çekerler ve öldürürlerdi. Bu ceza öyle bir uygulanırdı ki herkes bizzat hissetmese bile yine de korkardı. Büyük cezaların olduğu yerde, insanları, aynı anda korkmaları ve umut etmeleri için mükâfatın da olması gerektiğinden her müstesna eylem için mükâfatlandırdılar: Savaşırken vatandaşlarından birinin hayatını kurtaranları, düşman şehirlerinin surlarına ilk tırmananları, düşman ordugâhına ilk girenleri, çatışmada düşmanı yaralayanları veya öldürenleri, onu [düşmanı] atından atanları... Böylece her türlü erdemli davranış konsüller tarafından bilinir ve ödüllendirilirdi ve herkes tarafından alenen övülürdü ve bunlardan herhangi biri için ödüllendirilenler, askerler arasında kazandıkları şan ve şöhretin yanında vatanlarına döndüklerinde dost ve akrabaları arasında da büyük bir şatafatla ve gösterilerle karşılanırdı. Dolayısıyla iyi ya da kötü işleriyle övgü ya da yergiyi alanların, ödüllendirilmesine ve cezalandırılmasına riayet ettikleri için, insanların bu kadar çok imparatorluk edinmiş olmaları şaşırtıcı değildir. Bu şeylerin çoğuna dikkat edilmelidir. Zannediyorum onların gözettiği bir cezalandırma yöntemi konusunda sessiz kalmamam lazım. Suçlu, tribün ya da konsül önünde mahkûm edildiğinde[37] ona sopayla bir defa hafifçe vurulur, bu cezanın ardından suçlunun kaçması söylenir ve tüm askerlerin de suçluyu taş, dart veya başka silahlarla vurup onu öldürmesi istenirdi, dolayısıyla pek azı kaçıp canını kurtarabilirdi. Kaçma fırsatı bulanlar da eve öyle büyük bir utanç ve sefalet içinde döneceğine ölmeyi tercih ederdi. Bu yöntemin, mahkûmları alenen diğer askerler tarafından öldürten İsviçreliler tarafından da aşağı yukarı gözetildiğini görürsünüz. Bu iyi düşünülmüş ve kusursuz bir şekilde[38] yapılmıştır çünkü birisinin bir suçlunun savunucusu olması istenmiyorsa, bulunabilecek en büyük çare onu diğerinin

37 İt.: *Convinto.* "İkna edildi", "fethedildi" kelimeleri aynı kökten gelirler.

38 İt.: *Ottimamente* biraz önceki *popolarmente*den sonra kullanılıyor. Floransa jargonu ve politikasında *ottimati* veya *grandi* politik üst sınıfı oluştururken, *popolari* alt tabakayı oluştururdu. Bk. Lynch: s. 128.

cezalandırıcısı yapmaktır. Neticede kendisi infazcı olduğunda infazın başkası tarafından uygulanmasına nazaran onu daha az kayırmaya meyillidir ve başka bir arzuyla cezayı kesmeyi arzular. Bunun sonucunda, hata yapan birinin halk tarafından kayırılmasını istemiyorsanız halkın onu yargılamasını sağlamak iyi bir çaredir. Bunu Manlius Capitolinus[39] örneği pekiştirebilir; senato tarafından suçlandığında halk onun yargıcı olasıya kadar halk tarafından savunuldu, ancak halk, davasının yargıcı olduktan sonra onu ölüme mahkûm etti. İşte ceza sistemi, kargaşanın önüne geçip adaleti tesis eder. Ne kanunlardan ne de insanlardan korkmak silahlı adamları zapt etmeye yettiği için de eskiler buna Tanrı'nın otoritesini eklediler ve bu nedenle askerlerine askerî disipline uymaları için çok büyük bir törenle yemin ettirdiler. Böylece sadece kanunlardan ve insanlardan değil, Tanrı'dan da korkmaları sağlandı ve onların içini imanla doldurmak için her türlü çabayı gösterdiler[40].

BATTISTA: Romalılar ordularına kadın sokulmasına ya da bugün olan[41] bu kumar oyunlarına izin verir miydi?

FABRIZIO: İkisi de yasaktı ve bu yasak çok zor değildi. Zira askerlere kâh hep birlikte kâh bireysel olarak verdikleri talimler o kadar yoğundu ki genel olarak meşguldüler, ne Venüs'ü[42] ne kumar oyunlarını ne de askerleri kışkırtan ve işe yaramaz hâle getiren diğer şeyleri düşünecek zamanları vardı.

BATTISTA: Hoşuma gitti bu. Ama şunu da cevaplayın lütfen: Ordugâhı toplamak gerektiğinde ne tür bir düzen takip ederlerdi?

FABRIZIO: Komutanın trompeti üç kez çalardı. İlk seste çadırlar kaldırılıp paketlenirdi, ikincisinde yüklenirdi ve üçüncüsünde yukarıda belirttiğim gibi arkalarında yükler ve merkezlerinde lejyonlar olacak şekilde silahlı kuvvetler hareket ederdi. Bundan dolayı, bir yardımcı taburu ve ardından onun özel yüklerini ve onlarla

39 Marcus Manlius Capitolinus, MÖ 392'de Roma Cumhuriyeti'nin konsülüydü. MÖ 389 ile 370 yılları arasında beş kez konsüllük tribünü olan Aulus Manlius Capitolinus'un kardeşiydi.

40 Orijinal metinde "kullandılar" yazar.

41 Orijinal metinde "kullanılan" yazar.

42 "Aşkı".

birlikte umumi yükün dörtte birini hareket ettirmeniz gerekecek[43]; bu da az önce gösterdiğimiz karelerden birinde yerleşenlerin tamamı ediyor. Bu nedenle her birinin bir tabura tayin edilmesi daha iyi olur, böylece ordu hareket ettiğinde her biri hareket ederek yerinin neresi olacağını bilir. Dolayısıyla her tabur kendi yükleriyle ve arkasında umumi yükün dörtte biriyle yola çıkmalıdır, tıpkı Roma ordusunun bu şekilde hareket ettiğini gösterdiğimiz gibi.

BATTISTA: Kampları kurarken dile getirdiğiniz hususlardan başka dikkat ettikleri şeyler[44] var mıydı?

FABRIZIO: Romalıların, konaklama biçimlerinde kendilerine uygun olan biçimleri korumak istediklerini hatırlatayım, bundan başka şeyi gözleri görmezdi[45]. Ancak diğer hususlara gelince, iki temel husus vardı: Birincisi temiz bir yere yerleşmek, diğeri ise düşmanın onları kuşatamayacağı ve su veya erzaktan mahrum bırakamayacağı bir yere yerleşmek. Bundandır ki hastalıklardan kaçmak için bataklıklardan veya fena rüzgârlara maruz kalan yerlerden sakındılar. Bu, arazinin niteliklerinden ziyade sakinlerinin suratlarından anlaşılırdı; kötü renkli, kabarmış veya diğer enfeksiyonlarla dolu olduklarında orada kalmazlardı. Kuşatılmamak hakkındaki diğer kısma gelince, dostların [müttefiklerin] yerleştiği ve düşmanın bulunduğu yerin mahiyeti göz önünde bulundurularak, kuşatılıp kuşatılmayacağınıza dair bir tahminde bulunmanız iyi olur. Dolayısıyla komutan, ülkelerin yerleşim yerlerinde çok uzman tutmalı ve çevresinde aynı uzmanlığa sahip birçok kişi bulundurmalıdır. Ordunun düzenini bozmamak için hastalık ve açlıktan kaçınılmalıdır çünkü askerlerinizin sağlını korumak istiyorsanız çadırlarda uyumalarını, ağaçların yaptığı gölgelerin altında kalmalarını, yemek pişirmek için çalı çırpının olduğu yerlere yakın olmalarını ve sıcak havada yürümemelerini sağlamanız iyi olur. Bundan dolayı yazın kamptan

43 İt.: *[P]erò voi aresti a fare muovere uno battaglione ausiliare.* Biçimsel ve çoğul ikinci kişinin alışılmadık örneği. Bu, Fabrizio ile tartışanlardan ziyade bir prense tavsiye gibi görünüyor (ki bu tavsiye başka bir yerde bilindik *tu* biçiminde verilmiştir.) Bk. Lynch: s. 130.

44 Orijinal metinde "düşünceleri" yazar.

45 Orijinal metinde "saygı göstermezlerdi" yazar.

gün doğmadan önce çıkılmasına dikkat edilmesi gerektiği gibi kışın da ateş yakmanın kolay olmadığı karda kışta yürünmemesine dikkat edilmesi gerekir çünkü kışın uygun giysiler yoktur ve sular içilmeyecek kadar kötüdür. Rastgele hastalananlar, doktorlar tarafından tedavi edilir çünkü bir komutan hem hastalıkla hem de düşmanla savaşmak zorunda kaldığında çaresi yoktur. Fakat orduyu sağlıklı tutmak için talimden daha yararlı bir şey yoktur ve bu sebeple eskiler onlara her gün talim yaptırırdı. Buradan bu talimin ne kadar değerli olduğunu anlıyoruz çünkü ordugâhta sağlıklı olmak savaşta muzaffer kılar. Açlığa gelince, düşmanın yalnızca yemek tedarikinize engel olmadığını görmek[46] yetmez, aynı zamanda onları nereden alacağınızı öngörmek ve sahip olduklarınızı zayi etmediğinizi görmek de gerekir. Bundan dolayı orduda her zaman bir aylık stokunuz olmalı ve size bunu sağlayan yakın arkadaşlarınıza her gün vergi vermelisiniz. Erzakınızı sağlam tutun ve hepsinden önemlisi herkese her gün makul bir ölçü vererek dikkatle dağıtın ve bu tarafını öyle bir gözetin ki düzeniniz bozulmasın çünkü savaştaki diğer her şeye zamanla galebe çalınabilir, ancak sadece bu, zamanla size galebe çalar. Sizi açlıkla yenebilecek bir düşmanınız, sizi asla kılıçla yenmeye çalışmayacaktır. Zira böyle bir zafer o kadar şerefli olmasa bile daha güvenli ve daha kesindir. Bunun sonucunda adaleti gözetmeyen ve dilediğini savurgan bir şekilde yiyen ordu açlıktan kurtulamaz çünkü bir düzensizlik yemeğin oraya ulaşmamasına, diğeri ise ulaştığında gereksiz yere tüketilmesine neden olur. Ancak eskiler, verdiklerinin canları ne zaman isterse o zaman tüketilmesine izin verdiler çünkü komutanın yemediği zaman hiçbir asker de yemek yemiyordu. Modern ordulaın neleri gözettiklerini herkes biliyor ve net bir şekilde eskiler gibi düzenli ve ayık değiller, [bilakis] savurgan ve ayyaştırlar.

BATTISTA: Ordugâhları düzenlemeye başlarken sadece iki taburla kalmayıp doğru[47] bir ordunun nasıl kamp yaptığını göstermek için dört taburu da ele almak istediğinizi söylemiştiniz. Ancak bana iki şeyi anlatmanızı istiyorum: Birincisi, daha fazla ya da daha az

46 "Görmek" burada "sağlamak" anlamında. Burada ve devamında.

47 Orijinal metinde "adil" yazar.

adamım varsa nasıl konaklamam gerekir; diğeri, herhangi bir düşmana karşı savaşmak için kaç asker yeterli olur?

FABRIZIO: Birinci soruya gelince, ordu dört binden az veya altı binden fazla piyadeden oluşuyorsa yeteri kadar kamp düzeni eksiltilir veya eklenir ve bu şekilde sonsuz kadar azaltılabilir veya çoğaltılabilir. Ne var ki Romalılar iki konsüllük ordusunu birleştirdiklerinde iki kamp kurup silahsız kısımları birbirlerine çevirdiler. İkinci soruya gelince, düzenli Roma ordusunun yaklaşık yirmi dört bin askeri olduğunu söyleyeyim. Ancak daha büyük bir güç onları sıkıştırdığında en fazla bir araya getirdikleri, elli bin askerdi. Bu sayıyla, Kartacalılarla giriştikleri birinci savaştan sonra, saldırıya uğradıkları iki yüz bin Fransız'a karşı koydular.[48] Bununla [sayıyla] Hannibal'e karşı çıktılar. Romalılar ve Greklerin düzen ve sanatla güçlendirilmiş sınırlı sayıda askerle savaştıklarını dikkate almalısınız. Garplılar ve Şarklılar bunu kalabalık sayıyla yaptılar, ancak bu uluslardan biri yani Garplılar doğal öfkeden yararlanıyor, diğeri ise bu adamlarının krallarına duydukları büyük itaatten. Ancak [Antik] Yunan ve İtalya'da, krallarına karşı doğal bir öfke yahut doğal bir itaat olmadığı için disipline müracaat etmek gerekli olmuştur ki bu o kadar kudretli ki az sayıda kişi çoğunluğun öfkesini ve doğal inadını yenebilmiştir.[49] Öyleyse size söylüyorum, Romalıları ve Grekleri taklit etmek istiyorsanız askerin sayısı elli bini geçmemelidir, hatta daha da azaltılmalıdır. Zira daha çoğunun kafası karışır, disiplinin ve öğretilen emirlerin gözetilmesine imkân tanımaz. Pirhos on beş bin adamla dünyayı fethedeceğini söylerdi.[50] Lakin diğer bölüme geçelim. Ordumuza bir muharebe kazandırmıştık, böyle bir muharebede çıkabilecek musibetleri göstermiştik, onu ilerletmiştik ve ilerlerken hangi engellerle kuşatılabileceğini anlatmıştık, son olarak

48 Telamon Muharebesi, MÖ 225'te Roma Cumhuriyeti ile Kelt kabileleri ittifakı arasında geçti. Konsüller Gaius Atilius Regulus ve Lucius Aemilius Papus liderliğindeki Romalılar, Gaesatae kralları Concolitanus ve Aneroëstes liderliğindeki Keltleri yendi. Bu, Kelt tehdidini Roma'dan kaldırdı ve Romalıların Kuzey İtalya üzerindeki etkilerini genişletmelerini sağladı.

49 Bk. Aristoteles, *Politics* 1327b, 20-38.

50 Bu ifadenin nereden geldiği bilinmiyor. Bk. Lynch: s. 133.

ordugâhımızı kurmuştuk; yalnızca çekilen zahmetten dolayı biraz dinlenmekle kalmayıp aynı zamanda savaşın nasıl bitmesi gerektiğini de düşünmeliyiz. Zira pek çok şey ordugâhta halledilir, özellikle de düşman topraklarındaysanız ve emniyete alınması gereken tehlikeli[51] topraklar ve ele geçirilmesi gereken düşmanlarınız varsa. Ancak artık göstermemiz gereken şeylere gelerek bugüne kadar elde ettiğimiz o ihtişamla zorlukların üstesinden gelmemiz gerekiyor. Bu cihetle teferruata inerek söylemeliyim ki eğer birçok insanın veya topluluğun size yararı onlara da zararı dokunacak bir şey yapmasına (mesela şehirlerinin surlarını yıkmak veya içlerinden birçoğunu sürgüne göndermek gibi) ihtiyaç duyacak olursanız onları kendilerine bir zarar gelmeyeceğine inanmalarını sağlayacak şekilde kandırmalısınız, bu şekilde birbirlerine yardım etmeyecekleri için hepsi kontrol altında tutulmuş olsun ya da onlara yapmaları gereken her şeyi aynı gün emredin ki emrin verildiği kişi bu işte yalnız olduğunu düşünerek bahaneler üretmek yerine itaat etsin, böylece emriniz herkes tarafından itiraz görmeksizin yerine getirilsin. Birtakım insanların sadakatinden şüphe ediyorsanız ve kendinizi koruma içgüdüsüyle[52] beklenmedik bir şekilde onları suçüstü yakalamak istiyorsanız asıl planınızı daha kolay hayata geçirmek[53] için planınızın bir kısmını onlara aktarmaktan, onların yardımını istemekten, başka bir girişimde bulunacağınızı ve bunun için dışarıdan bir bakışa[54] ihtiyaç duyduğunuzu söylemekten daha iyi bir şey yapamazsınız. Bu, onların kendilerini savunmasını akıllarına getirmelerini engelleyecek, sizin onlara zarar vermeyeceğinize inanacaklar ve size arzunuzu rahatlıkla gerçekleştirme fırsatı sağlayacaktır. Ordunuzda, düşmanınızı planlarınızdan haberdar eden birinin olduğunu düşündüğünüzde onun kötü niyetinden[55] yararlanmak için, yapmak istemediğiniz şeyleri ona iletmekten, yapmak istediğiniz şeyleri de gizli[56] tutmaktan ve korkmadığınız

51 Orijinal metinde "tehlike" yazar.
52 Orijinal metinde "bundan emin olmak için" yazar.
53 Orijinal metinde "renklendirmek" yazar.
54 Orijinal metinde "zihne" yazar.
55 Orijinal metinde "ruhundan" yazar.
56 Orijinal metinde "sessiz" yazar.

şeylerden korktuğunuzu ona söylemekten ve korktuğunuz şeyleri gizlemekten daha iyi bir şey yapamazsınız. Bu, planlarınızı bildiği inancıyla bazı girişimlerde bulunmasına neden olacaktır ki siz de onu kolayca kandırıp sıkıştırırsınız. Claudius Nero'nun yaptığı gibi, bir arkadaşınıza yardım göndererek ordunuzu küçültmeyi planlıyorsanız ve düşman bunu fark etmezse, kampı küçültmek değil, aksine[57] işaretleri ve düzenleri olduğu gibi koruyup aynı ateşleri ve aynı muhafızları korumak gerekir. Bunun sonucunda, ordunuza yeni birlikler katılırsa ve düşmanın genişlediğinizi[58] bilmesini istemiyorsanız kamplarınızı genişletmemeniz lazım çünkü eylemlerinizi ve planlarınızı gizli tutmak her zaman yararlıdır. Bu nedenle Metellus, İspanya'da ordusuyla birlikteyken ertesi gün ne yapacağını soran birine, bunu kendi gömleği bile bilse onu yakacağını söyledi. Marcus Crassus, kendisine ordusunu ne zaman harekete geçireceğini soran birine, "Trompet seslerini duymayacak olan tek kişinin kendin olduğuna mı inanıyorsun?" dedi.[59] Düşmanının sırlarını öğrenmek ve düzenlerini bilmek isteyen bazıları, elçilerle birlikte, uşak kılığına girmiş, savaşta çok yetenekli adamlar gönderdi; bunlar düşman ordusunu görme, güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirme fırsatı yakalayarak onların üstesinden gelme fırsatı verdi[60]. Bazıları, akrabalarından birini sürgüne gönderip onun aracılığıyla düşmanlarının planlarını öğrendi. Bu maksatla düşmandan [bir mahkûmu] esir alırsanız benzer sırlar öğrenirsiniz. Marius, o zamanlar Lombardiya'da yaşayan ve Roma halkıyla konfedere hâlde olan Fransızların sadakatlerini öğrenmek için Cimbrililerle yaptığı savaşta onlara açılmış ve mühürlenmiş mektuplar gönderdi; açılmış mektuplarda, mühürlü olanların şu ve şu zaman dışında açılmaması gerektiğini yazdılar ve o zamandan önce mektupları geri sordular, ama onları açık bulunca sadakatlerinin tam olmadığını anladılar. Bazı komutanlar saldırıya uğradıklarında düşmanı bulmak yerine ülkesine taarruz etmeye gittiler ve onun, kendi evini savunmak için mecburen geri

57 Orijinal metinde "ama" yazar.

58 Orijinal metinde "artırdığınızı" yazar.

59 Bk. Ploutarkhos, *Demetrius* 28.

60 Muhtemelen burada "yakaladı" fiili olması gerekiyordu.

dönmesini sağladılar. Bu, çoğu zaman iyi sonuç verdi çünkü askerleriniz fethederek, kendilerini ganimetle doldurarak güven duymaya başlarlarken düşman askerleri galipken mağlup duruma düşerek korkuya kapılırlar. Nitekim bu alicengiz oyununu kim yaptıysa pek çok kez başarılı olmuştur. Ancak bu yalnızca ülkesini düşmanınkinden daha güçlü tutan kişi tarafından yapılabilir, aksi takdirde kayıpla sonuçlanır. Kendisini ordugâhta düşman tarafından kuşatılmış hâlde bulan bir komutana, birkaç günlüğüne uzlaşıp ateşkes yapmak çoğu kez yararlı olmuştur. Bu, düşmanı her yönden daha ihmalkâr yapar, böylece onun ihmalkârlığından yararlanarak kolayca elinden kurtulma fırsatı elde edersiniz. Sulla bu şekilde iki kez düşmanlarından kurtuldu. Aynı aldatmacayla İspanya'daki Hasdrubal, kendisini kuşatan Claudius Nero'nun kuvvetlerinden kurtuldu.[61] Aynı zamanda, yukarıda belirtilenlere ek olarak, kendisini düşmandan kurtarmak için onu oyalamak da yardımcı olur ve onu uzak tutar. Bu iki şekilde yapılır: Ya kuvvetlerinizin bir kısmıyla ona saldırın ki o da savaşa niyet ederek birliklerinizin geri kalanına kendilerini kurtarma fırsatı versin ya da yeni bir olay yaratın ki bu olayın tuhaflığı[62] onu hayrete düşürüp korkutsun ve o da kalakalsın, Fabius Maximus tarafından kıstırıldığında Hannibal'in geceleri çok sayıda öküzün boynuzlarına yanan meşaleler yerleştirdiğinde neler olduğunu bildiğiniz gibi; bu tuhaflık karşısında hayretler içinde kalan Fabius başka türlü onların geçişini serbest bırakmazdı. Bir komutan, diğer tüm eylemlerinin yanı sıra düşman kuvvetlerini bölmek için, ya düşmanın güvendiği adamlarına karşı şüphe uyandırmalı ya da düşmanın birliklerinin ayrılmasını sağlamalı ve bu vesileyle zayıflamasına sebebiyet verip düşman kuvvetlerini bölmek için her türlü gayreti göstermeli. Birinci yöntem, yanında bulunanlardan birinin malına sahip çıkarak olur, mesela savaşta halkını ve malını korumak için fidye almadan çocuklarını veya diğer tanıdıklarını iade etmek. Hannibal'in Roma'nın çevresindeki tüm tarlaları yakıp sadece Fabius Maximus'un

61 Hasdrubal MÖ 211'de; Mithridatis'in bir generali, MÖ 90'da sivil savaşlar sırasında ve Kapadokyalı Arkhelaos ile karşılaşmadan iki yıl önce. Bk. Frontinus I 5.17-19.

62 Orijinal metinde "yeniliği" yazar. Burada ve paragrafın devamında.

tarlalarını bundan muaf tuttuğunu biliyorsunuz. Coriolanus'un[63], ordularıyla birlikte Roma'ya geldiğinde[64] soyluların mallarını nasıl koruduğunu ve pleblerin mallarını nasıl yakıp talan ettiğini biliyorsunuz. Metellus ordusunu Yugurta'ya karşı sevk ettiğinde, Yugurta'dan kendisine gönderilen tüm elçilerden, Yugurta'nın kendisine teslim edilmesini istedi. Daha sonra onlara aynı konuda mektuplar yazarak kısa sürede Yugurta'nın tüm danışmanlarından şüphe duymasını ve onları farklı şekillerde kovmasını sağladı. Hannibal, Antiochus'a kaçtıktan sonra Romalı elçiler ona o kadar samimi davrandılar ki Antiochus ondan şüphelenmeye başlayıp çok geçmeden onun tavsiyesine itimat etmeyi bıraktı. Düşman kuvvetlerini bölmeye [yani ikinci yönteme] gelince, [savaş devam ederken] düşman ülkesinin bir kısmına saldırıp onun savunmaya gitmek için savaşı terk etmesini sağlamaktan daha kesin bir yöntem yoktur. Fabius'un[65] Fransızlılar, Toskanalılar, Umbrialılar ve Samnitlerin kuvvetleriyle karşılaştığında benimsediği yöntem buydu. Titus Didius, düşmandan daha az sayıda birliğe sahipti ve Roma'dan bir lejyon bekliyordu, oradan ayrılıp gelecek olan lejyonu karşılamak istiyordu ancak ordusuna ertesi gün düşmanla çarpışmak istediğini ilan etti[66]. Daha sonra elindeki bazı mahkûmlara kaçma fırsatı tanıdı, onlar da ertesi gün konsülün savaş düzenini kendi birliklerine ispiyonladılar ve düşman ordusu kendi gücünü bölmemek için o lejyonu karşılamaya gitmedi ve Titus Didius bu şekilde oradan kurtuldu[67]. Elbette bu yöntem düşmanın kuvvetlerinin bölünmesini değil, ama kendi kuvvetlerinin ikiye

63 Gnaeus (veya Gaius) Marcius Coriolanus MÖ V. yüzyılda yaşadığı söylenen Romalı bir generaldi. Corioli'nin Volsci şehri, Roma kuşatması sırasında yaptığı cesur eylemlerin ardından toponimik takma adı "Coriolanus"u aldı. Daha sonra Roma'dan sürüldü ve Roma'nın düşmanı Volsci birliklerinin, şehri kuşatmasına öncülük etti.

64 MÖ 491'de.

65 Quintus Fabius Maximus Rullianus (veya Rullus) beş kez konsüllük yaptı ve Samnit Savaşları'nın kahramanıydı. Kendi hattının bir kısmını düşmanın ardındaki tepelerin etrafına göndererek Tifernum'da Samnitleri mağlup etti ve MÖ 295'te oy birliğiyle beşinci kez konsüllük için seçildi. Sentinum'daki destansı savaşta Etrüskler, Samnitler ve Galyalılardan oluşan koalisyonu mağlup ederek kalıcı bir ün kazandı

66 Orijinal metinde "ses verdi" yazar.

67 MÖ 98-93'te Titus'un hâlâ İspanya'da olduğu sırada. Bk. Lynch: s. 135.

katlanmasını sağladı. Bazıları, [düşman] kuvvetlerini bölmek için kendi ülkesine girmesine ve birçok şehri öylesine[68] almasına izin verdiler, böylece düşman oralara muhafızlar yerleştirerek kuvvetlerini azaltacaktı ve bu şekilde zayıflattıktan sonra saldırıp onu mağlup ettiler. Bazıları, bir vilayete girmek istediklerinde diğerine saldırıyormuş gibi yapıp öyle bir yutturdular[69] ki gireceklerine hiç şüphe duyulmayan bölgeye birdenbire girip düşman oranın imdadına yetişemeden fethettiler. Nitekim düşmanınız, daha önce tehdit ettiğiniz yere geri dönüp dönmeyeceğinizden emin olmadığı için bir yeri terk edip diğerine yardım etmez ve genellikle ne birini ne de diğerini savunabilir. Bahsedilenlere ek olarak bir komutanın, askerler arasında bir fitne veya nifak çıktığında bunu sanatla[70] sona erdirmesini bilmesi önemlidir. Bunun en iyi yolu hataların elebaşını cezalandırmaktır. Ancak bunu öyle bir yapın ki daha farkına bile varmadan onları bastırın. Bunun yolu şudur: Eğer senden[71] uzaktaysalar sadece elebaşlarını değil, onlarla birlikte diğerlerini de çağırın ki bunun onları cezalandırmak için bir neden olduğuna inanmayarak asilik etmesinler ve cezadan endişelenmesinler. Onlar huzurunuzdayken herhangi bir kusuru olmayanlara karşı güçlü durup onların yardımıyla [hatalılar] cezalandırılmalıdır. Aralarında bir ihtilaf varsa en iyi yol onları daima birleştiren korku yoluyla tehlikeye maruz bırakmaktır. Ancak tüm bunların yanında orduyu bir arada tutan şey, komutanın sadece ve sadece erdeminden kaynaklanan itibarıdır çünkü erdem olmadan ne kan ne de otorite bunu verir. Bir komutandan beklenen ilk şey, askerlerini cezalandırmak ve maaş ödemektir. Zira ödeme yapılmadığı zaman ceza da kesilmez çünkü maaşını ödemezseniz hırsızlık yapan askeri cezalandıramazsınız, o da hayatta kalmak istediği için hırsızlık yapmaktan geri durmaz. Ancak ona ödeme yapıp cezalandırmazsanız her hâlükârda küstahlaşır çünkü itibarınız azalır. Bu kimin başına gelirse gelsin rütbesinin saygınlığını koruyamaz ve bunu koruyamamak[72] zorunlu

68 Orijinal metinde "deneme olarak" yazar.

69 Orijinal metinde "beceri kullandılar" yazar.

70 Veyahut "ustaca".

71 Machiavelli burada yine "sen" zamiri kullanıyor.

72 Orijinal metinde "sürdürememek" yazar.

olarak bir ordunun yıkımı olan kargaşa ve fitneyi beraberinde getirir. Eski komutanların, şimdikilerin neredeyse hiç yaşamadığı bir sıkıntısı vardı, o da kendileri hakkındaki uğursuz alametleri yorumlamaktı. Şayet bir orduya ok düşse, güneş veya ay tutulsa, deprem olsa, komutan atına binerken veya atından inerken düşse askerler tarafından uğursuz olarak yorumlanırdı ve bunlar onlarda öyle bir korku uyandırırdı ki bir çarpışmaya girdiklerinde kolayca yenilirlerdi. Dolayısıyla eski komutanlar böyle bir olay meydana gelir gelmez ya bunun nedenini gösterip doğal bir nedene bağlarlardı[73] veyahut kendi amaçlarına[74] göre yorumlarlardı. Caesar, Afrika'da gemiyi terk ederken düştüğünde "Afrika, işte seni aldım!" demişti.[75] Ve birçokları ay tutulmasının ve depremlerin sebeplerini açıkladı [ve bundan yararlandı]. Zamanımızda bu tür şeyler vuku bulmaz çünkü insanlarımız bu denli batıl inançlara sahip değildir, dinimiz de bu tür fikirleri oldum olası ortadan kaldırdı. Ancak yine de vuku bulacak olursa eskilerin düzenleri taklit edilmelidir. Açlık veya başka bir doğal zorunluluk[76] veyahut insani tutku, düşmanınızı nihai bir çaresizliğe sürüklerse ve bundan sıyrılıp sizinle savaşmaya gelirse kampınızda kalmalı ve elinizden geldiğince savaştan kaçınmalısınız. Lakedaimonlar, Messinialılara karşı böyle yaptı.[77] Caesar ise Afranius[78] ve Petreius'a[79] karşı böyle yaptı. Fulvius[80]

73 Orijinal metinde "indirgerlerdi" yazar.

74 Veyahut "lehlerine".

75 Bk. Suetonius, *Julius Caesar* 59: "*Prolapsus etiam in egressu navis verso ad melius omine: teneo te inquit, Africa*".

76 Veyahut "felaket".

77 MÖ 650'den sonra.

78 Lucius Afranius eski bir Romalı pleb ve Gnaeus Pompeius Magnus'un bir müşterisiydi. İberya seferleri, doğu seferleri sırasında Pompeius'un halefi olarak hizmet etti ve iç savaşa kadar onun hizmetinde kaldı. MÖ 46'da Thapsus Savaşı'ndan hemen sonra Afrika'da öldü.

79 Marcus Petreius Romalı bir politikacı ve generaldi. Pompeius'un bir müşterisiydi ve Pompeius gibi Doğu İtalya'daki Picenum bölgesinden geliyordu. Kötü şöhretli asi Lucius Sergius Catilina'yı Pistoia'da köşeye sıkıştırdı ve öldürdü.

80 Marcus Fulvius Flaccus Romalı bir senatör ve Gracchus kardeşlerin müttefikiydi. MÖ 125'te konsül, MÖ 122'de halk tribünü olarak görev yaptı. İspanya'da Cimbri'ye karşı değil, Keltiberlere karşı savaştı. Hata için bk. Livius XL 30; Frontinus II 5, 8 yanlış anlamıştır.

konsülken Cimbrililerle karşı karşıya geldiğinde, günlerce süvarilerini düşman üzerine saldırtmış ve onlara kamplarından çıkacak olan düşmanı takip etmelerini emretmiş. Fulvius'un ordusu, Cimbrililerin kampının arkasında pusuya yatıp süvarilerini [tekrar] saldırtmış ve Cimbrililerin onları takip etmek için kamplarından çıkmasını sağladıktan sonra onları yakalayıp talan etmişti.[81] Bazı komutanların, düşman ordusunun yakınındayken kendi birliklerini düşmanın üniformasında[82] kendi ülkesini soyup yakmak için göndermesi de çok etkili olmuştur; bu yüzden düşmanını, kendilerine yardıma gelen birlikler olduğuna inandırıp yağmalamalarına yardım etmek için koşmasını sağlamış ve bu şekilde düzenlerini bozan düşman kendisini alt etme gücü vermiştir. Epiruslu Aleksandros[83] bu vasıtaları[84] İliryalılara karşı savaşırken ve Sirakuzalı Leptines[85] da Kartacalılara karşı kullandı ve her ikisinin planı da hiç zorluk çıkarmadan başarılı oldu. Birçokları, korkmuş numarası yapıp kamplarında yığınla şarap ve sürüleri ardında bırakarak, düşmana aşırı derecede[86] yeme ve içme kolaylığı sağlayarak onları mağlup etti; düşmanı tıka basa[87] doldurduktan sonra ona saldırıp onu zarara uğratarak mağlup etti. Tomris[88] Kiros'a karşı ve Tiberius Gracchus[89]

81 MÖ 181'de.

82 İt.: *Insegne nimiche.*

83 II. Aleksandros, Epirus kralıydı ve Pirhos ile Sicilya Tiranı Agathocles'in kızı Lanassa'nın oğluydu.

84 İt.: *Questo termine.*

85 Leptines, abisi Sirakuzalı I. Dionysius'un savaşları sırasında askerî liderlik yaptı. Kartaca'ya karşı mücadelelerde kahramanlık ve Thuriililere karşı merhamet gösterdi.

86 Orijinal metinde "normalin dışında" yazar.

87 Orijinal metinde "her türlü doğal kullanımın ötesinde" yazar.

88 Tomris, Orta Asya'nın göçebe bir halkı Saka'nın alt etnik kökeni olan Massagetler üzerinde hüküm süren ve toprakları günümüz Romanya'sından Kazakistan'a kadar uzanan bir alanı kapsayan bir kraliçeydi. Tomris, ordularını Ahameniş İmparatorluğu'nun lideri Büyük Kiros'un saldırısına karşı savunmaya yönlendirdi ve Herodotos'a göre onu MÖ 530'da onu mağlup edip öldürdü. Cfr. Polynaenus VIII 28.

89 Tiberius Sempronius Gracchus, Roma devletinden ve zengin toprak sahiplerinden daha fakir vatandaşlara toprak transferini gerektiren tarım reformu yasasıyla tanınan Romalı bir politikacıydı. Ayrıca Roma ordusunda görev yapmış, Afrika'da Üçüncü Pön Savaşı'nda ve Numansiya Savaşı sırasında İspanya'da savaşmıştı.

İspanyollara karşı böyle yaptı. Bazıları, daha kolay galip gelebilmek için şaraplarını ve diğer yiyecekleri zehirledi. Kısa bir süre önce eskilerin geceleri dışarıda nöbetçileri tutmadıklarını ve bunu olabilecek kötülüklerden sakınmak için yaptıklarını düşündüğümü söylemiştim. Zira gündüz vakti düşmanı gözetlemek için görevlendirilen gözcüler bile onları görevlendirenlerin helak olmasına sebebiyet vermiştir çünkü birçok kez yakalandıktan sonra kendi adamlarını çağırmak zorunda oldukları işareti verdiler, işaretten sonra gelenler de ya öldürüldüler ya da yakalandılar. Bazen alışkanlıklarınızdan birini değiştirmek düşmanı aldatmaya yardımcı olur, o da tongaya düştüğünde[90] mahvolur. Bir zamanlar komutanın biri, düşmanın gelişini gece ateşle, gündüz dumanla haber verme alışkanlığına sahipti ve bir gün hiç aralıksız ateş yakarak dumanla haber verip adamlarına düşman gelesiye kadar içeride kalmalarını emretti, fark edilmeden geldiğine inanan ve farkına varıldığına dair karşı tarafın verdiği işaretleri görmeyen düşman ordusu çok düzensiz ilerliyordu, bu da karşı tarafın zaferini kolaylaştırmıştı.[91] Rodoslu Memnon[92], düşmanı müstahkem mevkilerinden çıkarmak istediğinde ordusunun anlaşmazlık içinde olduğunu ve büyük bir kısmının firar ettiğini iddia eden bir firari mahiyetinde birini gönderdi ve buna inandırmak için kanıt olarak ordugâhında bazı kargaşalar çıkardı ve düşman da onu yenebileceğini düşünüp saldırınca bozguna uğratılmıştı. Bahsedilenlerin yanı sıra düşmanı aşırı çaresizliğe sürüklememeye özen gösterilmelidir. Caesar, Almanlarla savaşırken buna dikkat etmişti, kaçamayacaklarını görüp çaresizliğin[93] onları nasıl cesurlaştırdığını görerek onlara yolu kendi açmıştı ve savunmaya geçen Almanları yenmekle uğraşmaktan ziyade onların kaçmalarına izin verip peşlerine düşmenin daha iyi olacağını anlamıştı.[94]

90 Orijinal metinde "bunun üzerine kurulduğunda" yazar.

91 Bu taktik Araplara atfediliyor. Bk. Frontinus II 5.16.

92 Rodoslu Memnon, Pers Ahameniş İmparatorluğu'nun hizmetinde önde gelen bir Rodoslu Yunan komutandı. Kız kardeşinin satrap II. Artabazus ile evlenmesiyle Pers aristokrasisine bağlı olarak erkek kardeşi Mentor ile birlikte hayatının büyük bir bölümünde Pers kralına hizmet etti ve Büyük İskender'in işgali sırasında ve ondan önceki yıllarda önemli bir rol oynadı.

93 Orijinal metinde "zorunluluğun" yazar.

94 Caesar, Almanya'yı MÖ 55'te işgal etti. Bk. Vegetius III 21.

Lucullus, yanındaki bazı Makedon süvarilerinin düşman tarafına geçtiğini görünce hemen savaş çağrısı çaldırıp[95] diğer birliklerin onları takip etmelerini emretti; Lucullus'un savaşı başlatmak istediğine inanan düşmanlar, kendilerini savunmak zorunda kalarak hızla Makedonlarla çarpışmaya gitti ve böylece kendi istekleri dışında kaçakken savaşçı oldular.[96] Bazı eski örneklerin size öğreteceği gibi, sadakatinden şüphe ettiğiniz bir şehri, muharebeyi kazandıktan sonra veya kazanmadan önce, güvence altına almayı bilmek önemlidir. Pompeius, Katanyalılardan şüphe duyduğunda ordusundaki bazı hastaları kabul etmeleri için onlara yalvardı ve sağlam adamları hasta kılığında oraya göndererek topraklarını işgal etti.[97] Epidaunyalıların[98] sadakatinden şüphe duyan Publius Valerius[99], topraklarının dışında bir kilisede sözde af dilendiğini söyledi ve herkes af için oraya gittiğinde kapıları kilitleyip güvendiği kişiler dışında kimseyi içeri almadı. Büyük İskender, Asya'ya gitmek istediğinde Trakya'dan emin olmak için bu vilayetin bütün prenslerini beraberinde götürüp onlara erzak sağladı ve Trakya halkının başına aşağı tabakadan adamlar yerleştirdi. Böylece prensler onlara ödeme yapmak zorunda kaldı ve halk da kendilerini rahatsız edecek liderleri olmadığı için sessiz kaldı.[100] Fakat komutanların insanları kazanmak için kullandığı bütün olaylar arasında iffet ve adalet örnekleri vardır, tıpkı İspanya'da Scipio'nun o güzel vücutlu kızı babasına ve kocasına iade ettiğinde olduğu gibi; bu da ona İspanya'yı silahlardan ziyade bu şekilde kazandırdı. Caesar, Fransa'da ordusunun çevresine çit

95 Orijinal metinde "yükseltip" yazar.

96 MÖ 74 ve 66 arası.

97 MÖ 76 ve 72 arası.

98 Fabrizio burada Epidauryalıları Epidaunyalılar ile (*Epidauni*) karıştırıyor. Bk. Frontinus II 11.1. Publius Valerius, halk dışarıda bir atletik yarışma izlemeye gittiğinde kapıları kapatıp onları içeri almadığını, ta ki aralarından önemli kişileri rehin aldıktan sonra girmelerine izin verdiğini yazar.

99 Publius Valerius Poplicola veya Publicola, monarşinin devrilmesine öncülük eden dört Romalı aristokrattan biriydi ve geleneksel olarak Roma Cumhuriyeti'nin ilk yılı olarak kabul edilen MÖ 509'da Lucius Junius Brutus'un meslektaşı, yani bir Roma konsülü oldu.

100 MÖ 334'te.

örmek için kullandığı kerestelerin parasını ödeyince kendisine öyle adil bir ün kazandırdı ki o vilayetin ele geçirilmesini kolaylaştırdı.[101] Bu olaylarla ilgili daha ne konuşmam gerektiğini bilmiyorum. Bu konunun bizim tarafımızdan tartışılmayan bir yanı kalmadı gibi. Toprakları fethetmenin ve müdafaa etmenin yolunu anlatmakta tek bir eksiğimiz var, eğer sizin için bir sorun yoksa, seve seve yaparım.

BATTISTA: O kadar cömertsiniz ki küstahça görünmekten korkmadan arzularımızın peşinden gidebiliyoruz çünkü sormaya çekindiğimiz sorular olsa bile siz zaten sormamıza fırsat kalmadan bunları açıklığa kavuşturuyorsunuz. Ancak başka bir meseleye geçmeden önce bu tartışmanın sonunu getirmekten daha büyük bir iyilik yapmış olamazsınız. Bu yüzden bizim için bir konuyu daha aydınlatın lütfen: Günümüzde olduğu gibi savaşa kışın bile devam etmek mi, yoksa eskiden olduğu gibi sadece yazın savaşıp kışı kapalı bir yerde geçirmek mi daha iyi?

FABRIZIO: Anlaşıldı, soruyu soran kişi ihtiyatlı olmasaydı üzerinde durulmaya değer bazı konular atlanmış olurdu. Size tekrar söyleyeyim, eskiler her şeyi bizden daha iyi ve daha ihtiyatlı yaptılar. Başka meselelerde birkaç hata yapan, savaş meselelerinde tamamen hata yapar. Bir komutan için kışın savaşmaktan daha ihtiyatsız veya daha tehlikeli bir şey yoktur ve buna yeltenen kişi, kendisini bekleyen kişiden çok daha fazla tehlikeye girer.[102] Bunun nedeni şudur: Asker disiplinde sarf edilen bütün çaba, düşmanınızla bir çatışmaya girmek için sarf edilir. Bu, bir komutanın hedeflemesi gereken sondur çünkü çatışma ya savaşı kazandırır ya da kaybettirir. Bunun sonucunda bunu bilenler düzenlese iyi olur; ordusunu daha iyi disipline eden, bunda daha avantajlıdır ve kazanmayı daha çok umabilir. Öte yandan, çetin araziler veya soğuk ve yağışlı hava kadar düzenlere daha fazla muhalefet eden bir şey yoktur. Nitekim çetin arazi, birliklerinizi disipline göre ayırmanıza, soğuk ve yağışlı hava da birliklerinizi bir arada tutmanıza imkân tanımaz. Ancak kaleler,

101 83'te.

102 Cfr. *P* 12.53. Burada *condottiero*ların kışın savaşa girme isteksizliği onların birçok hatasından biri olarak nitelenir. Lynch: s. 140.

köyler ve hanlar gibi sığınaklara baş eğip düzensiz bir şekilde konaklamak zorunda kalırsanız ordunuzu disipline etmek için harcadığınız onca emek boşa gider. Bugün kışın savaştıklarında da şaşmayın, zira ordular disiplinsiz oldukları için bir arada bulunmanın onlara verdiği zararın farkında değiller çünkü bu düzenleri tutmamak ve sahip olmadıkları disiplini gözetmemek onları rahatsız etmez. Her hâlükârda kışın kamp yapmanın ne kadar çok zarara yol açtığı görülmeli ve bin beş yüz üç yılında Fransızların Garigliano'da İspanyollar tarafından değil de kış yüzünden bozguna uğratıldığı akılda tutmalıdırlar.[103] Zira size söylediğim gibi kim saldırırsa daha büyük dezavantaja sahip olur çünkü diğerleri evdeyken, savaşmak isteyene kötü hava daha fazla muhalefet eder. Bundan dolayı ya bir arada kalmak,

103 1503'te kasım ayının ortalarında, Fransız ve İspanyol orduları, Napoli'nin yaklaşık 60 km kuzeyindeki Garigliano Nehri tarafından ayrılmıştı. Her iki ordu da bataklık ve sıkıntılı bir bölgede kamp kurdu. İspanyollar birkaç kez derme çatma bir köprü kullanarak nehri geçmeye çalıştı, ancak başarılı olamadı. Nehrin ağzındaki Minturnae (*Traetto*) harabelerinin yakınında bulunan Fransızlar, yakındaki Gaeta limanında erişilebilir bir ikmal üssünün avantajını yaşadılar. Bk. Shaw ve Mallett: s. 68.

Fransızların Traetto kamplarında çok sayıda hasta askeri vardı. Fransız komutan Alegri daha sonra köprüyü yıkmaya ve kamptaki tüm hasta askerleri ve dokuz topu ardında bırakarak Gaeta'ya genel bir geri çekilme emri verdi. Fransızların geri çekilmesinden haberdar olan Gonzalo takip etti. Colonna ve süvarileri, Scauri'de Fransızlarla sıcak temas kurdu, ancak Chevalier Bayard'ın bir köprüyü cesurca savunması, Fransızların güvenli bir şekilde geri çekilmesini sağladı. Bir dizi küçük çatışmadan sonra Fransızlar, Colonna'nın onları çevreleme girişimini geri püskürtebildikleri Mola'daki bir köprünün yakınında pozisyon aldı. Ancak, İspanyolların geri kalanının gelişi, Marquis of Saluzzo'yu başka bir geri çekilme emri vermeye zorladı. Fransız ordusunun saldırı kapasitesi yok edildiğinden İspanyol zaferi belirleyici oldu. Bk. Ciro Paoletti. *A Military History of Italy.* (Kaliforniya: Greenwood Publishing Group, 2008): s. 11. Gaeta'da birkaç gün süren kuşatmadan sonra Fransızlar teslim oldu. Fransız ordusundan geriye kalanlar ya deniz yoluyla ya da yaya olarak Milano'ya geri döndüler. Birçoğu açlıktan öldü, Saluzzo Markisi komutan Ludovico bile Cenova'ya vardığında öldü. Bk. William R. Day, Michael Matzke ve Andrea Saccocci. *Medieval European Coinage*, vol. 12, Northern Italy (Cambridge: Cambridge University Press, 2020): s. 226. 1504 yılında imzalanan Blois Antlaşması ile Fransa, İspanya'nın Napoli üzerindeki otoritesini tanıdı. Bk., Spencer C. Tucker. *A Global Chronology of Conflict: From the Ancient World to the Modern Middle East: From the Ancient World to the Modern Middle East, 2. cilt: 1500-1774* (Kaliforniya: ABC-CLIO, 2010): s. 478.

suyun ve soğuğun sakıncalarına katlanmak ya da bundan kaçınmak için adamları bölmek gerekmektedir. Lakin bekleyen, yeri kendi istediği gibi seçer ve taze kuvvetlerle bekler ve onları hemen bir araya getirip hücumlara karşı koyamayan bir grup düşman kuvvetini bulup çıkartma yapabilir. Fransızlar bu şekilde bozguna uğratıldılar ve kışın ihtiyatlı bir düşmana saldıran her zaman böyle bozguna uğratılır. Bu sebeple kuvvetlerini, düzenlerini, disiplinlerini ve erdemini hiçbir koşulda kullanmak istemeyen, kışın kırsalda sefere çıkar. Ve Romalılar, bunca çaba sarf ettikleri tüm bu şeylerden yararlanmak istedikleri için, en azından kışın sarp Alplerden[104], zorlu yerlerden ve sanatlarıyla erdemlerini göstermelerini engelleyebilecek her şeyden kaçındılar. Sorunuz için bu kadarı yeterliyse topraklarla arazilerin düzenlenmesi konusuna geldik.

104 "Engebeli dağlardan" anlamında.

SAVAŞ SANATI'NIN YEDİNCİ KİTABI

Şehirler ve kalelerin, doğal olarak veya insan çabasıyla nasıl korunaklı hale geldiklerini biliyorsunuz. Mantova ve Ferrara'daki gibi nehirler veya bataklıklarla çevrili olanlar veya Monako[1] ve San Leo'daki[2] gibi kayalık veya sarp dağın tepesinde yer alanlar doğaları gereği korunaklıdır. Zira çıkılması zor olmayan dağlarda bulunanlar, günümüzde topçular ve [düşmanın kazdığı] tüneller[3] karşısında çok acizdir. Ne var ki günümüzde bunları insan çabasıyla tahkim etmek için iyi bir plan yapmak gerekir. Yapılacak ilk iş, etrafı çevreleyecek olan surları kıvrımlı ve tonozlu yaparak sığınaklarla inşa etmektir. Bu sayede düşman yaklaşamayacaktır, aksi takdirde sadece önden değil, yandan da kolayca yara alma tehlikesine maruz kalacaktır. Eğer surlar yüksek yapılırsa topçu darbelerine daha fazla maruz kalır, alçak yapılırsa çok kolay tırmanılır. Eğer tırmanmayı zorlaştırmak için önlerine hendek kazarsanız, düşman da onu doldurursa (ki büyük bir ordu bunu kolayca yapar) sur düşman tarafından aşılır[4]. Durum buyken (her zaman daha iyi bir yargının olması dışında) her iki sakıncalı durumu da önlemek istiyorsanız surların yüksek ve hendeklerin de dışarıda değil içeride yapılması gerektiği düşüncesindeyim. Bu, inşa etmenin mümkün olan en güçlü yoludur çünkü sizi topçulardan ve tırmanmalardan korur ve düşmanın hendeği doldurmasını

1 Bugünkü Monako Prensliği'nin olduğu bölgeye değiniliyor.

2 San Leo, Lorenzo de' Medici'nin Urbino Dukalığı'nın üzerindeki kontrolünü sürdürdüğü bir kaleydi.

3 Orijinal metinde "madenler" yazar. Burada ve metnin devamında "tünel" sözcüğü tercih edilecektir.

4 Orijinal metinde "sur düşmanın eline geçer" yazar.

kolaylaştırmaz. Bu nedenle sur, yıkılmayı zorlaştırmak için ihtiyacınız olduğu kadar yüksek ve en az üç kol kalınlığında olmalıdır. Kuleleri iki yüz kol uzunluğunda yerleştirilmiş olmalıdır. İçerideki hendek en az otuz kol uzunluğunda ve on iki kol derinliğinde olmalıdır. Hendeği yapmak için kazılan tüm toprak, şehre doğru dökülmeli ve hendeğin dibinden başlayıp yerden bir hayli yükseğe çıkan bir surla desteklenmelidir ki bir adam onun arkasında gizlenebilsin, bu da böylece hendeğin derinliğini artıracaktır. Hendeğin dibinde, her iki yüz kolda bir topçuların oraya çıkan herkese zarar verebileceği bir kazamat olmalıdır. Şehri savunan ağır toplar, hendeği kapatan surun arkasına yerleştirilmelidir çünkü yüksek olan öndeki suru savunmak için küçük veya orta boy toplardan başkası rahatlıkla kullanılamaz. Eğer düşman surunuza tırmanırsa ilk surun yüksekliği sizi kolayca korur. Eğer topçuyla gelirse önce ilk suru yıkmalıdır. Fakat sur olduğu gibi dövülürse bataryaların[5] doğası gereği surun vurulduğu tarafa doğru düştüğünden surun molozu[6] [içerideki] hendeğin derinliğini ikiye katlar çünkü onu alıp saklayacak [dış] bir hendek yoktur. Böylece ileri gitmeniz mümkün değildir çünkü sizi geride tutan bir moloz, engelleyen bir hendek ve hendeğin suru sayesinde sizi mutlak surette öldürecek olan düşman topçusu vardır. Bunun tek bir çaresi vardır, o da hendeği doldurmaktır. Buna hem hacmi büyük olduğundan hem de surlar kavisli ve içbükey olduğundan yaklaşmakta zorluk çekersiniz. Daha önce bahsedilen sebeplerden dolayı oralara [ancak] zorlukla girebilirsiniz ve daha sonra elinizdeki malzemeyle[7] molozların üzerine tırmanmak zorunda kalırsınız. Böylece öyle düzenli bir şehir yaparım ki katiyen zapt edilemez.

BATTISTA: Hem içeriye hem de dışarıya hendek kazılarak şehir daha korunaklı hâle getirilemez mi?

FABRIZIO: Hiç şüphesiz daha korunaklı olur. Ama benim muhakemem şöyle ki tek bir hendek kazılacaksa bunun içeride olması dışarıda olmasından daha iyidir.

---

5 "En küçük topçu birliklerinin".

6 Orijinal metinde "harebesi" yazar. Burada ve bir sonraki cümlede.

7 Muhtemelen hendeğe ulaşıldığında hendeği geçmek için kullanılan fasiyeler ve diğer cihazlar. Bk. Lynch: s. 144.

BATTISTA: Hendeğin suyla doldurulmasını mı, yoksa kuru bırakılmasını mı istersiniz?

FABRIZIO: Bu konuda farklı görüşler var çünkü suyla dolu hendekler sizi yer altı tünellerden korur, suyu olmayan hendekler onları doldurmanızı zorlaştırır. Ancak her şeyi göz önünde bulundurursak ben susuz yapardım çünkü bunlar daha güvenlidir. Ayrıca kışın hendeklerin donduğu ve Papa Julius'un kamp kurduğu sırada Mirandola'da olduğu gibi[8] bir şehrin fethedilmesini kolaylaştırdığı görülmüştür. Ve kendimi tünellerden korumak için öyle bir derin kazardım ki daha derine inmek isteyen karşısında sadece su bulurdu. Kaleleri de hendekler ve surlarla benzer şekilde inşa ederdim ki onları ele geçirmek aynı zorlukta olsun. Şehirleri savunanlara hatırlatmak istediğim bir şey var, o da dışarıya, surların uzağına tabyalar inşa etmeleri ve kaleler inşa etmek isteyenlere de başka bir şey [hatırlatmak isterim], o da içeride olanlar ilk suru kaybettiklerinde geri çekilecekleri tabyalar yapmamaları. Bana ilk tavsiyeyi verdiren şey, hiç kimsenin başlangıçtaki hâkimiyetini[9] çaresizce kaybedecek bir harekette bulunmaması[10] ki bu diğer düzenlerinizi bozduğu gibi savunmanızı üstlenenleri de yıldırır. Söylediğim gibi, tabyaları, savunmak zorunda olduğunuz şehirlerin dışına dikerseniz onları daima kaybedeceksiniz çünkü günümüzde küçük yapılar topçuların hiddetine maruz kaldıklarında savunulmaz bir hâldedir, onları kaybetmek de yıkımınızın başlangıcı ve nedeni olur. Cenova, Fransa Kralı Louis'ye[11] başkaldırdığında[12] şehri saran tepelere birkaç tabya

8 1511'de Fransızları İtalya'dan kovmak için Papa II. Julius kuşatmaya katıldı ve kısmen donmuş hendek sularının yardımıyla, Alfonso d'Este'nin elinde tuttuğu Mirandola Kalesi'ni teslim olmaya zorladı. Bu icraat, Papa II. Julius'un papalık ve Venedik güçlerini, başka bir Hristiyan şehrine karşı kişisel ve canlı bir şekilde yönlendirmesiyle "Savaşçı Papa" olarak doruk noktasına ulaşmıştır. Bk. Francesco Guicciardini. *History of Italy* (Sidney Alexander çev.) (Princeton: Princeton University Press, 1969): s. 212.

9 Orijinal metinde "itibarını" yazar.

10 Orijinal metinde "kaybetmeye yol açacak bir şey yapması" yazar.

11 XII. Louis, 1498'den 1515'e kadar Fransa Kralı ve 1501'den 1504'e kadar Napoli Kralı idi.

12 Cenova 1506'da isyan bayrağını çekti. Bunun üzerine Fransa Kralı XII. Louis 1507'de, Cenovalıları bastırmak için ordusuyla Alessandria Kalesi'ne doğru at sürmüştür.

dikti. Bunlar kaybedilir kaybedilmez (ki hızla kaybedildiler) şehrin yeniden ele geçirilmesine neden oldular. İkinci tavsiyeye gelecek olursak, bir kalede geri çekilmek için kullanılan tabyalardan daha tehlikeli bir şey olmadığını tasdik ediyorum çünkü adamların bir yeri terk edebilme umutları onun yitirilmesine ve o yitirilirse kalenin tamamının yitirilmesine neden olur. Bunun en taze örneği, Kontes Caterina'nın[13] Fransa kralının ordusunu yöneten Papa VI. Alexander'ın[14] oğlu Cesare Borgia'ya[15] karşı Forli Kalesi'ni savunurken kaybetmesi var. Kalenin tamamı birinden diğerine çekilebileceğin mevzilerle doluydu çünkü önce bir hisar vardı, oradan kaleye kadar bir hendek vardı ki oraya bir asma köprüden geçiliyordu; kale üç bölüme ayrılmıştı, her bölüm de hendekler ve su birikintileriyle ayrılmıştı ve bir yerden diğerine köprülerle geçiliyordu. Bu yüzden dük, kalenin bu bölümlerinden birini top atışlarıyla döverek duvarın bir kısmını açtı. Böylece muhafızlıktan sorumlu Messer Giovanni da Casale[16], o açılan yeri savunmayı düşünmedi ve başka

13 Caterina Riario Sforza, önce kocası Girolamo Riario ile birlikte ve onun ölümünden sonra oğlu Ottaviano'nun naibi olarak Forlì ve Imola Kontesi oldu. Caterina'nın statüsü ve imajı, yaşamı boyunca bir hükümdar, eş, dul ve anne olarak üstlendiği eril ve dişil rollerin yanı sıra Rönesans İtalya'sında katıldığı kültürel etkinliklerle de şekillendi. Bk. Joyce de Vries. *Caterina Sforza and the Art of Appearances: Gender, Art and Culture in Early Modern Italy* (Londra: Routledge, 2010): s. 1.

14 Papa VI. Alexander (doğum adı Rodrigo Borgia), 1492'den 1503'teki ölümüne kadar Katolik Kilisesi'nin başı ve Papalık Devletleri'nin hükümdarıydı. Aragon Tacı (şimdi İspanya) altında önde gelen Borgia ailesinde dünyaya gelen Rodrigo, Bologna Üniversitesi'nde hukuk okudu. 1456'da amcasının Papa III. Callixtus olarak seçilmesinden sonra diyakoz olarak atandı ve kardinal oldu. Bir yıl sonra da Katolik Kilisesi'nin şansölye yardımcısı oldu. Sonraki dört papa altında *Romana Curia*'da hizmet vermeye devam etti ve bu süreçte önemli bir nüfuz ve zenginlik elde etti. 1492'de Rodrigo, VI. Alexander adını alarak papa seçildi.

15 Cesare Borgia, İtalyan bir kardinal ve *condottiero* (paralı asker lideri) idi, Papa VI. Alexander'ın gayrimeşru oğluydu. Güç için verdiği mücadele, Machiavelli'nin *Il principe*'si için de büyük bir ilham kaynağı oldu.

16 Giovanni da Casali (veya di Casale) Fransisken tarikatında bir keşiş, doğa filozofu, teoloji ve bilim üzerine birtakım çalışmaların yazarı ve papalık elçisiydi. 1320 civarında Casale Monferrato'da doğdu ve Ceneviz vilayetinde Fransisken tarikatına katıldı. 1335'ten 1340'a kadar Assisi'deki Fransisken *stadium*unda öğretim görevlisiydi. Daha sonra 1340'tan 1341'e kadar Cambridge'te ders verdi, burada "Oxford Calculators" tarafından geliştirilen matematiksel fizikle karşılaştı. Aynı

yerlere çekilmek için oraya terk etti. Öyle ki o bölüme hiçbir mukavemete uğramadan giren dükün birlikleri, bir yakayla[17] diğerini bağlayan köprülerin hükmedeni[18] oldukları için oranın tamamını ele geçirdiler. Zapt edilmez olarak kabul edilen kale, iki hata yüzünden kaybedildi: Birincisi, bu kadar çok tabyaya sahip olduğu için, diğeri ise kendi köprülerinin hükmedeni olamadıkları için. Bundan dolayı, kötü inşa edilmiş kale ve onu savunanların ihtiyatsızlığı, kontesin cüretkâr girişimini hüsrana uğrattı; ne Napoli kralının[19] ne de Milano dükünün[20] karşılayabileceği bir orduyu karşılama cesareti göstermişti. Ve çabaları iyi bir sonla bitmese de erdemi, hak ettiği onuru geri getirdi. Bu, o zamanlar onu öven pek çok nüktelerle ifade edildi. Bu sebeple bir kale inşa edecek olsam daha önce tartıştığımız gibi sağlam duvarlar ve hendekler yapardım, içine de yaşanacak evlerden başka bir şey yapmazdım ve meydanın ortasında duran birinin tüm surları görmesini engellemesin diye ve komutanın yardım göndereceği yerleri kendi gözleriyle görebilsin diye ve herkes surlarla hendekler kaybedildiğinde kalenin kaybedileceğini anlasın diye onları zayıf ve alçak yapardım. Ben orada birkaç tabya ve köprü inşa edecek olsam bile her iki tarafı da kendi tarafındaki köprünün hükmedeni olacak şekilde ve hendeğin ortasındaki sütunlara değecek şekilde ayırırdım.

BATTISTA: Günümüzde küçük yapıların savunulamayacağını söylediniz, oysa bana sanki tam tersi gibi geldi: Bir şey ne kadar küçükse o kadar iyi savunulur.

FABRIZIO: Doğru anlayamamışsınız. Zira onu savunmakla görevli insanların geri çekilmesini engelleyecek kadar yeni hendekler ve siperlerle donatılan bir yer günümüzde güçlü olarak adlındırılamaz

---

zamanda Floransa'da bir engizisyon görevlisi ve 1346'dan yaklaşık olarak 1352'ye kadar Bologna'da bir okutmandı. 1375'te Papa XI. Gregorius, onu Sicilya Kralı III. Frederik'in sarayına papalık elçisi olarak atadı. Bk. Maarten van der Heijden ve Bert Roest. *"Franaut-J", Franciscan Authors, 13th-18th Century: A Catalogue in Progress*. S.d.

17 Orijinal metinde "üyeyle" yazar.

18 Orijinal metinde "efendisi" yazar. Burada ve sonraki cümlelerde.

19 Napoli Kralı II. Alfonso.

20 Milano'nun 6. Dükü Gian Galeazzo Sforza.

çünkü topçuların şiddeti karşısında tek bir surun ve tek bir siperin arkasına saklanabileceğini sanan aldanır ve tabyalar da (normal ölçülere sadık kaldıkları için, diğer türlü şehir ve kale olurlardı) insanların oraya geri çekilebilecekleri şekilde yapılmadıkları için anında kaybedilirler. Bu yüzden, bu tabyaları dışarıda bırakıp arazilerin girişlerini güçlendirmek ve kimse kapıdan düz bir çizgide girip çıkamasın diye kapılarını tahkimatlı siperlerle[21] kapatmak akıllıca bir karardır ve tahkimatlı siperlerden kapıya kadar bir köprülü hendek olmalıdır. Kapılar ayrıca adamlarınız savaşmak için dışarıya çıktıktan sonra tekrar girmelerine ve düşmanın onları savdığında onlarla birlikte içeri girmelerini önlemek için dikenli parmaklıklarla[22] güçlendirilmelidir. Bundan dolayı eskilerin *cataractae*[23] dediği, aşağıya indirildiklerinde düşmanı dışarıda bırakın ve dostları kurtaran bu şeyleri bulurlar karşılarında. Zira diğer türlü her ikisi de kalabalık tarafından işgal edildiğinden ne köprüler ne de kapı kullanılabilir.

BATTISTA: Bu bahsettiğiniz dikenli parmaklıklar, Manya'da demir ızgara şeklinde kirişlerden yapılır ve bizimkiler tamamen iri kalaslardan yapar. Bu farkın nereden kaynaklandığını ve hangisinin daha sağlam olduğunu bilmek isterim.

FABRIZIO: Size bir kez daha söyleyeyim ki dünyanın dört bir yanında[24] savaş yöntemleri ve düzenleri, eskilere kıyasla sönük kalmaktadır. Ancak İtalya'da tamamen kaybedildiler ve burada daha güçlü bir şey varsa, o da ultramontan[25] örneğinden doğmuştur. Bin dört yüz doksan dört yılında Fransa Kralı [VIII.] Charles İtalya'dan geçmeden önce, bunların ne kadar zayıf kurulmuş olduğunu siz bilebilirsiniz ve diğerleri de hatırlayabilir. Burçlar yarım kol inceliğindeydi;

---

21 İt.: *Rivellini.* Kalelerde dışarıya doğru üçgen oluşturacak şekilde inşa edilen siperlere verilen ad. Bir kale kapısını tahkimatlı siperle kapatmak, kapının önüne bir savunma çıkıntısı inşa edip doğrudan girişi engelleyerek yapılır. Bk. Lynch: s. 147. Tam olarak Türkçe karşılığı olmayan bir terim. Burada ve metnin devamında "tahkimatlı siper" olarak çevrilecek.

22 İt.: *Saracinesche.*

23 İt.: *Cateratte.*

24 Orijinal metinde "her bir yerinde" yazar.

25 İt.: *Oltramontani.* Ultramontanizm (kelimenin tam anlamıyla "Alplerin ötesinde" veya "dağların ötesinde"), bu terimle yabancılar kastediliyor.

tatar yayları ve bombardımanlar için [burçların] mazgal delikleri, dışında küçük bir açıklık ve içeride büyük bir açıklık olacak şekilde yapılırdı ve sizi usandırmamak için daha birçok hatayı atlayacağım. Zira ince burçlardan dolayı topçuların savunması kolayca kırılabiliyor ve bu şekilde inşa edilmiş bombardımanlar rahatlıkla açılabiliyor. Şimdilerde Fransızlardan, burçları geniş ve kalın yapmayı ve bombardımanların içeriden geniş olduğunu ve surun ortasına doğru daraldığını ve sonra dış tabakaya doğru genişlediğini öğrendiler; bu da topçuların savunmayı ancak güçlükle aşması anlamına geliyor. Bundandır ki Fransızlar, tarafımızdan bilinmeyen ve dikkate alınmayan buna benzer birçok başka düzenlemeye sahiptir. Bunların arasında, sizinkinden çok daha iyi bir yöntem olan, ızgara şeklinde yapılmış dikenli parmaklık yöntemi vardır. Zira sizinki gibi, bir kapıyı korumak için sağlam dikenli parmaklığınız varsa onu indirdiğinizde kendinizi içeriye kilitlersiniz ve düşmana bu şekilde zarar veremezsiniz. Buna karşın o size balta ve ateşle güvenli bir şekilde saldırabilir. Fakat ızgara şeklinde yapılırsa indirildikten sonra bu kafesler ve aralıklar sayesinde mızraklarla, tatar yaylarıyla ve diğer türden silahlarla savunabilirsiniz.

BATTISTA: İtalya'da başka bir ultramontan geleneğe rastladım[26] ve bu da topçu arabalarının tekerlek ispitlerinin dingillerin uçlarına doğru eğimli olması. Onları neden bu şekilde yaptıklarını bilmek istiyorum çünkü bizim tekerleklerimizdekiler gibi düz olanların daha güçlü olduğunu düşünüyorum.

FABRIZIO: Eğer siz normalden farklı olan şeylerin rastgele yapıldığına ve onların daha güzel görünmeleri için yapıldığına inanıyorsanız yanılıyorsunuz. Zira güçlü olmanın gerektiği yerde, güzelliğin hiçbir değeri yoktur. Bilakis her şey sizinkinden daha güvenli ve daha güçlü olduğu için ortaya çıkıyor. Bunun nedeni şudur: Araba yüklendiğinde ya düz durur ya da sağa veya sola yatar. Düz gittiğinde tekerlekler de ağırlığı eşit bir şekilde taşır, bu ağırlık aralarında eşit olarak dağıldığından onları daha fazla ağırlaştırmaz. Fakat yana yaslandığında arabanın tüm ağırlığı yaslandığı tekere

26 Orijinal metinde "gördüm" yazar.

biner. Bunun ispitleri düz ise kolayca kırılabilirler çünkü tekerlek yaslandığında ispitler de yaslanır ve düz olanın ağırlığını taşıyamazlar. Bunun sonucunda ise araba düz gittiğinde ve daha az ağırlık taşıdığında daha güçlü hâle gelir, araba çarpık[27] gittiğinde ve daha fazla ağırlık taşıdığında daha zayıf hâle gelir. Fransız savaş arabalarının eğimli ispitlerinde bunun tam tersi olur çünkü araba bir tarafa yaslandığında onlar düz hâle gelirler ve tüm ağırlığı sağlam bir şekilde taşırlar, araç düz gittiğinde ve onlar eğimli olduğunda ağırlığı yarı yarıya taşırlar. Ancak şehirlerimiz ve kalelerimize geri dönelim. Fransızlar, şehirlerinin kapılarında daha fazla güvenlik sağlamak ve kuşatma altındaki birliklerini daha kolay içeri sokup geri salmak için, izah edilen hususların yanında, İtalya'da elan bir örneğine rastlamadığım başka bir düzen de kullanırlardı, o da asma köprünün dış ucuna iki sütun dikip her ikisini de bir kirişle dengelerlerdi, böylece [kirişin] yarısı köprünün üzerinde, diğer yarısı da dışarıda kalırdı. Daha sonra dışarıda kalan kısmın tamamı bir kirişten diğerine ızgara olarak kullanmak için örülür ve içeride kalan her kirişin ucuna bir zincir takarlar. Bu şekilde köprüyü dış taraftan kapatmak istediklerinde zincirleri gevşetirler ve ızgaralı kısmın aşağı inmesini sağlarlar, o da inerek köprüyü kapatır ve açmak istediklerinde zincirleri çekerler ve o da kalkar. İhtiyaca göre altından bir piyadenin geçebileceği ama bir süvarinin geçemeyeceği kadar kaldırılır, ancak hem piyadenin hem de süvarinin geçebileceği kadar kaldırılırsa onu tekrar tamamen indirirler çünkü bu ızgaralı kısım burçların sundurması[28] gibi inip kalkmaktadır.[29] Bu düzen dikenli parmaklıktan daha güvenlidir çünkü kolayca tutulabilen dikenli parmaklık gibi düz inmediği için düşman tarafından engellenemez. Bu cihetle bir şehir kurmak isteyenler, bahsi geçen her şeyi düzene sokmalıdır. Ondan sonra da surun en az bir mil[30] çevresinde ne tarıma ne de sur inşa

27 İt.: *Torto.*

28 İt.: *Ventiera di merlo.*

29 İki mazgal siperi arasına yatay olarak yerleştirilmiş, gerektiğinde alçaltılıp yükseltilebilen ahşap masalar. Bk. Lynch: s. 149. Bunlar hâliyle düşman saldırılarından korunmak için kullanılırdı.

30 Toskana mili. Şimdiki milden biraz daha küçük bir ölçüt.

edilmesine izin verecek[31], ancak görüşü engelleyecek olan ve düşmanın kamp kurmasına yardımcı olacak olan çalılıkların, setlerin, ağaçların ve evlerin olmadığı tamamen kırsal bir alan olmalıdır. Bir de hendekleri ve yerden yüksek kıyıları olan arazilerin çok zayıf olduğuna dikkat edilmelidir. Zira onlar size saldıran düşmana bir sığınak olurlar ve size saldırmasını da engellemezler çünkü kolayca açılıp topçularına yol olurlar. Lakin şehrin iç kısmına geçelim. Yukarıda belirtilenlerin yanında yaşamak ve savaşmak için bir stoka sahip olmanın ne kadar yerinde olduğunu size göstermek için fazla zaman harcamak istemiyorum çünkü bunlar zaten herkesin anladığı şeylerdir ve bunlar olmadan diğer her erzak afakidir. Genel olarak yapılması gereken iki şey vardır: Kendi ihtiyaçlarınızı karşılamak ve düşmana ülkenizin kaynaklarından[32] yararlanma fırsatı vermemek. Ne var ki evinize kaldıramadığınız saman, buğday ve hayvan bozulmalıdır. Dahası, şehri savunan, hiçbir şeyin gürültülü patırtılı ve düzensiz bir şekilde yapılmamasını sağlamalı ve her olayda herkesin ne yapması gerektiğini bildiği yöntemlere sahip olmalıdır. Yöntem şudur: Kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve zayıflar evde kalmalı ve şehri gençlere ve güçlü olanlara serbest bırakmalılar; içeride çıkabilecek aksaklıkları gidermek için bir kısmı surlara, bir kısmı limanlara, bir kısmı da şehrin belli başlı yerlerinde olmak üzere savunmak için silahlandırılmış bir şekilde dağıtmalı; diğerleri herhangi bir yere tahsis edilmemiş olup ihtiyaç hâlinde herkesin imdadına yetişmeye hazır olmalıdır. İşler bu şekilde düzenlendiğinde sizin düzeninizi bozan kargaşaların çıkması zordur. Şehirlerin saldırılarında ve savunmalarında şunu da not etmenizi istiyorum: Düşmanı görme olasılığının[33] olmadığını bilmek kadar hiçbir şey ona bir şehri işgal etme umudu vermez çünkü çoğu zaman şehirler başka bir güç deneyimi olmadan, yalnızca korkuyla kaybedilmiştir. Ama kişi böyle bir şehre saldırdığında bütün korkutucu gösterilerini yapmalıdır. Öte yandan saldırıya uğrayan taraf, silahların korkutmadığı güçlü

31 Orijinal metinde "istenecek" yazar.

32 Orijinal metinde "şeylerinden" yazar.

33 Orijinal metinde "alışkanlığının" yazar.

adamlarını yerleştirmelidir çünkü ilk teşebbüs boşa çıkarsa kuşatma altındakilerin cesareti artar ve o zaman düşman içeridekileri itibarla değil, erdemle[34] alt etmek zorunda kalır. Eskilerin, şehirlerini müdafaa etmek için kullandıkları alet edevat çoktu: mancınıklar[35], *onager*ler[36], *scorpio*lar[37], kundaklı yaylar[38], sapan değnekleri[39] ve sapanlar[40] gibi;[41] ve onlara saldırmak için de çok sayıda alet vardı: koçbaşları[42], kuleler[43], *musculus*lar[44], sundurmalar[45], siperlikler[46], kuşatma kancaları[47] ve [biraz tanklara benzeyen] kaplumbağalar[48] gibi.[49] Bugün bunların yerine hem saldıranlara[50] hem de savunanlara hizmet eden topçular var. Yine de bundan başka türlü bahsetmeyeceğim. Ancak tartışmamıza geri dönelim ve birtakım saldırılara gelelim. Açlığa yenik düşmemeye ve taarruzlara maruz kalmamaya özen gösterilmelidir. Açlığa gelince, kuşatma başlamadan[51] önce yiyecek stokunun iyi yapılması gerektiği söylendi, ne var ki uzun

34 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

35 İt.: *Baliste.* Tatar yayı.

36 İt.: *Onagri.* Orta Çağ ve sonrasında kuşatmada kullanılan, büyük taş ve benzeri nesneler atan ağır bir savaş tatar yayı.

37 İt.: *Scorpioni.* Başka bir tür tatar yayı.

38 İt.: *Arcubaliste.* Büyük oklar atan tatar yayı.

39 İt.: *Fustibali.* Bir tür sapan.

40 İt.: *Funde.* Bir tür sapan.

41 Bütün bu savaş aletleri için bk. Vegetius IV 22.

42 İt.: *Arieti.* XV. yüzyılın sonlarına değin kullanılan, kuşatılan kent ve kalelerin duvarlarını ve bilhassa kapılarını yıkmak için kullanılan, ucunda bir koçun başına benzeyen demir bir topuz olan, ağır, direk biçiminde bir savaş aleti.

43 İt.: *Torri.* Tekerlekler üzerine monte edilmiş taşınabilir bir iskele.

44 İt.: *Musculi.* Kuşatma harekâtındaki askerleri korumak için kullanılan taşınabilir siper veya zırh.

45 İt.: *Plutei.* Hafif tahtadan yapılan, tepesi döşeme ve çalı çırpıdan yapılan çifte kaplamadan kuleye benzer taşınabilir bir yapı.

46 İt.: *Vinee* veya *vigne.* Genelde keçi derisiyle kaplı olan yarım kubbeye benzer taşınabilir bir siper.

47 İt.: *Falci.* Duvardan taşları sökmek için orak biçimli alet.

48 İt.: *Testudini.* İki farklı kullanımı olabilir: Birincisi, koçbaşı manevrası yapan askerleri siperleyen sundurmanın adı; diğeri, askerlerin kaplumbağa formatında kalkanlarıyla üstlerini kapamalarının adı.

49 Bütün bu savaş aletleri için yine bk. Vegetius IV 13-17.

50 İt.: *Offendere.*

51 Orijinal metinde "meydana gelmeden" yazar.

kuşatma nedeniyle noksan kalındığında, bazen sizi kurtarmak isteyen dostlar tarafından olağanüstü yolların kullanıldığı görülmüştür; bilhassa Romalıların başına geldiği gibi, kuşatma altındaki şehrin ortasından bir nehir akıyorsa. Casalino'da[52] kaleleri Hannibal tarafından kuşatıldığında onlara nehir yoluyla başka bir şey gönderemeyince, nehrin içine çok miktarda fındık attılar ve bu nehir tarafından durdurulamadığı için Casalinoluları uzun süre besledi.[53] Bazıları, kuşatma altındayken düşmana ellerinde tahıl artığı olduğunu göstermek için ve kendilerini açlıkla sınayamayacaklarına[54] dair düşmanı ümitsizliğe düşürmek için ya surların dışına ekmek fırlattılar ya da bir öküze tahıl yedirip sonra da onun yakalanmasını izin verdiler, böylece öküz öldürülüp içi tahıl dolu olduğu görülünce ne kadar bolluğa sahip olduklarını göstermiş oldular.[55] Diğer yandan, mükemmel komutanlar düşmanı aç bırakmak için muhtelif yöntemler kullanmışlardır. Fabius, ektikleri buğdaydan mahrum kalacaklarını bildiği için Campanialıların bunu ekmelerine izin verdi.[56] Dionysius[57], Reggio'da kamptayken onlarla bir anlaşma yapmak istiyor numarası yapıp müzakereler sırasında[58] kendi yemek tedarikini sağladı ve akabinde onlar buğdaylarını tükettiğinde onları sıkıştırıp aç bıraktı.[59] Büyük İskender, Lefkada'yı fethetmek istediğinde çevredeki tüm kaleleri ele geçirip onların adamlarının oraya sığınmalarına izin verdi ve bu şekilde büyük bir kalabalık toplandığında onları aç bıraktı.[60]

52 Günümüzde Capua Nuova. Bu kuşatma MÖ 216'ya dek sürmüştür. Bk. Capata: s. 557.

53 MÖ 216'da.

54 Orijinal metinde "kuşatamayacaklarına" yazar.

55 Bk. Frontinus III 15.1. Bu kaynakta Çapitol MÖ 390'da Galyalılar tarafından kuşatıldığında Romalıların surların üzerinden ekmek fırlattığını yazar. Yine bk. Livius V 48.

56 MÖ 215'te.

57 Sirakuzalı I. Dionysius, Güney İtalya'da bulunan Antik Yunan kolonisi olan Sirakuza'nın *tyrannos*uydu. Antik çağın en güçlü tiranlarından ve en uzun hüküm sürenlerinden biriydi: Saltanatı MÖ 405'ten itibaren MÖ 367'deki ölümüne kadar sürdü. Uzun hüküm sürmesi ve yükselişini çevreleyen koşullar nedeniyle şiddetli bir hükümdarın en iyi örneği olarak görülüyor.

58 İt.: *Durante la pratica.*

59 MÖ 391'de.

60 Bk. Frontinus III 4.5. Burada Epirus Kralı I. Aleksandros'un adı geçer.

Saldırılara gelince, ilk hücumdan sakınması gerektiği söylendi. Romalıların, "*Aggredi urbem corona*"[61] dedikleri, aynı anda her yönden saldırmak suretiyle çok defa pek çok şehri ele geçirmişlerdi, tıpkı Scipio'nun bunu İspanya'daki Yeni Kartaca'yı ele geçirdiğinde yaptığı gibi.[62] Ancak bu hücuma karşı konulursa üstesinden gelmek zorlaşır. Ve düşman surları zorlayarak şehre girerse şehir halkı[63] orayı terk etmezse başka bir çare daha olacaktır çünkü pek çok ordu bir şehre girdikten sonra geri püskürtüldü veya kılıçtan geçirildi. Söz konusu çare, şehir halkının yüksek yerlere çıkıp onlarla evlerden ve kulelerden savaşmalarıdır. Şehre girenler bunu iki şekilde aşmaya çalışırlar: Birincisi, şehrin kapılarını açıp şehir halkına güvenli bir şekilde kaçabilmeleri için yol açarak, diğeri ise silahlı olanlara zarar verip silahlarını bırakanların affedileceğini duyurmak[64]. Bu olay pek çok şehrin fethedilmesini kolaylaştırdı. Bunun yanı sıra şehirleri beklenmedik bir şekilde yaklaşıldığında da ele geçirmek kolaydır. Bunu ancak ordunuz uzaktayken yapabilirsiniz çünkü şehirden uzakta kamp kurduysan ve onlara saldırmak niyetinde olmadığına veya aradaki mesafe uzak olduğundan kendini göstermeden bunu yapamayacağına onları inandırırsan mümkündür. Dolayısıyla onlara gizli ve hızlı bir şekilde saldırırsanız neredeyse her zaman zaferi getirmeyi başaracaksınız. Zamanımızda olan şeyler hakkında kötü konuşuyorum, zira kendimden ve benim olandan konuşmak ağır geliyor, başkaları hakkında ne diyeceğimi hiç bilmiyorum. Ne var ki bu bağlamda, Dük Valentino olarak adlandırılan Cesare Borgia'nın örneğini anmadan geçemeyeceğim; birlikleriyle birlikte Nocera'dayken Camerino'ya zarar verme bahanesiyle Urbino vilayetine yöneldi ve başkasının epey zaman ve masrafla zar zor işgal edeceği vilayeti bir günde fazla çaba harcamadan ele geçirdi.[65] Kuşatma altındakilerin, düşmanın

61 "Şehre bir taçla taarruz etmek", yani aynı anda her taraftan.

62 Bk. Livius XXVI 44-46.

63 İt.: *I terrazzani.*

64 Orijinal metinde "bir ses göndermek" yazar.

65 21 Haziran 1502'de, bk. Adg VI 194-95. Bu pasaj, birtakım önemli hadiselere işaret ediyor. Cesare tarafından mağlup edilen Urbino hükümdarı, Fabrizio'nun yakın arkadaşıydı. Daha bir yıl önce Fabrizio, önemli bir rol oynadığı Capua'nın

aldatmaca ve hilelerinden korunmaları da iyi olur; bundan mütevellit kuşatma altındakiler, düşmanın sürekli olarak yaptığını gördükleri hiçbir şeye güvenmemelidirler, bunun altında her zaman bir aldatmaca olduğuna ve bunun kendilerine zarar vereceğine kani olmalılar. Domitius Calvinus[66] bir şehri kuşatırken birliklerinin büyük bir kısmıyla her gün şehrin surlarını çevrelemeyi alışkanlık hâline getirmişti. Bunun bir tatbikat olduğuna inanan şehir halkı da muhafızlarını serbest bırakmıştı. Domitius bunun farkına varır varmaz saldırıya geçip onları yok etti. Bazı komutanlar, kuşatma altındakilere yardım geleceğini önceden duyarak askerlerine, gelecek olanların üniformalarını giydirdiler ve izinsiz olarak şehre girerek orayı işgal ettiler. Atinalı Kimon[67], bir gece şehrin dışındaki bir tapınağı ateşe verdi, bunun üzerine onu söndürmeye[68] giden şehir halkı, şehri düşmanın pençesine bıraktı. Bazıları, kuşatma altındaki kaleden çıkan misafirleri öldürtmüş, daha sonra askerlerine onların kıyafetlerini giydirip içeri girmelerini sağlayarak şehri fethetmiştir.

---

düşmesinden sonra hapse atılmıştı. Machiavelli ise bu vakadan sonra Cesare'nin Imola'daki sarayında uzun bir süre kalması için gönderildi. Lorenzo de' Medici 1516'da Urbino'yu işgal etmek için önemli ölçüde zaman harcayıp masraf etti. Bk. Lynch: s. 152.

66 Gnaeus Domitius Calvinus, MÖ 53 ve 40'ta Romalı asker, senatör ve konsüldü. Domitius Calvinus'un MÖ 53'te konsül olarak seçilmek için rüşvet verdiği iddia edilir. Pompeius ile Caesar arasındaki iç savaş sırasında Caesar'ın yanında savaştı. MÖ 48'de Pharsalus Muharebesi'nde, solda Marcus Antonius ve sağda Publius Cornelius Sulla olmak üzere Caesar'ın ordusunun orta kısmına komuta etti. Zaferden sonra Roma'nın Asia eyaletinin (Türkiye'nin batısının) valisi oldu. Burada II. Pharnaces'in Pontus'u işgalini engellemeye çalıştı, ancak ordusu Nicopolis'te ağır bir yenilgiye uğradı. Caesar daha sonra Pharnaces'in üzerine yürüdü ve ordusunu Zela Muharebesi'nde yok etti. Domitius Calvinus yenilgisine rağmen, Caesar'ın muteber bir dostu olarak kaldı.

67 Kimon, Atina ve Attika halkı için büyük bir belirsizlik döneminde *strategos*luk (general ve amiral) ve politik liderlik yaptı. Kimon, Antik Yunan'ın İkinci Pers işgali sırasında Salamis Deniz Muharebesi'nde (MÖ 480) gösterdiği cesaretle öne çıktı. Kimon daha sonra Ahameniş İmparatorluğu'na karşı Pers Savaşlarını sürdürmek için on *strategoi*dan biri seçildi. MÖ 478'de Perslere karşı Delos Birliği'nin oluşumunda öncü bir rol oynadı ve Eion Kuşatması da (MÖ 476) dâhil olmak üzere Delos Birliği'nin "erken savaşları"nın komutanı oldu.

68 Orijinal metinde "yardıma" yazar.

Eski komutanlar ele geçirmek istedikleri şehirlerin muhafızlarını yakalamak için çeşitli taktikler kullanmışlardır. Scipio Afrika'da Kartacalılar tarafından muhafızların yerleştirildiği birkaç kaleyi işgal etmek isterken, birkaç kez onlara saldırmak istiyor gibi yapıp daha sonra oradan kaçıp uzaklaşarak onlardan korktuğunu sanmalarını sağladı. Bunun öyle olduğuna inanan Hannibal, onu daha büyük bir güçle takip edip daha kolay bastırabileceği için tüm muhafızlarını çıkardı. Scipio da bunun farkına vararak komutanı Massinissa'yı onları ele geçirmesi için gönderdi.[69] Pirhos, Sclavonya'da[70], pek çok insanın muhafız olarak yerleştirildiği bir ülkenin başlıca[71] şehirlerinden birinde savaşırken, şehri ele geçirebilmek için çaresiz kalmış gibi davranarak başka yere yöneldi ve peşinden muhafızların salınmasını sağlayarak onların üstesinden gelmeyi kolaylaştırdı. Birçokları, başarılı olmasa da[72] bir şehri ele geçirmek için suları kirletti ve nehir yataklarının yönünü değiştirdi. Bazıları ise kuşatma altındakilerin teslim olmalarını kolaylaştırmak için, zaferin zaten elde edildiğini söyleyerek ya da karşılarına geçip yeni birliklerin gelmesi için işaret ederek onları korkuttu. Eski komutanlar içeriden birine rüşvet vererek yani şehirleri ihanetle ele geçirmeye çalıştılar, bunun için muhtelif yollara başvurdular. Kimisi kaçak kılığında birini göndererek düşmanlarından yetki ve güven kazanmasını ve daha sonra bunu kendi çıkarları için kullanmasını sağladı. Bazısı bu sayede muhafızların davranışlarını öğrenip bu bilgi sayesinde şehri ele geçirdi. Bazısı türlü bahaneler uydurarak[73] kapının araba veya kirişlerle kapatılmasını engelledi ve bu şekilde düşmanın içeri girmesini kolaylaştırdı. Hannibal, içlerinden[74] birini kendisine bir Roma kalesi

69 MÖ 202'de.

70 Sclavonya aşağı yukarı Antik İllirya ve günümüzdeki Slovenya'ya tekabül ediyor.

71 İt.: *Capo.*

72 Bk. Frontinus III 7. Burada başarılı su yolları ayırma taktikleri yazılmıştır. Floransalıların başarısız iki girişimi için Brunelleschi'nin Lucca'yı Serchio'nun sularıyla bulaştırma fikrine (*FH* IV 23) ve Pisa'nın deniz yollarını kesmek için Arno'nun yerini değiştirme çabalarına bakınız. Bk. *Decennale primo* VV 502-4. Roger Masters. *Machiavelli, Leonardo, and the Science of Power* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1996): s. 240-47.

73 Orijinal metinde "birtakım renkler altında" yazar.

74 "Muhafızlardan"

vermeye ve düşmandan korktuğu için gündüzleri ava çıkamadığından geceleri ava çıkıyor numarası yapmaya ikna etti, daha sonra o, avıyla birlikte dönerken [Hannibal] adamlarından bazılarını kendisiyle birlikte içeri soktu ve muhafızı öldürerek kapıyı onlara verdi.[75] Ayrıca size saldırdıkları zaman kaçıyormuş numarası yaparak kuşatma altındakileri şehrin dışına çekebilirsiniz. Ve aralarında Hannibal'in de bulunduğu pek çok kişi ordugâhlarında kalarak şehirlerinin alınmasına izin verdi. Atinalı Formion'nun[76] yaptığı gibi oradan ayrılıyormuş gibi yaparak da [düşman] aldatılabilir; Halkidiyalıların ülkesini yağmaladıktan sonra, onların elçilerini kabul edip şehirlerine güvence verdi ve onlara iyi vaatlerde bulundu ve bu insanlar tedbiri elden bıraktıkları için kısa bir süre sonra Formion tarafından bastırıldılar.[77] Kuşatma altındakiler, aralarından şüphelendikleri adamlara karşı gözlerini dört açmalılar[78]. Fakat bazen cezayla olduğu kadar ödülle de bundan emin olmak istenegelmiştir. Marcellus, Lucius Bancius Nolanus'un[79] Hannibal'den yana olduğunu bilerek ona karşı o kadar çok insanlık ve cömertlik gösterdi ki onu bir düşmandan çok yakın bir arkadaşa çevirdi. Kuşatma altındakiler nöbete, düşman uzaktayken yakında olduğundan daha fazla ihtimam göstermelidirler ve daha az zarar görebileceklerini düşündükleri yerleri daha iyi gözetmelidirler. Zira saldırıya uğrayacaklarına inanmadıkları taraftan düşman saldırısına uğrayarak pek çok şehir kaybedilmiştir. Bu aldatmaca iki sebepten kaynaklanmaktadır: Ya bulundukları yerin sağlam olup ulaşılmaz olduğuna inandıklarından ya da düşmanın,

75 MÖ 212'de.

76 Formion, Peloponnesos Savaşı öncesinde ve sırasında Atinalı bir general ve amiraldi. Filosunu MÖ 428'de bazı önemli Atina zaferlerine götürdü ve ölümünden sonra Akropolis'te bir heykel ve bir devlet cenaze töreniyle onurlandırıldı. Themistokles ve Kimon ile birlikte Atina'nın en büyük amirallerinden biri olarak kabul edilir.

77 MÖ 432'de.

78 Orijinal metinde "korunmalıdırlar" yazar.

79 Bu kişi hakkında fazla kayıt yok, adı sadece Marcellus ile karşılaşmalarda geçiyor. "Nola'ya gelen Marcellus, şehri korumasına büyük bir güven duyarak değil, ana vatandaşlarının iradesi için işgal etti. Halkın, özellikle de Lucius Bancius'nun [veya Lucio Banzio] Hannibal'in tarafına geçmesinden korkuluyordu. Marcellus daha sonra genç Bancius'un sempatisini kazanmaya çalıştı, ona güzel bir at ve beş yüz bigati verdi." Bk. Livius XXIII 15.7'den 16'ya kadar ve Frontinus III 16, 1.

bir taraftan sahte gürültüler çıkararak saldırma sanatı kullanırken diğer taraftan sessizce gerçek saldırıya geçmesinden. Dolayısıyla kuşatma altındakiler, özellikle geceleri surlarda iyi muhafızlar bulundurulmasına her zamankinden daha büyük özen göstermelidir ve oraya sadece insanlar değil, vahşi ve saldırgan köpekler de yerleştirmelidir, bunlar düşmanın varlığını koklayarak algılar ve havlamalarıyla açığa çıkarır. Fransızlar Capitol'u kuşattığında Romalıların başına geldiği gibi, sadece köpeklerin değil, kazların da bir şehri kurtardığı ortaya çıkmıştır. Atina, Spartalılar tarafından kuşatıldığında, Alkibiades[80], muhafızların uyanık olup olmadığını görmek için gece lambasını kaldırdığında tüm muhafızların da kaldırmasını emretti ve buna uymayanlara ceza kesti. Atinalı İfikrates[81] bir muhafızı öldürerek, onu nasıl bulduysa öyle bıraktığını söyledi.[82] Kuşatma altındakiler, dostlarına çeşitli yollarla haber göndermek zorunda kalmışlardır ve elçiler aracılığıyla sözlü[83] bir mesaj göndermek yerine şifreli mektuplar yazıp bunları türlü şekillerde gizlemişlerdir: Şifreleri kim düzenliyorsa onun isteğine göre şekillenmiştir, gizleme yöntemi de farklı farklı olmuştur. Kimisi kılıcın kınına yazmıştır, kimisi mektupları çiğ ekmeğin içine koyup onu taşıyana yiyecek olarak vermiştir, kimisi onları vücudun en gizli yerlerine yerleştirmiştir, bazısı mektupları taşıyanın tanıdığı bir köpeğin tasmasına takmıştır, bazısı bir mektupta alelade şeyler yazıp bir satırla diğeri arasına suyla [görünmez mürekkeple] yazmıştır ki onu daha sonra haşlayıp ısıtarak harflerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yöntem, zamanımızda da çok zekice gözetilir. Biri kuşatılan bir şehirde yaşayan arkadaşlarına gizli

80 Alkibiades, Atinalı bir devlet adamı ve generaldi. Alkmaeonide ailesinin son üyesi. Peloponnesos Savaşı'nın ikinci yarısında stratejik danışman, komutan ve politikacı olarak önemli bir rol oynadı, ancak daha sonra itibarını kaybetti.

81 İfikrates MÖ IV. yüzyılın ilk yarısında yıldızı parlayan Atinalı bir generaldi. Hafif silahlı *peltastes*leri düzenli hâle getirerek Antik Greklerin savaşlarında devrim yaratan önemli reformlarıyla tanınır. Bk. Matthew A. Sears. *Athens, Thrace, and the Shaping of Athenian Leadership* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013): s. 65.

82 Mora Yarımadası'nı Yunanistan anakarasına bağlayan Korint Kıstağı'nın üstünde yer alan Korint'te.

83 Orijinal metinde "ağızdan" yazar.

bir şey iletmek istiyorsa ve kimseye güvenmiyorsa yukarıda söylediğim şekilde usulüne göre bir şeyler yazıp satır aralarına asıl söylenmek istenilenleri yazarak bunu tapınakların kapılarına[84] bir aforoz mektubu olarak astırır, bunlar işaretleri tanıyanlar tarafından çözülüp okunur. Bu çok temkinli bir yöntemdir çünkü bu mektupları taşıyan kişi herhangi bir tehlikeyle karşılaşmadığı gibi [bunları okurken] kendi de aldanabilir. Herkesin bir şey uydurup kendi başına bulabileceği sonsuz sayıda başka yöntem vardır. Ancak kuşatılan tarafın dışarıdaki dostlarına yazmasından ziyade kuşatılan tarafa yazmak daha kolay çünkü bu tür mektupları bir kaçak olarak[85] şehri terk eden biri dışında gönderemez ki bu, düşman temkinli olduğunda şüpheli ve tehlikeli bir şeydir. Fakat dışarıdan şehre gönderenler kuşatılan tarafın ordugâhına türlü türlü kılık altında[86] girip fırsat bulunca oradan şehre dalabilirler. Ama şimdi fetihlerden bahsedelim. Ben diyorum ki olur da kendi şehrinizde savaşırsanız, biraz önce işaret ettiğimiz gibi, düşmanın duvarda toplarla açtığı gediklerden girmesini istemiyorsanız (nitekim yarığa mâni olmaya çare yoktur) topçular vururken, vurulan duvarın içine en az otuz kol genişliğinde bir hendek kazmak ve çıkarılan her şeyi bir set oluşturacak ve hendeği derinleştirecek şekilde şehre doğru atmak gerekir ve bunu öyle bir zorlamalısınız ki duvar yıkılınca hendek en azından beş altı kol kadar kazılmış olsun. Bu hendek kazılırken her iki tarafı kazamatla kapatılmalıdır. Ve duvar öyle dayanıklı olup size hendeği ve kazamatları yapmanız için zaman tanırsa o kısım şehrin geri kalanından daha güçlü hâle gelir çünkü hendeklerden çıkan bu siper istediğimiz şekli alır. Ancak duvar zayıfsa ve size zaman tanımıyorsa o zaman erdem gösterip onlara silahlı adamlarla ve tüm gücünüzle mukavemet etmeniz gerekir. Bu onarım yöntemi, siz kuşatmaya gittiğinizde Pisalılar tarafından gözetildi ve buna muktedir oldular çünkü onlara zaman kazandıran dayanıklı duvarları vardı ve zemin sağlamdı ve set dikip siper yapmaya çok uygundu. Eğer bu

84 İt.: *Porta.*

85 Orijinal metinde "gölgesi altında" yazar.

86 Orijinal metinde "renk renk" yazar.

olanakları olmasaydı kaybederlerdi.[87] Durum böyleyken, biraz önce açıkladığımız gibi, şehrinizin içi ve çevresi boyunca hendekler kazarak önce kendi güvencenizi sağlamak her zaman ihtiyatlı olacaktır çünkü bu durumda hendekler olduğu için düşman atalet ve güven içinde beklenir. Eskiler şehirleri yer altı tünelleriyle ağırlıklı olarak iki şekilde işgal ederlerdi: Ya yer altında gizli bir yol yaparak oradan girerlerdi (Romalılar Veientes şehrini bu şekilde ele geçirdiler) ya da surun altı oyulup harabeye dönmesi sağlanırdı. Bu son yöntem günümüzde daha etkilidir ve altı daha kolay oyulabildiği için yüksek rakımdaki şehirler daha zayıf olur. Ardından anında tutuşan barut, oyulan yerlerin içine koyularak sadece surları yıkmakla kalmaz, dağları açar ve kalelerin hepsini lime lime eder. Bunun çaresi düz bir zeminin üzerine inşa etmek ve şehrinizi çevreleyen hendeği epey derin kazmak, böylece düşman daha derin kazarsa karşısında su bulur ki [su] bunun tek düşmanıdır. Kendinizi tepe üzerinde savunduğunuz bir şehirde bulsanız bile surlarınızın içine düşmanın size karşı düzenleyeceği tüneller için menfez gibi birçok derin kuyu kazmaktan başka çaresi yoktur. Diğer bir çare ise nerede bir tünel yapıldığını öğrenirseniz karşı tarafa bir tünel yapmaktır ki bu yöntem onu kolayca engeller, ancak ihtiyatlı bir düşman tarafından kuşatıldığınızda bu pek öngörülemez. Her kim kuşatılırsa, esas olarak muharebeden sonra olduğu gibi, nöbet tutulduktan sonra (yani şafak vakti ve akşamleyin, gündüz ve gece arasında, dinlenme vakti ve özellikle yemek yerken olduğu gibi) saldırıya uğramamaya özen göstermelidir. Bu vakitlerde birçok ülke ele geçirildi ve birçok ordu içeridekiler tarafından telef edildi. Bununla birlikte, her tarafta titizlikle tetikte olunmalı[88] ve bir ölçüye kadar silahlı olunmalıdır. Bir şehrin veya ordugâhın savunmasını zora sokan şeyin, buralarda sahip olduğunuz tüm güçleri aynı yerde tutmanız olduğunu anlatmaktan geri durmak istemiyorum çünkü düşman topyekûn her taraftan saldırabileceği için her tarafı korumanız gerekir; aksi takdirde

87 Floransalıların Pisa'yı geri alabilmek için yürüttükleri on yıllık savaşa referans. Machiavelli şehre galip orduyla girdi ve şehrin onarımında önemli rol oynadı. Bk. Lynch: s. 156.

88 Orijinal metinde "korunmalı" yazar.

size tüm kuvvetleriyle saldırır ve siz de onu sadece bir kısmınızla savunmaya çalışırsınız. Kuşatma altındakiler tamamen alt edilebilirken dışarıdakiler yalnızca geri püskürtülebilir. Bu nedenle kamplarında yahut şehirde kuşatılan pek çok kişi (güçleri daha az da olsa) bütün birlikleriyle aniden dışarıya atılıp düşmanı yener. Marcellus bunu Nola'da yaptı;[89] Caesar ise bunu Fransa'da yaptı, kampı çok sayıda Fransız tarafından saldırıya uğradığı zaman kuvvetlerini birkaç kısma bölmek zorunda kaldığı için onları savunamayacağını ve çitlerin arasından düşmana hiddetle saldıramayacağını gördüğü için [Caesar] kampın bir tarafını açıp tüm kuvvetleriyle o tarafa yönelerek öyle bir hücum etti ve öyle bir erdemle[90] onları alt etti ki galip geldi.[91] Kuşatma altındakilerin metaneti çoğu zaman kuşatanları umutsuzluğa düşürüp yıldırır. Pompeius, Caesar ile karşı karşıya geldiğinde Caesar, ordusu açlıktan muzdarip olmasına rağmen elindeki ekmeğin bir kısmını Pompeius'a gönderdi. Pompeius da ekmeğin bitkilerden yapıldığını görünce ordusunun ne tür bir düşmanla karşılaşmak üzere olduğunu görüp dehşete düşmemesi için bu ekmeklerin ordusuna gösterilmemesini emretti.[92] Romalılar, Hannibal'e karşı savaşta sergiledikleri metanet kadar onurlandırılmadılar çünkü ne kadar düşmanca bir ortam ve ne kadar makus bir talih olsa da asla barış talep etmediler, asla bir korku belirtisi de göstermediler. Gerçekten de Hannibal Roma civarındayken ordugâhını yerleştirdiği arazileri her zamanki değerinin üstünde sattılar[93] ve girişimlerinde o kadar inat ettiler ki Roma kuşatıldığı sırada Capua'ya saldırmaktan vazgeçmediler ki burası Roma kuşatıldığı sırada Romalılar tarafından kuşatılmıştı.[94] Kendi kendinize anlayıp değerlendirmeniz gereken pek çok şey söylediğimi biliyorum. Yine de bugün anlattığım gibi, bu ordunun kalitesini size bu olaylar

89 MÖ 216'da.

90 Erdem burada "güç" anlamında kullanılıyor.

91 MÖ 57'de.

92 Bk. Suetonius, *Julius Caesar* 68. Bu kaynakta Pompeius bunun üzerine tepki göstermiştir: "Ben vahşi hayvanlarla savaşıyorum."

93 MÖ 211'de.

94 MÖ 211'de.

aracılığıyla daha iyi gösterebilmenin yanı sıra bunları öğrenme fırsatı bulamayanlar varsa onları da memnun etmek için yaptım. Çok aşina olduğunuz bazı genel kurallar[95] dışında size söyleyebileceğim bir şey kalmadı zannediyorum, onlar da şunlardır:

Düşmana yararı olan sana[96], sana yararı olan da düşmana zarar verir.

Savaşta düşmanın planlarını gözetmekte daha uyanık olan ve ordusunu eğitmekte daha fazla eziyete katlanan, daha az tehlikeyle karşı karşıya kalır ve zaferi de daha fazla umabilir.

Askerlerinizin cesaretlerinden emin olmadıkça ve korkusuz ve düzenli olduklarını bilmedikçe onları asla bir savaşa sürmeyin ve kazanma umutlarını görmedikçe bunu denemeye bile kalkışmayın.

Düşmanı açlıkla yenmek kılıçla yenmekten daha evladır ki böyle bir zaferde talihin erdemden çok daha fazla katkısı olur.

Hiçbir karar, siz onu gerçekleştirinceye kadar düşmandan saklanan karardan daha iyi değildir.

Savaşta fırsatı nasıl yakalayacağınızı ve onu nasıl değerlendireceğinizi bilmek her şeyden daha yararlıdır.

Doğa az sayıda cesur insan yaratır, çaba ve talim ise çok sayıda.

Savaşta disiplin öfkeden daha fazla işe yarar.

Bazıları düşman tarafından kaçıp hizmetinize gelirse sadık oldukları takdirde her zaman büyük kazanımları olur. Zira düşmanın gücü, öldürülenlerden çok kaçanların kaybıyla azalır, her ne kadar kaçakların adı yeni dostlar için şüpheli, eskiler için de iğrenç olsa da.

Savaş düzeni yaparken ön cephede askerlerinizi yaymaktansa ilk cephenin gerisinde büyük bir yardım rezervi tutmak daha iyidir.

Kendi kuvvetlerini ve düşman kuvvetlerini nasıl kalibre edeceğini[97] bilen, zor yenilgi alır.

Askerlerin erdemi, sayıca fazla olmalarından daha değerlidir. Arazi bazen erdemden daha faydalıdır.

Yeni ve beklenmedik şeyler orduları korkutur, ordular olağan ve yavaş şeylere fazla itibar etmezler. Bundan dolayı yeni bir düşmanla

95 Bk. Vegetius, *Regulae bellorum generalis* III 26.

96 Machiavelli burada yine "sen" zamiri kullanıyor.

97 Orijinal metinde "tanıyacağını" yazar.

savaşa girmeden önce ufak tefek tatbikatlar yaptırmak suretiyle ordunuza pratik yaptırıp onların düşmana alışmasını sağlayacaksınız.

Bozguna uğrattıktan sonra düşmanın peşine düşen, galipken mağlup olmaktan başka bir şey istemiyordur.

Yaşam için lüzumlu malzemeleri hazırlamayan, kılıç olmadan yenilir.

Piyadeden çok süvariye[98] veya süvariden çok piyadeye güvenen kimse, arazide ona göre yer almalıdır.

Gündüz vakti kampa herhangi bir casusun gelip gelmediğini görmek istediğinizde herkesin kendi çadırına gitmesini sağlarsınız.

Düşmanın bir şeyi önceden sezdiğini fark ettiğinizde kararınızı değiştirin.

Yapmanız gereken şeyler hakkında birçok kişiye danışın, daha sonra ne yapmak istediğinizi birkaç kişiyle görüşün.

Askerler çadırlarda[99] kaldıklarında korku veya cezayla orada tutulmalıdırlar, sonra savaşa gittiklerinde ise umut ve ödülle.

İyi komutanlar, bir zorunluluk olmadığı sürece veya onlara bir fırsat tezahür etmediği sürece asla savaşmazlar.

Ordunuzu savaş için nasıl düzenlemek istediğinizi düşmanlarınızın bilmesine izin vermeyin ve ne şekilde düzenlerseniz düzenleyin, birinci takımın ikinci ve üçüncü takımlarca kabul edilebilmesini sağlayın.

Savaşta, düzensizliğe neden olmak istemiyorsanız bir bölüğü asla belirlediğiniz gaye dışında kullanmayın[100].

Beklenmedik aksiliklere güçlükle çare bulunur, tahmin edilenlere ise kolaylıkla.

İnsan, demir, para ve ekmek savaşın temel taşlarıdır ama bu dördünden ilk ikisi daha gereklidir çünkü insan ve demir, para ve ekmeği bulur ancak para ve ekmek, insan ve demiri bulamaz.

Silahsız zengin, fakir askerin ödülüdür.

Askerlerinizi, hassas yaşamı ve lüks giysileri hor görmeye alıştırın.

---

98 Orijinal metinde "ata" yazar. Burada ve devamında.

99 Orijinal metinde "odalarda" yazar.

100 İt.: *Apoperare.*

Genel olarak hatırlatmam gereken şeyler bunlar ve tüm bu tartışmamda size daha birçok başka şey anlatabileceğimi biliyorum. Örneğin eskilerin, saflarını nasıl ve ne şekilde düzenlediklerini, nasıl giyindiklerini ve daha pek çok şeyi nasıl uyguladıklarını ve anlatmayı gerekli görmediğim birçok ayrıntıyı ekleyebilirdim, [ne var ki] bunları siz kendiniz de görebilirsiniz ve gayem size eski orduların tam olarak nasıl oluştuğunu göstermek değildi, ancak [gayem] bu zamanlarda zaten olduğundan daha erdemli bir ordunun nasıl oluştuğunu göstermekti. İşte böylece konumuzla ilgili bir giriş için gerekli olduğunu düşündüğüm şeyler bunlar, bunların dışında eskilere dair başka şeyler anlatmak bana doğru gelmedi. Atlı orduları daha da genişletmem gerektiğini ve bilahare deniz savaşlarından bahsetmem gerektiğini de biliyorum çünkü herkes bilir ki ordu dediğin kara ordusu ve donanma, piyade ve süvarilerden oluşur[101]. Konuşmaya cüret etmemem donanma hakkında bilgi sahibi olmadığım için değil, ama geçmişte bu tür girişimlerde büyük işlere imza atmış olan Cenevizliler ve Venediklilerin konuşması daha yerinde olur. Atlılar hakkında, yukarıda söylediklerimden başka bir şey söylemek istemiyorum, zira bu birim dediğim gibi daha az bozulmuş. Bunun yanında, ordunun bel kemiği olan piyade birliği iyi düzenlenirse süvari birliği de böyle olmak zorundadır. Kendi ülkesindeki orduyu atlarla doldurmak isteyen herkese, çift erzak hazırlaması gerektiğini hatırlatmak isterim: Birincisi, iyi cins atları kırsal kesime dağıtmalısınız ve tıpkı sizin bu ülkede danalar ve katırlarla yaptığınız gibi, adamlarınızı tay yetiştirme[102] konusunda çok iyi eğitmelisiniz; diğeri ise satıcıların alıcı bulması için atı olmayanın katır beslemesi yasaklanmalı, böylece tek bir binek sahibi olmak isteyen at tutmak zorunda kalırdı ve dahası, atı olanlar dışında kimse özel giysiler[103] giyemezdi. Bildiğim kadarıyla bu düzenleme, zamanımızda bir prens tarafından uygulanmış ve çok kısa bir süre içinde

101 Orijinal metinde "ayırt edilir" veya "gruplandırılır" yazar.

102 İt.: *Fare incette.*

103 İt.: *Drappo.* Özellikle Floransa ve çevresine giyilen, ipekten dokunan, çalışmalar veya dinî törenler için kullanılan kıyafetler.

ülkesindeki atçılık üst seviyeye gelmiş[104]. Atlarla ilgili diğer şeylere gelince, bugün size anlatacaklarımı ve gelenekleri geciktirdiğimi düşünüyorum. Yine de bir komutanın hangi meziyetlere sahip olması gerektiğini bilmek ister miydiniz? Bu konuda sizi kısaca tatmin edeceğim, zira bugün tartıştığımız tüm bu şeyleri yapmasını bilen birisinden başka kimseyi seçemezdim ki o bunları yapmasını bilse bile yeterli olmazdı çünkü yaratıcı olmayan hiç kimse mesleğinde büyük birisi olamaz ve ne kadar zayıf olursa olsun, her türlü yaratıcılık yazarlar tarafından övülmüştür. Tıpkı yazarların en çok övgüye layık gördükleri Büyük İskender'in, kampını büyük bir gizlilik içinde toplatabilmek için trompetle değil de kargının ucuna taktığı şapkayla işaret vermesi gibi.[105] Ayrıca ...[106] askerlerine, düşmanla savaşa girdiklerinde, [düşmanın] hücumlarına daha güçlü mukavemet edebilmeleri için sol dizleriyle diz çökmelerini emrettiği için övülmüştür; [zira] bu ona sadece zafer kazandırmamış, aynı zamanda o kadar çok sitayiş getirmişti ki onuruna yapılan tüm heykeller bu pozu tasvir etmektedir.[107] Lakin bu tartışmayı bitirmenin zamanı geldiği için konumuza geri dönmek istiyorum ve bu ülkede[108] geri dönmeyenleri mahkûm etmenin gelenek olduğu cezadan kurtulmak istiyorum.[109] Hatırlarsanız Cosimo bana, bir taraftan antik çağı yüceltip ciddi meselelerde onları taklit etmeyenleri suçladığımı, diğer taraftan çok çaba sarf ettiğim savaş meselelerinde onları taklit etmememin sebebini anlamadığını söylemişti. Ben de bir şey yapmak isteyenlerin, fırsat elverdiğinde onu yapabilmek[110] için önce kendilerini bunu nasıl yapacakları konusunda hazırlamaları gerektiğini söyledim. Orduyu antik usullere nasıl adapte edeceğimi bilip bilmediğimin hükmünü, bu konuyu uzun uzadıya tartışırken duymuş olan sizlerin vermesini

104 Orijinal metinde "indirgenmiş" yazar.

105 Kaynak meçhul.

106 Manüskript burada boş bırakılmıştır, yani burada cümlenin öznesi Büyük İskender mi değil mi bilinmiyor.

107 Kaynak meçhul.

108 "Şehirde".

109 Machiavelli burada ironi yapıyor.

110 İt.: *Operarla.*

istiyorum. Buradan, bu düşüncelere ne kadar zaman harcadığımı çıkarsayıp hâlâ hayata geçirmek için ne kadar istek duyduğumu tahmin edebildiğinizi düşünüyorum. Eğer bunu yerine getirebilecek olsaydım ya da bana fırsat verilseydi olabilecekleri kolaylıkla tahmin ederdiniz. Yine de olaya kesinlik kazandırmak için ve söylediklerimi daha da gerekçelendirmek için sebeplerini göstermek istiyorum ve bu tür taklitlerde bulunmanın kolaylıklarını ve zorluklarını göstermek için size söz verdiğim şeyi yerine getireceğim. Dolayısıyla bugün insanları ilgilendiren hiçbir eylemde ordunun eski usulleri örnek almasının orduda olduğu kadar kolay olmadığını söyleyeyim, ancak yalnızca kendi tebaasından on beş ila yirmi bin genç toplayabilecek bir devletin prensleri için kolaydır, öte yandan böyle bir rahatlığa sahip olmayanlar için bundan daha zor bir şey yoktur. Bu kısmı daha iyi anlayabilmeniz için övgüye layık görülen iki tür[111] komutan olduğunu bilmelisiniz: Biri, Roma vatandaşlarının çoğunluğu ve orduları yöneten başka insanlar gibi, doğal disiplinleriyle düzenlenmiş bir orduyla büyük işler başarmış olanlar ki bunların iyi kalmaktan ve güvenli bir şekilde rehberlik etmekten başka dertleri olmamıştır; diğeri, sadece düşmanı alt etmekle kalmayıp ona varmadan önce ordularını iyi ve düzenli hâle getirenler ki bunlar hiç şüphesiz eski ve iyi ordularda erdemli bir şekilde davrananların hak ettiğinden daha büyük övgüyü hak ederler. Bunların arasında Pelopidas[112] ve Epaminondas[113], Tullius[114] Hostilius[115], İskender'in babası Makedonyalı Filippos, Pers Kralı

111 Orijinal metinde "iki neden" yazar.

112 Pelopidas, IV. yüzyılın ortalarında Tebai hegemonyasının kurulmasında etkili olan, Antik Yunan'da önemli bir devlet adamı ve generaldi. Bk. Lee L. Brice. *Greek Warfare: From the Battle of Marathon to the Conquests of Alexander the Great* (Kaliforniya: ABC-CLIO, 2012): s. 118.

113 Epaminondas, Antik Yunan'ın Tebai'sinde büyük bir devlet adamı ve generaldi. Kısa ömürlü Tebai hegemonyası sırasında şehrin lideriydi.

114 Marchand et al.'a göre Tullus burada yanlışlıkla Tullius olarak verilmiş.

115 Tullus Hostilius, Roma'nın efsanevi üçüncü kralıydı. Tullus, Romalı Tarihçi Livius'a göre selefinin daha barışçıl doğasının, Roma'yı zayıflattığına inanıyordu ve Roma'nın ilk kralı Romulus'tan bile daha savaşçı bir kral olarak biliniyordu.

Kiros ve Romalı Gracchus[116] [gibi adamlar] vardı. Bunların hepsi, önce iyi bir ordu kurmuş, sonra savaşa girmiştir. Hepsi hem ihtiyatları sayesinde hem de benzer bir ordu kurmaya yönelik fikirleri olduğu için buna muktedir olmuşlardır. Hiçbiri, her ne kadar üstünlüklere sahip olurlarsa olsunlar, yabancı bir memlekette, doğru dürüst bir itaate alışmamış, boğazlarına kadar yozlaşmış adamlarla olsalardı övgüye layık hiçbir iş yapamazlardı. Bundan dolayı İtalya'da zaten kurulmuş olan bir ordunun nasıl yönetileceğini bilmek yeterli değildir, öncelikle o ordunun nasıl kurulacağını, sonra da nasıl komuta edileceğini bilmek gerekir. Ve bunları yapabilmek için yeterince toprağa ve yeterli sayuda tebaaya sahip olan prensler olmalıdır. Ben şimdiki ordulara komuta etmem demiyorum, ama yabancı ordulara ve benim değil de başkalarının emrinde olan askerlere asla komuta etmedim ve etmem. Bugün tartıştığımız hususlardan birini onlara sunmanın mümkün olup olmadığını sizin takdirinize bırakmak istiyorum. Bugün eğitilen bu askerlerden birine nasıl normalden daha fazla silah ve onun yanı sıra iki üç günlük yiyecek ve bir çapa taşıtabilirim? Ona nasıl [toprağı] çapalatabilirim ya da her gün yapay tatbikatlarda onu nasıl silah altında tutup daha sonra gerçek savaşlarda kullanabilirim? Her gün kumarlarından, şehvet düşkünlüklerinden, küfürlerden, arsızlıklardan nasıl uzak durabilirler? Eski ordular hakkında çok defa okuduğumuz gibi[117], nasıl ordugâhın ortasındaki elma dolu bir ağacı dokunmadan bırakacak kadar disiplin, itaat ve saygı sağlanabilir? Savaş sona erip artık onları hiçbir şey bana tabi kılmadığında bana sevgiyle veya korkuyla saygı duymaları için onlara ne gibi bir söz verebilirim? Utanma arlanma olmadan doğup büyüyenleri nasıl utandırayım? Beni tanımadıkları hâlde bana neden riayet etsinler? Onlara hangi Tanrı'nın veya hangi azizin üzerine yemin ettirebilirim?

116 Tiberius Sempronius Gracchus (tam adı: Tiberius Sempronius Tiberii filius Publii nepos Gracchus), Romalı bir politikacıydı. *Ager publicus*u daha fakir Romalılar arasında yeniden dağıtmak için *lex agraria* yasasını zorla geçiren ve bu yüzden senatodaki muhalifleri ve onların bazı destekçileri tarafından öldürülen *tribunus plebis* olarak biliniyordu.

117 Bk. Frontinus IV 3.13.

Taptıklarına mı, yoksa küfrettiklerine mi? Bir tane Tanrı bilmem tapındıkları, ama hepsine sövdüklerini iyi bilirim. Saat başı istihza ettiklerine verdikleri sözleri tutacaklarına nasıl inanırım? Tanrı'yı hor görenler insana nasıl saygı duysunlar? Öyleyse bunu kafalarına sokmak için[118] hangi teamülleri kullanmak gerek? Ve eğer bana İsviçreliler ve İspanyolların iyi olduğunu söyleyecek olursanız, size İtalyanlardan çok daha iyi olduklarını itiraf etmeliyim. Ancak, benim muhakememe ve onların ikisinin [İsviçreliler ve İspanyollar] işleyiş tarzına dikkat ederseniz, eskilerin mükemmelliğine ulaşmaları için pek çok şeyden yoksun olduklarını göreceksiniz. İsviçreliler, bugün size anlattıklarımın neden olduğu doğal geleneklerinden[119] dolayı iyi hâle geldiler, diğerleri ise [İspanyollar] zaruretten. Zira yabancı bir memlekette savaşmak, kaçabilecekleri hiçbir yer olmadığı için onlara ya kazanmak ya da ölmek zorundaymış gibi gelir. Ne var ki bu birçok yönden kusurlu bir iyiliktir çünkü bunda düşmanı kargı ve kılıcın ucuna kadar beklemeye alışmış olmaları dışında iyi olan hiçbir şey yoktur. Hiç kimse onların kusurlarını onlara gösteremez, hele onların dilini konuşmayanlar hiç. Ama bilge prensleri olmadığı için iyi bir düzenleri olmayan ve İspanyolların aksine ihtiyaçları olmadığı için buna hiç çaba sarf etmemiş olan İtalyanlara dönelim, işte bu yüzden dünyanın yüz karası olarak kalmışlardır. Ancak burada suçlanması gereken, halk değil, prensleridir. Devletleri rezilce kaybettikleri ve hiçbir erdem örneği göstermedikleri için cezalandırıldılar ve cehaletlerinden dolayı, hak ettikleri cezayı aldılar. Söylediklerimin doğru olup olmadığının tasdik edilmesini ister misiniz? Kral Charles'ın geçişinden[120] bu yana İtalya'da kaç savaş yapıldığını bir düşünün ve savaşların insanları kavgacı ve yargılayıcı yaptığı düşünülürse savaşlar ne kadar büyük ve şiddetli olurlarsa askerlerin ve liderlerinin itibarının da o kadar yitirildiği görülür. Bu hâliyle alışıldık düzenlerin iyi olmadığı ve iyi olmayacağı anlamına gelir ve yeni düzenlerin nasıl

118 Orijinal metinde "bu konuda" yazar.

119 Orijinal metinde "kullanımlardan" yazar.

120 VIII. Charles'ın 1494'te İtalya'ya girişinden.

benimseneceğini bilen kimsenin olmadığına delalet eder. Daha önce gösterdiğim yolu ve İtalya'daki büyük devletleri hariç tutacak olursak İtalyan ordularının[121] itibar kazandığına asla inanmazsınız çünkü bu usul kötü sicilli, art niyetli ve yabancı olanlar için değil; basit, işlenmemiş ve terbiyeli insanlar içindir. İyi bir heykeltıraş asla kötü şekilli bir mermer parçasından güzel bir heykel yapamaz, ancak işlenmemiş bir mermer parçasından yapabilir. İtalyan prenslerimiz, ultramontan savaşlarına girişmeden[122] önce, bir prensin çalışma odasında[123] çarpıcı bir yanıt vermeyi düşünmesi, güzel bir mektup yazması, sözlerle ve cevaplarla zekâ ve hazırcevaplık göstermesi, hile yapmayı bilmesi, mücevherler ve altınlarla süslenmesi, diğerlerinden daha ihtişamlı bir şekilde uyuması ve yemek yemesi, şehvet düşkünleriyle kuşatılmış olması, tebaasını hırsla ve gururla yönetmesi, aylaklık içinde yozlaşması, orduda canının istediğine rütbe dağıtması, takdire şayan bir tavır sergileyeni küçümsemesi ve sözlerinin kâhinlerin yanıtı gibi kabul görmesi gerektiğine inanırdı; oysa bu zavallı adamlar kendilerine saldıranların avı olmaya hazırlandıklarının farkında değillerdi. Bundandır ki bin dört yüz doksan dört yılında büyük dehşetler, kaçışlar ve muazzam kayıplar meydana gelmiştir. Böylece İtalya'da bulunan en güçlü üç devlet birkaç kez yağmalandı ve harap edildi. Ama daha da kötüsü, geride kalanlar da aynı yanılgıda, aynı kargaşada ısrar ettiler ve eski zamanlarda devleti elinde tutmak isteyenlerin tartıştığım tüm bu şeyleri yaptıklarını ve onların bütün çabalarının bedenlerini zorluklara hazırlamak ve ruhlarını tehlikelerden korkmamaya hazırlamak olduğunu bilmiyorlar. Bundan dolayı Caesar, Büyük İskender ve tüm bu mükemmel insanlar ve prensler, savaşçılar arasında birinci oldular, piyade olarak silahlandılar ve devletlerini kaybetmektense hayatlarını kaybetmeyi yeğlediler; kısacası erdemli bir şekilde yaşayıp öldüler. Eğer onlarda veya en azından aralarından bir kısmında hükmetme hırsı çok fazla olduğu için kınansa bile asla zayıf ve

121 Orijinal metinde "silahlılarının" yazar.

122 Orijinal metinde "darbelerini tatmadan" yazar.

123 Orijinal metinde "masasında" yazar.

gevşek olduklarına veya adamlarının dayanıksız ve çaresiz olduğuna rastlanmamıştır. Eğer bu konuştuklarımız onlar, o prensler tarafından okunmuş olsaydı ve bu yazılanlara inansalardı yaşam tarzlarını değiştirmemeleri mümkün olmazdı, dolayısıyla ülkelerinin de talihi değişirdi. Ve tartışmamızın başında milis kuvvetlerinizden şikâyet ettiğiniz için size şunu söyleyeyim: Eğer onları daha önce söylediklerim doğrultusunda düzenleseydiniz ve iyi sonuç alamasaydınız şikâyet etmek için nedeniniz olurdu, ancak onları söylediklerim doğrultusunda düzenleyip eğitmediyseniz kusursuz bir iş çıkaramadığınız[124] ve başarısız olduğunuz için[125] şikâyet etmemelisiniz. Venedikliler[126] ve Ferrara dükü[127] de bunu başlattılar ama sonunu getiremediler, bu onların hatasıydı, adamlarının değil. Ve size, bugün İtalya'da ikamet edenlerden kim yola ilk girerse herkesten önce onun vilayetin efendisi olacağını söyleyeyim, Makedon Krallığı'nda olduğu gibi, devletin başına geçecektir; orduları düzenleme biçimini Tebaili Epaminondas'tan öğrenen Filippos -[Antik] Yunan'ın geri kalanı aylaklık içinde komedya okumakla meşgulken- bu düzen ve talimlerle o kadar güçlü hâle geldi ki birkaç yıl içinde orayı tamamen işgal etti ve oğluna öyle bir temel bıraktı ki o da tüm dünyanın prensi oldu. Velhasılıkelam bu düşünceleri hakir gören, bir prens ise prensliğini, bir vatandaş ise de şehrini hakir görür. Ve ben, beni bu konuda mütehassıs yapmayan ya da bana bunu uygulama yetisi vermesi gereken doğadan şikâyet ediyorum. Bugün yaşlandığım için buna bir fırsatım olabileceğini sanmıyorum. Dolayısıyla size karşı cömert davrandım, siz genç ve yetenekli olarak, bu söylediklerim sizi memnun ettiyse, vakti geldiğinde prenslerinizin çıkarına yardım edebilecek ve onlara tavsiyelerde bulunabileceksiniz. Bundan yılmanızı veya şüphe duymanızı istemem. Zira bu vilayet, şiirde, resimde ve heykelde görüldüğü

124 İt.: *Una figura perfetta.* Yani orijinal metinde "kusursuz bir figür/bebek" yazar.

125 İt.: *Uno abortivo.* Yani orijinal metinde "kusursuz bir abortif/düşük" yazar.

126 Venedikliler 1509'da denediler.

127 Esteli I. Ercole (Hercules) 1471'den 1505'e kadar Ferrara düküydü. O da 1479'da denedi.

gibi, ölüleri diriltmek için doğmuş gibi görünüyor. Ancak seneler geçiyor[128], ben de bu konuda daha temkinliyim. Sahiden de geçmişte talih daha önce böyle bir girişimde bulunmam için yeteri kadar bir durum bahşetmiş olsaydı inanıyorum ki çok kısa sürede dünyaya eski düzenlerin ne kadar değerli olduğunu gösterirdim ve hiç kuşkusuz onu ya ihtişamla yüceltirdim ya da utanmadan kaybederdim.[129]

Savaş Sanatı'nın Yedinci ve Son Kitabın Sonu
Niccolo Machiavegli tarafından,
Floransa Vatandaşı ve Sekreteri

128 Orijinal metinde "yaşlanıyorum" yazar.

129 "Fabrizio, konuşmasının sonunda bir kez daha, şeylerin hareket ettirilmeyen özsel değişmezliğine ek olarak sadece eylemle bile değil, trajik kahramanın mahvolmaya mahkûm olmasında "olumsuz doğa", "elverişsiz durum", muhalefetin hamlesi gibi nedenlere dayanarak üstelik bir de yararsızlığa işaret ediyor." Bk. Giorgio Bàrberi Squarotti. *Machiavelli, o, La scelta della letteratura* (Roma: Bulzoni, 1987): s. 243.

EKLER

Figürler

Niccolo Machiavegli,
Floransa Vatandaşı ve Sekreteri,
Okuyan ve Okuyacak Olana

Siz okuyucuların, anlattıklarımda da dile getirildiği gibi tabur-ların, orduların ve kampların sırasını zorluk çekmeden anlamanızı istediğim için bunların her birinin figürlerini size göstermenin gerekli olduğuna kani oldum. O hâlde piyadelerin, süvarilerin ve diğer her bir ordu mensubunun hangi işaret veya karakterlerle gösterildiğini size açıklamak istiyorum. Bilin ki şu işaret

Kalkanlı piyadeler
Mızraklı piyadeler
Onbaşılar
*Veles*ler
Olağanüstü *veles*ler
Yüzbaşılar
Bölük *connestabole*leri
Tabur komutanı
Başkomutan
Çağrıcı
Sancaktar
Silahlı adamlar
Hafif süvariler

Topçular
anlamına gelir

Birinci figürde, incelemede de anlatıldığı gibi, sıradan bir bölüğün biçimi ve kanat boyunca hangi şekilde ikiye katlandığı çizilmiştir. Yine bu figürde aynı sırada seksen safla (sadece öndeki beş kargılı safını arkadakiyle değiştirerek) tüm kargılıların ikiye katlanarak arkaya nasıl çekildikleri gösterilmektedir; bu, öne doğru ilerlerken arkadan yanaşan düşmandan korkulduğunda yapılır.

İkinci figürde, incelemede de belirtildiği gibi, öne doğru ilerleyip kanat boyunca savaşmak zorunda olan bir bölüğün nasıl düzenlendiği gösterilmektedir.

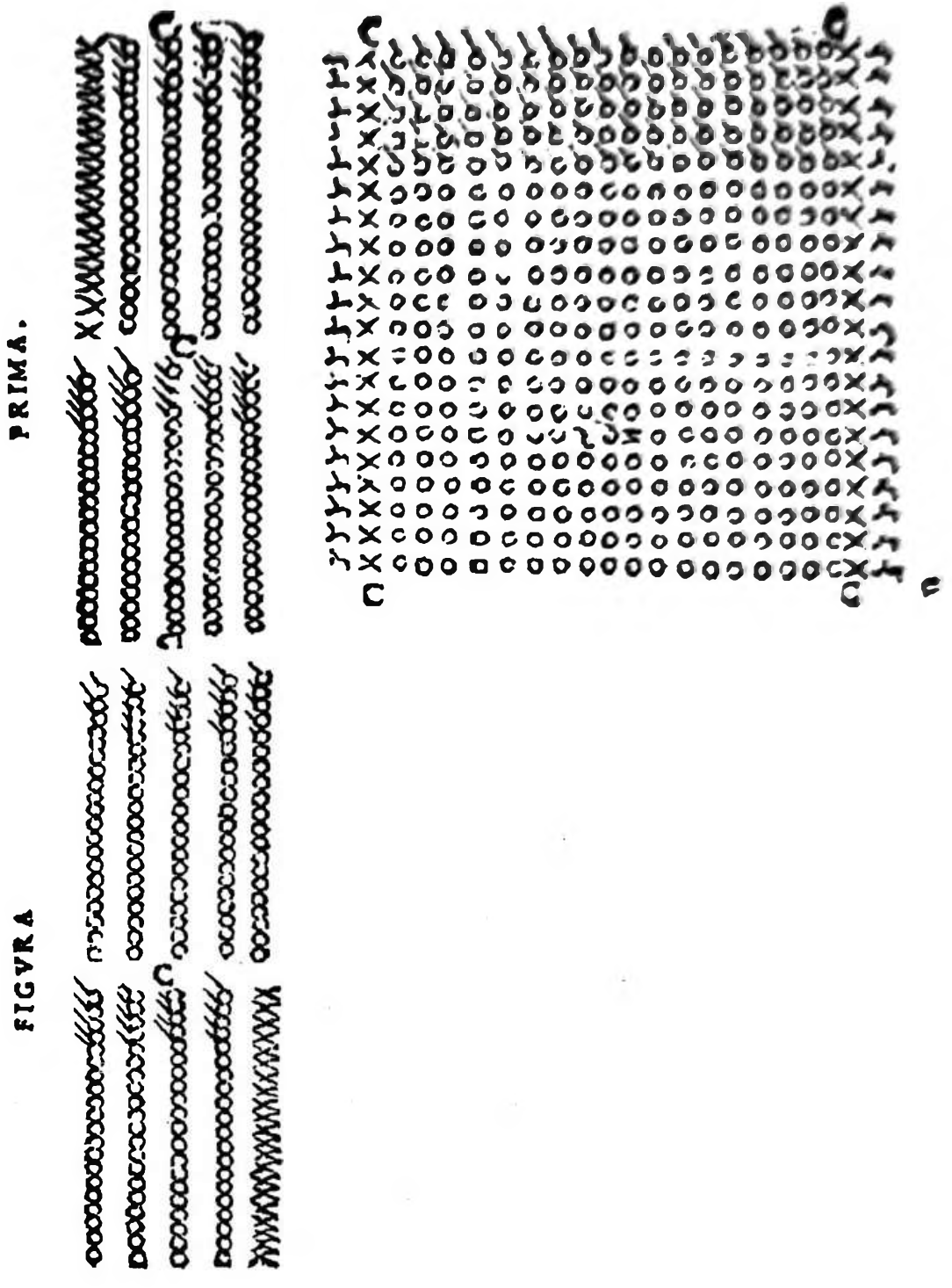
Üçüncü figürde, iki boynuzlu bir bölüğün nasıl dizildiği gösterilmektedir. Sonra, incelemede de anlatıldığı gibi, ortada bir meydan olduğu görülür.

Dördüncü figürde, incelemede de anlatıldığı gibi, düşmanla çatışmaya girme düzeni alan bir ordunun biçimi gösterilmektedir.

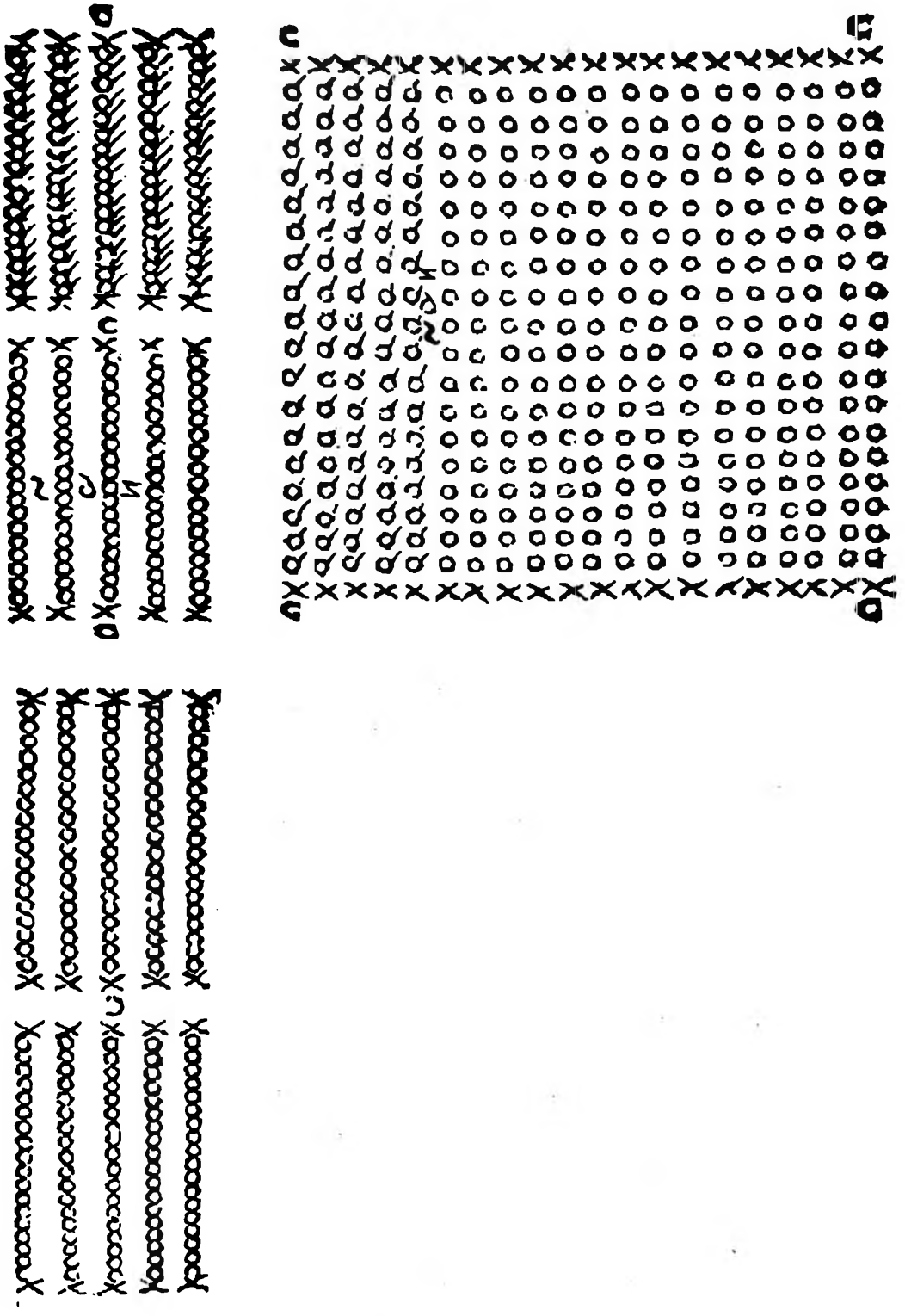
Beşinci figürde, incelemede de belirtildiği gibi, kare formunda olan bir ordunun biçimi gösterilmektedir.

Altıncı figürde, metinde de belirtildiği gibi, çatışmak için kare bir oluşturan ordudan normal biçime dönüştürülen bir ordunun biçimi gösterilmektedir.

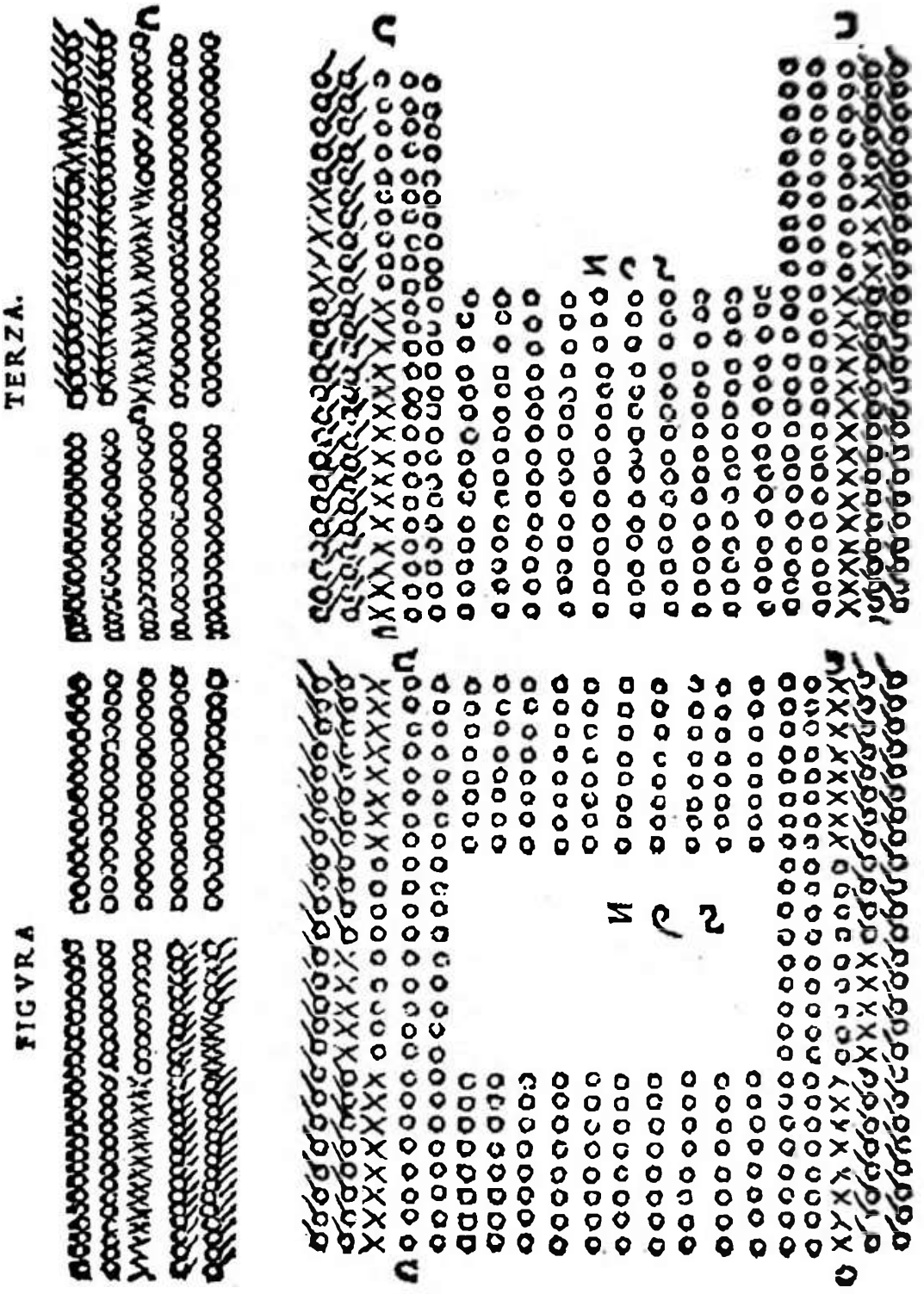
Yedinci figürde, daha önce de anlatıldığı gibi, kampın biçimi gösterilmektedir.

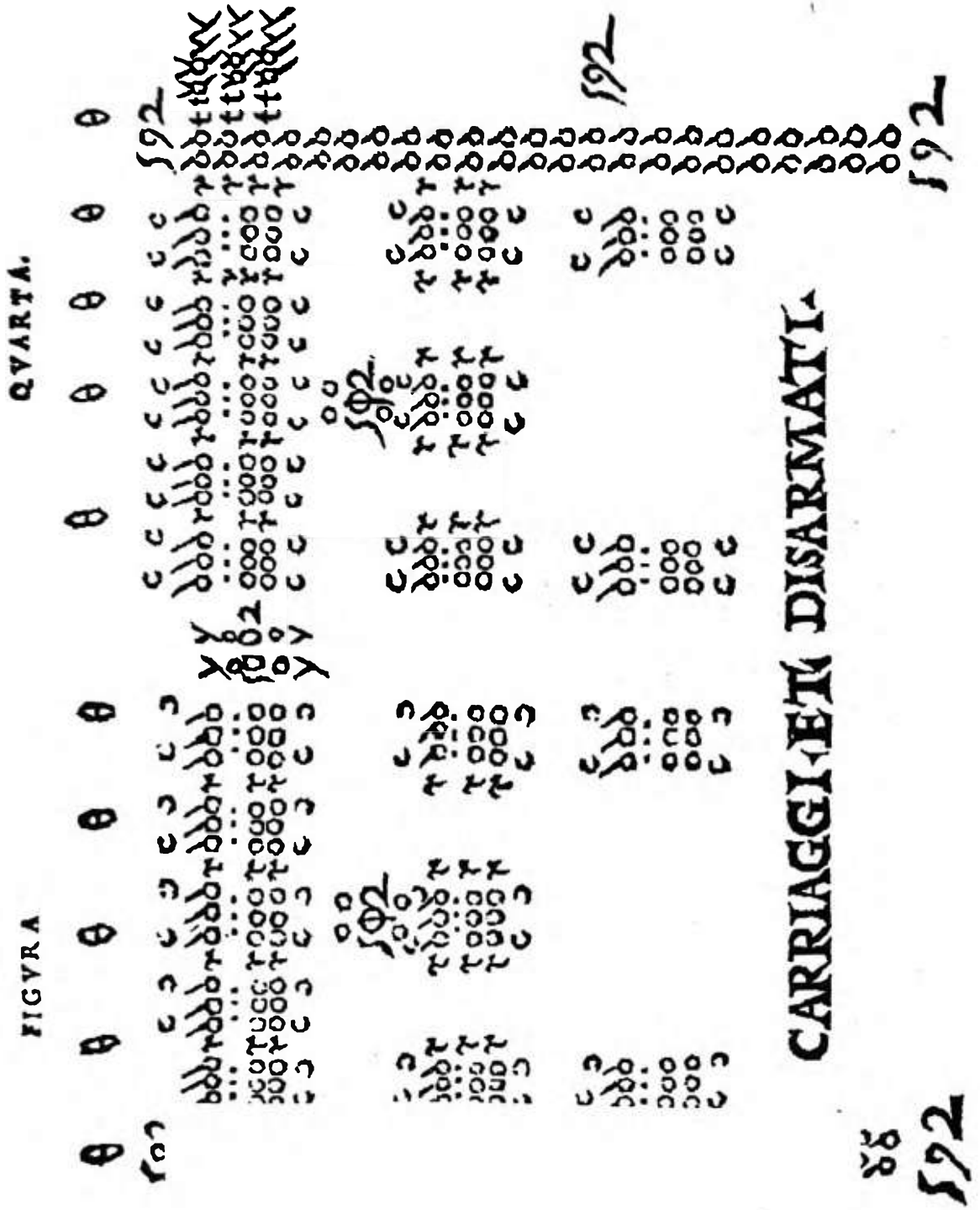
Figür 1

Figür 2

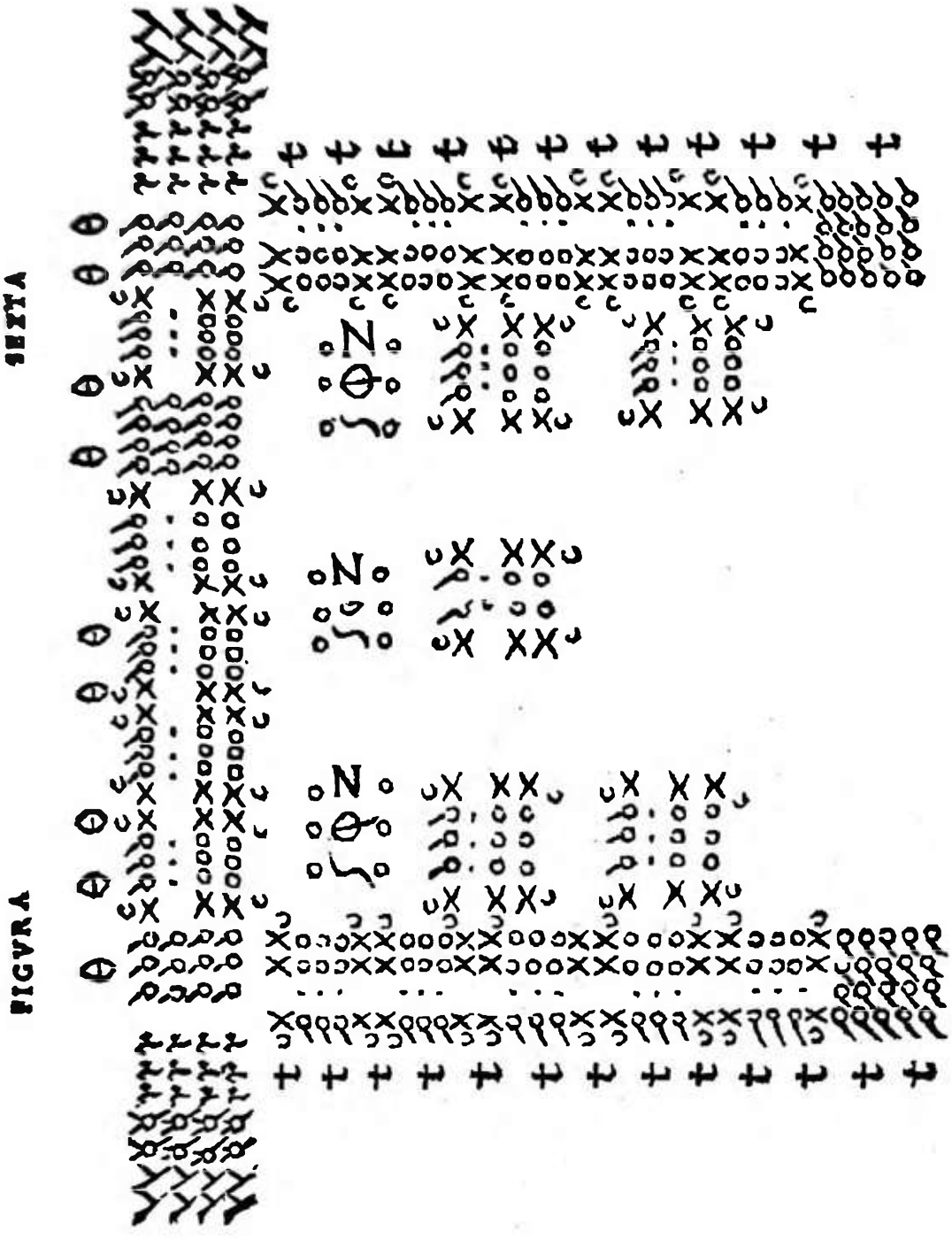

Figür 3

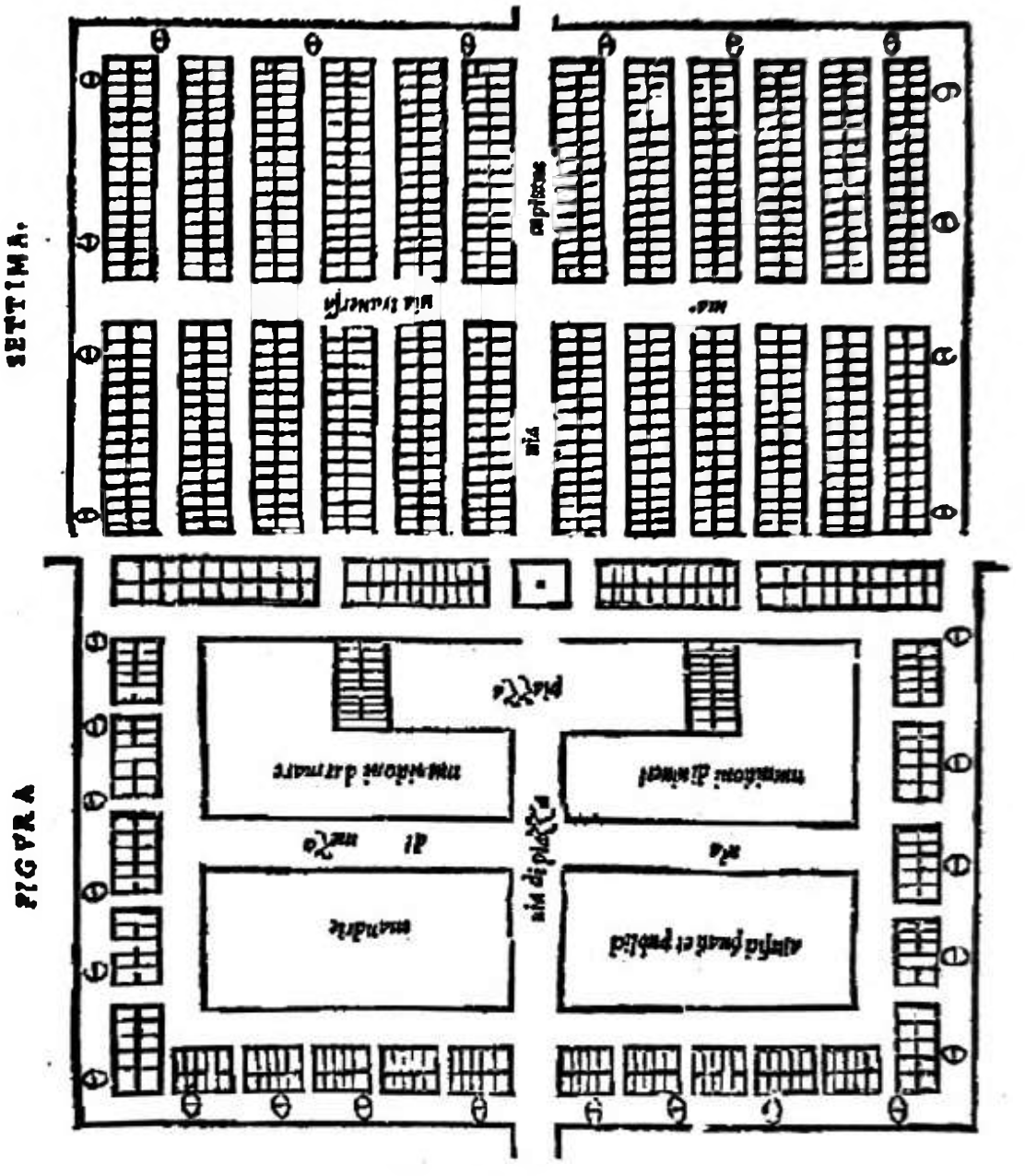

Figür 4

Figür 5

Figür 6

Figür 7

NOTLAR

Figürlerin orijinal İtalyanca açıklamasında, bir bölük connestaboleyi gösteren sembol ("*Connestaboli delle battaglie*"), tersine çevrilmiş bir Yunan sigması (ϽϽ) gibi görünür, ancak figürlerin kendisinde bu, Arap rakamı 9'a benzer. Bu sembol ve diğerleri, özellikle ses ve sancağı ifade eden semboller, çoğunlukla ters veya baş aşağı veya ikisi birden olarak verilir.

Figür 1 Üst (*Figura Prima* soldan sağa okunacak şekilde tutulduğunda): *Connestabole*, çağrıcı ve sancaktar bu figürde görünmez. Metin, ikinci *centurion*un ortasında, son kargılı saflarından sonra ve kalkanlıların birinci safında, üç kalkanlının orada yer almaları gerektiğini söylüyor.
Altta: *Connestabole*, çağrıcı ve sancaktar yerinde değil gibi görünüyor. Metin, kargılıların son safıyla kalkanlıların birinci safı arasında olmaları gerektiğini söylüyor.

Figür 2 Altta: *Connestabole*, çağrıcı ve sancaktar yerinde değil gibi görünüyor. Metin, *connestabole*nin beşinci ve altıncı safları yerine muhtemelen onuncu ve on birinci safları arasında "ortada" olması gerektiğini söylüyor.

Figür 3 Üst: *Connestabole*, çağrıcı ve sancaktar figürde görünmüyor. Metin, ikinci ve üçüncü centurionların arasında olduklarını söylüyor.
Sağ üst ve alt: Metin, kargılı onbaşıların olması gerektiği yerde belirtilmemiş durumda; yani uç kanatlarda mı, yoksa uçlarda bir saf hâlinde mi olmaları gerektiğini. Figür

3'ün sol alt kısmındaki diyagram standart ise o zaman birinci ve dördüncü *centurion*lar değiştirilmeli ki kargılı onbaşılar uç noktalarda bir saf hâlinde olsunlar, üstelik kargılı onbaşılar Figür 3'ün sağ alt kısmındaki diyagramın sol boynuza yerleştirilmelidirler.

Sol alt: Metin takip edilirse arkada yedi saf (figür sekiz gösterir) ve meydanın kenarlarında on saf (figür dokuz gösterir) olmalıdır.

Figür 4 Soldaki taburun on bölüğünde, yüzbaşı (𐤒) sembolü çoğu yerde eksik veya tersine doğru kullanılmıştır. Aynı bölüklerin çoğunda sıradan *veles* (𐤕) sembolü eksiktir. Altta: *CARRIAGGI ET DISARMATI*, "Nakil araçları ve silahsızlar" anlamına gelir.

Figür 5 Metne göre, her kanat boyunca beş bölük yan yana değil, önlü arkalı yerleştirilmelidir, böylece bu bölükler ön ve arkada olanlarla aynı yönde olsunlar.

Metne göre, önde bulunan sıradan velesler dördüncü ve beşinci bölükler arasından birinci ve ikinci bölüklerin arasına, sola kaydırılmalıdır. Benzer şekilde, arkada bulunan olağanüstü *veles*ler birinci ve ikinci bölükler arasından dördüncü ve beşinci bölüklerin arasına, sağa kaydırılmalıdır.

Yüzbaşı sembolü genellikle eksik veya tersine yazılmıştır.

Figür 6 Figür 5'teki düzeltmede olduğu gibi, her kanat boyunca beş bölük yan yana değil, önlü arkalı yerleştirilmelidir.

Yüzbaşı sembolleri eksiktir.

Figür 7 Sağda: Her biri otuz iki ufak dikdörtgenden müteşekkil yirmi dört geniş dikdörtgenden iki sütun var. Yirmi dört büyük dikdörtgenin sekizinde, ufak dikdörtgenlerden biri diğerlerinden biraz daha büyüktür. Metne göre, biraz daha büyük sekiz dikdörtgen yerine, her geniş dikdörtgenin dış ucunda bir tane olmak üzere yirmi dört tane olmalıdır.

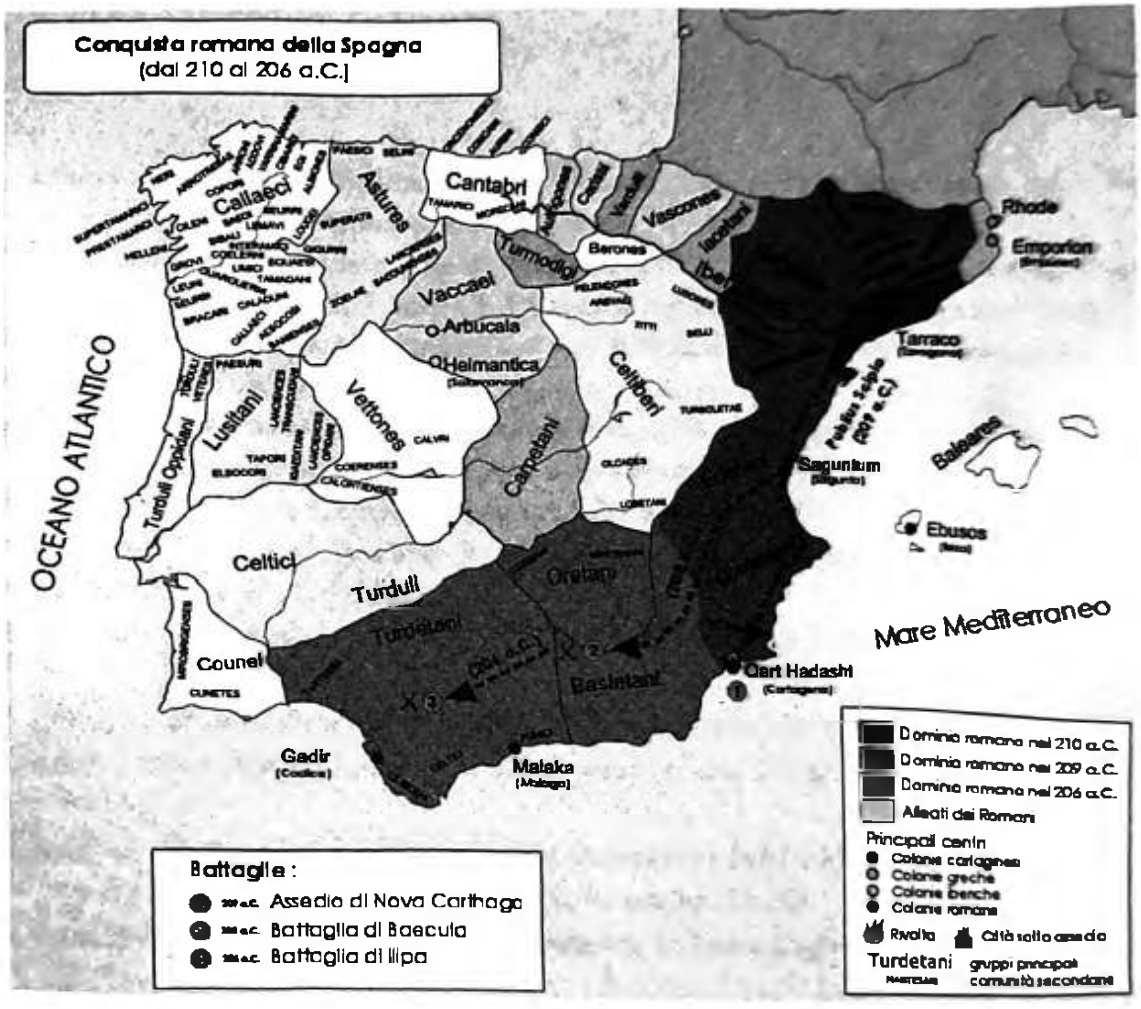
Diğer düzensizlikler (mesela eksik veya eklenmiş çizgiler veya noktalar), orijinal gravürlerin veya kopyaların kusurlarının sonucu gibi görünmektedir.

Orijinalin mikrofilmi, figürün ortasından dikey olarak geçen yola ait olan *Via di Croce* sözcüğünü ortadan kaldırmıştır. İfade, Çapraz Yol anlamına gelir. Diğer yolların çevirileri şöyledir: *Via Capitana*, Komutan Yolu anlamına gelir; *Via Traversa*, Kavşak Yolu anlamına gelir; *Via di Piazza*, Meydan Yolu anlamına gelir.
Solda: Kapalı alanların çevirileri şu şekildedir: *Artefici p[ri] vati e publici*, Özel ve Kamusal Zanaatkârlar anlamına gelir; *Mandrie*, Sürüler anlamına gelir; *Munitioni di Viveri*, Yaşama Stoku anlamına gelir; *Munitioni d'Armare*, Silah Tedariki anlamına gelir; *Piazza*, Pazar Yeri veya Meydan anlamına gelir.

Resim 1

Kaynak: Savonarola ve iki arkadaşının 1498'deki infazının çizimi. Internet, https://nl.wikipedia.org/wiki/Girolamo_Savonarola#/media/Bestand:Hanging_and_burning_of_Girolamo_Savonarola_in_Florence.jpg

Resim 2

Kaynak: Luís Fraga'nın "Ethnologic Map of Pre-Roman Iberia (circa 200 B.C.)"den esinlenerek yapılan bir harita. Internet, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iberia_210-206BC-it.png#/media/File:Iberia_210-206BC-it.png

KAYNAKÇA

Andrew Drummond. "Atilius Regulus, Marcus". Simon Hornblower et al. (ed.) The Oxford classical dictionary, 4. baskı (2012).

Arthur Burd. "Le fonti letterarie di Machiavelli nell'Arte della guerra". Atti della Reale Academia dei Lincei, 5. seri, Cl. Di scienze morali, storiche e filologiche 4 (1986).

Aurora Cristofari. *Pietro Aretino e Giovanni dalle Bande Nere* (Viterbo: Università degli studi della Tuscia, 2008).

Biblioteca Nazionale Centrale, Floransa, Mss., II/3, 433: *Elenco di uomini armati che presero il palazzo* [Sarayı ele geçiren silahlı adamlar], c. 59r.

Biblioteca Nazionale Centrale, Floransa, MS Banco Rari 29.

Britannica. Princeps: Ancient Roman title. Internet, https://www.britannica.com/topic/princeps 12/02/2023.

Carl von Clausewitz. *Strategie.* Eberhard Kessel (ed.) (Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1937).

Catalogue of the Library of Congress. Thomas Jefferson's library (1815).

Cemil Meriç. *Sosyoloji notları ve konferanslar* (Ümit Meriç ed.) (İstanbul: İletişim, 2011).

Christine Shaw ve Michael Mallett. *The Italian Wars 1494-1559: War, State and Society in Early Modern Europe* (Oxfordshire: Routledge, 2018).

Christopher Morris. "Machiavelli's Reputation in Tudor England". Il Pensiero Politico, 2 (1969).

Ciro Paoletti. *A Military History of Italy.* (Kaliforniya: Greenwood Publishing Group, 2008).

David Wallechinsky ve Irving Wallace. "Richest People in History Ancient Roman Crassus. Trivia-Library, The People's Almanac, 1975-1987". İnternet: https://web.archive.org/web/20200226055241/https://www.trivia-library.com/b/richest-people-in-history-marcus-licinus-crassus.htm.

Emile Deschamps. *Quand viendra le tresoner?* Oeuvres completes, Saint Hilaire (ed.) (Paris, 1884).

Ena Makin. "The Triumphal Route, with Particular Reference to the Flavian Triumph". The Journal of Roman Studies, 11 (1921).

Evan Andrews. "8 Things You May Not Know About the Praetorian Guard". İnternet: https://www.history.com/news/8-things-you-may-not-know-about-the-praetorian-guard.

Fabio Bargigia ve Fabio Romanoni. "La diffusione delle armi da fuoco nel dominio visconteo (secolo XIV)". Revista Universitaria de Historia Militar, 6 (2017).

Felix Gilbert. *Machiavelli: The Renaissance of the Art of War*. Peter Paret, Gordon A. Craig ve Felix Gilbert (ed.), Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age (Princeton: Princeton University Press, 1986).

Filippo de' Nerli'nin. *Commentari dei Trieste VII* (Trieste: Colombo Coen Tip, 1859).

Francesco Algarom. *Opere del conte Algarotti: Scienza militare del segretario fiorentino*, 8. ve 9. Mektup (Venedik, 1791).

Francesco Guicciardini. *History of Italy*. Sidney Alexander (çev.) (Princeton: Princeton University Press, 1969).

Frank Abbott Frost. *A History and Description of Roman Political Institutions* (St. Petersburg: Elibron Classics, 1901).

Frédéric le Grand. *Œuvres de Frédéric le Grand - Werke Friedrichs des Großen. I. Considérations sur l'état présent du corps politique de l'Europe*. S.d.

Gábor Ágoston. *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).

George Klosko. History of Political Theory: An Introduction, 2. cilt (Oxford: Oxford University Press, 2011).

Giorgio Bàrberi *Squarotti. Machiavelli, o, La scelta della letteratura* (Roma: Bulzoni, 1987).

Grant S. Nell. *The Savaran: The Original Knights* (Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1995).

Hannah Arendt. *Between Past and Future* (New York: The Viking Press, 1961).

Hannah Arendt. *The Human Condition* (Chicago ve Londra: Chicago University Press, 1998).

Isaiah Berlin. *The Originality of Machiavelli. Against the Current: Essays in the History of Ideas* (Princeton University Press, 2013).

Jack H. Hexter. "The Loom of Language and the Fabric of Imperatives: The Case of *Il Principe* and *Utopia*". The American Historical Review, 69 (4), (1964): s. 945-968.

Jan F.W. van Angeren ve. Aryan J. Vink. "Machiavelli: Zijn politieke leer en zijn kijk op het krijgsbedrijf". Militaire Spectator, JRG 164, (1995).

Jean-Jacques Marchand. *Niccolò Machiavelli: I primi scritti poltici* (1499-1512) (Padua: Antenore, 1975).

Joseph Needham. *Science & Civilisation in China. V:7: The Gunpowder Epic* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986).

Joyce de Vries. *Caterina Sforza and the Art of Appearances: Gender, Art and Culture in Early Modern Italy* (Londra: Routledge, 2010).

Kathleen Sands. "Though One Of The Best-Documented Of Medieval Bombards, Mons Meg Was The Subject Of Exaggeration And Legend". Military History. 16 (3), (1999).

L. Arthur Bird. "Le fonti letterarie di Machiavelli nell'Arte della Guerra". Atti della Academia dei Lincei, 5. seri, 4. cilt (1896).

Lee L. Brice. Greek Warfare: *From the Battle of Marathon to the Conquests of Alexander the Great* (Kaliforniya: ABC-CLIO, 2012).

Louis Althusser. *Die Einsamkeit Machiavellis.* Louis Althusser ve Frieder O. Wolf (ed.). Machiavelli, Montesquieu, Rousseau Zur Politischen Philosophie der Neuzeit (Berlin: Argument, 1987).

Ludwig von Pastor. *The History of the Popes, from the close of the Middle Ages* (Saint Louis: B. Herder, 1902), 3. cilt, VI.

Luigi Bonazzi. *Storia di Perugia delle origini al 1860* (Perugia: Tipografia Santucci, 1857).

Luís Fraga'nın 'Ethnologic Map of Pre-Roman Iberia (circa 200 B.C.)'den esinlenerek yapılan bir harita. Internet, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iberia_210-206BC-it.png#/media/File:Iberia_210-206BC-it.png.

Maarten van der Heijden ve Bert Roest. *"Franaut-J", Franciscan Authors, 13th-18th Century: A Catalogue in Progress.* S.d.

Matthew A. Sears. *Athens, Thrace, and the Shaping of Athenian Leadership* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).

Maurice Comte de Saxe. *Les Rêveries ou Mémoires sur l'art de la guerre* (Den Haag: Chez Pierre Gosse, 1758)

Maurizio Viroli. *Machiavelli'yi Nasıl Okumalıyız?* Ayşe Çevik (çev.) (İstanbul: Runik Kitap, 2023).

Michel de Montaigne. *Essais*, II. kitap, 34. başlık: "Observations sur les moyens de faire la guerre de Julius Caesar". S.d.

Nic Fields. *Lake Trasimene 217 BC: Ambush and annihilation of a Roman army* (Londra: Bloomsbury Publishing, 2016).

Niccolò Machiavelli. *Art of War* (Christopher Lynch çev. ve ed.) (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press).

Niccolò Machiavelli. *Il principe & Dell'arte della guerra.* Edizione integrale, a cura di Alessandro Capata (ed.) (Roma: Newton Compton Editori, 2013).

Niccolò Machiavelli. *L'arte della guerra; Scritti politici minori*, Jean-Jacques Marchand, Denis Fachard ve Giorgio Masi (ed.) (Roma: Salerno Editrice, 2001)

Niccolò Machiavelli. *Rapporto delle cose della Magna. Tutte le opere.* Mario Martelli (ed.) (Floransa: Sansoni, 1992).

Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond. *Epirus: The Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas* (Oxford: The Clarendon Press, 1967).

Olaf G. Lidin. "Tanegashima: The Arrival of Europe in Japan". Nordic Institute of Asian Studies (2002).

Pat Southern. *The Roman army: A social and institutional history* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

Paul K. Davis. *100 Decisive Battles from Ancient Times to the Present: The World's Major Battles and How They Shaped History* (Oxford: Oxford University Press, 1999).

Peter Purton. *A History of the Late Medieval Siege, 1200-1500* (Woodbridge: Boydell Press, 2010).

Philip Sabin, Michael Whitby ve Hans van Wees. *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare. Greece, The Hellenistic World and the Rise of Rome*, 1. cilt (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

Piero Pieri. *Guerra e politica negli scrittori italiani* (Milano: Riccardo Riccardi, 1955).

Richard Christie. *Studies in Machiavellianism* (St. Louis: Academic Press, 1970).

Robert D. Kaplan. *Krijgspolitiek: Lessen voor de toekomst van klassieke denkers.* Nico Groen (çev.) (Utrecht: Het Spectrum, 2002).

Roger Masters. *Machiavelli, Leonardo, and the Science of Power* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1996).

Ross King. *Machiavelli: Philosopher of Power* (New York ve Londra: Harper Perennial, 2009).

Savonarola ve iki arkadaşının 1498'deki infazının çizimi. Internet, s.n., https://nl.wikipedia.org/wiki/Girolamo_Savonarola#/media/Bestand:Hanging_and_burning_of_Girolamo_Savonarola_in_Florence.jpg.

Sergio Berteli ve Piero Innocenti. *Bibliografia Machiavelliana* (Verona: Edizioni Valdonega, 1979).

Spencer C. Tucker. "A Global Chronology of Conflict: From the Ancient World to the Modern Middle East: From the Ancient World to the Modern Middle East", 2. cilt: 1500-1774, (Kaliforniya: ABC-CLIO, 2010).

Theodore Dodge. *Hannibal: A History of the Art of War Among the Carthaginians and Romans Down to the Battle of Pydna, 168 BC* (Kirkland: Tales End Press, 2012).

William G. Sinnigen ve Arthur E.R. Boak. *History of Rome to 565 A.D.* (Londra: Pan MacMillan, 1975).

William R. Day, Michael Matzke ve Andrea Saccocci. *Medieval European Coinage*, vol. 12, Northern Italy (Cambridge: Cambridge University Press, 2020).

William Smith. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities* (Boston: Little, Brown, and Co, 1875).

William Smith. *A New Classical Dictionary of Greek and Roman Biography, Mythology and Geography* (New York: Harper & Brothers Publishers, 1860).

Dostluk Üzerine

CICERO

ÇEVİRİ: BAĞIŞ ALPER KOVAN

Bağış Alper Kovan'ın Latince aslında notlandırarak çevirdiği *Dostluk Üzerine* dost bulmak, kurulan ilişkiyi korumak ve dostluğun değerini anlamak gibi meselelere çözümler sunmanın yanı sıra dostlukların hayatlarımız için nasıl vazgeçilmez unsurlar olduğunu gösteriyor: "Dostsuz bir hayat yaşamaya değer değildir."

İskender-Sezar

Paralel Hayatlar

PLUTARKHOS

ÇEVİRİ: EMRE POYRAZ

Plutarkhos bu eserinde İskender ve Sezar'ın hayatlarını kaleme alıyor ve kariyer basamaklarını tırmanırken geçirdikleri ruhsal değişimleri, savaşlarda verdikleri mücadeleleri, elde ettikleri gücün insan ruhuna etkilerini ustaca aktarıyor.

Emre Poyraz'ın Eski Yunanca aslından tam metin olarak çevirdiği *İskender-Sezar*, dünya tarihinin bu iki büyük komutanın sadece hayatlarını anlatmakla kalmıyor ayrıca yaşadıkları dönemi incelikli bir şekilde sunuyor.

Siyaset Sanatı

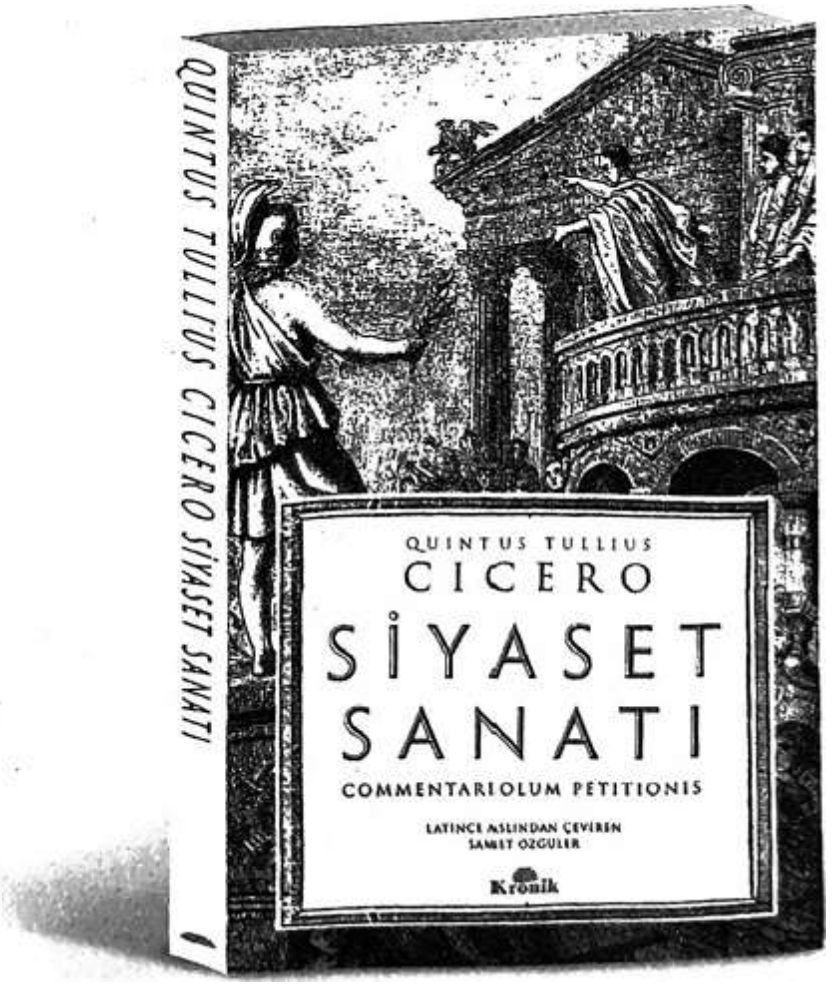
QUINTUS TULLIUS CICERO

ÇEVİRİ: SAMET ÖZGÜLER

MÖ 64 yılı seçimlerine idealist düşüncelerle katılan Marcus Cicero'nun başarılı bir seçim kampanyası yürütmesi için bazı tavsiyelere ihtiyacı olduğunu düşünen kardeşi Quintus Tullius Cicero ağabeyine bir mektup yazar: *Siyaset Sanatı.*

Eser bir seçim kampanyasının nasıl yürütüleceğini ve seçimden nasıl galip çıkılacağını kısa, öz, yalın ve açık bir şekilde anlatıyor.

Quintus'un tasvir ettiği MÖ 64 yılının siyasi iklimi ve verdiği tavsiyeler size hiç de yabancı gelmeyecek.

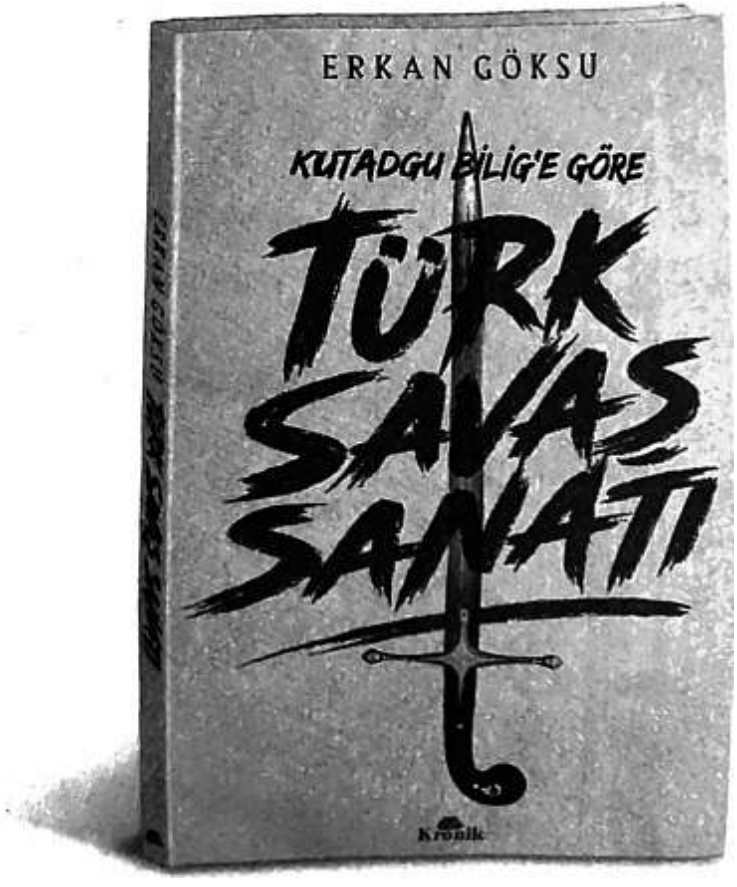

Türk Savaş Sanatı

ERKAN GÖKSU

Türk devlet tasavvurunda hâkimiyetin menşei ve meşruiyeti nasıl tanımlanıyordu? İlk Türk devletlerindeki hâkimiyet anlayışı nasıldı? Merkeziyetçi devlet anlayışıyla ne amaçlanıyordu? Türk hükümdarlarının genel özellikleri neydi? Fârâbî ve Nizâmü'l-mülk'e göre bir hükümdarda olması gereken özellikler nelerdi? *Kutadgu Bilig*, Türk hükümdarlık sanatına dair neler söylüyor?

Erkan Göksu, bu eserinde Türklerin hükümdarlık anlayışını ve prensiplerini *Kutadgu Bilig*'den hareketle ortaya döküyor

16. YÜZYIL İTALYASI SİYASİ BİRLİKTEN YOKSUN VE BİRBİRLERİYLE SÜREKLİ SAVAŞ HÂLİNDE OLAN ŞEHİR DEVLETLERİNDEN MÜTEŞEKKİLDİ. BU KÜÇÜK DEVLETLERİN SÜREKLİ MÜCADELESİ ARTIK YENİ ÇÖZÜMLER GEREKTİRİYORDU. MACHİAVELLİ KURNAZ ZEKASIYLA MODERN DEVLET SİSTEMİNİN REKABETÇİ DOĞASINI İLK KAVRAYANLARDAN BİRİ OLMUŞTU. ASKERÎ DÜŞÜNCELERİYLE ORDULARI VE DOLAYISIYLA İTALYA'YI DÖNÜŞTÜRMEK İSTİYORDU. BARUT VE ATEŞLİ SİLAHLARIN İCADIYLA ZIRHLI ASKERLER ÖLÜME MAHKÛM EDİLMİŞ VE ŞÖVALYELERİN BELİRLEYİCİ ROL OYNADIĞI ORTA ÇAĞ ASKERÎ TEŞKİLATI KAÇINILMAZ BİR ÇÖKÜŞ SÜRECİNE GİRMİŞTİ. MACHİAVELLİ İÇİN YENİLENMİŞ BİR DEVLET YENİLENMEMİŞ BİR ORDUYLA AYAKTA KALAMAZDI.

MACHİAVELLİ, SAVAŞ SANATI'NDA DÜŞMANIN MORALİNİN NASIL BOZULACAĞINI, ASKERLERİN NASIL MOTİVE EDİLECEĞİNİ VE STRATEJİK AVANTAJLARIN NASIL KAZANILACAĞINI ANLATIYOR. KLASİK DÜŞÜNCEYİ VE ROMA ASKERÎ İLKELERİNİ GÜN YÜZÜNE ÇIKARIRKEN BUNLARI KENDİ FİKİRLERİYLE HARMANLAYIP UYGULANABİLİRLİĞİNİ GÖSTERİYOR. SAVAŞI BİR YANDAN "ZAVALLI FANİLERİN ACIMASIZ VE ACINASI HASTALIĞI" ŞEKLİNDE TANIMLAYARAK BÜYÜK BİR MUSİBET OLARAK GÖRÜYOR, BİR YANDAN DA HALKIN VEYA DEVLETİN BEKASI SÖZ KONUSUYSA YARATTIĞI KORKU İKLİMİNE RAĞMEN SAVAŞIN KAÇINILMAZ OLDUĞUNU KABUL EDİYOR.

YAYINLADIĞI TARİHTEN GÜNÜMÜZE KADAR BİRÇOK LİDERİN VE KOMUTANIN EL KİTABI OLAN SAVAŞ SANATI BUGÜN HÂLÂ GEÇERLİLİĞİNİ KORUMAKTA. HAKAN SÖNMEZ'İN FLORANSA'DA YAPTIĞI ARŞİV ÇALIŞMALARINDAN SONRA İTALYANCA ASLINDAN ÇEVİRDİĞİ VE NOTLARIYLA ZENGİNLEŞTİRDİĞİ SAVAŞ SANATI (ARTE DELLA GUERRA) KRONİK KLASİKLER SERİSİ'NDE OKUYUCUYLA BULUŞUYOR.

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-6774-79-7
9 786256 774797